

ศึกษาอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

A STUDY OF UPOSATHAKAMMA IN THERAVADA BUDDHIST SCRIPTURES

Ven. Samorn Brahmathero (Youk)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ศึกษาอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

พระสามร พรหมเถโร (หยก)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Study of Uposathakamma in Theravada Buddhist Scriptures

Ven. Samorn Brahmathero (Youk)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)
Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง "ศึกษาค้นคว้าใบสฤทธิกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท" เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตาม
หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมปурณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ดร.)

ประธานกรรมการ

(รศ.ดร.มานพ นักรการเรียน)

กรรมการ

(พระมหาบุญตรี ญาณวุฑฒิ, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระราชรัตนมุนี, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชฌนรงค์)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระราชรัตนมุนี, ผศ.ดร.
ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชฌนรงค์

ประธานกรรมการ

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระสามร พรหมเถโร)

ชื่อวิทยานิพนธ์	: ศึกษาอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
ผู้วิจัย	: พระสามร พรหมเถโร (หยก)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: พระราชรัตนมุนี, ผศ. ดร., ป.ธ.๘, พธ.บ. (บาลีพุทธศาสตร์), พธ..ม. (บาลี), พธ.ด. (บาลีพุทธศาสตร์) : ดร. สุพิชฌาย์ พรพิชฌรงค์, ศศ.บ. (ภาษาไทย), บธ.ม. (บริหารธุรกิจ), ศน.ม. (พระพุทธศาสตร์ศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ เรื่องศึกษาอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท มีวัตถุประสงค์ เพื่อ
 ๑). ศึกษาประวัติความเป็นมาของอุโบสถกรรม ๒). ศึกษาพระวินัยเกี่ยวกับการทำอุโบสถกรรม
 ๓). วิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

ผลการวิจัยพบว่า พระอุโบสถกรรมเป็นเปรียบเหมือนหัวใจของพิธีกรรม
 ทางพระพุทธศาสนา มีความสำคัญแก่พระสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ เช่น การอุปสมบท เป็นต้น

อุโบสถกรรมเป็นพระบรมอนุญาติเพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะซึ่งต้องกระทำ
 ในอุโบสถ อุโบสถกรรมมีความเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์โดยตรงในฐานะต่าง ๆ กัน เช่น การสวดปาฏิ
 โมกข์ เป็นต้น เป็นกิจวัตรที่พระสงฆ์ ภายในวัดทุกรูปต้องทำเป็นประจำ ในเรื่องความสำคัญของ
 อุโบสถกรรม พระพุทธเจ้าทรงอนุญาติอุโบสถกรรมเพื่อความสามัคคีของหมู่คณะ และทรงบัญญัติ
 พระวินัยของสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับอุโบสถกรรม มีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือในการทำสังฆกรรม
 ต่างๆของพระสงฆ์ เรียกว่า กิจจาธิกรณ์ อุโบสถกรรม มีความสำคัญในฐานะเป็นพิธีกรรมของสงฆ์ใน
 การปกครองคณะสงฆ์โดยผ่านทางอำนาจในการบริหารและอำนาจตุลาการของพระสงฆ์ และ
 อุโบสถกรรมมีความสำคัญในการเป็นเครื่องมือระงับวิวาทาธิกรณ์ของพระสงฆ์ เมื่อมีความขัดแย้งกัน
 การระงับอธิกรณ์ จัดเป็นสังฆกรรมประเภทญัตติทุติยกรรมที่พระสงฆ์ต้องทำภายในอุโบสถกรรมเท่านั้น

ในส่วนของคุณค่าของอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท อุโบสถมีความสำคัญ
 สำหรับพระสงฆ์ในการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา ในปัจจุบันอุโบสถกรรมมีความสำคัญ ๒ ส่วน คือ
 ส่วนพระวินัยที่เป็นพุทธบัญญัติและส่วนที่เป็นวัฒนธรรมประเพณีของสังคมไทย

Thesis Title : A Study of Uposathakamma in Theravada Buddhist Scriptures

Researcher : Phra Samorn Brahmathero (Youk)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phrarajrattanamuni, Asst. Prof. Dr., Pali VIII,
B.A. (Pali and Buddhist Studies), M.A. (Pali),
Ph.D. (Pali and Buddhist Studies)

: Dr. Supitcha Pornpitchanarong, B.A. (Thai), M.B.A (Master of Business), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies).

Date of Graduation : March 16, 2018

Abstract

The thesis entitled ‘A Study of Uposathakamma in Theravada Buddhist Scriptures’ is of three objectives, namely 1) to study the history of Patimokkha recitation, 2) to study the Buddhist discipline or Vinaya concerning Uposathakamma, 3) to analyze the value and importance of Uposatha recitation in Theravada Buddhist Scriptures.

From the research, it was found that Uposatha recitation was recognized as the heart of Buddhist ritual which is important for Buddhist Sangha to complete any clergy performance such as ordination. The Uposathakamma refers to the disciplinary recitation done on every biweekly which was allowed by the Buddha for unity of Sangha to perform inside the Uposatha hall. The Uposathakamma concerns to Bhikkhus directly in various activities such as Patimokkha recitation which all Bhikkhus inside the temple must together perform regularly. For the importance of Uposatha recitation, the Buddha allowed Uposathakamma recitation to unite the Sangha and established the clergy disciplines associated with Uposathakamma as a systematic principle for all Bhikkhus’ activities called as ‘Kiccādhikaraṇa.’ The Uposathakamma is important ritual of Buddhist Sangha in the clergy administration through the administrative and judicial power. It also became the method to resolve

any confliotions happening in Sangha community. The conflict suspension is one of Sangha's activities called as 'Ñattidutiyakamma' necessary done within the Uposathakamma only. The value of Uposathakamma in Theravada Buddhist scripture was seen in aspect preserving the Buddhism for long time. At present, there are 2 importance of Uposathakamma; Vinaya or the disciplinary codes established by the Buddha himself and the traditional customs of Thai culture.

กิตติกรรมประกาศ

เกล้าฯ ขอประทานโอกาสกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม) เจ้าคณะใหญ่หนกลาง กรรมการมหาเถรสมาคม ประธานกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม เป็นอย่างสูง ที่พระเดชพระคุณฯ ได้เมตตาเปิดการเรียนการสอนหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนานี้ขึ้น เพื่อให้โอกาสในการศึกษาอันส่งผลให้เกล้าฯ ได้เข้ามาศึกษาเป็นรุ่นที่ ๒

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาโกมล กมโล รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

ขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณพระเทพสุวรรณเมธี, ดร. (สุชาติ กิตติปัญญา) รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร รักษาการผู้อำนวยการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จล่วงไปได้ด้วยดี ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระราชรัตนมุนี, ผศ. ดร.ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เป็นอย่างยิ่ง ที่กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำ และแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มาโดยตลอด รวมทั้งขอเจริญพรขอบคุณ ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชฌรงค์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้เมตตากรุณาให้คำแนะนำเพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นของวิทยานิพนธ์ นอกจากนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณและขอเจริญพรขอบคุณคณาจารย์ทุก ๆ ท่าน ที่ได้กรุณาประสาทวิชาความรู้ในด้านต่าง ๆ อันเป็นพื้นฐานที่สำคัญของวิทยานิพนธ์

ขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ทุก ๆ ท่านที่ได้ช่วยให้คำแนะนำและดำเนินการสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนถึงกัลยาณมิตรปริญาโท พระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๒ ทุกท่านที่ช่วยเป็นกำลังใจให้งานวิจัยสำเร็จล่วง ตลอดจนเอื้อเพื่อข้อมูลในการทำวิจัย

คุณงามความดีในการศึกษาค้นคว้าและการจัดทำวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอน้อมนำมาสักการะแด่พระรัตนตรัย และบูชาคุณบุพการี มีบิดา มารดา และ (โยมแม่ นางกอบกุล ไตรสุวรรณ) ตลอดจนถึงครูบาอาจารย์และท่านผู้เป็นเจ้าของตำราที่ได้กรุณาประสิทธิประสาทวิชาความรู้ ยังผลให้ผู้วิจัยได้ประสบความสำเร็จในการศึกษาด้วยดี

พระสามร พุทธิเมธโร (หยก)

๑๖ มีนาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย	๘
๑.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย	๙
๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	๙
บทที่ ๒ ประวัติความเป็นมาของอุโบสถกรรม	๑๐
๒.๑ ความหมายของอุโบสถกรรม	๑๐
๒.๒ ความสำคัญของอุโบสถกรรม	๒๗
๒.๓ ประเภทของอุโบสถกรรม	๓๖
๒.๔ กรรมที่กระทำในโรงอุโบสถ	๔๐
๒.๕ สรุป	๔๙
บทที่ ๓ พระวินัยเกี่ยวกับการทำในอุโบสถกรรม	๕๒
๓.๑ พระวินัยเกี่ยวกับการสวดปาฏิโมกข์	๕๒
๓.๒ พระวินัยเกี่ยวกับการอุปสมบท	๖๙
๓.๓ พระวินัยเกี่ยวกับการกรานกฐิน	๗๔
๓.๔ พระวินัยเกี่ยวกับการอัปปาณ	๗๙
๓.๕ สรุป	๙๐

บทที่ ๔ การวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	๙๓
๔.๑ คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมในฐานะการสืบทอดอายุพระพุทธานุชาต	๙๓
๔.๒ คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมด้านการเป็นรากแก้วของพระพุทธานุชาต	๑๐๑
๔.๓ คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมด้านความสามัคคี	๑๒๙
๔.๔ คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมด้านจารีตประเพณี	๑๓๕
๔.๕ สรุป	๑๔๑
บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๑๔๕
๕.๑ บทสรุป	๑๔๕
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๕๐
บรรณานุกรม	๑๕๑
ประวัติผู้วิจัย	๑๕๙

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นหลัก โดยใช้ระบบย่อคำ ดังต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๑-๒	วิ.ม.หา. (บาลี)	= วินัยปิฎก มหาวิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)
	วิ.ม.หา. (ไทย)	= วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
๔-๕	วิ.ม. (บาลี)	= วินัยปิฎก มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
	วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๗	วิ.จ. (บาลี)	= วินัยปิฎก จุฬวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
	วิ.จ. (ไทย)	= วินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
	วิ.ป. (บาลี)	= วินัยปิฎก ปริวารคคปาติ	(ภาษาบาลี)
	วิ.ป. (ไทย)	= วินัยปิฎก ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๔-๕	วิ.ม. (บาลี)	= วินัยปิฎก มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
	วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
	วิ.ม.อ.(บาลี)	= วินัยปิฎก สมณตปาสาทิกา มหาวคคคอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
	วิ.สงคห.(บาลี)	= วินัยสงคหอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
	ช.ธ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ชุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
	กงขา.อ.(บาลี)	= กงขาวิตรณีอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
	ช.ธ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก ชุททกนิกาย ธมมปทปาติ	(ภาษาบาลี)
	ช.ธ.อ. (บาลี)	= ชุททกนิกาย ธมมปทอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยอ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี . และภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วย ให้ระบุคำย่อคัมภีร์/ลำดับภาค (ถ้ามี) / ข้อ(ถ้ามี)/หน้า เช่น ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๗๖/๒๔๐ หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงคลวิลาสินี สีลกขณธวคคอกุจกถา ภาษาบาลี ภาค ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๒๔๐ การอ้างอิงอรรถกถาภาษาไทยผู้วิจัยอาจกำหนดอักษรย่อได้ตามสะดวก โดยอนุวัตตามตัวเลขประจำเล่มอรรถกถาภาษาไทย ซึ่งปัจจุบันมีเฉพาะฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เช่น พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๗๖/๒๔๐ หมายถึง พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ฉัมมบท ภาค ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๒๔๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๖

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ. (บาลี)	วินัยปิฎก สมณฑปาสาทิกา มหาวีถังคอกุฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.อ. (ไทย)	วินัยปิฎก สมณฑปาสาทิกา มหาวีถังค้อรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

อง.จตุกก.อ. (บาลี)	=	องคฺตุตฺตฺรนิคาย มโนรณปุรณิ จตุกกนิปาตอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.อ. (ไทย)	=	อังคฺตุตฺตฺรนิคาย มโนรณปุรณิ จตุกกนิปาตอรรถ	(ภาษาไทย)
อง.ฉกก.อ. (ไทย)	=	อังคฺตุตฺตฺรนิคาย มโนรณปุรณิ ฉกฺกนิปาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.สตุตค.อ. (ไทย)	=	อังคฺตุตฺตฺรนิคาย มโนรณปุรณิ สัตตคฺกนิปาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ติก.อ. (บาลี)	=	องคฺตุตฺตฺรนิคาย มโนรณปุรณิ ติกกนิปาตอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)

ฎีกาพระวินัยปิฎก

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์ฎีกา

การอ้างอิงคัมภีร์ฎีกาให้ใช้ระบบอักษรย่อ ตามที่ทางบัณฑิตวิทยาลัยกำหนดไว้ โดยระบุชื่อคัมภีร์ตามด้วยเล่ม (ถ้ามี) ข้อ/หน้า เช่น ที.สี.ฎีกา(บาลี) ๑/๒๗๖/๓๗๓ หมายถึง ทีฆนิกาย สิ้นตถปปกาสินี สีลกขณธวคคฎีกา ภาษาบาลี เล่ม๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๓๗๓ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สำหรับคัมภีร์ฎีกานั้น ภาษาบาลีมีครบสมบูรณ์เฉพาะฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมีฉบับแปลเป็นภาษาไทยที่พิมพ์เผยแพร่อยู่บางคัมภีร์

ฎีกาพระวินัยปิฎก

กงขา.อภิณหฎีกา (บาลี) = วินยตถมณชฺสา กงขาวิตรณี อภิณหฎีกา (ภาษาบาลี)	
กงขา.อภิณหฎีกา (บาลี) = วินยตถมณชฺสา กงขาวิตรณี อภิณหฎีกา (ภาษาบาลี)	
วิมตี.ฎีกา (บาลี) = วิมตีวินยนิฎีกา (ภาษาบาลี)	
สารตถ.ฎีกา (บาลี) = สารตถทีปนีฎีกา (ภาษาบาลี)	
อง.จตุกก.อ. (บาลี) = องคฺตฺตรนิกาย มโนรณปุรณี จตุกกนิปาตอฎฺฐกฺกา (ภาษาบาลี)	
อง.จตุกก.อ. (ไทย) = อังคฺตฺตรนิกาย มโนรณปุรณี จตุกกนิบาตอรรถ (ภาษาไทย)	
อง.ฉกก.อ. (ไทย) = อังคฺตฺตรนิกาย มโนรณปุรณี ฉกฺกนิบาตอรรถกฺกา (ภาษาไทย)	
อง.สตุกก.อ. (ไทย) = อังคฺตฺตรนิกาย มโนรณปุรณี สัตตกนิบาตอรรถกฺกา (ภาษาไทย)	
อง.ติก.อ. (บาลี) = องคฺตฺตรนิกาย มโนรณปุรณี ติกนิปาตอฎฺฐกฺกา (ภาษาบาลี)	

๒. การระบุเลขหมายพระไตรปิฎก

ในงานวิจัยฉบับนี้ ได้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นหลักในการอ้างอิง ซึ่งพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย จะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า. เช่น อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐-๕๑. หมายความว่า ระบุถึง สุตตันตปิฎก อังคฺตฺตรนิกาย จตุกกนิบาต ฉบับภาษาไทย พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๑ ข้อที่ ๓๒ หน้าที่ ๕๐-๕๑ เป็นต้น

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในพระธรรมวินัยได้กล่าวถึงความสำคัญของอุโบสถกรรม ไว้ว่า เป็นการสวดปาฏิโมกข์ของพระสงฆ์ทุกกึ่งเดือน เป็นเครื่องซักซ้อมตรวจสอบความบริสุทธิ์ทางวินัยของภิกษุทั้งหลาย และ ทั้งเป็นเครื่องแสดงความพร้อมเพรียงของสงฆ์ด้วย อุโบสถมีชื่อเรียกย่อยออกไปหลายอย่าง การทำอุโบสถจะมีการสวดปาฏิโมกข์ได้ต่อเมื่อมีภิกษุครบองค์สงฆ์จตุรวรรค คือ ๔ รูป ขึ้นไป ถ้าสงฆ์ครบองค์กำหนดเช่นนี้ทำอุโบสถ เรียกว่า สังฆอุโบสถ แต่ถ้ามีภิกษุอยู่เพียง ๒ หรือ ๓ รูป เป็นเพียงคณะท่านให้บอกความบริสุทธิ์แก่กันและกันแทนการสวดปาฏิโมกข์ เรียกอุโบสถนี้ว่า คณอุโบสถ หรือ ปาริสุทธิอุโบสถ ถ้ามีภิกษุอยู่ในวัดรูปเดียว ท่านให้ทำเพียงอธิษฐาน คือตั้งใจกำหนดจิตว่า วันนี้เป็นอุโบสถของเรา อุโบสถที่ทำอย่างนี้ เรียกว่า บุคคลอุโบสถ หรือ อธิษฐานอุโบสถ อุโบสถที่ทำในวันแรม ๑๔ ค่ำ เรียกว่า จาตุทลิก ทำในวันขึ้นหรือแรม ๑๕ ค่ำ เรียกว่า ปณณรสิก ทำในวันสามัคคี เรียกว่า สามัคคีอุโบสถ

ในการเสด็จจำพรรษาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระเวฬุวันมหาวิหาร แคว้นมคธ พระเจ้าพิมพิสารได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและกราบทูลว่าสำนักอื่น ๆ มีการลงสวดอุโบสถกรรมกัน ขอให้พระพุทธองค์ทรงมีพุทธานุญาตให้ลงสวด เพื่อความเลื่อมใสศรัทธาแห่งพุทธบริษัท พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่ามีประโยชน์จึงทรงบัญญัติให้พระภิกษุสงฆ์ลงอุโบสถกรรมสวดพระปาฏิโมกข์ หรือ ศील ๒๒๗ ข้อ ในวันอุโบสถ วันพระจันทร์เพ็ญ และวันพระจันทร์ดับ คือ วันพระข้างขึ้น ๑๕ ค่ำ และข้างแรม ๑๕ ค่ำ พระพุทธเจ้าได้ประทับเป็นประธานหมู่พระสงฆ์ แล้วก็ทรงแสดงพระโอวาทปาฏิโมกข์ขึ้นด้วยพระองค์เองทุก ๑๕ วัน แปลว่า ทรงทำอุโบสถร่วมกับภิกษุสงฆ์แล้วก็เรียกว่า ปาริสุทธิอุโบสถ คือ เป็นอุโบสถที่บริสุทธิ์ พระพุทธเจ้าก็ทรงบริสุทธิ์ พระสงฆ์ก็บริสุทธิ์ จนถึงมีเรื่องที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมาเมื่อเล่าไว้ในบาลีวินัยว่า พระสงฆ์มาประชุมพร้อมกันแล้ว พระพุทธเจ้าก็ไม่เสด็จลงมา จึงถึงเวลา ๑ ยาม พระอานนท์ก็ไปกราบทูลเตือนว่า ยามหนึ่งแล้วพระมานั่งรอนานแล้วขอให้พระองค์ท่านเสด็จลงทรงสวดพระปาฏิโมกข์เถิด พระพุทธเจ้าก็ไม่เสด็จลง ครั้นถึงยามที่ ๒ พระอานนท์ก็ไปกราบทูลเตือนอีก พระพุทธเจ้าก็ไม่เสด็จลง ครั้นถึงยามที่ ๓ พระอานนท์ก็ไปกราบทูลเตือนอีก พระพุทธเจ้าก็ไม่เสด็จลง แต่ว่าในยามที่ ๓ นี้ได้มีพระพุทธดำรัสว่า บริษัทไม่บริสุทธิ์คือว่ามีพระทุศีลมาปนอยู่ด้วย พระโมคคัลลานะจึงได้เที่ยวตรวจดู เมื่อไปพบภิกษุ

ที่ทูลศัลย์บอกให้ออกไปจากที่ประชุม ผู้นั้นก็ไม่ยอมออกไป ต้องจุดเทียนออกไป แต่ก็สว่างเสียแล้ว
 ฝนเวลาที่จะทำอุโบสถ ก็เป็นอันว่าในอุโบสถนั้นไม่ได้ทำ^๑ พระพุทธเจ้าจึงทรงปรารภเรื่องนี้ตรัสให้
 พระสงฆ์ยกเอาพระวินัยที่ทรงบัญญัติขึ้นไว้มาสวดเป็นปาฏิโมกข์แทน และให้พระสงฆ์สวดกันเอง
 พระพุทธเจ้าไม่เสด็จมาทำอุโบสถร่วมด้วยอีกต่อไป เพราะฉะนั้น จึงมีการยกเอาวินัยขึ้นสวด
 เป็นปาฏิโมกข์ทุก ๆ ๑๕ วัน สืบต่อมาจนบัดนี้ ปาฏิโมกข์ที่ยกเอาพระวินัยขึ้นสวดนี้ เรียกว่า
 วินัยปาฏิโมกข์ ซึ่งก็คือ คัมภีร์รวมวินัยสงฆ์ ๒๒๗ ข้อ ซึ่งต้องสวดทบทวนในที่ประชุมสงฆ์หรือ
 การลงอุโบสถทุกกึ่งเดือนในวันพระ^๒

สังฆกรรมเป็นเรื่องสำคัญ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสแนะนำพระมหากัปปินเถระซึ่งพักอยู่
 ในมัททกัจฉิมิคทายวิหารคิดจะไม่ได้ทำอุโบสถว่า “พวกเธอ ไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่บูชา
 อุโบสถ ใครเล่าจักสักการะเคารพนับถือ บูชาอุโบสถ”^๓ ตรัสให้พระเถระไปทำอุโบสถ จะไม่ไปไม่ได้
 แสดงให้เห็นว่าพระองค์ให้ความสำคัญแก่สีมาอย่างมากในฐานะเป็นเครื่องมือของการปกครองคณะ
 สงฆ์ ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง เพื่อทำให้เกิดความพร้อมเพรียงแก่หมู่คณะ
 และที่สำคัญการทำอุโบสถ (สวดพระปาฏิโมกข์) ต้องทำภายในสีมาและอุโบสถเท่านั้น ถ้าวัดไหนไม่มี
 สีมาและอุโบสถ พระสงฆ์ในวัดนั้นต้องไปรวมกันทำอุโบสถกับพระสงฆ์ในวัดที่มีสีมาที่ใกล้ที่สุด ซึ่งเป็น
 การลำบากมากสำหรับวัดที่อยู่ในถิ่นทุรกันดารที่ไม่มีสีมา และสีมายังมีความสำคัญแก่พระสงฆ์ในการ
 ทำสังฆกรรมต่าง ๆ เช่น การอุปสมบท การปวารณา การกรานกฐิน การอภีทาน การทำสังคายนาเป็น
 ต้น ซึ่งเป็นสังฆกรรมที่สำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา แต่ชาวบ้านทั่วไปอาจมองข้ามไปโดยไม่เห็น
 ความสำคัญของสีมาและอุโบสถ แต่พระสงฆ์ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบันนี้

ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อพระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแล้วทรง
 สร้างมหาวิหารถวาย ๘๔,๐๐๐ แห่ง พร้อมด้วยไทยธรรมทั้งหลาย ทรงมีความปิติปราโมทย์จึงตรัส
 ถวายพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระว่า พระคุณเจ้าโยมจะเป็นศาสนทายาทได้อย่างไร พระเถระทูลว่า
 ถวายพระพรมหาบพิตร ถ้าพระราชโอรสของพระองค์จักทรงผนวชเพียงเท่านี้ พระองค์จักเป็นญาติกับ
 พระศาสนา^๔ พระองค์จึงทรงอนุญาตให้มหินทราชกุมารทรงผนวชเพื่อจะได้เป็นญาติกับ พระศาสนา
 ต่อมาเมื่อลาภสักการะเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนามากมาย ทำให้พวกเดียริถีย์ปลอมตัวเข้ามาบวชแสดง
 ลัทธินอกพระพุทธศาสนา จนเป็นเหตุให้พระภิกษุสงฆ์ไม่ยอมทำอุโบสถและปวารณาร่วมกับภิกษุ

^๑ วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๘๓/๔๔๗-๔๔๘., พุ.อ. (ไทย) ๒๕/๑๕๐/๑๑๖.

^๒ วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๙๒/๔๖๖.

^๓ วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓๗/๑๕๐. วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๗/๒๑๔.

^๔ วิ.ม.อ. (บาลี) ๑/๔๕.

เดียรถีย์เหล่านั้นในวัดโอโสการาม พระภิกษุสงฆ์จึงขาดการทำอุโบสถไปถึง ๗ ปี^๕ เมื่อคณะสงฆ์ได้กำจัดเสี้ยนหนามที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาแล้ว พระสงฆ์จึงทำอุโบสถเช่นเดิม พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระจึงคัดเลือกพระเถระ ๑,๐๐๐ รูปทำสังคายนาครั้งที่ ๓^๖ เมื่อทำสังคายนาครั้งที่ ๓ เสร็จแล้วพระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งสมณทูตไปประกาศพระศาสนายังประเทศต่าง ๆ คณะของพระมหินทเถระเมื่อเดินทางไปถึงเกาะลังกาได้ประกาศพระศาสนา ทำให้พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะกษัตริย์ลังกาทรงเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา พระองค์ตรัสถามพระเถระว่า “พระพุทธศาสนาจะประดิษฐานมั่นคงในเกาะลังกาได้อย่างไร พระเถระตอบว่า ถวายพระพร มหาบพิตร เมื่อผู้กษัตริย์ที่เกาะลังกาทำสังฆกรรมมีอุโบสถกรรมเป็นต้น พระพุทธศาสนาจักตั้งมั่นที่เกาะลังกา” และเมื่อครั้งพระอุบาลี พร้อมด้วยพระสงฆ์ไทยเดินทางไปถึงเกาะลังกาเพื่อไปอุปสมบทสามเณรสรณังกรพร้อมผู้กษัตริย์ที่เกาะลังกา^๗ จะเห็นได้ว่าที่เกาะลังกานั้นสืมามีความสำคัญอย่างยิ่งในการที่จะประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญมั่นคงถาวรในประเทศศรีลังกา จนถึงปัจจุบันนี้

จากประเด็นที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา “อุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของอุโบสถกรรม พระวินัยเกี่ยวกับการทำอุโบสถกรรม และคุณค่าอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๓.๑ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของอุโบสถกรรม
- ๑.๓.๒ เพื่อศึกษาพระวินัยเกี่ยวกับการทำอุโบสถกรรม
- ๑.๓.๓ เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๒.๑ ประวัติความเป็นมาของอุโบสถกรรมเป็นอย่างไร
- ๑.๒.๒ พระวินัยเกี่ยวกับการทำอุโบสถกรรมเป็นอย่างไร
- ๑.๒.๓ การวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

^๕วิ.ม.อ. (บาลี) ๑/๔๘.

^๖ วิ.ม.อ. (บาลี) ๑/๕๕.

^๗ พระมหานามเถระ และคณะบัณฑิต (แต่ง), คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๒, ผศ. สุเทพ พรหมเลิศ (แปล) (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓๙๐.

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์เชิงเอกสารจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาและหนังสือวิชาการทางพระพุทธศาสนาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความเป็นมาของอุโบสถกรรม พระวินัยเกี่ยวกับการทำอุโบสถกรรม และคุณค่าอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

เพื่อให้มีความเข้าใจตรงกันในศัพท์ที่ใช้ในงานวิจัยนี้ จึงขอกำหนดความหมายแห่งศัพท์เฉพาะที่จะใช้ในงานวิจัยนี้ ดังนี้

คุณค่า หมายถึง สิ่งที่เป็นสาระ มีความสำคัญ ควรจดจำ และโดดเด่นมีน้ำหนักมีราคามีประโยชน์มากกว่าส่วนอื่น ๆ

อุโบสถกรรม หมายถึง กิจหรือสังฆกรรมที่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจะต้องประชุมร่วมกันทำในอุโบสถที่มีเครื่องหมายกำหนดเขตในพระวินัยเรียกว่านิมิตเป็นการแสดงถึงความพร้อมเพรียงของสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญตามพระวินัยบัญญัติของพระพุทธเจ้าต้องทำภายในสีมาเท่านั้น ทำภายนอกสีมาไม่ได้ ประกอบไปด้วย

๑) ญัตติกรรมคือ กรรมที่ทำเพียงตั้งญัตติไม่ต้องสวดอนุสาวนาได้แก่ การสวดปาติโมกข์ ประภทอาณาปาฏิโมกข์ และการบวราณาออกพรรษา

๒) ญัตติทุติยกรรม กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนาหนหนึ่ง ได้แก่ การสวดให้ผ้ากฐิน (ถวายผ้ากฐิน) การสวดในการสมมติสีมา (การสวดในเวลาที่มีการตัดลูกนิมิต เมื่อสร้างโบสถ์เสร็จใหม่ ๆ)

๓) ญัตติจตุตถกรรม คือกรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนา ๓ หน เช่น การให้อุปสมบท การให้ปริวาส ให้อัพทาน การให้มานัต การสวดสมณูภาสน์

คัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง ตำราหรือหนังสือในที่นี้หมายถึงพระไตรปิฎก โดยเฉพาะอภิธรรมปิฎก ที่รวบรวมหลักธรรมคำสอน วิธีการปฏิบัติ และข้อปฏิบัติปลีกย่อยตามพระพุทธบัญญัติ ซึ่งรวบรวมโดยพระเถระผู้ใหญ่ในการทำสังคายนาครั้งแรก และใช้เป็นชื่อนิกายสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เรียกว่า นิกายเถรวาทหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วประมาณ ๑๐๐ ปี

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการทําวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะดําเนินการวิจัยโดยศึกษาข้อมูลที่เป็นหลักฐานจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณวิเสสเป็นลำดับ และจากเอกสารที่ผู้ทรงคุณวุฒิได้ศึกษาค้นคว้าแล้ว เผยแพร่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ในเบื้องต้นผู้วิจัยได้สำรวจเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้กล่าวถึงสีมาไว้ในวินัยมุข เล่ม ๓ พอสรุปความได้ว่า สีมา หมายถึง เขตแดนที่พระสงฆ์กำหนดหมายรู้กันมี ๒ ประเภทคือ (๑) พัทธสีมา แปลว่า แดนที่ผูก (๒) อพัทธสีมา แปลว่า แดนที่ไม่ได้ผูกพระพุทเจ้าทรงอนุญาตให้กำหนดนิมิต สมมติสีมาทำอุโบสถก็ดี ปวารณาก็ดี สังฆกรรมก็ดี เพื่อความพร้อมเพรียงของสงฆ์เพื่อความสามัคคีของ หมู่คณะการสมมติสีมานั้นต้องไม่เล็กเกินไปใหญ่เกินไป ถ้าทำไม่ถูกต้องอาจเป็นสีมาวิบัติและการทำงานสังฆกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยสีมาและได้กล่าวถึงการทำสังฆเภทคือการทำลายสงฆ์ให้แตกกันซึ่งเป็นกรรมหนักที่พระเทวทัตได้เคยทำมาแล้ว^๔

สมคิด จิรทัศน์กุล ได้กล่าวถึงพระอุโบสถไว้ในหนังสือ รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหาร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พอสรุปความได้ว่า คำว่า อุโบสถนั้นความหมายทางพระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงอาคารที่เรียกว่าโบสถ์หรือพระอุโบสถเท่านั้น หากแต่ยังมีความหมายอื่น ๆ เช่น เป็นชื่อของพระปาฏิโมกข์เทศ ดั่งนั้นโดยนัยแล้วคำว่า อุโบสถ ซึ่งเป็นวันที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจึงมีความหมายว่า หมายถึงวันพระ หมายถึงการแสดงพระปาฏิโมกข์ของพระสงฆ์ทุก ๆ กิ่งเดือน หมายถึงการรักษาศีลแปดของคฤหัสถ์ในวันพระ หมายถึงสถานที่ซึ่งพระสงฆ์ทำสังฆกรรม เช่น อุปสมบท เป็นต้น ส่วนพระอุโบสถซึ่งหมายถึงสถานที่ที่พระสงฆ์ทำสังฆกรรมนั้นจึงน่าที่จะเป็นการนำคำที่เป็นชื่อพิธีกรรม มาใช้เรียกสิ่งปลูกสร้างที่สร้างขึ้นเพื่อสนองกิจกรรมของพิธีกรรมนั่นเอง โดยเรียกว่าโรงพระอุโบสถ ต่อมาเรียกสั้นเข้าว่าพระอุโบสถและตัดให้สั้นลงเข้าไปอีกเป็นคำว่าโบสถ์ อันเป็นคำเรียกกระดืบพื้นบ้าน^๕

รองศาสตราจารย์สมใจ นิมเล็ก ราชบัณฑิต ได้กล่าวถึงพระอุโบสถไว้ในหนังสือ อุโบสถ สถาปัตยกรรมไทย พอสรุปความได้ว่า อุโบสถก็คือศาสนสถานประเภทหนึ่งที่พระภิกษุใช้เป็น

^๔ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒๕.

^๕ สมคิด จิรทัศน์กุล, **รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทวิริยะธุรกิจ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๗๕.

สถานที่ทำกิจเกี่ยวกับสังฆกรรมต่าง ๆ ได้แก่ ทำอุโบสถกรรม อุปสมบท รับกฐิน เป็นต้น อุโบสถจะมีอยู่ตามวัดทั่ว ๆ ไป และเริ่มมีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา อุโบสถในเริ่มแรกมักทำเป็นรูปทรงอย่างโรงจิ้งมีคำสามัญเรียกอย่างหนึ่งว่า โรงอุโบสถ อุโบสถหรือโบสถ์ ถ้าอยู่ในพระอารามหลวงกำหนดให้เรียกว่า พระอุโบสถ เขตอันเป็นที่ตั้งของอุโบสถ เรียกว่าสีมา ซึ่งแปลว่าเขตแดนที่กำหนดขึ้นเพื่อทำสังฆกรรม ในปัจจุบันนี้โบสถ์จะมีรูปร่างเป็นไปตามความเจริญทางด้านสถาปัตยกรรมและประณีตศิลป์ เริ่มแรกโบสถ์คงจะสร้างขึ้นด้วยไม้เป็นส่วนใหญ่ ต่อมาก็นิยมสร้างขึ้นด้วยปูนเป็นต้น^{๑๐}

วิโรฒ ศรีสุโร ได้กล่าวถึงสีมาในหนังสือเรื่องสิม (สีมา) อีสาน พอสรุปความได้ว่า สิมอีสานนี้ เป็นการศึกษาถึงรูปแบบของสิมในภาคอีสานโดยการวิเคราะห์ออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามลักษณะของการออกแบบให้เห็นความแตกต่างไปตามภูมิภาคและมีมือของช่างพื้นบ้านเหล่านั้นถึงแม้จะเป็นเพียงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นก็มีคุณค่าอย่างลึกซึ้ง เพราะได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนในภาคอีสานมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเนื่องจากสิมอีสาน หมายถึง อาคารทางพระพุทธศาสนาที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุด ซึ่งประกอบกรบวช สวดพระปาฏิโมกข์และทำสังฆกรรมจึงจำเป็นต้องกล่าวถึงพระพุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้ามาสู่ดินแดนอีสานเสียก่อน มีกำเนิดสิม สถานที่ตั้งของสิมและรูปแบบของสิมเป็นต้น^{๑๑}

๑.๖.๒.งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระวัชรากร ปณญารโธ (อุทัยแพน) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศาสนวัตถุ ศึกษาเฉพาะกรณีการอนุรักษ์อุโบสถ” พบว่า การอนุรักษ์อุโบสถพอสรุปความได้ว่าโบสถ์หรืออุโบสถหมายถึงเขตแดนที่กำหนดในการประชุมทำสังฆกรรม อันเป็นกิจของสงฆ์ มีแผ่นสีมาหินเป็นเครื่องหมายแสดงขอบเขตรอบบริเวณเรียกว่า สิม เป็นสถาปัตยกรรมของชาวอีสาน พบหลักฐานทางโบราณคดีและโบราณวัตถุปรากฏอยู่ทั่วไปในบริเวณวัดอันเป็นศูนย์กลางของชุมชนในอดีตพระสงฆ์มีบทบาทในการอนุรักษ์อุโบสถ (สิม) เพื่อให้ทุกคนได้ตระหนักถึงคุณค่าในสถาปัตยกรรมสิมอีสาน^{๑๒}

^{๑๐} รองศาสตราจารย์สมใจ นิมเล็ก ราชบัณฑิต, **อุโบสถ สถาปัตยกรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: ดานสุทธาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๒๑๗.

^{๑๑} วิโรฒ ศรีสุโร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, **สิมอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเมฆาเพรส จำกัด, ๒๕๓๖), หน้า ๑๘๗.

^{๑๒} พระวัชรากร ปณญารโธ, “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศาสนวัตถุ ศึกษาเฉพาะกรณีการอนุรักษ์อุโบสถ (สิม) ในอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด”, **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔๕.

พระยุพธนา รมณียธมโม (แก้วกัณฑ์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ การจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล” พบว่า การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล พอสรุปความได้ว่า การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้น ในช่วงระยะเวลา ๔๕ ปี ที่พระพุทธเจ้าทรงพระชนมายุบำเพ็ญพุทธกิจอยู่นั้น มีวิวัฒนาการตามลำดับกาลขององค์กรคณะสงฆ์ เริ่มจากที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้และประกาศพระศาสนาทรงปรารถนาการอุปสมบทด้วยพระองค์เองเรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา ต่อมาเมื่อพระสงฆ์สาวกเพิ่มมากขึ้นเป็นจำนวนมาก งานการของพระศาสนาเป็นไปอย่างกว้างขวาง สังคมสงฆ์กลายเป็นสังคมที่มีขนาดใหญ่ สมควรที่จะมอบหมายภาระให้หมู่สงฆ์ได้ปกครองกันเองเพื่อเป็นการปูพื้นฐานการปกครองคณะสงฆ์โดยหมู่สงฆ์เองและทรงอนุญาตการบวชให้เป็นกิจของพระสงฆ์ คือมอบหมายความเป็นใหญ่ให้คณะสงฆ์อย่างเต็มที่แล้ว โดยทรงบัญญัติพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครองคณะสงฆ์ ดังปัจฉิมโอวาทที่ตรัสว่า เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว พระธรรมวินัยนั้นแหละ จักเป็นพระศาสดาของเธอทั้งหลาย^{๑๓}

พระมหาไพบูลย์ วิบุโล (เลิศฤทธิ์ธนะกุล) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเสนาสนะในพระพุทธศาสนา” พบว่า เสนาสนะดังกล่าว คือกุฎี (กระท่อม) วิหาร (อาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทางล้านนา) อุโบสถ (สถานที่สำหรับประดิษฐานพระประธานหรือพุทธเขตที่พระสงฆ์ใช้ประชุมกันทำสังฆกรรมตามพระวินัย) เป็นต้น กิจกรรมสำคัญที่พระสงฆ์ผู้อยู่ในวัดควรกระทำเป็นอย่างยิ่งเพื่อตอบแทนบุคคลหรือชาวบ้านผู้มีอุปการะ คือการอบรมสั่งสอนประชุมชนให้ตั้งอยู่ในศีลหรือคุณงามความดีและความฉลาดเพื่อพัฒนาชีวิตของเขาเหล่านั้นให้มีค่า มีความหมายขึ้น มีมาตรฐานที่มั่นคงในหลักปฏิบัติตนให้ถูกต้อง เป็นการชี้ทางสวรรค์เป็นเบื้องต้นและมีพระนิพพานเป็นที่สุดซึ่งถือเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน แบบครบวงจรชีวิตอย่างแท้จริง มีการสนทนาธรรมกับพระสงฆ์ เพื่อเป็นการพัฒนาตัวพระสงฆ์หรือวิธีการสอนของท่านเหล่านั้นในการปรับปรุงเทคนิคใหม่ๆ ให้ทันสมัย ยิ่งขึ้นและเป็นการอนุเคราะห์ชาวบ้านโดยทางอ้อมไปด้วย^{๑๔}

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ศึกษาคุณค่าอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เป็นการวิจัย

^{๑๓} พระยุพธนา รมณียธมโม (แก้วกัณฑ์), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒๕๓.

^{๑๔} พระมหาไพบูลย์ วิบุโล (เลิศฤทธิ์ธนะกุล), “การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเสนาสนะในพระพุทธศาสนา” *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๕๓.

เชิงเอกสาร (Documentary research) โดยจะรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary source) จากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary) จากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอื่น ๆ ตำรา บทความ งานแปล และผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นภาษาไทย และภาษาบาลี ซึ่งผู้วิจัยได้จัดลำดับขั้นตอนของการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร โดยการค้นคว้าหาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ ความเป็นมา พระวินัยเกี่ยวกับการทำอุโบสถกรรม คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท จากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และเอกสารรายงานการวิจัย ตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ จากแหล่งข้อมูลต่อไปนี้

- (๑) ห้องสมุดกลางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- (๒) ห้องสมุดวัดพิชัยญาติ
- (๓) หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี

๑.๗.๒ เรียบเรียงและจัดลำดับข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา พระวินัยเกี่ยวกับการทำอุโบสถกรรม คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ตามที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลชั้นปฐมภูมิและข้อมูลชั้นทุติยภูมิ

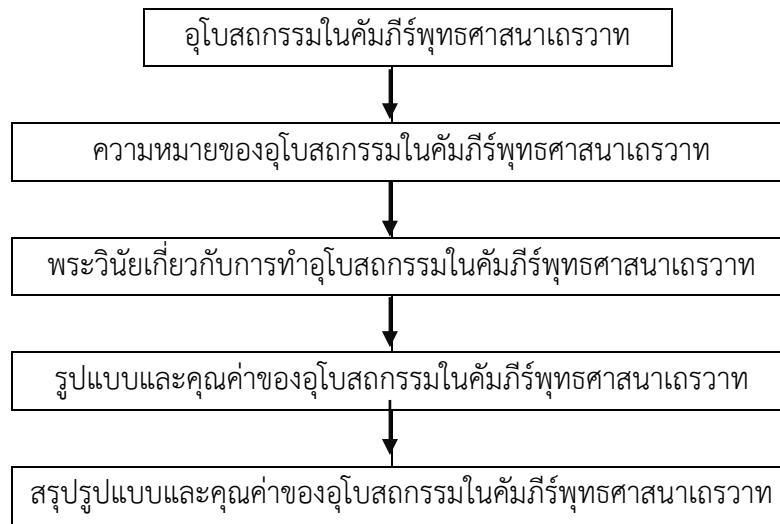
๑.๗.๓ วิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท โดยจำแนกข้อมูลแยกออกเป็นประเด็นตามความมุ่งหมายของการวิจัย ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ แล้วสรุปผลการวิจัยเป็นประเด็น โดยใช้แนวคิดทฤษฎีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นแนวทาง นำมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ขอคำแนะนำปรึกษาและ ความเห็นจากผู้เชี่ยวชาญแล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม

๑.๗.๔ นำเสนอผลการศึกษาวิจัยในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

๑.๗.๕ สรุปผลที่ได้จากการวิจัย พร้อมข้อเสนอแนะ และประเด็นที่จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาต่อไป

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การศึกษาคุณค่าอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” มีกรอบแนวคิด ดังนี้

๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

- ๑.๙.๑ ทำให้ทราบความเป็นมาของอุโบสถกรรม
- ๑.๙.๒ ทำให้ทราบพระวินัยเกี่ยวกับการทำอุโบสถกรรม
- ๑.๙.๓ ทำให้ทราบการวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

บทที่ ๒

ประวัติความเป็นมาของอุโบสถกรรม

การศึกษาอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เป็นการศึกษาถึงประวัติความเป็นมาของอุโบสถกรรม พระวินัยเกี่ยวกับการทำอุโบสถกรรม คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรม ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้มีการกำหนดนิมิตและสมมติสีมาขึ้นเพื่อความสามัคคีหรือความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอถึงความหมายของอุโบสถ ความสำคัญของอุโบสถ ประเภทของอุโบสถ และกรรมที่ทำในอุโบสถเรียงตามลำดับดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของอุโบสถกรรม

ความหมายของอุโบสถกรรม นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายไว้หลายประการด้วยกันและมีความเกี่ยวเนื่องกันกับสีมา ซึ่งเป็นสถานที่สำหรับทำสังฆกรรม^๑ โดยมีความเป็นมาจากพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกในพระพุทธศาสนาซึ่งในการเสด็จจำพรรษาที่พระเวฬุวันมหาวิหาร แคว้นมคธ ของพระเจ้าพิมพิสารในครั้งนี้ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและกราบทูลว่าสำนักอื่น ๆ มีการลงสวดอุโบสถกรรมกัน ขอให้พระพุทธองค์ทรงมีพุทธานุญาตให้ลงสวดเพื่อความเลื่อมใสศรัทธาแห่งพุทธบริษัท พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่ามีประโยชน์จึงทรงบัญญัติให้พระภิกษุสงฆ์ลงอุโบสถกรรมสวดพระปาฏิโมกข์ หรือศีล ๒๒๗ ข้อ ในวันอุโบสถ วันพระจันทร์เพ็ญ และวันพระจันทร์ดับ คือวันพระข้างขึ้น ๑๕ ค่ำ และข้างแรม ๑๕ ค่ำ เพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะโดยพระองค์ตรัสไว้ว่าความพร้อมเพรียงนำความสุขมาให้^๒ ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญยิ่งของอุโบสถกรรม และยังมีองค์ประกอบอีกมากมายเกี่ยวกับเรื่องอุโบสถกรรม ซึ่งเป็นเรื่องทีละเอียดย่อย เพราะมีความเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และวินัยบัญญัติที่พระพุทธองค์ทรงห้ามและทรงอนุญาตไว้เป็นต้น

๒.๑.๑ ความหมายของอุโบสถ

คำว่า อุโบสถ มีความหมายที่เกี่ยวเนื่องพระพุทธศาสนา ในปัจจุบันมีลักษณะดังต่อไปนี้
คือ

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๓๘.

^๒ พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๙๔/๕๑, พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๙๔/๙๓.

๑. อุโบสถ หมายถึง วันพระซึ่งเป็นวันที่พระสงฆ์และคฤหัสถ์มาประชุมกันเพื่อแสดงธรรมและรับฟังธรรม

๒. อุโบสถ หมายถึง การแสดงพระปาติโมกข์ของพระสงฆ์ตามพระธรรมวินัยทุกๆ ๑๕ วัน ๑ ครั้ง

๓. อุโบสถ หมายถึง การรักษาศีล ๘ ของฆราวาสในทุก ๆ วันพระ ๘ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ

๔. อุโบสถ หมายถึง สถานที่ซึ่งพระสงฆ์ทำสังฆกรรมร่วมกัน เช่น การอุปสมบท เป็นต้น

๕. อุโบสถ หมายถึง สถานที่ปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์และฆราวาส เป็นต้น^๓

ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า คำว่า อุโบสถ จึงเป็นการรวมเอาความหมายของพิธีกรรม หรือสังฆกรรมต่าง ๆ มาใช้เรียกสถานที่ซึ่งใช้ทำพิธีกรรมนั้น ๆ เดิมในสมัยพุทธกาลเรียกกันว่าโรงอุโบสถ^๔ แต่ต่อมาเรียกให้สั้นเข้าว่า อุโบสถ และในที่สุดก็เรียกกันเป็นภาษาชาวบ้านว่าโบสถ์ในบางพื้นที่ก็มีคำเรียกอุโบสถด้วยชื่ออื่นเช่น ภาคอีสาน เรียกว่า สิม^๕ ซึ่งที่จริงแล้วก็มีความหมายใกล้เคียงกัน เพราะสิมกลายเป็นมาจากคำว่า สิม่า ที่หมายถึงพื้นที่ที่ใช้ทำสังฆกรรมนั่นเอง ขนาดและรูปแบบของพระอุโบสถไม่มีกำหนดไว้ในพระวินัย เพราะพระวินัยกำหนดสิม่าให้เป็นเครื่องกำหนดขอบเขตสำหรับทำสังฆกรรม ส่วนอุโบสถเป็นเพียงอาคารที่สร้างครอบพื้นที่ที่สิม่าเพื่อกันแดดกันฝน พระวินัยจึงให้ความสำคัญและมีกฎเกณฑ์เกี่ยวกับสิม่าเท่านั้น แต่ในปัจจุบันคำว่า อุโบสถ ที่ใช้เรียกกันนั้นเป็นการรวมเอาความหมายของสิม่าและอุโบสถไว้ด้วยกัน การเรียกอุโบสถ หรือสิม หรือสิม่าก็เข้าใจตรงกันว่าเป็นอาคารที่บอกเขตแดนว่าเป็นสถานที่ที่พระสงฆ์สำหรับทำสังฆกรรม บัญญัติพุทธกรรมโดยตั้งอยู่ภายในวัดเพื่อแสดงออกถึงความพร้อมเพียงของสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ สำคัญ ตามที่บัญญัติไว้ในพระวินัยปิฎกเพื่อให้เกิดความเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็นและมีอาจารย์อันงามเป็นระเบียบเรียบร้อย

ส่วนคำว่า สิม่า นั้นมีปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา คัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนามากมาย และมีนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาหลายท่านได้วิเคราะห์และรวบรวมความหมายไว้ต่าง ๆ กัน คือ

๑. ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๔ ตอนว่าด้วย อุโปสถขันธกะมีข้อความที่เกี่ยวข้องกับคำว่า สิม่า คือ อนุชานามิ ภิกขเว สิมํ สมมณินิณฑติ แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเพื่อสมมติสิม่า^๖ และ

^๓ เปี่ยม บุญยโชติ, ร.ต.อ., การสร้างโบสถ์และอาสนสงฆ์การสร้าง ในประมวลหลักโหราศาสตร์กับมูลเหตุของศาสตร์และพิธีกรรมของโหร, (พระนคร: โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, ๒๕๑๓), หน้า ๒๘๐.

^๔ วิ.จ. (บาลี) ๗/๒๙๔/๕๙, วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๙๔/๙๐.

^๕ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง, หน้า ๔๑๗.

^๖ วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓๘/๑๕๑, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๘/๒๑๕.

ว่า ภาควา สี่มาสมมติ อนุญาตา แปลว่าการสมมติสี่มา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตแล้ว^๗ เป็นต้น เป็นข้อมูลเรื่องสี่มาในชั้นปฐมภูมิ

๒. ในอรรถกถากังขาวิตรณมีข้อความที่เกี่ยวข้องกับสี่มา คือ สี่มา จ นามเสา พุทสี่มา อพุทธสี่มาตี ทูริธา โหติ แปลว่า สี่มา มี ๒ ชนิดคือ พุทสี่มา และอพุทธสี่มา เป็นต้น^๘ และว่า สงโฆ เอเตหิ นิमितเตหิ สิมํ สมมนเนยย สมานสวาสํ เอกุโปสถํ แปลว่า สงฆ์พึงสมมติสี่มาด้วยนิमितเหล่านั้น^๙ มีสังวาสเสมอกันและมีอุปสถเดียวกัน เป็นต้น^๙ เป็นข้อมูลเรื่องสี่มาในชั้นปฐมภูมิ

ในอรรถกถาธรรมบท มีข้อความที่เกี่ยวข้องกับสี่มา คือ สตถา โยชนมตฺตํ อทธานํ คงคาย คนตวา เวสาลิกานํ สิมํ ปาปุณฺนิ แปลว่า พระศาสดาเสด็จไปยังแม่น้ำคงคากระยะทางประมาณ ๑ โยชน์ ก็ถึงสี่มา (เขตแดน) ของชาวเมืองไพศาลี เป็นต้น^{๑๐} และว่า โส อถญฺเฐสํ คิชฌมานํ สิมํ อติกกมิตวา อติอุจฺจํ อุปฺปติ แปลว่า นกแร้ง ชื่อว่ามิคาโลปะนั้น บินล่องเลยสี่มา (เขตแดน) ของนกร้างเหล่าอื่น บินสูงยิ่ง^{๑๑} ซึ่งมีความหมายไม่เหมือนกับสี่มาในทางพระพุทธศาสนาคือเขตความพร้อมเพรียงของสงฆ์ แต่มีความหมายทางบ้านเมืองว่า เป็นเขตแดนของประเทศ ๆ หนึ่ง เท่านั้น

๓. ในอรรถกถาสมันตปาสาทิกาพระอรรถกถาจารย์ได้ให้ความหมายสี่มาว่า สี่มา หมายถึง สี่มาในทางพระวินัยมีความหมายกว้างขวางอันรวมไปถึงดินแดนที่เป็นบ้านเมืองเช่น พระเจ้าแผ่นดินหรือรัฐบาลยกให้เป็นกรรมสิทธิ์ของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เป็นดินแดนเอกเทศต่างหากจากบ้านเรือนตามภาษาพระวินัยเรียกว่า วิสูงคามสี่มา^{๑๒}

ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า คำว่า สี่มา คือ เขตแดนของประเทศใดประเทศหนึ่ง ซึ่งมีการปกครองเป็นอิสระ ฉะนั้นคำว่า สี่มานี้จึงเป็นศัพท์สำคัญที่ใช้กันอยู่ในสมัยพุทธกาลหรือก่อนพุทธกาลพระพุทธองค์มิได้ทรงบัญญัติขึ้นเป็นการเฉพาะแต่พระพุทธองค์ทรงประสงค์ใช้คำว่า สี่มาเป็นเขตความพร้อมเพรียงของสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญในพระพุทธศาสนามีการอุปสมบท เป็นต้นจึงใช้คำว่า สี่มา เช่นเดียวกับคำว่า ภิกขุ เป็นต้น ซึ่งเป็นคำที่ใช้เรียกทั่วไปสำหรับนักบวชในสมัยพุทธกาลหรือก่อนพุทธกาลแต่พระพุทธองค์ทรงใช้คำว่า ภิกขุ มาเรียกกุลบุตรที่บวชในพระพุทธศาสนาว่า ภิกขุ เช่นเดียวกับคำว่า สี่มา ดังอธิบายมาแล้ว

^๗ วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๔๐/๑๕๑, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๐/๒๑๖.

^๘ กงขา.อ. (บาลี) ๑๑๐.

^๙ วิ.สงคท. (บาลี) ๑๖๐/๒๑๒.

^{๑๐} ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๒๓.

^{๑๑} ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๕/๓๓/๓๒.

^{๑๒} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๔๗/๑๒๔.

๔. ในฎีกาวิมตวิโนทนี มีข้อความที่เกี่ยวข้องกับสีมา คือ สมมตา สา สีมา สัมเนน แปลว่า สีมานั้นอันสงฆ์สมมติแล้วเป็นต้น และว่า ปจฉา สิมิ พนธนทานิ สีมา ย โโอกาส จเปตวา แปลว่า เมื่อจะผูกสีมาภายหลังจึงเว้นโอกาสแห่งสีมาไว้ เป็นต้น^{๑๓} เป็นข้อมูลเรื่องสีมาในชั้นปฐมภูมิ

๕. ในฎีกาอภิธานัปทีปิกาฎีกาวิเคราะห์คำว่า สีมาว่า สีมา มรียาโท แปลว่า สีมา หมายถึง เขตแดน

๖. ในคัมภีร์สังฆทนต์ปิณฑัตตุมาลาวิเคราะห์คำว่า สีมาว่า สี พนธเน, เอตถ สีมาติ สมคเคน สงฺเขน กมฺมวาจาย พนฺธิยเตติ สีมา, สา ทูวิธา พทฺธสีมา อพทฺธสีมาติ. ตาสฺ อพทฺธสีมา มรียาทกรณวเสน สีมาติ เวทิตพฺพา. แปลว่า สีมาในความผูก ในบทว่า สีมา มีรูปวิเคราะห์ว่า สถานที่ ไดอันสงฆ์พร้อมเพรียงกันพึงผูกด้วยกรรมวาจา เหตุนั้น สถานที่นั้น ชื่อว่าสีมา สีมานั้นมี ๒ อย่างคือ พัทธสีมาและอพัทธสีมาในบรรดาสีมา ๒ ประเภทนั้น อพัทธสีมา พึงทราบว่าเป็นสีมาโดยการกำหนด เขตแดน (มีเจ็ดอักษณฺดร เป็นต้น)^{๑๔} เป็นข้อมูลเรื่องสีมาในชั้นทุติยภูมิ

๗. ในคัมภีร์กัจจายนสูตรวิเคราะห์คำว่า สีมา ว่า กมฺมวาจาย พนฺธติ เอตถาติ สีมา, พนฺธิตพฺพาติ วา สีมา. แปลว่า บุคคลย่อมผูกในสถานที่นี้ด้วยกรรมวาจา เหตุนี้ สถานที่นั้น ชื่อว่า สีมา หรือว่า สถานที่อันพระสงฆ์พึงผูก เหตุนี้ สถานที่นั้น ชื่อว่าสีมา

๘. ในคัมภีร์ปทรูปสิทธิวิเคราะห์คำว่า สีมาว่า สี พนธเน, สียตีติ สีมา แปลว่า สีมาในความผูก สถานที่ไดอันพระสงฆ์ย่อมผูก สถานที่นั้นชื่อว่า สีมา^{๑๕}

๙. ในคัมภีร์นिरुตติทีปนีวิเคราะห์คำว่า สีมาว่า มหาชเนน สมฺมโตติ มหาสมฺมโต, สมฺมตา สีมา. แปลว่า สถานที่ไดอันมหาชนสมมติแล้ว เหตุนี้ สถานที่นั้น ชื่อว่า มหาสมมติ, สถานที่ที่สมมติแล้ว ชื่อว่า สีมา

๑๐. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ให้ความหมายของสีมาว่า สีมา หมายถึง เขตที่หมายรู้กัน^{๑๖}

^{๑๓} สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๑๓๘/๓๒๘.

^{๑๔} พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ตรวจชำระ, **สังฆทนต์ปิณฑัตตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีไวยากรณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๖๖๖.

^{๑๕} พระพุทธบัญญัติมหาเถรฯ, **ปทรูปสิทธิ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๔๘๑.

^{๑๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๕๕๐.

๑๑. พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของสีมาว่า สีมา หมายถึง เขตกำหนดความพร้อมเพรียงของพระสงฆ์ เป็นเขตที่พระสงฆ์ตกลงกันได้สำหรับภิกษุที่อยู่ภายในเขตนี้ต้องทำสังฆกรรมร่วมกัน^{๑๗}

๑๒. ราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของสีมาว่า สีมา หมายถึง เขตหรือแดนเครื่องหมายบอกเขตโบสถ์มักทำด้วยแผ่นหินหรือหลักหินเป็นต้น เรียกว่า ไบพัทธสีมาก็ได้ ไบสีมาหรือไบเสมาก็ได้^{๑๘}

๑๓. สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ได้ให้ความหมายของสีมาว่า สีมา หมายถึง โรงธรรมที่พระสงฆ์ประชุมทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญ^{๑๙}

๑๔. มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยได้ให้ความหมายของสีมาว่า สีมา ในสารานุกรมไทยภาคอีสาน หมายถึง สีมาที่มีความหมายอย่างเดียวกันกับ โบสถ์ หรือ อุโบสถ ได้แก่ ขอบเขต หรือ อาณาเขตที่กำหนดขึ้นเพื่อใช้ในกิจกรรมของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา^{๒๐} กิจหรือการงานของพระสงฆ์เรียกว่า สังฆกรรม มี ๔ อย่าง คือ

- ๑) อปโลกนกรรม
- ๒) ญัตติกรรม
- ๓) ญัตติทุติยกรรม
- ๔) ญัตติจตุตถกรรม

สังฆกรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ ยกเว้นอปโลกนกรรมไม่ต้องทำภายในสีมา ส่วนสังฆกรรมอีก ๓ อย่างมีญัตติกรรมเป็นต้นพระสงฆ์ต้องทำภายในสีมาเท่านั้น ทำภายนอกสีมาไม่ได้^{๒๑}

สรุปความว่า คำว่าอุโบสถกรรมในพระพุทธศาสนาแม้จะต่างกันที่คำพูดแต่มีความหมายเกี่ยวข้องกันกับคำว่า สีมา คือเป็นสถานที่ทำสังฆกรรมโดยมีโรงอุโบสถ (อุโปสถาคาร) ตั้งอยู่ในเขตของสีมา สีมา หมายถึง เขตความพร้อมเพรียงของสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญมีการ

^{๑๗} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓๔๐-๓๔๑.

^{๑๘} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๙๘.

^{๑๙} สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, **พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยามเพรส แมเนจเม้นท์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๔๑๗.

^{๒๐} มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, **พจนานุกรมไทยภาคอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยามเพรส แมเนจเม้นท์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๔๖๑๗.

^{๒๑} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓๑๒.

อุปสมบทเป็นต้น โดยมีเครื่องหมายกำหนดเขตในพระวินัยเรียกว่า นิमित และนอกจากนี้ความหมายของอุโบสถยังรวมถึงเขตพื้นที่อื่น ๆ อันเป็นเขตของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ต่อมาพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจะทำสังฆกรรมอย่างใดจะต้องประชุมร่วมกันทำในอุโบสถ ซึ่งถือว่าเป็นเขตที่ได้รับ การสมมติว่าเป็นสีมาที่ถูกต้องตามพระวินัยบัญญัติของพระพุทธเจ้า

๒.๑.๒ ความเป็นมาของอุโบสถ

ความเป็นมาของอุโบสถพระพุทธองค์ตรัสไว้แล้วในอุโบสถขันธกะ^{๒๒} หมวดว่าด้วยอุโบสถพระพุทธองค์ทรงประทานพระพุทธานุญาตให้ภิกษุทั้งหลายประชุมกัน เพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ ครั้งแรกภิกษุทั้งหลายประชุมกันแต่นั่งนิ่ง ๆ ชาวบ้านจะฟังธรรมก็ไม่ได้ฟังจึงติเตียนพระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้ประชุมกันเพื่อกล่าวธรรม และทรงพระดำริว่า สิกขาบทที่ทรงบัญญัติแก่ภิกษุทั้งหลายควรอนุญาตให้สวดเป็นปาติโมกข์ และจักเป็นอุโบสถกรรม คือการทำอุโบสถของภิกษุเหล่านั้นจึงทรงบัญญัติตามที่ทรงพระดำรินั้น ทรงแสดงวิธีสวดปาฏิโมกข์ แก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น

สมัยต่อมา ภิกษุทั้งหลายพากันสวดปาฏิโมกข์ทุกวัน พระพุทธองค์ทรงห้ามและทรงปรับอาบัติทุกกฏ^{๒๓} แก่ภิกษุผู้ทำเช่นนั้น ทรงอนุญาตให้สวดเฉพาะวันอุโบสถภิกษุทั้งหลายสวดปาฏิโมกข์ ๓ ครั้ง ต่อ ๑ ปักษ์ (กึ่งเดือน) คือในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ พระพุทธองค์ตรัสห้ามและปรับอาบัติทุกกฏ^{๒๔} แก่ภิกษุผู้ทำเช่นนั้น ทรงอนุญาตให้สวดปาติโมกข์เพียงครั้งเดียวต่อ ๑ ปักษ์ คือในวัน ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ ภิกษุฉัพพัคคีย์สวดปาฏิโมกข์เฉพาะในพวกของตนพระพุทธองค์ตรัสห้ามและปรับอาบัติทุกกฏ^{๒๕} แก่ภิกษุผู้ทำเช่นนั้น ทรงอนุญาตให้ทำอุโบสถโดยพร้อมเพรียงกัน ภิกษุทั้งหลายสงสัยว่า จะกำหนดเขตพร้อมเพรียงกันในอวาสหนึ่งหรือถือเขตแผ่นดินทั้งผืน พระพุทธองค์ตรัสให้ใช้อวาสเดียวกันเป็นเขตสามัคคี^{๒๖} ฝ่ายพระมหากัปปิยะผู้เป็นพระอรหันต์ คิดว่าท่านบริสุทธอยู่แล้ว จะควรได้ทำอุโบสถสังฆกรรมหรือไม่ พระพุทธองค์ทรงทราบแล้วจึงตรัสตอบว่า ถ้าเธอไม่สักการะ เคารพ นับถือ บูชาอุโบสถแล้วใครเล่าจะทำเช่นนั้นและตรัสสั่งให้ไปทำอุโบสถสังฆกรรม^{๒๗} ต่อมาภิกษุทั้งหลายสงสัยว่าอวาสเดียวกันนั้นกำหนดอย่างไร พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้สมมติคือประกาศสีมา (เขตแดน) โดยกำหนดภูเขาก้อนหิน ป่าไม้ ต้นไม้ หนทาง จอมปลวก

^{๒๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๒/๒๐๗.

^{๒๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๖/๒๑๒.

^{๒๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๖/๒๑๓.

^{๒๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๖/๒๑๓.

^{๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๖/๒๑๓.

^{๒๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๗/๒๑๔.

แม่น้ำหรือแอ่งน้ำเป็นเครื่องหมาย^{๒๘} (นิมิต) แล้วทรงแสดงวิธีสวดสมมติสีมาด้วยเครื่องหมายเหล่านั้น^{๒๙} เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการกำหนดนิมิตและการสมมติสีมาที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตเพื่อความพร้อมเพียงของสงฆ์

ในประวัติและความเป็นมาของสีมาตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้นั้นจะมีอยู่ในพุทธบัญญัติหรือในพระไตรปิฎก ส่วนของพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๔ เรื่องอุโปสถขันธกะ^{๓๐} ว่าด้วยเรื่องอุโบสถ และมีเรื่องของสีมาแทรกอยู่ในนั้นด้วยจริงอยู่ในนิกายเถรวาทอาจจะถูกแทรกแซงด้วยความเชื่อจากคตินิยมของมหายานบ้าง แต่คตินิยมดังกล่าวก็มิได้ถูกนำมาบรรจุไว้ในพระไตรปิฎกแต่ถูกแยกไปอยู่ในอรรถกถาตามอิทธิพลของมหายานในขณะนั้น เป็นต้น^{๓๑}

ส่วนในปัจจุบันนี้ พุทธศาสนิกชนทั่วไปที่เข้าไปภายในวัด จะเห็นจนชินตากับแท่นหินในซุ้มที่ตั้งอยู่รอบ ๆ อุโบสถที่เราเรียกกันว่าใบเสมา อาจจะไม่ทราบว่าใบเสมานี้มีไว้เพื่ออะไร และได้ใบเสมานี้เองมีลูกนิมิตฝังอยู่ข้างใต้สีมา เพื่อเป็นเขตบอกความพร้อมเพียงของพระสงฆ์ ลูกนิมิต คือลูกหินกลม ๆ ที่ใช้ฝังเพื่อเป็นเครื่องหมายบอกให้ทราบว่า เป็นเขตอุโบสถ เพื่อให้พระสงฆ์ได้ใช้เป็นที่พักประกอบสังฆกรรมต่าง ๆ เพราะคำว่า นิมิต แปลว่า เครื่องหมาย เหตุที่ต้องมีนิมิตเพื่อเป็นเครื่องหมายบอกวาทรงไหนเป็นเขตอุโบสถ หรือสีมา สืบเนื่องมาจากในสมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประกาศศาสนา^{๓๒} ไปยังแคว้นต่าง ๆ แล้วภายหลังมีผู้เข้ามาบวชเป็นพระสงฆ์สาวกมากขึ้น พระองค์จึงได้ส่งพระสงฆ์สาวกเหล่านั้นออกไปประกาศพระศาสนาตามสถานที่ต่าง ๆ การที่พระสงฆ์สาวกออกไปอยู่ห่างไกลจากพระพุทธองค์นั้น เท่ากับห่างจากการฟังพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ อีกทั้งพระสงฆ์สาวกที่บวชแล้วมิใช่จะบรรลุพระอรหันต์กันทุกองค์ พระเจ้าพิมพิสารมาทูลขอให้พระสงฆ์สาวกประชุมกันกล่าวธรรม ตามพวกปริพาชก^{๓๓} นักบวชภายนอกพระพุทธศาสนา พระองค์จึงทรงอนุญาตและทรงกำหนดให้พระสงฆ์สาวกต้องประชุมร่วมกัน หรือที่เรียกว่าทำสังฆกรรมในบางเรื่องที่สำคัญกับกิจการพระศาสนา เช่น การสวดปาฏิโมกข์ การอุปสมบท พระภิกษุ การกรานกฐิน และการปวารณากรรม เป็นต้นโดยกำหนด ให้ทำสังฆกรรมในบริเวณที่

^{๒๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๓-๑๕.

^{๒๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๘/๒๑๕.

^{๓๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๒/๒๐๗.

^{๓๑} นายพิทยา บุณนาค, **เสมา สีมา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

^{๓๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๓๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๒/๒๐๗.

กำหนดไว้เท่านั้น เพื่อมิให้ฆราวาสเข้ามายุ่งเกี่ยว เนื่องจากสังฆกรรมเหล่านี้ เป็นกิจของสงฆ์ที่สำคัญยิ่งสำหรับผู้ทรงศีลโดยเฉพาะ แต่เนื่องจากในสมัยต้นพุทธกาลพระภิกษุยังไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งแน่นอน

ต่อมาเมื่อพระเจ้าพิมพิสารทรงเลื่อมใสพระพุทธศาสนาได้ถวายวัดเวฬุวันวิหาร^{๓๔} ซึ่งเป็นวัดแรกในพระพุทธศาสนาให้เป็นที่ประทับอยู่ของพระพุทธเจ้าและพระสาวก ส่วนใหญ่เป็นป่าตามธรรมชาติ เมื่อพระสงฆ์ต้องจาริกไปยังที่ต่างๆ จึงทรงให้หมายเอาวัตถุบางอย่างเป็นเครื่องกำหนดเขตแดนขึ้น เรียกว่าการผูกสีมา แปลว่าเขตแดน ซึ่งพระพุทธองค์ได้กำหนดไว้ ๘ ประการ ได้แก่ ภูเขา ศิลา ป่าไม้ ต้นไม้ จอมปลวก หนทาง แม่น้ำ และน้ำนิ่ง^{๓๕} เป็นเครื่องหมายบอกเขตแดนนี้ว่า นิमित แต่นิมิตเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งมีอยู่ตามธรรมชาติ ทำให้การกำหนดเขตแดนที่จะทำสังฆกรรม คือ การกำหนดสถานที่ประชุมสงฆ์ทำได้ยาก และมักคลาดเคลื่อน ต่อมาจึงมีการพัฒนากำหนดนิमितใหม่อีกประเภทหนึ่งขึ้นแทน คือ เป็นนิमितที่จัดสร้างหรือทำขึ้นเฉพาะ เช่น ป่อ สระ และก้อนหิน โดยเฉพาะก้อนหินเป็นที่นิยมกันมาก เพราะทนทานและเคลื่อนย้ายได้ยากและทนทานถาวร อุโบสถกรรมเป็นความพร้อมเพรียงแห่งสงฆ์ ที่กระทำในอุโบสถหรือสีมาและเพื่อที่จะกำหนดเขตความพร้อมเพรียงแห่งสงฆ์ดังกล่าวให้ชัดเจนขึ้นจึงจำเป็นต้องมีหลักเขตที่เรียกว่า นิमितมีความหมายว่า วัตถุที่เป็นเครื่องหมาย^{๓๖} ปัจจุบันนิยมเอาหินที่ทำเป็นนิमितฝังลงในดิน แล้วปักแผ่นหินข้างบนจุดที่ฝัง เพราะฉะนั้นแผ่นหินหรือหลักหินที่ปักอยู่รอบโรงอุโบสถนั้นคือ นิमित ทำหน้าที่บอกหรือกำหนดสีมาหรือว่าเขตความพร้อมเพรียงแห่งสงฆ์นั่นเอง ในปัจจุบันนี้มีการเรียกหลักหินเหล่านั้นว่า สีมา เป็นการเรียกอย่างผิดความหมายที่แท้จริง เพราะหลักหินเหล่านั้นคือ เป็นนิमितอย่างที่กล่าวแล้วไม่ใช่เรียกว่า สีมา หรือ เสมมา (ใบเสมมา) ในสมัยพุทธกาล สีมามีอยู่ ๒ ประเภทเท่านั้นคือ

๑. พัทธสีมา หมายถึง เขตหรือแดนที่ถูกกำหนดขึ้นโดยพระสงฆ์

๒. อพัทธสีมา หมายถึง เขตหรือแดนที่ไม่ต้องมีการกำหนดขึ้นซึ่งได้แก่เขตที่ทางบ้านเมืองได้กำหนดไว้แล้วตามปกติ เช่นเขตของหมู่บ้านเรียกว่า คามสีมา เขตชุมชนเรียกว่า นิคมสีมา หรือสิ่งที่มีอยู่เองตามธรรมชาติเป็นเครื่องกำหนด เช่น ป่า แม่น้ำ สระ บึง เป็นต้น พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ถือเอาเขตแดนเหล่านั้นโดยไม่ต้องกำหนดขึ้นมาใหม่^{๓๗}

^{๓๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๙/๗๑.

^{๓๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, หน้า ๑๓-๑๕.

^{๓๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, หน้า ๒๔๒.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๒.

พัทธสีมา (แดนที่ผูก)

พัทธสีมา^{๓๘} หมายถึง แดนที่ผูก ได้แก่ เขตที่สงฆ์กำหนดขึ้นเอง โดยจัดตั้งนิมิตคือสิ่งที่เป็นเครื่องหมายกำหนดเอาไว้มีอยู่ ๓ ชนิด คือ

๑. ชั้นทสีมา หมายถึง สีมาขนาดเล็กที่พระสงฆ์กำหนดผูกเฉพาะโรงอุโบสถที่อยู่ในมหาสีมาโดยมีสีมันตริกคั่น

๒. มหาสีมา หมายถึง สีมาใหญ่ที่พระสงฆ์กำหนดผูกทั่วบริเวณวัด มีชั้นทสีมาซ้อนภายในอีกชั้นหนึ่งมีสีมันตริกคั่น

๓. สีมาสองชั้น หมายถึง มหาสีมากับชั้นทสีมา คือ ในการสมมติสีมาสองชั้นนั้น จำเป็นต้องมีเขตแดนคั่นในระหว่างมหาสีมากับชั้นทสีมาเพื่อไม่ให้ระคนกันเขตแดนคั่นในระหว่างมหาสีมากับชั้นทสีมาเรียกว่าสีมันตริก มีสีมาขนาดเล็กอยู่ภายในสีมาขนาดใหญ่

สีมาในส่วนที่ปรากฏในวินัยมูขทั้งหมด ได้แบ่งพัทธสีมาออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. ชั้นทสีมา หมายถึง สีมาผูกเฉพาะโรงอุโบสถ
๒. มหาสีมา หมายถึง สีมาที่ผูกรอบบริเวณวัด
๓. สีมาของสองชั้น หมายถึง สีมาที่มีชั้นทสีมาอยู่ภายในมหาสีมา
๔. นทีปารสีมา หมายถึง สีมาที่สมมติคร่อมฝั่งน้ำ^{๓๙}

สีมาทั้ง ๓ ประเภทข้างต้นนั้นได้อธิบายมาแล้ว

ส่วนนทีปารสีมานั้น หมายถึง สีมาที่พระสงฆ์สมมติคร่อมฝั่งน้ำทั้ง ๒ โดยเปิดแม่น้ำไว้ตรงกลาง สีมาชนิดนี้ทรงอนุญาตให้สมมติได้เฉพาะในตำบลที่มีเรือไปมาอยู่เสมอดังนี้

๑. เป็นท่าที่จอดเรือเสมอ
๒. มีสะพานถาวรยื่นออกมาเพื่อที่เรือจะได้จอดเทียบได้

พัทธสีมาทั้ง ๔ ประเภทนี้ ในปัจจุบันคงมีแต่พัทธสีมา ๓ ประเภทข้างต้น ส่วนพัทธสีมาประเภทที่ ๔ ไม่นิยมผูกกันแล้ว

อพัทธสีมา (แดนที่ไม่ได้ผูก)

อพัทธสีมา หมายถึง แดนที่พระสงฆ์ไม่ได้ผูก คือเขตชุมนุมสงฆ์ที่สงฆ์ไม่ได้กำหนดขึ้นเอง พระสงฆ์มีอำนาจเพียงถือเอาเป็นเขตประชุมสงฆ์เพื่อทำสังฆกรรมเท่านั้น ไม่มีกรรมสิทธิ์ที่จะ

^{๓๘} กงขา.อ. (บาลี) ๑๑๐.

^{๓๙} ฝ่ายปริยัติปกครอง กองศาสนศึกษา, อธิบายวินัย สำหรับนักธรรมชั้นเอก ฉบับกรมการศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๑), หน้า ๓๓.

ยึดถือเป็นเจ้าของได้ โดยถือเอาตามเขตที่เขาได้กำหนดไว้ตามปกติของบ้านเมือง หรือมีบัญญัติอย่างอื่นเป็นเครื่องกำหนด แบ่งเป็น ๓ ประเภท^{๔๐} คือ

๑. คามสีมาหรือนิคมสีมา หมายถึง แดนบ้านคือเขตที่กำหนดด้วยบ้าน สีมาที่ถือกำหนดตามเขตบ้านเป็นอพัทธสีมาอย่างหนึ่ง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่านิคมสีมา หมายถึง แดนนิคมอพัทธสีมาที่สงฆ์กำหนดด้วยเขตนิคมที่ตนอาศัยอยู่ ทรงอนุญาตให้กำหนดเอาเขตบ้าน เขตนิคมที่ตนอาศัยอยู่ซึ่งฝ่ายอาณาจักรจัดไว้ เพื่อเป็นเขตสังฆสมาคมคัมภีร์ที่มีสังวาสเสมอกันมีอุโบสถเดียวกัน เพื่อที่จะอธิบายให้เข้าใจง่าย ๆ คือ

๑. คามสีมาในปัจจุบันนี้ คือ หมู่บ้านหรือตำบล

๒. นิคมสีมาในปัจจุบันนี้ คือ อำเภอ หรือ เขต

๒. สัตตัพภันตรสีมา หมายถึง อพัทธสีมาชนิดที่กำหนดเขตแห่งสามัคคีขึ้นในป่าอันหาคนตั้งบ้านเรือนมิได้ โดยวัดจากที่สุดแนวแห่งสงฆ์ออกไปด้านละ ๗ อัฒกันตรโดยรอบ^{๔๑} นับแต่ที่สุดแนวแห่งสงฆ์ออกไปโดยทแยงจึงเป็นข้างละอัฒกันตรโดยรอบอัฒกันตรหนึ่ง ๒๘ ศอก หรือ ๗ วา ๗ อัฒกันตร เป็น ๔๙ วา สัตตัพภันตรสีมานี้เป็นแดนกำหนดเขตแห่งความสามัคคีในป่าส่วนพระอรธกถาจารย์กล่าวว่า ภิกษุผู้อยู่ในอรัญญูสีมาย่อมได้ประโยชน์ ไม่เป็นอันอยู่ปราศจากไตรจีวร^{๔๒}

๓. อุทกุกเขปสีมา^{๔๓} หมายถึง แม่น้ำชนิดใดชนิดหนึ่งที่ได้ลักษณะแม่น้ำให้กำหนดเป็นเขตสีมาชั่วคราวน้ำสาด สีมาชนิดนี้ไม่ต้องผูกแต่สร้างอาคาร หรืออยู่ในเรือแพ ภายในหนองบึง แม่น้ำ ทะเล ซึ่งมีน้ำขังตลอดปี และอยู่ห่างจากฝั่งประมาณ ๒ ชั่วโมงน้ำสาดของบุรุษผู้มีกำลังปานกลาง สีมาน้ำนี้ใช้ทำสังฆกรรมได้เหมือนวิสุงคามสีมาเช่นกัน ส่วนมากนิยมทำกันในวัดหรือสำนักสงฆ์ยังไม่ได้ขอพระราชทานวิสุงคามสีมา การกำหนดสีมาขึ้นนี้ เพื่อป้องกันไม่ให้ใครเข้ามายุ่งเกี่ยวทำให้สังฆกรรมเสียไป อุทกุกเขปสีมานั้นแบ่งออกเป็น ๓ ประเภทคือ

๑) นที หมายถึง แม่น้ำ กล่าวคือแม่น้ำที่ใช้เป็นนิมิตแห่งสีมาได้นั้นต้องมีลักษณะที่ถูกต้องคือ

(๒) แม่น้ำที่มีกระแสน้ำไหลอยู่เสมอแม้ฝนไม่ตกก็ไม่แห้ง

(๓) ไม่เป็นแม่น้ำตัน คือ มีน้ำไหลอยู่เสมอ

๒) สมุทรร หมายถึง ทะเลที่ใช้เป็นนิมิตแห่งสีมาได้นั้น คือเป็นน่านน้ำเค็มพ้นจากปากน้ำออกไป อยู่ระหว่างมีฝั่งโอบ ๒ ข้าง

^{๔๐} กงขา.อ. (บาลี) ๑๑๐.

^{๔๑} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, หน้า ๕๕๒.

^{๔๒} วิมहा. (บาลี) ๔๗๓/๖, วิมहा. (ไทย) ๔๗๓/๑๐,

^{๔๓} วิม. (บาลี) ๔/๑๔๗/๑๕๗, วิม. (ไทย) ๔/๑๔๗/๒๒๕.

๓) ชาติสระ หมายถึง ชาติสระที่ให้เป็นนิมิตแห่งสีมาได้นั้น คือเป็นสระที่เกิดเองตามธรรมชาติ ไม่มีใครขุดไว้ น้ำไหลมาจากรอบข้างซึ่งอยู่จนเต็ม^{๔๔} โดยเรียกชื่อต่าง ๆ กันคือ

- (๑) บึง
- (๒) บ่อ
- (๓) สระ
- (๔) หนอง
- (๕) ทะเลสาบ เป็นต้น^{๔๕}

ความแตกต่างกันระหว่างน้ำ(แม่น้ำ)กับชาติสระ มีลักษณะเฉพาะที่ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๑. ทางน้ำที่มีกระแสน้ำไหล จัดเป็นน้ำ (แม่น้ำ)
๒. น้ำที่ขังนิ่ง จัดเป็นชาติสระ

ในหนังสือประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง สีมาวิจารณ์ พระองค์ทรงให้ความเห็นว่า เพราะคัมภีร์วิภังค์พระสังคีตทศการยร้อยกรองก่อน คัมภีร์ชั้นธกะ เพราะฉะนั้นลักษณะปาชนิตอคามกะนี้ น่าจะนำไปไว้ในประเภทคามสีมาและอรัญญสีมาชนิตอคามกะในภคว่า ด้วยอพัทสีมาอันมาในชั้นธกะ เพราะในชั้นธกะนั้น ยกเว้นแม่น้ำทะเลและ ชาติสระ (สระที่เกิดเอง) ซึ่งเป็นสีมาที่ต้องกำหนดด้วยอุทกุกเขปะ (วัคน้ำสาต) เสียแล้วภูมิประเทศ อันควรแก่การกำหนดเป็นอพัทสีมาโดยพิเศษที่เหลือ ก็มี ๒ อย่าง โดยแยกเป็นคามสีมาและ อรัญญสีมาดังสังฆวิธานสิกขาบทเหมือนกัน^{๔๖}

ในคัมภีร์กัลยาณิฉือกสา (กัลยาณิแกะสลักหินอ่อน) ฉบับพม่า พระภัททันตะ ราชินทะ อธิบายว่า การกระทำอุปสมบทกรรมในอุทกุกเขปะสีมาที่ตกแต่งไว้ในแม่น้ำและชาติสระ อันปราศจาก นทีสีมาที่ตกแต่งไว้ในแม่น้ำและชาติสระ มีอยู่ในประเทศที่มีฝนตกชุกเสมอ เช่น รามัญประเทศ เป็นต้น^{๔๗}

^{๔๔} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๔๗/๑๒๕.

^{๔๕} ฝ่ายปริยัติปกครอง กองศาสนศึกษา, อธิบายวินัย สำหรับนักรธรรมชั้นเอก ฉบับกรมการศาสนา, หน้า ๓๖.

^{๔๖} มหาเถรสมาคม, หนังสือประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๗), หน้า ๔๐๓.

^{๔๗} พระภัททันตะราชินทะ (อัครมหาบัณฑิต), ผู้ชำระ, กัลยาณิฉือกสา (กัลยาณิแกะสลักหินอ่อน), (ย่างกุ้ง: โรงพิมพ์สุธัมวดี ประเทศสหภาพพม่า, ค.ศ.๑๙๓๘), หน้า ๓๐.

วิธีการที่พระสงฆ์ทำสังฆกรรมในน่านน้ำ

วิธีการที่พระสงฆ์จะทำสังฆกรรมในน่านน้ำมีการอุปสมบทเป็นต้นนั้น มี ๓ ประเภท ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๑. เรือหรือแพนั้นผูกอยู่กับหลัก หรือทอดสมออยู่ จะทำบนเรือหรือแพก็ได้
๒. ให้เรือห่างจากตลิ่งชั่วคราวน้ำสะอาด
๓. ไม่ให้ทำในเรือหรือแพที่กำลังแล่นหรือลอยไปตามน้ำ

แม่น้ำที่พระสงฆ์จะใช้เป็นแดนอุทกทุกเขปสีมาได้นั้น ต้องประกอบด้วยองค์ ๒ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. แม่น้ำที่มีกระแสน้ำ คือ มีน้ำไม่ขาดแห่งตลอดฤดูฝน
๒. แม่น้ำลึกพอจะเปียกผ้าอันตราวาสกของนางภิกษุณี ผู้ครองจีวรเป็นปริมนทลเดินข้าม อยู่ในที่ใดที่หนึ่ง

ส่วนลำคลองที่พระสงฆ์ผู้จะทำสังฆกรรมถือว่าเป็นแม่น้ำได้นั้น ต้องประกอบด้วย ลักษณะ ๒ ประการคือ

๑. มีกระแสน้ำกว้างออกไป พ้นจากความเป็นคลองที่คนขุดขึ้น
๒. คลองนั้นเป็นทางของแม่น้ำเก่า^{๔๘}

สถานที่ที่พระสงฆ์จะใช้สำหรับทำสังฆกรรมต่าง ๆ ในน่านน้ำนั้นมี ๓ ชนิด จะได้อธิบายต่อไปนี้คือ

๑. บนเรือ
๒. บนแพ
๓. บนนั่งร้านที่ปลูกขึ้นในน้ำ

หาดที่จะกำหนดเอาโดยฐานที่เป็นอุทกทุกเขปสีมาได้นั้น จะต้องประกอบด้วยองค์ ๒ ประการคือ

๑. หาดนั้นน้ำยังท่วมถึงแม้ในฤดูน้ำ
๒. ยังเป็นที่สาธารณะไม่เปิดให้จับจองเป็นเจ้าของ

ในคัมภีร์บริวารนั้นท่านกล่าวว่า สีมาย่อมวิบัติด้วยเหตุ ๓ ประการ จะได้อธิบายดังต่อไปนี้คือ

๑. สีมามีนิमितขาด หมายถึง สีมาที่มีนิमितเดียว ชักไม่ถึงกันคือ ชักแนวบรรจบไม่ถึงกัน

^{๔๘} ฝ่ายปริยัติปกครอง กองศาสนศึกษา, อธิบายวินัย สำหรับนักรธรรมชั้นเอก ฉบับกรมการศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๑), หน้า ๓๗.

๒. สีมามีฉายาเป็นนิมิต หมายถึง การทำเงาอย่างใดอย่างหนึ่งมีภูเขาเป็นต้นเป็นนิมิต หรือใช้นิมิตอันเดียวเป็นเครื่องหมายใน ๒ ด้าน คือ ในด้านหนึ่งเป็นนิมิตจริง ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นแต่เพียงแนวของนิมิตนั้น

๓. สีมาที่หานิมิตไม่ได้ หมายถึง การสมมติสีมาไม่ได้กำหนดนิมิต หรือไม่ได้ทักนิมิต

ส่วนสมานสังวาสสีมา หมายถึง เขตที่พระสงฆ์กำหนดถูกต้องตามระเบียบแห่งพระวินัย เป็นเขตกำหนดความพร้อมเพียงแห่งสงฆ์ ผู้มีสังวาสเสมอกันและมีสิทธิในการเข้าอุโบสถและปวารณาตลอดจนถึงสังฆกรรมอย่างอื่นด้วยกัน^{๔๙} สมานสังวาสสีมานี้ จัดเข้าในจำพวกพัทธสีมาคือแดนที่พระสงฆ์ผูก

แต่ติจิวราวิปवासสีมานั้น หมายถึง แดนสำหรับที่พระสงฆ์อยู่ปราศจากไตรจีวรได้ คืออยู่ในเขตนั้นไม่ต้องอาบัตินิสัคคีย์ปาจิตตีย์ เพราะติจิวราวิปवासสิกขาบท^{๕๐}

สังฆกรรมที่พระสงฆ์ต้องทำภายในสีมานั้น ถ้าทำนอกสีมาจัดเป็นกรรมวิบัติ มีอยู่ ๓ ประการด้วยกันคือ การสวดถอน การทักนิมิต และการสวดสมมติ

๑. การสวดถอน สวดถอน ตามนัยเดิม เป็นสังฆกรรมเกี่ยวกับการกำหนดสมานสังวาสสีมา และ ติจิวราวิปवासสีมา ตามพระวินัย เมื่อจะกำหนดสถานที่สร้างโบสถ์ ก็ต้องสวดถอนติจิวราวิปवासสีมาและสมานสังวาสสีมาพื้นทีนั้นเสียก่อนแล้วจึงจะสวดสมมติเป็นสมานสังวาสสีมาและติจิวราวิปवासสีมาอีกครั้งเพื่อไม่ให้สถานที่นั้นเกิดความคาบเกี่ยวกันของสีมา

๒. การทักนิมิต เป็นกระทำต่อจากการสวดถอนเสร็จแล้ว ภิกษุผู้ทักนิมิตนั้นใช้ ๔ รูปก็พอ นอกจากนั้นอยู่ในโรงอุโบสถ หรือจะออกไปทักทั้งหมดก็ได้สำหรับภิกษุรูปที่จะทักนิมิตนั้น ต้องยืนอยู่ภายในนิมิต จะทักนิมิตทิศใดต้องยืนหันหน้าไปทางทิศนั้น

วิธีทักนิมิต วิธีทักนิมิตนั้น ต้องเริ่มต้นตั้งแต่ทิศบูรพาเป็นต้นไปโดยเวียนขวาไปจนถึงทิศอีสานแล้วจึงกลับมาทักทิศบูรพาอีกครั้งหนึ่งอย่างนี้สีมาจึงจะเชื่อมกันชื่อนิมิตไม่ขาดในเวลาทักนิมิต นั้น ต้องมีคนคอยตอบอยู่ภายนอก เพื่อให้แน่ใจว่าในทิศนั้นมีอะไรเป็นนิมิต เช่น ทักถามในทิศบูรพาว่า "ปุรตถิมาย ทิสาย ก็ นิมิตต์แปลว่า "ในทิศตะวันออกอะไรเป็นนิมิต" ผู้ตอบ ตอบว่า "ปาสาณ ฆนเต" แปลว่า "หิน เจ้าข้า"ผู้ทัก ต้องทักซ้ำอีกครั้งหนึ่งว่า "เอโส ปาสาณ นิมิตต์" แปลว่า "ศิลานั้น เป็นนิมิต" ผู้ทักนิมิต ต้องทักในลักษณะเช่นนี้ ไปจนกว่าจะครบทั้ง ๘ หรือ ๔ ทิศ แล้วกลับมาทักทิศบูรพาซ้ำอีกครั้งหนึ่งถ้าไม่กลับมาทักทิศบูรพาซ้ำอีกครั้งหนึ่งท่านปรับว่า "แนวนิมิตขาด"

^{๔๙} วิ.ม.อ. (บาลี) ๑/๕๕/๒๗๘., กงขา.อภิณหฎฐิกา. (บาลี) ๑๕๒/๑๕๕.

^{๕๐} วิ.ม.หา. (บาลี) ๒/๔๗๓/๖, วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๔๗๓/๑๐.

๓. การสวดสมมติสีมา การสวดกรรมวาจาสมมติสีมา นั้น กระทำหลังจากที่ทักนิมิตจนครบหมดทุกทิศแล้วการสวดนั้นต้องเข้าไปในโรงอุโบสถ แล้วภิกษุผู้ฉลาดสามารถรูปหนึ่งเป็นผู้สวดกรรมวาจาสมมติสีมา

คุณสมบัติของภิกษุผู้สวดกรรมวาจาสมมติสีมา ภิกษุผู้สวดกรรมวาจาสมมติสีมา นั้น ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ ดังนี้ คือ

๑. ฉลาดเข้าใจในอักขรวิธีที่จะสวด
๒. สามารถสวดได้ชัดเจนถูกต้องวิธี
๓. ไม่อาพาธเป็นโรคเสียงแหบเคือง

ขั้นตอนการสวด การสวดกรรมวาจาสมมติสีมา นั้น พึงสวดกรรมวาจาสมมติเขตภายในนิมิต เป็นสมานสังวาสสีมาด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา แล้วสวดสมมติจิรวาวิปวาส เป็นอันเสร็จพิธี

นอกจากพุทธสีมาดังที่กล่าวมาแล้วยังมีสีมาสังกะระ หมายถึง การสมมติสีมาคาบเกี่ยวกันนั้น จัดเป็นสีมาสังกะระ เช่น การสมมติสีมาใหม่คาบเกี่ยวสีมาเดิมแต่พระสงฆ์ไม่รู้ว่าเดิมและไม่ได้ทำการสวดก่อน สีมาใหม่ย่อมวิบัติใช้ไม่ได้ มูลเหตุแห่งสีมาสังกะระคือ สีมาคาบเกี่ยว^{๕๑} มีลักษณะ ๔ ประการคือ

๑. สมมติสีมาใหม่คาบเกี่ยวสีมาเดิม หมายถึง สีมาเดิมเมื่อยังไม่ถอน คงเป็นสีมาใช้ได้ อยู่ แต่สีมาใหม่ใช้ไม่ได้ เป็นสีมาวิบัติ

๒. วัตถุประสงค์พินถึงกันระหว่างสีมาทั้งสอง หมายถึง ต้นไม้ที่เกิดขึ้นในพุทธสีมา ๒ แห่ง แสดงชันช่อสีมาและมหาสีมาเป็นตัวอย่างเช่น มีกิ่งพาดถึงกันก็ตีต้นไทรขึ้นที่สีมาแห่งหนึ่งพาดกิ่งออกไปหยั่งลงถึงพื้นสีมาอีกแห่งหนึ่งก็ตี

ในฎีกาสารัตถทีปนีพระฎีกาจารย์อธิบายว่า สีมา ๒ แห่งนั้นสังกะระกันสงฆ์จะทำการในสีมาแห่งหนึ่งต้องชำระกิ่งไม้หรือย่านไทรมิให้ปะปนถึงกันก่อนเป็นต้นและจึงทำสังฆกรรมได้ฉะนั้น พระสงฆ์ยืนอยู่ที่แห่งหนึ่งเมื่อกระทำสังฆกรรมพึงชำระสีมาให้หมดจดกระทำกรรมได้^{๕๒}

๓. สงฆ์ ๒ หมู่จะทำสังฆกรรมในเวลาเดียวกัน หมายถึง เมื่อสงฆ์จะทำสังฆกรรมในป่าก็ดี ในน่านน้ำก็ดี พึงทำให้ต่างกันหรือเว้นระหว่างแนวสงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่ายให้ห่างกันอย่างน้อยประมาณ ๓ อัมพันดร หรือ ๓ อุทกุกเขปจึงจะใช้ได้

๔. ทำสังฆกรรมบนเรือ หรือ บนแพ ที่ผูกไว้ที่ตลิ่ง คือ ท่านห้ามไม่ให้ผูกโยงเรือหรือแพสำหรับทำการนั้น ที่หลักหรือที่ต้นไม้บนตลิ่ง จัดเป็นสีมาสังกะระ

^{๕๑} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๔๘/๑๕๗, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๘/๒๒๕.

^{๕๒} สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๑๔๘/๓๓๔.

ส่วนความแตกต่างระหว่างพัทธสีมา (แดนที่ผูก) กับพัทธสีมา (แดนที่ไม่ได้ผูก) นั้นมีอธิบายดังต่อไปนี้คือ

๑. พัทธสีมาที่พระสงฆ์สมมติแล้ว พระสงฆ์มีสิทธิเต็มที่โดยการยึดถือเป็นเจ้าของ นอกจากสงฆ์พร้อมใจกันประกาศ และพระสงฆ์มีสิทธิที่จะสมมติติจิวราวิปวาสสีมาข้างลงไปด้วย

๒. พัทธสีมานั้น พระสงฆ์มีอำนาจเพียงถือเอาเป็นเขตชุมนุมพระสงฆ์ทำสังฆกรรมเท่านั้น ไม่มีสิทธิที่จะยึดเป็นเจ้าของ และไม่มีสิทธิที่จะสมมติติจิวราวิปวาสสีมาได้อีก

ในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสชื่อว่าสีมาวิโสธนีซึ่งเป็นคัมภีร์ของพม่านั้น พระสารพุทธิได้กล่าวถึงสีมาไว้ ๑๕ ประเภทคือ

๑. ชันชสีมา หมายถึง สีมาที่พระสงฆ์กำหนดสมมติในมหาสีมาหรือคามเขตเพื่อทำสังฆกรรมทั้งหลายมีการบรรพชาและอุปสมบทเป็นต้นได้ง่าย

๒. อุปะจารสีมา หมายถึง แดนที่กำหนดด้วยเครื่องล้อมแห่งวัดที่ล้อม ด้วยที่ควรแก่การล้อมแห่งวัดที่ไม่ได้ล้อม หรือ สถานที่ที่ภิกษุประชุมกันเป็นนิตย หรือจากโรงฉันอันตั้งอยู่ริมเขตวัด หรือจากอवासที่อยู่ประจำภายใน ๒ ชั่วโมงของบุรุษผู้มีแรงปานกลางเข้ามาชื่อว่าอุปะจารสีมา อุปะจารสีมานั้น เมื่ออवासขยายกว้างออกไปย่อมขยายออก เมื่ออวาสร่นแคบเข้าย่อมแคบเข้า

ในอรรถกถารรถกถามหาปัจจริพระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า^{๕๓} อุปะจารสีมานั้น เมื่อภิกษุเพิ่มขึ้นย่อมกว้างออกเนื่องด้วยลาภ ถ้าภิกษุทั้งหลายนั่งเต็ม ๑๐๐ โยชน์ติดเนื่องเป็นหมู่เดียวกับพวกภิกษุผู้ประชุมในวัด แม้ที่ตั้ง ๑๐๐ โยชน์ ย่อมเป็นอุปะจารสีมาด้วย

๓. สมานสังวาสสีมา หมายถึง แดนมีสังวาสเสมอกันหรือ เขตที่กำหนดความพร้อมเพรียงและสิทธิในการเข้าอุโบสถปวารณา และ สังฆกรรมด้วยกัน

๔. อวิปวาสสีมา หมายถึง การไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร คือ ภิกษุอยู่ในแดนที่สมมติเป็นติจิวราวิปวาสแล้วอยู่ห่างจากไตรจีวรก็ไม่นับอันอยู่ปราศจากไตรจีวรไม่ต้องอาบัติด้วยนิสัคคียปาจิตตีย์^{๕๔}

๕. ลากสีมา หมายถึง ลากสีมาที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ พระธรรมสังคาคหกเถระทั้งหลายก็ไม่ได้ตั้งไว้ แต่ว่าพระราชามาตย์ของพระราชาก็ให้สร้างวัดแล้วกำหนดพื้นที่โดย รอบคาวตหนึ่งบ้าง กึ่งโยชน์บ้าง โยชน์หนึ่งบ้าง ปักเสาจารึกชื่อว่า เป็นลากสีมาสำหรับวัดของเรา แล้วปักแดนไว้ว่า สิ่งใดเกิดขึ้นภายในเขตนี้ สิ่งนั้นทั้งหมดเราถวายแก่วัดของเราชื่อว่า ลากสีมา

^{๕๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมูข เล่ม ๓**, หน้า ๓๐-๓๑.

^{๕๔} วิมहा. (บาลี) ๒/๔๗๓/๖., วิมहा. (ไทย) ๒/๔๗๓/๑๐.

๖. คามสีมา หมายถึง แดนบ้านหรือเขตที่กำหนดด้วยบ้าน สีมาที่ถือกำหนดตามเขตบ้านเป็นอพัทธสีมาอย่างหนึ่ง

๗. นิคมสีมา หมายถึง แดนนิคมหรืออพัทธสีมาที่สงฆ์กำหนดด้วยเขตนิคมที่ตนอาศัยอยู่

๘. นครสีมา หมายถึง ประเทศหนึ่ง ๆ ซึ่งเป็นที่ประทับอยู่ของพระราชและมหาอำมาตย์ทั้งหลาย กำหนดเอาพระนครนั้นทั้งหมด ชื่อว่านครสีมา

๙. อพัทธรสีมา หมายถึง อพัทธสีมาชนิดที่กำหนดเขตแห่งสามัคคีขึ้นในป่าอันหาคนตั้งบ้านเรือนมิได้โดยวัดจากที่สุดแนวแห่งสงฆ์ออกไปด้านละ ๗ อพัทธรโดยรอบ

๑๐. อุทุกุเขปสีมา หมายถึง เขตแดนที่กำหนดเอาแม่น้ำ หนอง บึง ทะเล ที่มีน้ำขังไม่ขาดตลอด ๔ เดือนแห่งฤดูฝน เป็นเขตสีมา สามารถทำสังฆกรรมได้ โดยกำหนดวงน้ำสาตจากฝั่งไปตก ณ ที่ใด ปักหลักผูกเรือหรือทอดสมอเรือตรงที่วงน้ำสาตตก นั่งบนเรือทำสังฆกรรมได้ หรือจะปลูกร้านตรงที่วงน้ำสาตตก ทอดสะพานจากฝั่งไปที่ร้าน เวลาจะทำสังฆกรรมให้ชักสะพานออกจากฝั่ง ชื่อว่าอุทุกุเขปสีมา

๑๑. ขนปทสีมา หมายถึง ประเทศใดประเทศหนึ่ง อันเป็นที่อยู่ของพวกมหาอำมาตย์ที่อยู่ในอำนาจของพระราชพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ชื่อว่าขนปทสีมา

๑๒. รัฐสีมา หมายถึง มหาชนบท ๑๖ แคว้นมีแคว้นกาสีและแคว้นโกศลเป็นต้นทั้งหมดนี้ชื่อว่ารัฐสีมา

๑๓. รัชสีมา หมายถึง สถานที่ที่อยู่ในพระราชอำนาจของพระราชพระองค์หนึ่ง ชื่อว่ารัชสีมา

๑๔. ทิปสีมา หมายถึง เกาะ ๆ หนึ่งซึ่งตั้งอยู่ในระหว่างทะเล หรือ อยู่ในระหว่างท่ามกลางแม่น้ำ ชื่อว่าทิปสีมา

๑๕. จักรวาลสีมา หมายถึง สถานที่ที่กว้างและยาวประมาณ ๑,๒๓๐,๔๕๐ โยชน์ วัดโดยรอบประมาณ ๓,๖๐๑,๒๕๐ โยชน์ ตามที่กล่าวมาแล้วชื่อว่า จักรวาลสีมา

การอธิบายเรื่องสีมา ในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสชื่อว่าสีมาวิโสธนีซึ่งเป็นคัมภีร์ของพม่านั้น พระสารพุทธิซึ่งเป็นพระเถระชาวพม่าได้กล่าวถึงสีมาไว้ ๑๕ ประเภทไว้แล้ว

วิธีการที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติในนทีสีมาเป็นต้น

วิธีการที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญ มีการอุปสมบทเป็นต้นในนทีสีมาและสีมาชนิดอื่น ๆ นั้น เป็นการกล่าวถึงข้อควรปฏิบัติในนทีสีมาเป็นต้นคือ

๑. วิธีการที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติในนทีสีมา เป็นการกล่าวถึงข้อควรปฏิบัติในนทีสีมา นทีสีมา หมายถึง สีมาฝั่งน้ำ คือ สีมาที่สมมติคร่อมฝั่งน้ำทั้งสองเปิดแม่น้ำไว้กลาง แม่น้ำใดได้ลักษณะแห่งแม่น้ำภิกษุกำหนดนิมิตทำแล้วด้วยตั้งใจว่า จะทำแม่น้ำนี้ให้เป็นพัทธสีมายอมไม่เป็นสีมา แม่น้ำนั้นเป็นเช่นกับพัทธสีมาโดยสภาพของตน จะทำสังฆกรรมทั้งปวงในแม่น้ำนี้ก็ได้ ในทะเลและ ชาติสระ

ก็เหมือนกัน ชาตสระ หมายถึง ซลาถัยที่ผู้ใดผู้หนึ่งมิได้ขุดทำไว้เป็นบึงที่เกิดเองเต็มด้วยน้ำซึ่งมาได้รอบด้านพระพุทธรองค์ทรงห้ามแม่น้ำทะเลและชาตสระเป็นพัทธสีมา เมื่อจะทรงแสดงกำหนดแห่งองพัทธสีมาในแม่น้ำทะเลและชาตสระอีก จึงตรัสคำว่าในแม่น้ำเป็นต้น^{๕๕} สถานที่ใดกำหนดด้วยวงน้ำสาตโดยรอบของบุรุษปานกลางคือ บุรุษปานกลางพึงวิกสาตน้ำอย่างไรคือ นักเลงสะบ้าขัดลูกสะบ้าไม้ฉันใดบุรุษปานกลางมีเรี่ยวแรงใช้มือวิกน้ำหรือกำทรายขัดไปเต็มแรงฉะนั้นน้ำหรือทรายที่ขัดไปตกลง ณ ส่วนพื้นที่ใด ส่วนพื้นที่นี้เป็นอุททุกเขปหนึ่ง ภิกษุผู้ละหัดถบาอยู่ภายในอุททุกเขปนั้นทำให้เสียกรรม บริษัทขยายออกเพียงใดสีมาก็ขยายออกไปเพียงนั้น เฉพาะอุททุกเขปหนึ่ง คือ โดยรอบแห่งบริษัทเป็นประมาณในชาตสระและทะเลก็เหมือนกัน ถ้าแม่น้ำไม่ยาวเกินไปสงฆ์ตั้งอยู่ในทุกที่ตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปากน้ำการทำสีมาด้วยอุททุกเขปย่อมไม่ได้ แม่น้ำทั้งหมดย่อมพอดีแก่ภิกษุเหล่านั้น

พระมหาสุมัตถะอธิบายว่า แม่น้ำเฉพาะที่ไหลเพียงโยชน์หนึ่งในแม่น้ำนั้นต้องละทิ้งโยชน์ตอนบนเสียทำการในกึ่งโยชน์ตอนล่างจึงใช้ได้

ถ้าภิกษุจำนวนมากจะแยก ๆ กันทำการในแม่น้ำนี้ เธอทั้งหมดต้องเว้นอุททุกเขปอื่นไว้ในระหว่างแดนกำหนดอุททุกเขปของตน และของภิกษุพวกอื่นเพื่อประโยชน์แก่สัมมันตริก เว้นไว้เกินกว่าอุททุกเขปหนึ่งก็ใช้ได้ แต่หย่อนกว่านั้นไม่ได้ ในชาตสระและทะเลก็เหมือนกัน ภิกษุทั้งหลายพากันไปด้วยคิดว่าจักทำสังฆกรรมในแม่น้ำ ถ้าแม่น้ำเต็มเสมอดีต้องนุ่งผ้าอาบน้ำทำการในแม่น้ำก็ได้ ถ้าไม่สามารถทำได้อยู่บนเรือทำก็ได้แต่ไม่ควรทำในขณะที่เรือวิ่ง เพราะชั่วอุททุกเขปหนึ่งเป็นประมาณแห่งสีมา เรือย่อมแล่นพาสงฆ์ให้ล่องเลยสีมานั้นไป เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้ตติจะอยู่ในสีมาหนึ่งอนุสาวนาจะอยู่ในอีกสีมาหนึ่ง ฉะนั้นพึงจอดเรือไว้กับหลักหรือทอดสมอ หรือผูกที่ต้นไม้ที่เกิดภายในแม่น้ำกระทำกรรมได้ ภิกษุอยู่บนร้านที่ผูกขึ้นภายในแม่น้ำก็ดี บนต้นไม้ที่เกิดภายในแม่น้ำก็ตีกระทำกรรมได้

ในฎีกาวิมตติวินทนิพระฎีกาจารย์อธิบายว่า ภิกษุอยู่บนต้นไม้ หมายถึง ภิกษุผู้อยู่ในที่ที่วิกน้ำสาตได้ภายในแม่น้ำ เพราะภิกษุอยู่ในที่ที่วิกน้ำสาตภายนอกแม่น้ำไม่ได้ถ้ากิ่งต้นไม้ก็ตียนไทรที่ยื่นออกจากต้นไม้ก็ตติจอยู่ทีวิหารสีมาหรือที่คามสีมานอกฝั่งแม่น้ำต้องชำระสีมาให้เรียบร้อยตัดกิ่งไม้หรือย่นไทรแล้วจึงทำการ จะผูกเรือที่กิ่งต้นไม้ที่ขึ้นอยู่บนตลิ่งซึ่งยื่นลงไปแม่น้ำ หรือที่ย่านไทรแล้วกระทำกรรมไม่ได้ เมื่อจะทำการชำระสีมาให้เรียบร้อยต้องตัดเสียให้กิ่งไม้หรือย่นไทรนั้นซึ่งจดในภายนอกขาดจากกัน จะปักหลักที่ฝั่งแม่น้ำแล้วทำการในเรือซึ่งผูกที่หลักนั้นก็ไม่ได้เหมือนกัน

น้ำที่เขาทิ้งในที่ซึ่งไหลตอนบนและตอนล่างแห่งบึงนั้น ตั้งแต่ที่ซึ่งล้นแล้วไหลบ่าลงสู่แม่น้ำย่อมใช้ได้ เมื่อฝนไม่ตกในคราวฝนแล้งหรือในฤดูร้อนและในฤดูหนาวจะทำการในแม่น้ำที่แห่งก็ได้

^{๕๕} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๔๗/๑๒๕.

ในฎีกาสารัตถที่ปณีพระฎีกาจารย์อธิบายว่า เมื่อฝนไม่ตก หมายถึง ในเวลาที่ฝนแล้งจะเป็นฤดูฝนฝนก็ไม่ตก ในลํารางที่เขาชักมาจากแม่น้ำใช้ไม่ได้ ถ้าลํารางนั้นพังกลายเป็นแม่น้ำในกาลอื่นใช้ได้ แม่น้ำบางสายขึ้นท่วมคามสีมาและนิคมสีมาไหลไปตามฤดูกาล แม่น้ำนั้นย่อมเป็นแม่น้ำเหมือนกันทำกรรมได้ถ้าท่วมวิหารสีมาย่อมถึงการนับว่าวิหารสีมาด้วย^{๕๖}

๒. วิธีการที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติในสมุทฺร (ทะเล) นั้นเป็นการกล่าวถึงข้อควรปฏิบัติในสมุทฺร ภิคุชฺที่หลายเมื่อจะทำการในทะเล น้ำที่ขึ้นอย่างสูงท่วมพื้นที่ส่วนใดหรือคลื่นตามปกติมาด้วยกำลังลมย่อมท่วมพื้นที่ใด ไม่ควรทำการในพื้นที่นั้น แต่คลื่นตามปกติเกิดขึ้นแล้วหยุดอยู่แค่พื้นที่ใด พื้นที่นั้นตั้งแต่ชายน้ำลงไปจัดเป็นภายในทะเลภิคุชฺที่หลายพึงอยู่ในพื้นที่นั้นทำการได้ถ้ากำลังคลื่นรบกวนพึงยืนอยู่บนเรือหรือนั่งร้านกระทำกรรมในเรือและนั่งร้านเหล่านั้นพึงทราบเหมือนในแม่น้ำศิลาตาดอยู่ในทะเล บางคราวคลื่นมาท่วมศิลาตาดนั้น บางคราวไม่ท่วมทำกรรมบนศิลาตาดนั้นไม่ได้ เพราะศิลาตาดนั้นนับว่าเป็นคามสีมาด้วยถ้าเมื่อคลื่นมาก็ดี ไม่มาก็ดี ศิลาตาดนั้นถูกน้ำตามปกติท่วมอยู่ใช้ได้ ถ้ามีเกาะหรือภูเขาขึ้นอยู่ในย่านไกลไม่เป็นที่ไปของพวกชาวประมงเกาะหรือภูเขาขึ้นนับเข้าเป็นอรัญญูสีมา^{๕๗} แต่ร่วมในปลายทางเป็นที่ไปของพวกชาวประมงเหล่านั้นนับเป็นคามสีมาไม่ชำระคามสีมาให้เรียบร้อยแล้วทำการที่เกาะและภูเขาไม่ได้ ทะเลท่วมคามสีมาหรือนิคมสีมา คงอยู่ยังเป็นทะเลอยู่จะทำการในทะเลนั้นก็ได้อีกถ้าท่วมวิหารสีมาก็นับว่าวิหารสีมาด้วย

๓. วิธีการที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติในชาติสระนั้น เป็นการกล่าวถึงข้อควรปฏิบัติในชาติสระ ภิคุชฺที่หลายเมื่อทำการในชาติสระ ในฤดูฝนพอฝนขาดน้ำในสระใดไม่พอเพื่อจะดื่ม อาบ หรือล้างมือ ล้างเท้าแห่งหมด สระนี้ไม่จัดเป็นชาติสระ จัดเป็นคามเขตทำการในสระนั้นไม่ได้ ในฤดูฝนน้ำขังอยู่ในสระใดสระนั้นจัดเป็นชาติสระ ตลอด ๔ เดือนฤดูฝนน้ำขังอยู่ในพื้นที่เท่าใดแห่งชาติสระนั้นทำการในพื้นที่นั้นได้ ถ้าน้ำลึกจะผูกร้านแล้วอยู่บนร้านนั้นหรืออยู่บนนั่งร้านที่ผูกไว้บนต้นไม้ที่เกิดภายในชาติสระกระทำกรรมย่อมได้ ในศิลาตาดและเกาะในชาติสระนี้เหมือนกับที่กล่าวแล้วในแม่น้ำนั้น ชาติสระที่มีน้ำพอใช้ในเวลาที่ฝนตกเสมอ หากว่าในคราวฝนแล้งหรือในฤดูร้อนและฤดูหนาวจะแห้งไม่มีน้ำ จะทำสังฆกรรมในชาติสระนั้นก็ได้

ถ้าประชาชนทั้งหลายชุดบ่อหรือสระโบกขรณีเป็นต้น เพื่อต้องการน้ำในชาติสระนี้ สถานที่นั้นไม่เป็นชาติสระนับเป็นคามสีมา ในน้ำเต้าและเตงโมเป็นต้นที่เขาทำปลูกไว้ในชาติสระนั้นก็เหมือนกัน ถ้าประชาชนทั้งหลายถมชาติสระนั้นให้เต็มทำให้เป็นบกกัถิ ก่อคันไว้ในทิศภาคอันหนึ่งทำชาติสระนั้นทั้งหมดให้เป็นบึงใหญ่ ไม่เป็นชาติสระทั้งหมดนับเป็นคามสีมา ถึงทะเลสาบจัดเป็นชาติสระเหมือนกัน

^{๕๖} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๔๗/๑๒๘.

^{๕๗} สารตถ.ฎีกา (บาลี), ๑๒๒.

ในฎีกาวิมตวิโนทนีพระฎีกาจารย์อธิบายว่าทะเลสาบ คือทะเลที่น้ำในทะเลเป็นคลื่นใหญ่ไหลไปติดต่อย่างน้ำในเหมืองจะทำการในพื้นที่ที่ซึ่งน้ำอยู่ตลอด ๔ เดือนฤดูฝนก็ได้

๔. วิธีการที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติในการสมมติสีมาใหม่คาบเกี่ยวสีมาเดิม เป็นการกล่าวถึงข้อควรปฏิบัติในการสมมติสีมาใหม่คาบเกี่ยวสีมาเดิม ภิกษุณีพคคีย์ผู้กสีมาของตนคาบเกี่ยวพัทธสีมาของภิกษุเหล่าอื่น^{๕๘} ในทิศตะวันออกแห่งวัดเก่ามีต้นไม้ ๒ ต้น คือ มะม่วงต้น ๑ หัว้าต้น ๑ มีคาบพาดเกี่ยวกันในด้านมะม่วงและต้นหัว้าต้น ต้นหัว้าอยู่ทางทิศตะวันตกของต้นมะม่วงและวัดมีสีมาเป็นแดนที่ภิกษุกันเอาต้นหัว้าไว้ข้างใน กำหนดต้นมะม่วงเป็นนิมิตผูกไว้ หากภายหลังภิกษุทั้งหลายจะผูกสีมาทำวัดในทิศตะวันออกแห่งวัดนั้น จึงกันเอาต้นมะม่วงนั้นไว้ภายใน กำหนดต้นหัว้าเป็นนิมิตผูกสีมา กับสีมาของคาบเกี่ยวกันพวกภิกษุณีพคคีย์กระทำอย่างนี้ ฉะนั้นพระอุบาลีเถระจึงอธิบายว่า เจือสีมาด้วยสีมา พวกภิกษุณีพคคีย์ทับพัทธสีมาของภิกษุเหล่าอื่นด้วยสีมาของตน^{๕๙} คือผูกสีมาของตนเอาพัทธสีมาของภิกษุเหล่าอื่นทั้งหมด หรือบางตอนแห่งพัทธสีมานั้นไว้ภายในสีมาของตน

ในฎีกาวิมตวิโนทนีพระฎีกาจารย์อธิบายว่า ภิกษุ ๔ รูป ไม่สามารถจะนั่งได้ในที่ใดตั้งแต่ที่ขนาดเท่านั้นไปจนถึงที่เท่าปลายเส้นผมภิกษุทั้งหลายทำในสีมาของตนจัดว่าเจือสีมาด้วยสีมา แต่ภิกษุทั้งหลายทำตั้งแต่ที่ที่บรรจุภิกษุได้ ๔ รูปไปจนถึงที่ทั้งหมดไว้ภายในสีมาเรียกว่าทับสีมาด้วยสีมาถ้าต้นไม้ต้นเดียวจะเป็นนิมิตแห่ง ๒ สีมาได้ แต่ต้นไม้ต้นเมื่อโตขึ้นยอมทำสีมาให้สังกระกัน ฉะนั้นไม่ควรทำ

ครั้นเมื่อเทคโนโลยีมีความก้าวหน้ามากขึ้น จึงได้มีการประดิษฐ์ก้อนหินให้เป็นลูกกลม ๆ เป็นเครื่องหมายที่ค่อนข้างถาวรขึ้นแทน และเรียกกันว่า ลูกนิมิต ได้เห็นกันอยู่ในปัจจุบันนี้ รวมถึงมีการเรียกเขตแดนที่ใช้ทำสังฆกรรมนี้ว่าโบสถ์ ในสมัยพุทธกาลอุโบสถมีลักษณะตามธรรมชาติมากกว่าจะเป็นถาวรวัตถุเหมือนสมัยนี้ และเมื่อมีลูกนิมิตเป็นเครื่องหมายบอกเขต ต่อมาก็มียุติที่เรียกว่าการฝังลูกนิมิตขึ้นด้วย ซึ่งมีกำเนิดและพัฒนาการมาโดยลำดับจนถึงปัจจุบันนี้

๒.๒ ความสำคัญของอุโบสถกรรม

อุโบสถมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาเป็นเขตแดนที่กำหนดในการทำสังฆกรรม^{๖๐} เพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ มีความเกี่ยวเนื่องกันกับสีมาอย่างแยกกันไม่ได้ นอกจากที่กล่าวมาแล้วโดยทั่วไปยังใช้เรียกอาคารที่ใช้ทำสังฆกรรม เช่นอุโบสถ อุโบสถและโบสถ์คำทั้งสามนี้พระธรรม

^{๕๘} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๔๗/๑๒๙.

^{๕๙} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๔๘/๑๓๐.

^{๖๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๓๘.

ธีรราชมหามุนีได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า พระอุโบสถสำหรับใช้เรียกวัดหลวง อุโบสถหรือโบสถ์สำหรับใช้เรียกวัดราษฎร์ ส่วนมากจะเรียกตามภาษาชาวบ้านสั้น ๆ ว่า โบสถ์ เป็นที่รู้จักกันดี^{๖๑} พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๔ เรื่องอุโปสถขันธกะ^{๖๒} ว่าด้วยเรื่องอุโบสถ เป็นที่ประกอบสังฆกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งของพระพุทธองค์ที่ต้องการให้มีการทบทวนพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์อยู่เสมอรวมทั้งให้พระสงฆ์สาวกได้มีการปรึกษาหารือกัน เพื่อแก้ปัญหาหรือทำสังฆกรรมร่วมกัน เมื่อพระเจ้าพิมพิสารมาทูลขอให้พระสงฆ์สาวกประชุมกันกล่าวธรรม ตามพวกปริพาชก^{๖๓} นักบวชภายนอกพระพุทธศาสนา พระองค์จึงทรงอนุญาตและทรงกำหนดให้พระสงฆ์สาวกต้องประชุมร่วมกัน หรือที่เรียกว่าทำสังฆกรรมในบางเรื่องที่สำคัญกับกิจการพระศาสนา เช่น การสวดปาติโมกข์ การอุปสมบท พระภิกษุ การกรานกฐิน และการปวารณากรรม เป็นต้นโดยกำหนด ให้ทำสังฆกรรมในบริเวณที่กำหนดไว้เท่านั้น เพื่อมิให้ฆราวาสเข้ามายุ่งเกี่ยว เนื่องจากสังฆกรรมเหล่านี้ เป็นกิจของสงฆ์ที่สำคัญยิ่งสำหรับผู้ทรงศีลโดยเฉพาะ แต่เนื่องจากในสมัยต้นพุทธกาลพระภิกษุยังไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งแน่นอนในพระวินัยของสงฆ์ท่านกำหนดไว้ว่า ให้สงฆ์พึงกำหนดเขตตามความเหมาะสมพอดีกับ การให้สงฆ์ คือพระภิกษุนั่งหัตถบาสได้ ๒๑ รูปเป็นอย่างต่ำ และอย่าให้กำหนดสมมติสีมาใหญ่เกินกว่า ๓ โยชน์เป็นอย่างยิ่ง^{๖๔} กล่าวคือที่แคบเกินไปกว้างเกินไปถือว่า เป็นสีมาวิบัติและเป็นการผิดพระวินัย การที่กำหนดไว้ว่าอย่าให้เล็กเกินไปจนพระภิกษุ ๒๑ รูปร่วมทำสังฆกรรมไม่ได้ เพราะในพระวินัยท่านระบุว่า การสวดระงับอาบัติสังฆาติเสสของพระภิกษุต้องมีจำนวนสงฆ์ ๒๑ รูป ถ้าเนื้อที่แคบเกินไปไม่พอในการทำอาบัติ^{๖๕} นิमितกำหนดเขตสีมานั้นมีระบุไว้ในพระวินัยว่า ให้ใช้วัตถุ ๘ ชนิดด้วยกัน คือ ภูเขา ศิลา ป่าไม้ ต้นไม้ จอมปลวก หนทาง แม่น้ำ น้ำเป็นเครื่องหมาย^{๖๖} แห่งนิमितเป็นต้น

๒.๒.๑ การกำหนดนิमित

การกำหนดนิमितทั้ง ๘ ชนิด มีการกำหนดภูเขาเป็นนิमितนั้นมีวิธีการปฏิบัติดังนี้ พระวินัยธรพึงกล่าวว่า ในทศบุรพา มีอะไรเป็นนิमितเมื่อภิกษุตอบว่า ภูเขาครั้นพระวินัยธรพึงกล่าวว่าภูเขานั้นเป็นนิमितแล้วจึงกำหนดนิमितก่อนจะกำหนดว่า เราทั้งหลายจะทำภูเขานั้นเป็นนิमित จักทำภูเขานั้น

^{๖๑} พระธรรมธีรราชมหามุนี, ความรู้เรื่องสีมาในวัดศรีประวัตติ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๔), หน้า ๑๔.

^{๖๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๒/๒๐๗.

^{๖๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๒/๒๐๗.

^{๖๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๐/๒

^{๖๕} การสวดประกาศรับภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาติเสสว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ เพราะอาบัติสังฆาติเสสเป็นความ ผิดขั้นสูง รองจากอาบัติปาราชิก, หน้า ๑๕๗.

^{๖๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, หน้า ๑๓-๑๕.

เป็นนิมิต ทำภูเขานั้นเป็นนิมิตแล้วภูเขานั้นจึงเป็นนิมิต เป็นนิมิตแล้วจักเป็นนิมิต ใช้ไม่ได้ในนิมิต ทั้งหลายมีศิลาเป็นต้นก็ต้องทำการกำหนดนิมิตอย่างนี้เหมือนกันพระวินัยธรทักษนิมิตไปโดยลำดับว่า

ในทศบุรพา ในทศน้อยแห่งทศบุรพา (ทศอาคเนย์)

ในทศทักษิณ ในทศน้อยแห่งทศทักษิณ (ทศหริดี)

ในทศปัจฉิม ในทศน้อยแห่งทศปัจฉิม (ทศพายัพ)

ในทศอุดร ในทศน้อยแห่งทศอุดร (ทศอีสาน)

มีอะไรเป็นนิมิตเมื่อภิกษุตอบว่าน้ำครับพระวินัยธรจึงกล่าวว่ำน้านั้นเป็นนิมิตแล้วอย่าหยุดในทศนี้กล่าวซ้ำอีกว่า ในทศบุรพามีอะไรเป็นนิมิต เมื่อภิกษุตอบว่า ภูเขาครับพึงระบุว่าภูเขานั้นเป็นนิมิตพึงกำหนดนิมิตที่ได้กำหนดไว้ที่แรกอย่างนี้แล้วจึงค่อยหยุด เมื่อกำหนดอย่างนี้แล้วนิมิตกับนิมิตจึงจัดว่าเชื่อมถึงกันเมื่อพระวินัยธรกำหนดนิมิตแล้ว พึงสมมติสีมาด้วยกรรมวาจาที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นลำดับไป เมื่อจบกรรมวาจาพื้นที่ภายในนิมิตทั้งหลายเป็นสีมา ตัวนิมิตทั้งหลายอยู่ภายนอกสีมา นิมิตทั้งหลายในสีมานั้นกำหนดครั้งเดียวเป็นอันกำหนดดีแล้ว

ในอรรถกถารรคถา^{๖๗} พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า เมื่อจะผูกมณฑลสีมาต้องกำหนดนิมิต ๓ ครั้ง บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ตอบอย่างนี้ว่า ภูเขาครับ ศิลาครับ ฯลฯ น้ำครับ ใช้ได้ทั้งนั้นในการกำหนดนิมิตทั้ง ๘ ชนิด มีดังนี้

๑. ภูเขา^{๖๘} หมายถึง ภูเขาที่มีลักษณะที่จะกำหนดเป็นนิมิตได้นั้น ต้องมีลักษณะแห่งภูเขา ๓ ชนิดที่เข้าองค์ประกอบของนิมิต คือ

๑) ภูเขาดินล้วน

๒) ภูเขาศิลาล้วน

๓) ภูเขาศิลาปนดิน^{๖๙}

ภูเขานั้นใช้ได้ทั้ง ๓ ชนิด แต่กองทรายใช้ไม่ได้ภูเขานอกจากภูเขาทั้ง ๓ ชนิดซึ่งเล็กกว่ามีขนาดเท่าช้าง ใช้ไม่ได้แต่ขนาดเท่าช้างถึงเท่าภูเขาสิเนอร์ ใช้ได้

ในฎีกาสารัตถทีปนีพระฎีกาจารย์อธิบายว่าภูเขาที่มีขนาดต่ำและสูงได้ประมาณ ๘ ศอก ครึ่งชื่อว่าขนาดเท่าช้าง^{๗๐}

^{๖๗} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๓๘/๑๐๖.

^{๖๘} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓๘/๑๕๑, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๘/๒๑๕.

^{๖๙} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๓๘/๑๐๗.

^{๗๐} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๓๘/๑๐๗.

ส่วนในฎีกาวิมตวิโนทนีพระฎีกาจารย์อธิบายว่า เพราะบาลีว่าตั้งแต่ขนาดเท่าข้างมี อธิบายว่า ภูเขาขนาดเท่าข้างที่จัดว่าเป็นนิมิตได้นั้นจะมีขนาด ๗ ศอก หรือ ๘ ศอกก็ตามชื่อว่าขนาดเท่าข้าง ถ้ามีภูเขา ๔ เทือก ใน ๔ ทิศ จะสมมติสีมาด้วยนิมิตคือภูเขาทั้ง ๔ ก็ใช้ได้ถ้ามีภูเขา ๓ เทือก ใน ๓ ทิศ จะสมมติสีมาด้วยนิมิตคือภูเขาทั้ง ๓ ก็ใช้ได้แต่จะสมมติด้วยนิมิตเพียง ๒ หรือเพียง ๑ ใช้ไม่ได้^{๗๑} ในนิมิตคือศิลาเป็นต้นก็เหมือนกัน ส่วนภูเขาที่ตั้งโอบรอบวัดอยู่โดยสังฆฐานดั่งกัจจกรอย่างนั้น ควรกำหนดในทิศเดียวในทิศอื่น ๆ พึงกันภูเขานั้นไว้ภายนอก กำหนดนิมิตอย่างอื่นภายในแต่ภูเขานั้นเข้ามา ถ้าต้องการจะทำภูเขาเสี้ยวหนึ่งหรือกิ่งเสี้ยวไว้ภายในสีมาอย่ากำหนดภูเขาเป็นนิมิตต้องการจะ ทำส่วนเท่าใดไว้ภายใน ควรกำหนดนิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งมีต้นไม้และจอมปลวก เป็นต้น ที่เกิด ณ ภูเขาข้างนอกแห่งส่วนนั้นเท่านั้น ถ้าต้องการจะทำภูเขาทั้งหมดมีประมาณ ๑ โยชน์หรือ ๒ โยชน์ไว้ ภายใน ควรกำหนดต้นไม้หรือจอมปลวกเป็นต้นซึ่งเกิดมีบนแผ่นดินข้างนอกภูเขาเป็นนิมิตเป็นต้น ชื่อว่าการกำหนดภูเขาเป็นนิมิต

๒. ศิลา หมายถึง ก้อนเหล็กนับว่าเป็นศิลาได้เหมือนกัน ฉะนั้นศิลาชนิดใดชนิดหนึ่งใช้ได้ เมื่อว่าโดยขนาดมีขนาดเท่าข้างนับเป็นภูเขา ศิลาขนาดเท่าข้างนั้นจึงใช้ไม่ได้ส่วนศิลาที่ขนาดเท่าโค และกระบือเชิง ๆ ใช้ได้ การกำหนดอย่างต่ำขนาดเท่ากอน้ำอ้อยหนัก ๓๒ ปละ (หนักประมาณราว ๕ ชั่ง) ใช้ได้ เล็กกว่านั้นหรือแม้อิฐขนาดใหญ่ใช้ไม่ได้กองศิลาที่ไม่นับเข้าในนิมิตใช้ไม่ได้ศิลาตาดซึ่ง ราบเสมอพื้นดินคล้ายวงลานหรือศิลาตาดขนาดใหญ่มากถือว่าเป็นศิลาได้ส่วนศิลาตาดที่ตั้งสูงพื้น พื้นดินคล้ายตอ ถ้าได้ขนาดใช้ได้ ถ้าต้องการจะกันส่วนหนึ่งของศิลาตาดขนาดใหญ่ไว้ภายในสีมาอย่า กำหนดศิลาตาดนั้นเป็นนิมิต ควรกำหนดศิลาอื่นที่อยู่บนศิลาตาดนั้น ถ้าสร้างวัดบนศิลาตาดนั้น ศิลา ตาดเช่นนี้ใช้ไม่ได้เพราะถ้ากำหนดศิลาตาดนั้นเป็นนิมิตวัดย่อมอยู่บนนิมิต และธรรมดานิมิตต้องอยู่ ภายนอกสีมา^{๗๒} วัดที่อยู่ต้องอยู่ภายนอกสีมาด้วย อีกอย่างศิลาตาดยื่นไปกลางวัด ศิลาตาดเช่นนี้ใช้ ไม่ได้ ถ้ากำหนดศิลาตาดนั้นเป็นนิมิตวัดย่อมอยู่บนนิมิตและธรรมดานิมิตต้องอยู่ภายนอกสีมาวัดก็ ต้องอยู่ภายนอกสีมาศิลาตาดตั้งโอบรอบวัดอยู่ควรกำหนดเป็นนิมิตในทิศเดียวอย่ากำหนดในทิศอื่น เป็นต้น ชื่อว่าการกำหนดศิลาเป็นนิมิต

๓. ป่าไม้ หมายถึง ดงหญ้าหรือป่าไม้มีต้นตาลและต้นมะพร้าวเป็นต้นที่มีเปลือกแข็ง ใช้ไม่ได้ แต่แมกไม้มีแก่นข้างในเป็นต้นว่าไม้สาเกและไม้สาละ หรือแมกไม้ปนไม้มีแก่นข้างในใช้ได้ ป่า ไม้ไม่น้อยแต่เพียง ๔-๕ ต้นจึงใช้ได้ หย่อนกว่านั้นใช้ไม่ได้ มากกว่านั้นตั้ง ๑๐๐ โยชน์ก็ใช้ได้ ถ้า สร้างวัดไว้กลางป่าไม่ควรกำหนดป่าเป็นนิมิต ถ้าต้องการจะกันเอาป่าส่วนหนึ่งไว้ภายในสีมา อย่า

^{๗๑} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๓๘/๑๐๗. วิ.ม. (ไทย) ๓/๑๓๘/๑๐๗.

^{๗๒} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๓๘/๑๐๘. วิ.ม. (ไทย) ๓/๑๓๘/๑๐๘.

กำหนดป่าเป็นนิมิตควรกำหนดต้นไม้หรือศิลาเป็นต้นในป่านั้นเป็นนิมิตป่าที่อยู่ล้อมวัดควรกำหนดเป็นนิมิตในทิศเดียวอย่ากำหนดในทิศอื่น ๆ

ในฎีกาวิมตวิโนทนีพระภูิกจารย์อธิบายว่า อย่ากำหนดป่าเป็นนิมิต เพราะว่าบริเวณภายในวัดนี้ก็ป่านั้นเหมือนกัน ชื่อว่าการกำหนดป่าไม้เป็นนิมิต

๔. ต้นไม้ หมายถึง ต้นไม้มีเปลือกแข็งเช่น ต้นตาล ต้นมะพร้าวเป็นต้นใช้ไม่ได้ ต้นไม้มีแก่นข้างในยังไม่ตายสูงสุดเพียง ๘ นิ้ววัดโดยรอบลำต้นเท่าเข็มใช้ได้^{๗๓} เล็กกว่านั้นใช้ไม่ได้ ต้นไม้ที่เขาเพาะพืชให้งอกงามในภาชนะมีกระบอกและกระถางเป็นต้นถึงได้ขนาดใช้ไม่ได้ แต่เอาออกจากกระบอกและกระถางเป็นต้นนั้นแล้วปลูกลงในดิน ในขณะนั้นทำชุ้มรดน้ำกำหนดเป็นนิมิตใช้ได้ การแตกรากและกิ่งใหม่ไม่ใช่เหตุแต่กำหนดต้นไม้ที่เนื่องแน่นเป็นอันเดียวกัน เช่นต้นไม้ที่ขึ้นงอกงามเป็นนิมิตในทิศหนึ่งแล้วจะกำหนดในทิศอื่นไม่ได้ชื่อว่าการกำหนดต้นไม้เป็นนิมิต

๕. หนทาง หมายถึง ทางทั้งหลายเช่นทางป่า ทางนา ทางแม่น้ำ ทางเหมืองเป็นต้นใช้ไม่ได้ ทางเดินเท้าหรือทางเกวียนผ่านไป ๒-๓ ละแวกบ้านใช้ได้ส่วนทางเดินเท้าแยกออกจากทางเกวียนแล้วกลับลงสู่ทางเกวียนก็ดี ทางเดินเท้าและทางเกวียนที่ใช้เดินทางไม่ได้ก็ดี ทางเหล่านั้นใช้ไม่ได้ไม่ควรกำหนดทางเหล่านั้นเป็นนิมิต ทางทั้งหลายที่พ่อค้าเดินเท้าและพ่อค้าเกวียนยังใช้เดินอยู่เสมอจึงใช้ได้ ถ้าเป็นทาง ๒ สายแยกจากกันไปแล้วภายหลังมาบรรจบเป็นทางเดียวกันอย่างทูปเกวียน ทางนั้นควรกำหนดตรงที่แยกกันเป็น ๒ สายหรือที่บรรจบกันเป็นนิมิตครั้งเดียวแล้วห้ามกำหนดอีก เพราะนิมิตนั้นเป็นนิมิตที่เนื่องถึงกันถ้าเป็นทาง ๔ สาย โอบล้อมวัดอยู่แล้วแยกไปในทิศทั้ง ๔ จะกำหนดทางหนึ่งตรงกลางแล้วกำหนดอีกทางหนึ่งใช้ไม่ได้เพราะนิมิตนั้นเป็นนิมิตที่เนื่องถึงกัน

ในฎีกาวิมตวิโนทนีพระภูิกจารย์อธิบายว่าท่ามกลาง ได้แก่ ภายในทิศใหญ่ทั้งหลายแห่งสีมาแต่จะกำหนดทางที่ผ่านทแยงมุมไปเป็นนิมิตในด้านอื่นใช้ได้^{๗๔} และอธิบายเพิ่มเติมว่า มุม ได้แก่ ทาง ๒ สายมาบรรจบกันที่มุมทั้ง ๔ แห่งสีมา จะกำหนดทาง ๔ สายเป็นต้นในด้านอื่นเป็นนิมิตก็ใช้ได้ ส่วนทางที่ตัดผ่านกลางวัดไปไม่ควรกำหนดเป็นนิมิต เมื่อกำหนดแล้ววัดย่อมอยู่บนนิมิตถ้าจะทำทางล้อมด้านในทางเกวียนเป็นนิมิตทางจะอยู่ภายนอกสีมาที่เหลื่อยอมนับเข้าภายในสีมาถ้าจะทำทางล้อมด้านนอกเป็นนิมิตทางล้อมด้านนอกเท่านั้นอยู่ภายนอกสีมา ที่เหลื่อยอมนับเข้าภายในสีมา พระวินัยธรผู้จะกำหนดทางเป็นนิมิตควรกำหนดโดยชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งเป็นต้น ทางที่ไปได้โอบล้อมรอบวัดโดยสังฆฐานดังคุกกำหนดเป็นนิมิตในทิศหนึ่งแล้ว จะกำหนดในทิศอื่นใช้ไม่ได้ ชื่อว่าการกำหนดหนทางเป็นนิมิต

^{๗๓} กงขา.อ. (บาลี) ๑๑๑.

^{๗๔} สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๑๓๘/๓๒๗.

๖. จอมปลวก หมายถึง จอมปลวกโดยกำหนดอย่างต่ำที่สุดที่เกิดในวันนั้น สูงประมาณ ๘ นิ้ว ขนาดเท่าเขาโคใช้ได้ เล็กกว่านั้นใช้ไม่ได้ ใหญ่กว่านั้นขึ้นไปเท่ากับภูเขาหิมพานต์ใช้ได้ เมื่อกำหนดจอมปลวกที่ติดกันเป็นพีดเดียวตั้งล้อมรอบวัดเป็นนิมิตในทิศหนึ่งแล้ว จะกำหนดในทิศอื่นอีกไม่ได้ ชื่อว่าการกำหนดจอมปลวกเป็นนิมิต

๗. แม่น้ำ หมายถึง แม่น้ำตามธรรมดาเมื่อฝนตกติด ๆ กันทุกกึ่งเดือน ทุก ๑๐ วัน ทุก ๕ วัน พอฝนหายแล้วกระแสน้ำไหลเข้าหาตลิ่ง แม่น้ำนี้ไม่นับเป็นแม่น้ำ^{๗๕} เมื่อคราวฝนเช่นนี้กระแสน้ำไหลไม่ขาดตลอดฤดูฝน ๔ เดือนลึกพอจะเปียกผ้าอันตราวาสกของนางภิกษุณีหนุ่มได้ปริมาตร ๓ ลูยกข้ามสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งแม่น้ำนี้จึงนับว่าเป็นแม่น้ำเมื่อผูกนทีสีมาเป็นนิมิตได้ในการข้ามฝั่ง แม่น้ำของนางภิกษุณีก็ตีการทำสังฆกรรมมีอุโบสถเป็นต้นก็ตีการสมมติที่ปารสีมาก็ตีท่านต้องการ แม่น้ำชนิดนี้ แม่น้ำใดล้อมรอบวัดที่อยู่โดยสังฆฐานดังทูปเกวียนหรือโดยสังฆฐานดังคูคล้ายทาง จะกำหนดแม่น้ำนั้นเป็นนิมิตในทิศหนึ่งแล้วกำหนดในทิศอื่นไม่ได้ ในแม่น้ำทั้ง ๔ สายซึ่งไหลตัดผ่านกันไปในทิศทั้ง ๔ แห่งวัดที่อยู่ก็เหมือนกัน

ส่วนพระวินัยจะกำหนดแม่น้ำทั้ง ๔ สายซึ่งไม่เชื่อมต่อกันเป็นนิมิตใช้ได้ถ้าคนทั้งหลายปักหลักเรียงกันเหมือนทำรั้วกันกระแสน้ำด้วยเถาวัลย์และใบไม้เป็นต้น และน้ำล้นท่วมทำนบไหลไปได้ พระวินัยจะทำให้เป็นนิมิตใช้ได้ เมื่อเขาทำทำนบไม่ให้น้ำไหลแม่น้ำที่ไม่ไหล^{๗๖} ไม่ควรทำให้เป็นนิมิตในที่ซึ่งน้ำไหลควรทำให้เป็นนทีนิมิต ในที่ซึ่งน้ำไม่ไหลควรทำให้เป็นอุทกนิมิตแม่น้ำที่ไม่ไหลเพราะขาดน้ำในคราวฝนแล้งหรือในฤดูร้อน พระวินัยจะทำให้เป็นนิมิตก็ใช้ได้ ประชาชนทั้งหลายชักลารางไขนํ้ามาแต่แม่น้ำใหญ่ ลารางนั้นเช่นกับแม่น้ำเงินไหลอยู่เป็นนิตยให้การเพาะปลูกข้าวกล้า ๓ คราวสำเร็จได้ถึงน้ำไหลไปได้ก็จริง แต่ทำเป็นนิมิตไม่ได้ ลารางใดในชั้นเดิม แม้เขาขุดชักมาจากแม่น้ำใหญ่โดยกาลอื่นต่อมาเขาจะพังกลายเป็นแม่น้ำ และไหลไปได้เอง^{๗๗} ตามทางที่เขาขุดชักมา ต่อมาเกลือจนกลาดไปด้วยสัตว์น้ำมีจระเข้เป็นต้น กลายเป็นแม่น้ำที่จะพึงสัญจรไปได้ด้วยเรือทั้งหลายจะทำลารางนั้นที่กลายเป็นแม่น้ำแล้วให้เป็นนิมิตใช้ได้ ชื่อว่าการกำหนดแม่น้ำเป็นนิมิต

๘. น้ำ^{๗๘} หมายถึง น้ำในที่ซึ่งไม่มีน้ำจะตักน้ำใส่ให้เต็มในเรือก็ดี ในหม้อก็ดีในภาชนะมีอ่างเป็นต้นก็ดีแล้วกำหนดให้เป็นอุทกนิมิตไม่ได้ น้ำที่อยู่ในแผ่นดินเท่านั้นใช้น้ำที่อยู่ในแผ่นดินเป็นน้ำไม่ไหลซึ่งอยู่ในที่ทั้งหลายมีบ่อ สระโบกขรณี บึง สระเกิดเองและทะเลสาบเป็นต้น ส่วนน้ำในแม่น้ำลึกลงและคลองไขน้ำเป็นต้นซึ่งไม่ขังใช้ไม่ได้ น้ำที่ขังอยู่แม้ในแอ่งที่สุกรขุดไว้ก็ดีในแอ่งเล่นของเด็ก

^{๗๕} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๓๘/๑๑๐.

^{๗๖} ฎีกา. (ไทย) ๓/๑๓๘/๓๒๘.

^{๗๗} สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๑๓๘/๓๒๘.

^{๗๘} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓๘/๑๕๑, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๘/๒๑๕.

ชาวบ้านก็ดี น้ำที่เขาขุดหลุมในแผ่นดินแล้วเอาหม้อตักมาใส่ให้เต็มในขณะนั้นก็ตีถ้าข้างอยู่จนถึงสวดกรรมวาจาจบได้จะน้อยหรือมากก็ตามยอมใช้ได้

ส่วนพระวินัยธรต้องการทำกองศิลาและกองทรายเป็นต้นหรือเสาศิลาหรือเสาไม้ไว้ในที่นั้นเพื่อทำนิมิตหมาย ภิกษุจะทำเองหรือใช้ให้ผู้อื่นทำกองศิลาเป็นต้นก็ได้แต่ในลาภสีมาไม่ควรทำ ส่วนสมานสังวาสสีมาไม่ทำความเบียดเบียนใคร ๆ ย่อมให้สำเร็จเฉพาะวินัยกรรมของภิกษุทั้งหลายอย่างเดียว ฉะนั้นในสมานสังวาสสีมานี้จะทำเองหรือใช้ให้ผู้อื่นทำกองศิลาเป็นต้นก็ได้ เหมือนกัน ชื่อว่าการกำหนดน้ำเป็นนิมิต

๒.๒.๒ การสมมติสีมา

การสมมติสีมาที่พระสงฆ์จะต้องกำหนด ภูเขา ศิลา ป่าไม้ ต้นไม้ หนทาง จอมปลวก แม่น้ำและน้ำให้เป็นนิมิตแล้วสมมติสีมาด้วยนิมิต ๘ อย่างนี้ซึ่งไม่คละกันและคละสลับกันใช้ได้ทั้งหมด สีมาที่สมมติผูกอย่างนั้นไม่เป็นอันผูกด้วยนิมิตเดียวหรือสองนิมิต

ในฎีกาวิมตวิโนทนีพระฎีกาจารย์อธิบายว่า คำว่า ไม่คละกัน^{๗๙} หมายถึง สมมติสีมาด้วยภูเขาล้วนซึ่งตั้งอยู่ทุกทิศ หรือสมมติสีมาด้วยวัตถุสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีศิลาเป็นต้นที่ตั้งอยู่ติดกันไปซึ่งสามารถใช้เป็นนิมิตได้ คำว่า คละสลับกัน หมายถึง การสมมติสีมาด้วยนิมิตทั้ง ๘ ที่ตั้งอยู่อย่างนี้คือภูเขาอยู่ทิศหนึ่ง ศิลาอยู่อีกทิศหนึ่ง สีมาที่ผูกด้วยนิมิตดังกล่าวแล้วตั้งแต่สามขึ้นไปถึงร้อยนิมิตยอมเป็นสีมาที่ผูกด้วยนิมิต ๓ มีสัณฐานดั่งฝักกระจับ^{๘๐} ที่ผูกด้วยนิมิต ๔ เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสบ้าง^{๘๑} มีสัณฐานดั่งฝักกระจับ พระจันทร์ครึ่งเสี้ยว และตะโพนเป็นต้นบ้างที่ผูกด้วยนิมิตมากกว่านั้น มีสัณฐานต่าง ๆ กันบ้าง

พระมหาสุมัตถะอธิบายว่า^{๘๒} ภิกษุทั้งหลาย ผู้ต้องการจะผูกสีมานั้นพึงถามถึงเขตกำหนดสีมาของวัดที่อยู่ นั้น ๆ กับภิกษุทั้งหลายในวัดที่อยู่ใกล้เคียงกันเว้นสีมันตริกแห่งสีมาของวัดทั้งหลายที่ผูกสีมาแล้วเว้นอุปจารสีมา^{๘๓} ของวัดทั้งหลายที่ไม่ได้ผูกสีมา และไม่เป็นที่สัญจรของภิกษุผู้จาริกไปในทิศต่าง ๆ ถ้าต้องการจะผูกสีมาไว้ในคามเขตตำบลหนึ่งควรส่งข่าวไปแก่ภิกษุทั้งหลายในวัดที่มีการผูกพัทธสีมาแล้วในคามเขตนั้นว่า วันนี้พวกเราจักผูกสีมา ท่านทั้งหลายอย่าออกจากเขตกำหนดสีมาของตน ๆ พึงนิมนต์ภิกษุทั้งหลายในวัดที่ไม่ได้ผูกพัทธสีมาในคามเขตนั้นให้ประชุมรวมกัน

^{๗๙} อสมมิมสเสหิติ ; วิมตี.ฎีกา. (บาลี) ๒/๑๓๘/๑๘๖.

^{๘๐} สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๑๓๘/๓๒๘.

^{๘๑} วิมตี.ฎีกา. (บาลี) ๒/๑๓๘/๑๘๖.

^{๘๒} วิม.อ. (บาลี) ๓/๑๓๘/๑๑๒.

^{๘๓} สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๑๓๘/๓๒๘.

พึงให้นำฉันทะของภิกษุทั้งหลายผู้ควรแก่ฉันทะมา^{๘๔}. ถ้าปรารถนาจะกันคามเขตเหล่าอื่นไว้ภายใน
สีมาภิกษุทั้งหลายที่อยู่ในคามเขตนั้นต้องมาเมื่อไม่มาต้องนำฉันทะมา

ส่วนพระมหาปทุมเถระอธิบายว่า^{๘๕} คามเขตต่าง ๆ ย่อมเป็นเช่นกับสีมาที่ผูกแตกต่างกัน
กัน ฉันทะและปาริสุทธิไม่มาจากคามเขตนั้น ๆ แต่ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในนิมิตต้องมา และอธิบาย
เพิ่มเติมว่า ในเวลาสมมติสมานสังวาสกสีมาภิกษุทั้งหลายจะมาก็ได้ไม่มาก็ได้ แต่ในเวลาสมมติ
อวิปवासสีมาภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในนิมิตต้องมาเมื่อไม่มาต้องนำฉันทะมา เมื่อภิกษุทั้งหลาย
ประชุมกันแล้ว ฉันทะของภิกษุผู้ควรแก่ฉันทะได้นำมาแล้ว ควรวางอารามิกบุรุษ (คนวัด) และ
สมณทูเทศ (สามเณร) ไว้ในทางนั้น ๆ ในที่ทั้งหลายมีทำน้ำและประตูบ้านเป็นต้น เพื่อนำภิกษุ
อาคันตุกะมาเข้าหัตถบาสเร็ว ๆ และเพื่อกันไว้ภายนอกสีมา ตีกลองสัญญาณหรือเป่าสังข์สัญญาณแล้ว
ผูกสีมาด้วยกรรมวาจาเป็นต้นที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในลำดับแห่งการกำหนดนิมิต

ในเวลาจบกรรมวาจากันนิมิตทั้งหลายไว้ภายนอก สีมาย่อมหยั่งลงไปเบื้องล่างลึกถึง
น้ำรองแผ่นดินเป็นที่สุด ภิกษุทั้งหลายผู้จะสมมติสังวาสกสีมานี้ควรผูกขณทสีมาก่อน เพื่อทำสังฆกรรม
ทั้งหลายมีบรรพชาและอุปสมบท เป็นต้น เมื่อจะผูกขณทสีมาต้องรู้จักข้อควรปฏิบัติถ้าจะผูก
ในวัดที่ทายกสร้างให้ประดิษฐานวัตถุทั้งปวงมีต้นโพธิ์ เจดีย์ และหอฉันเป็นต้นเสร็จแล้วอย่าผูก
ตรงกลางวัดอันเป็นสถานที่ชุมนุมของชนหมู่มาก พึงผูกในที่อันสงบที่อยู่ท้ายวัด เมื่อจะผูกสีมาในวัด
ที่ทายกไม่ได้สร้าง พึงกะที่ไว้สำหรับวัตถุทั้งปวงมีต้นโพธิ์ และเจดีย์ เป็นต้น^{๘๖} เมื่อประดิษฐานวัตถุ
ทั้งหลายเสร็จแล้วพึงผูกสีมาโดยที่ขณทสีมาจะอยู่ในที่อันสงบท้ายวัดขณทสีมานั้นกำหนดอย่างต่ำที่สุด
จุกิกษุได้ ๒๑ รูป ใช้ได้ต่ำกว่านั้นใช้ไม่ได้ สีมาที่ใหญ่จุกิกษุจำนวนพันรูปก็ใช้ได้

ในฎีกาสารัตถทีปนีพระฎีกาจารย์อธิบายว่า คำว่า จุกิกษุได้ ๒๑ รูป หมายถึง บรรจุ
ภิกษุได้ ๒๑ รูปซึ่งรวมภิกษุผู้ควรแก่กรรมด้วยเพราะสังฆกรรมเป็นกิจที่ต้องทำด้วยสงฆ์สัตตวรรค
เป็นอย่างยิ่งและคำนี้กล่าวตามจำนวนภิกษุที่นั่งเพราะอย่างต่ำจะผูกสีมาในส่วนก็ได้^{๘๗} เมื่อจะ
ผูกขณทสีมาพึงวางศิลาที่ควรเป็นนิมิตไว้โดยรอบโรงสีมาอย่ายืนอยู่ในขณทสีมาผูกมหาสีมาอย่ายืน
อยู่ในมหาสีมาผูกขณทสีมาต้องยืนอยู่เฉพาะในขณทสีมาผูกขณทสีมา ต้องยืนอยู่เฉพาะในมหาสีมา
ผูกมหาสีมาเท่านั้น

ในฎีกาสารัตถทีปนีพระฎีกาจารย์อธิบายว่าเมื่อพระสงฆ์จะผูกสีมาบนปราสาท ปราสาท
ทั้งหมดย่อมอยู่ในสีมา หมายถึง ปราสาทจะมีฝาติดเป็นอันเดียวกับพื้นชั้นบนหรือไม่ก็ตามทั้งหมดย่อม

^{๘๔} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๓๘/๑๑๒.

^{๘๕} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๓๘๑๑๒.

^{๘๖} วิ.สงคห. (บาลี) ๑๖๓/๒๑๕.

^{๘๗} สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๑๓๘/๓๒๘.

อยู่ในสีมา พื้นบนยอดเขาเป็นที่ว่างพอบรรจุภิกษุได้ ๒๑ รูป จะผูกสีมาบนพื้นนั้นเหมือนที่ผูกบนศิลา ดาดก็ได้ ข้างล่างภูเขาสีมาย่อมหยั่งลงไปถึงด้วยกำหนดนั้นเหมือนกัน เมื่อผูกบนภูเขาที่มีสัณฐานตั้ง โคนต้นตาล สีมาที่ผูกไว้ข้างบนย่อมหยั่งลงไปถึงข้างล่างเหมือนกัน

ในฎีกาวิมุตติวินทนีพระฎีกาจารย์อธิบายว่า ถ้าประชาชนชุตสระโบกขรณีในสีมา สีมา นั้นก็ยังคงเป็นสีมาเหมือนเดิม การชุตสระโบกขรณีในสีมานี้ ถ้าแม่น้ำอุโมงค์ตอนล่างไม่น้อยไปกว่า ขนาดของสีมาและไหลอยู่ก่อน สีมาที่ผูกภายหลังอยู่เหนือแม่น้ำขึ้นไปเมื่อชุตสระโบกขรณีไปจดแม่น้ำ สีมาพังห้วงน้ำไหลท่วมมณฑลสีมาไปจะผูกแครงทำสังฆกรรมในย่านสีมาก็ใช้ได้ แม่น้ำในอุโมงค์ อยู่ภายใต้สีมาภิกษุมีฤทธิ์นั่งอยู่ที่แม่น้ำในอุโมงค์นั้น ถ้าแม่น้ำนั้นผ่านไปก่อนสีมาผูกทีหลังไม่ทำให้เสีย กรรม ถ้าผูกสีมาก่อนแม่น้ำผ่านไปทีหลังภิกษุนั้นทำให้เสียกรรมฉะนั้นภิกษุผู้อยู่ ณ พื้นแผ่นดินภายใต้ ย่อมทำให้เสียกรรมเหมือนกัน ต้นไทรมีอยู่ในลานชั้นตสีมากิ่งต้นไทรหรือย่านไทรที่ยื่นออกจากต้น ไทรนั้น จดพื้นแผ่นดินแห่งมหาสีมาก็ดี จดต้นไม้เป็นต้นที่เกิดในมหาสีมานั้นก็ดีพึงชำระมหาสีมาให้ หมดจดแล้วจึงทำการ หรือตัดกิ่งและย่านไทรเหล่านั้นกระทำให้ตั้งอยู่ภายนอก ภิกษุขึ้นไปบนกิ่งไม้ เป็นต้นที่ไม่จดกัน^{๘๘} ควรนำมาเข้าหัตถบาสนเมื่อทำเช่นนั้นกิ่งต้นไม้ที่เกิดในมหาสีมาก็ดี ย่านไทรก็ดี ย่อมตั้งอยู่ในลานแห่งชั้นตสีมา^{๘๙} ตามนัยที่กล่าวแล้วพึงชำระสีมาให้หมดจด^{๙๐} แล้วทำการ หรือตัด กิ่งและย่านไทรเหล่านั้นกระทำให้ตั้งอยู่ภายนอกก็ได้ตามที่กล่าวแล้วเมื่อสงฆ์กำลังทำการในย่าน ชั้นตสีมา ภิกษุบางรูปนั่งอยู่บนกิ่งไม้ที่ทอดอยู่บนอากาศยื่นเข้าไปในย่านสีมา เท้าของเธอถึงพื้นดินก็ ดี^{๙๑} สบงของเธอถูกพื้นดินก็ดีไม่สมควรทำการ ให้เธอยกเท้าทั้ง๒ และสบงจิวรขึ้นแล้วทำการยอม ทำได้^{๙๒}

การสมมติสีมาเป็นสังฆกรรมที่มีความละเอียดอ่อนทางพระพุทธบัญญัติและพระธรรม วินัย ฉะนั้นพระสงฆ์ที่ทำการกำหนดนิมิตสมมติสีมาควรรู้จักวัตรในการผูกและการถอนสีมา เพื่อจะ ได้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๒.๒.๓ ภิกษุผู้ถอนสีมาต้องรู้จักวัตรในการถอนสีมา

ภิกษุผู้จะถอนสีมาต้องรู้จักวัตรหรือข้อปฏิบัติในการถอนสีมาคือภิกษุยืนอยู่ในชั้นตสีมา ไม่ควรถอนอวิปवासสีมายืนอยู่ในอวิปवासสีมาไม่ควรถอนชั้นตสีมาต้องยืนอยู่ในชั้นตสีมาถอน ชั้นตสีมายืนอยู่ในสีมานอกนี้ถอนสีมานอกนี้ ภิกษุทั้งหลายยอมถอนสีมาด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ

^{๘๘} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/ ๑๓๘/๑๑๗.

^{๘๙} สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๑๓๘/๓๓๐.

^{๙๐} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/ ๑๓๘/๑๑๗.

^{๙๑} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/ ๑๓๘/๑๑๗.

^{๙๒} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๓๘/๑๑๗.

๑. เพื่อจะทำสีมาที่เล็กโดยปกติให้ใหญ่ขึ้น เป็นการขยายอวาสออกไป
๒. เพื่อจะร่นสีมาที่ใหญ่โดยปกติให้เล็กลง เพื่อประโยชน์แก่การให้ออกาสพื้นที่วัดแก่ภิกษุเหล่าอื่น

ในสีมา ๒ ชนิดนั้น ถ้าภิกษุทั้งหลายรู้จักชั้นชสีมาและอวิปวาสนสีมาภิกษุเหล่านั้นก็สามารถที่จะถอนและจะผูกสีมาได้ ฉะนั้นภิกษุที่รู้จักชั้นชสีมาไม่รู้จักอวิปวาสนสีมาสามารถที่จะถอนและจะผูกสีมาได้แต่ไม่รู้จักชั้นชสีมา รู้จักอวิปวาสนสีมายืนอยู่ในที่ซึ่งปราศจากความรังเกียจมีลานเจดีย์ลานโพธิ์และโรงอุโบสถเป็นต้นแล้วก็อาจที่จะถอนสีมาได้ แต่ไม่สามารถที่จะผูกคืนได้ หากจะผูกทำความคาบเกี่ยวแห่งสีมาทำวัดให้ใช้ไม่ได้ ฉะนั้นภิกษุผู้ไม่รู้จักรัตร์ไม่พึงถอนสีมา^{๙๓} ฝ่ายภิกษุเหล่าใดไม่รู้จักทั้ง ๒ สีมาภิกษุเหล่านั้นก็ไม่สามารถที่จะถอนก็ไม่สามารถที่จะผูกสีมาได้สีมานี้ไม่เป็นสีมาด้วยกรรมวาจาด้วยความสาบสูญแห่งศาสนาถ้าภิกษุทั้งหลายผู้ไม่รู้จักสีมาไม่สามารถทำกรรมวาจา ฉะนั้นภิกษุผู้ไม่รู้จักสีมาไม่ควรถอนสีมา^{๙๔} สีมานั้นภิกษุผู้รู้จักดีเท่านั้น พึงถอนและพึงผูกสีมาได้ในประเทศที่เป็นพื้นที่คงที่มิได้กำหนดด้วยคามสีมานิคมสีมาและนครสีมา อีกอย่างหนึ่งภิกษุที่อยู่ในป่า เช่นดงชื่อว่าวิฆณาฏวี ถัดจากนั้น ๗ อัปกันตรโดยรอบจากส่วนพื้นที่ที่ภิกษุนั้นยืนเป็นสมานสังวาสกสีมา สีมานี้ได้ความคุ้มครองอยู่ปราศจากไตรจีวรในสัตตภัณฑรสีมานั้นอัปกันตร ๑ ประมาณ ๒๘ ศอก ๗ อัปกันตรโดยรอบสงฆ์ผู้อยู่ตรงกลางเป็น ๑๔ อัปกันตรโดยทแยง ถ้าสงฆ์ ๒ ฝ่ายแยกกันทำวินัยกรรมต้องเว้น ๗ อัปกันตรอีกระยะหนึ่งไว้ระหว่าง ๗ อัปกันตรทั้ง ๒ เพื่อประโยชน์แก่อุปจารสัตตภัณฑรสีมานี้ที่เหลือพึงค้นหาในวรรณนาอุทโทสถิสสิกขาบทในมหาวิงค์^{๙๕}

๒.๓ ประเภทของอุโบสถกรรม

พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอุโบสถขันธกะ^{๙๖} หมวดว่าด้วยอุโบสถพระพุทธองค์ทรงประทานพระพุทธานุญาตให้ภิกษุทั้งหลายประชุมกัน เพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะครั้งแรกภิกษุทั้งหลายประชุมกัน แต่นั่งนิ่ง ๆ ชาวบ้านจะพึงธรรมก็มิได้พึงจึงติเตียนพระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้ประชุมกันเพื่อกล่าวธรรม และทรงพระดำริว่า สิกขาบทที่ทรงบัญญัติแก่ภิกษุทั้งหลายควรอนุญาตให้สวดเป็นปาฏิโมกข์ และจักเป็นอุโบสถกรรม คือการทำอุโบสถของภิกษุเหล่านั้นจึงทรงบัญญัติตามที่ทรงพระดำรินั้น ทรงแสดงวิธีสวดปาฏิโมกข์ แก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น

^{๙๓} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๔๔/๑๒๔.

^{๙๔} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๔๔/๑๒๔.

^{๙๕} วิ.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๗๑/๑๕๕.

^{๙๖} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓๒/๑๔๖, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๒/๒๐๗.

สมัยต่อมา ภิคุทั้งหลายพากันสวดปาฏิโมกข์ทุกวัน พระพุทธองค์ตรัสห้ามและทรงปรับอาบัติทุกกฎ^{๙๗} แก่ภิคุผู้ทำเช่นนั้น ทรงอนุญาตให้สวดเฉพาะวันอุโบสถภิคุทั้งหลายสวดปาฏิโมกข์ ๓ ครั้ง ต่อ ๑ ปักษ์ (กึ่งเดือน) คือในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ พระพุทธองค์ตรัสห้ามและปรับอาบัติทุกกฎ^{๙๘} แก่ภิคุผู้ทำเช่นนั้น ทรงอนุญาตให้สวดปาฏิโมกข์เพียงครั้งเดียวต่อ ๑ ปักษ์ คือในวัน ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ ภิคุฉัพพัคคีย์สวดปาฏิโมกข์เฉพาะในพวกของตนพระพุทธองค์ตรัสห้ามและปรับอาบัติทุกกฎ^{๙๙} แก่ภิคุผู้ทำเช่นนั้น ทรงอนุญาตให้ทำอุโบสถโดยพร้อมเพรียงกันภิคุทั้งหลายสงสัยว่า จะกำหนดเขตพร้อมเพรียงกันในอวาสหนึ่งหรือถือเขตแผ่นดินทั้งผืน พระพุทธองค์ตรัสให้ใช้อวาสเดียวกันเป็นเขตสามัคคี^{๑๐๐} ฝ่ายพระมหากบปิณะผู้เป็นพระอรหันต์ คิดว่าท่านบริสุทธิ์อยู่แล้ว จะควรได้ทำอุโบสถสังฆกรรมหรือไม่ พระพุทธองค์ทรงทราบแล้วจึงตรัสตอบว่าถ้าเธอไม่สักการะ เคารพ นับถือ บูชาอุโบสถแล้วใครเล่าจะทำเช่นนั้นและตรัสสั่งให้ไปทำอุโบสถสังฆกรรม^{๑๐๑} ต่อมาภิคุทั้งหลายสงสัยว่า อวาสเดียวกันนั้น กำหนดอย่างไร พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้สมมติคือประกาศสีมา (เขตแดน) โดยกำหนดภูเขาก้อนหิน ป่าไม้ ต้นไม้ หนทาง จอมปลวกแม่น้ำหรือแอ่งน้ำเป็นเครื่องหมาย^{๑๐๒} (นิมิต) แล้วทรงแสดงวิธีสวดสมมติสีมาด้วยเครื่องหมายเหล่านั้น^{๑๐๓} เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการกำหนดนิมิตและการสมมติสีมาที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตเพื่อความพร้อมเพรียงของสงฆ์

การทำอุโบสถ คือ การสวดพระปาฏิโมกข์ หรือ การฟังพระสวดพจนตรัสมี สนธายวทติ สารตถ.ฎีกา^{๑๐๔} ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิคุทั้งหลายทำในครั้งแรกนั้นเรียกว่า สังฆอุโบสถ ซึ่งเป็นการอนุญาตสำหรับภิคุ ผู้พร้อมเพรียงกันตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ต่อมาเมื่อการประกาศพระศาสนาได้แพร่หลายออกไปภิคุ มีจำนวนมากขึ้น วัดก็มีเพิ่มขึ้นมากด้วย ปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับการทำอุโบสถก็เริ่มมีตามมา เช่นบางวัดเมื่อถึงวันอุโบสถ ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ มีภิคุอยู่ไม่ครบ ๔ รูปคือมีภิคุอยู่ ๓ รูปบ้าง ๒ รูปบ้าง รูปเดียวบ้างจึงเกิดปัญหาขึ้นว่าเมื่อเป็นเช่นนี้จะทำอุโบสถกันอย่างไร

^{๙๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๖/๒๑๒.

^{๙๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๖/๒๑๓.

^{๙๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๖/๒๑๓.

^{๑๐๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๖/๒๑๓.

^{๑๐๑} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓๗/๑๕๐, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๗/๒๑๔.

^{๑๐๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๓-๑๕.

^{๑๐๓} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓๘/๑๕๐, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๘/๒๑๕.

^{๑๐๔} พระวิจิตรถาวรการเถระ, **ปาติโมกขปัตถกถนุวัณณนา**, (ย่างกุ้ง: โรงพิมพ์จีมีณไทย ประเทศสหภาพพม่า, ๒๕๗๒), หน้า ๔๑.

จึงได้เข้าเฝ้ากราบทูลถามถึงวิธีปฏิบัติพระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตการทำอุโบสถสำหรับภิกษุ ๓ รูป ๒ รูป และรูปเดียวแต่มีได้อนุญาต ในคราวเดียวกัน ดังนั้นจึงได้เกิดมีประเภทแห่งการทำอุโบสถเพิ่มมากขึ้นซึ่งรวบรวมแล้วได้ ๕ ประเภทด้วยกันคือ

๑. สังฆอุโบสถ^{๑๐๕} หมายถึง ทรงอนุญาตในกรณีที่มีภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป จะต้องตั้งญัตติแล้วสวดพระปาติโมกข์โดยชอบธรรม ส่วนวิธีการทำสังฆอุโบสถนั้น พระพุทธองค์ตรัสแนะนำไว้ใน พระวินัยปิฎกมหาวรรคอุโบสถขันธกะว่า ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถ พึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงสวดคำของข้าพเจ้า เรียงตามลำดับดังต่อไปนี้

๑) ถ้าความพร้อมพืงมีแก่สงฆ์ สงฆ์พึงกระทำอุโบสถ พึงสวดสตตพจนตรัสมีสนธาย วทติ ; สารตถ.ฎีกา

๒) บุปพกิจของสงฆ์ทำเสร็จแล้ว

๓) ท่านทั้งหลายจงบอกความบริสุทธิ์ของตน ข้าพเจ้าจักสวดปาฏิโมกข์ พวกเราที่มีอยู่ ทั้งหมดจงตั้งใจฟังปาติโมกข์นั้นให้ดีให้สำเร็จประโยชน์ ท่านรูปใดมีอาบัติอยู่พึงเปิดเผยเสีย

๔) เมื่ออาบัติไม่มีพืงหนึ่ง ข้าพเจ้าจักทราบว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ เพราะความเป็นผู้หนึ่งนั้น

๕) การตบยอมมีแก่บุคคลผู้ถูกถามแล้วโดยเจาะจงตัวฉันใด คำสอบถามย่อมถูกประกาศ ๓ ครั้ง ในบริษัทนั้นนั้นภิกษุรูปใดระลึกได้แต่ไม่ยอมเปิดเผยอาบัติที่มีอยู่จนสวดจบครั้งที่ ๓

๖) สัมปชานมุสาวาทมีแก่ภิกษุรูปนั้น ท่านทั้งหลายสัมปชานมุสาวาทที่พระองค์ตรัสไว้

๗) เป็นธรรม อาบัติที่สามารถกระทำอันตรายฉะนั้นภิกษุต้องอาบัติแล้วระลึกได้อยู่ ต้องการความบริสุทธิ์พึงเปิดเผยอาบัติที่มีอยู่เพราะเปิดเผยแล้วความผาสุกมีแก่เธอนี้เป็นวิธีการทำสังฆอุโบสถโดยสังเขป

๒. ปาริสุทธิอุโบสถ^{๑๐๖} หมายถึง ชนิดที่ทรงอนุญาตในกรณีที่มีภิกษุ ๓ รูปจะต้องตั้งญัตติก่อนเช่นกันแล้วจึงบอกปาริสุทธิ คือบอกความบริสุทธิ์ตามความเป็นจริงต่อกัน วิธีทำปาริสุทธิอุโบสถนั้นเป็นกรณีที่มีภิกษุอยู่ ๓ รูป เมื่อกระทำบุพพกรรม ๔ อย่าง มีการกวาดโรงอุโบสถเป็นต้นเสร็จแล้วให้สวดญัตติแล้วจึงทำปาริสุทธิอุโบสถ ตั้งญัตติว่าขอท่านทั้งหลายจงฟังคำของข้าพเจ้าวันนี้เป็น วันอุโบสถ ๑๔ คำ หรือ ๑๕ คำ ถ้าความพร้อมพืงของท่านทั้งหลายถึงแล้วพวกเราพึงกระทำปาริสุทธิอุโบสถ และวิธีบอกปาริสุทธิมีดังต่อไปนี้

พระเถระกล่าวว่าข้าพเจ้าเป็นผู้บริสุทธิ์ ท่านจงจำข้าพเจ้าไว้ว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ว่า ๓ ครั้ง พระนวกะกล่าวว่า สาธุ สาธุ สาธุ พระนวกะกล่าวอีกว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้บริสุทธิ์ ท่านจงจำข้าพเจ้าไว้ว่า

^{๑๐๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๘/๒๕๓.

^{๑๐๖} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๖๘/๑๗๕, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๘/๒๕๓.

เป็นผู้บริสุทธิ์ ว่า ๓ ครั้ง พระเถระกล่าวว่า สาธุ สาธุ สาธุ ถ้ามีสภาคาบัติให้สวดญัตติสภาคาบัติ สำหรับภิกษุ ๓ รูปว่า ขอท่านทั้งหลายจงฟังคำของข้าพเจ้า ภิกษุทั้งหมดนี้ต้องสภาคาบัติ เมื่อใดได้พบ ภิกษุรูปอื่นผู้บริสุทธิ์ไม่มีอาบัติ เมื่อนั้นจักทำคืนอาบัตินั้นในสำนักของภิกษุนั้นแล้วตั้งญัตติทำปาริสุทธิ อุโบสถต่อไป

๓. คณะอุโบสถ^{๑๐๗} หมายถึง อุโบสถชนิดที่ทรงอนุญาตในกรณีที่มีภิกษุ ๒ รูป ให้บอกปาริสุทธิต่อกันได้เลย โดยไม่ต้องตั้งญัตติวิธีทำคณะอุโบสถนั้น เป็นกรณีที่มีภิกษุอยู่ ๒ รูป เมื่อกระทำบุพพกรรม ๔ อย่าง มีการกวาดโรงอุโบสถป็นต้นเสร็จแล้วให้ทำปาริสุทธิอุโบสถได้โดยไม่ต้องตั้งญัตติวิธีบอกปาริสุทธิมีดังนี้

พระเถระกล่าวว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้บริสุทธิ์ ท่านจงจำข้าพเจ้าไว้ว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ว่า ๓ ครั้ง พระนวกะกล่าวว่า สาธุ สาธุ สาธุ พระนวกะกล่าวอีกว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้บริสุทธิ์ ท่านจงจำข้าพเจ้าไว้ว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ ว่า ๓ ครั้ง พระเถระกล่าวว่า สาธุ สาธุ สาธุ ถ้ามีสภาคาบัติอยู่ให้บอกกันและกันไว้ว่า เราพบผู้บริสุทธิ์แล้วจักทำคืนอาบัติแล้วจึงทำอุโบสถ การทำปาริสุทธิอุโบสถทั้งสองอย่างนี้ภิกษุผู้ทำต้องเป็นผู้บริสุทธิ์จริง ๆ คือไม่ต้องอาบัติหรือว่าต้องแต่ออกจากอาบัติสังฆาติเสสแล้วแสดงอาบัติเบาแล้ว หรือบอกอาบัติสังฆาติเสสที่ตนต้องไว้แล้วจึงบอกปาริสุทธิได้

๔. อธิษฐานอุโบสถ^{๑๐๘} หมายถึง อุโบสถที่ทรงอนุญาตในกรณีที่มีภิกษุรูปเดียวให้อธิษฐานอุโบสถวิธีทำอธิษฐานอุโบสถนั้น เป็นกรณีที่มีภิกษุรูปเดียว เมื่อทำบุพพกรรม ๔ อย่าง มีการกวาด โรงอุโบสถป็นต้นแล้วระลึกถึงบุพพกิจมีฤกษ์เป็นต้นแล้วให้คอยอยู่ เมื่อมีภิกษุผู้เป็นสภาคะกันมาพร้อมแล้วให้ทำอุโบสถ ถ้าไม่มาให้อธิษฐานอุโบสถรูปเดียวในสีมา

มีคำอธิษฐานว่า วันนี้เป็นวันอุโบสถของเรา เราจะอธิษฐานอุโบสถ ๑๔ คำ หรือ ๑๕ คำ ถ้ายังมีอาบัติท่านกล่าวว่า แม้อยู่ไกลควรจะไปทำคืนอาบัติ ถ้าไม่สามารถไปถึงได้ให้ผูกใจไว้ว่า เราพบภิกษุแล้วจักทำคืนอาบัติแล้วจึงอธิษฐานอุโบสถได้ เมื่อทำคืนอาบัติแล้วพึงอธิษฐานอุโบสถใหม่ถ้ายังอยู่ในวันนั้น^{๑๐๙}

๕. สามัคคีอุโบสถ^{๑๑๐} หมายถึง อุโบสถที่ทรงอนุญาตในกรณีพิเศษสำหรับสงฆ์ที่เกิดความบาดหมางเกิดความทะเลาะวิวาทแตกแยกกันขึ้น ถ้าสงฆ์สามารถประสานความสามัคคีกันได้

^{๑๐๗} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๖๘/๑๗๖, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๘/๒๕๔.

^{๑๐๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๘/๒๕๕.

^{๑๐๙} วิมติ.ฎีกา. (บาลี) ๒/๑๖๙/๒๒๖.

^{๑๑๐} วิ.ม. (บาลี) ๕/๔๗๕/๒๕๘, วิ.ม. (บาลี) ๕/๔๗๕/๓๗๐.

ในวันใดก็ให้ทำสามัคคีอุโบสถในวันนั้นได้ โดยมีการสวดพระสวดพจนตรัสมี สนธาย วัตติ ; สารตถ.ฎีกา เหมือนกับสังฆอุโบสถ

วิธีทำสามัคคีอุโบสถ พระพุทธองค์ทรงอนุญาตเป็นกรณีพิเศษสำหรับภิกษุที่เกิดความทะเลาะวิวาทกันอย่างรุนแรงถึงขั้นเกิดการแตกแยกกันไม่ลงทำอุโบสถร่วมกันภายหลังสามารถสามัคคีกันได้เป็นอย่างดีในกรณีของภิกษุชาวเมืองโกสัมพี^{๑๑๑} ในวันที่สงฆ์ผู้แตกแยกกันสามารถประสานสามัคคีกันได้ พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ทำอุโบสถเพื่อระงับเรื่องที่ทะเลาะกันนั้นโดยภิกษุทั้งหมดทั้งที่เป็นไข้และไม่เป็นไข้ต้องลงประชุมกันทุกรูป รูปไหนจะให้ฉันหะไม่ได้ ส่วนอาการที่ทำนั้นให้แสดงปาฏิโมกข์เหมือนกันกับสังฆอุโบสถต่างกันแต่การตั้งญัตติเท่านั้น การตั้งญัตติสามัคคีอุโบสถนั้นมีวิธีการดังนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า วันนี้เป็นวันสามัคคีอุโบสถถ้าสงฆ์พร้อมเพรียงกันแล้ว สงฆ์พึงทำอุโบสถ พึงสวดพระปาติโมกข์เป็นต้น

ดังนั้น การทำอุโบสถที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้นั้น จึงเป็นจุดสำคัญที่จะต้องเริ่มต้นทำกันอย่างจริงจัง โดยผู้ที่จะเริ่มทำเป็นแบบอย่างดีที่สุด จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องอุโบสถและสีมา เพื่อเป็นการทำอุโบสถสวดพระปาฏิโมกข์ตามที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้จริง ๆ ซึ่งมีความต่างกับอุโบสถศีลที่จะได้นำเสนอต่อไป

๒.๔ กรรมที่ทำในโรงอุโบสถ

คำว่า อุโบสถ เป็นชื่อของสังฆกรรมอย่างหนึ่ง คือการที่พระสงฆ์ประชุมกันสวดปาฏิโมกข์ ทบทวนการประพฤติปฏิบัติพระวินัยตามที่กำหนดไว้ในสิกขาบท หรือศีล ๒๒๗ ข้อทุกครั้งเดือนเป็นการประชุมที่สม่ำเสมอบ่อยครั้งกว่าการประชุมทำสังฆกรรมอย่างอื่นและเรียกชื่อหอประชุมสำหรับทำสังฆกรรมนี้ว่า อุโปสถาคาร^{๑๑๒} หรืออุโปสถัคคะ แปลว่าอาคารที่ทำอุโบสถ หรือโรงทำอุโบสถในภาษาไทยเราเรียกสั้นเข้าทุกทีจากอุโปสถาคารหรืออุโปสถัคคะกลายเป็นอุโบสถแล้วก็กลายเป็นโบสถ์

โรงอุโบสถนี้ต้องใหญ่พอจุพระสงฆ์นั่งประชุมกัน ๒๑ รูปขึ้นไป จะสร้างไว้ที่ตรงไหนก็ตามให้อยู่ภายในสีมาเป็นใช้ได้ เพราะต้องการให้เป็นสถานที่ประชุมภายในเขตแดนของสงฆ์ ถ้าพัทธสีมาใหญ่มาก โบสถ์ก็ต้องอยู่ ณ จุดใดจุดหนึ่งภายในพัทธสีมานั้น พัทธสีมาอาจเล็กลงมาจนเท่ากับตัวโบสถ์พอดีแต่จะให้เล็กกว่าตัวโบสถ์ไม่ได้เพราะอาจจะทำให้หลงทำสังฆกรรมนอกพัทธสีมา ในปัจจุบันนี้นิยมผูกพัทธสีมาเท่ากับตัวอาคารพอดี เรียกว่าผูกสีมาเฉพาะโรงอุโบสถ แต่เดิมมานิยมสร้างโบสถ์ชั้นเดียว คำว่า ใต้ถุนโบสถ์ เป็นคำพูดหมายถึงสิ่งที่ไม่มี เช่นว่า นัดพบกันที่ใต้ถุนโบสถ์ เป็นต้น

^{๑๑๑} วิ.ม. (บาลี) ๕/๔๕๑/๒๓๑, วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๕๑/๓๓๓.

^{๑๑๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๑/๒๑๗.

แม้เมื่อสัก ๒๐ ปีมานี้เริ่มมีการสร้างโบสถ์ ๒ ชั้นกันขึ้น จนปรากฏเรื่องราวเข้าสู่การพิจารณาของมหาเถรสมาคม ปัญหาที่ใช้อยู่ที่ว่าโบสถ์ ๒ ชั้น ใช้ได้หรือไม่ แต่อยู่ที่วิธีปฏิบัติซึ่งมีรายละเอียดซับซ้อนขึ้นกว่าโบสถ์ชั้นเดียว ดังหนังสือของกรมการศาสนาถึงเจ้าคณะจังหวัดทุกจังหวัดแจ้งมติมหาเถรสมาคม ลงวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๖ มีความตอนหนึ่งว่า บางวัดสร้างอุโบสถ ๒ ชั้นได้สูงสูดอาศัยได้เวลาจะผูกพัทธสีมาจะต้องสวดถอนและผูกชั้นล่างหรือชั้นบนจึงจะถูกต้องตามพระธรรมวินัยที่ประชุมมหาเถรสมาคมพิจารณาแล้วมีมติว่า เวลาสวดถอนทักษิณมิติให้กระทำชั้นล่างส่วนการสวดสมมติให้กระทำชั้นบนของโบสถ์^{๑๑๓} สรุปความว่าในปัจจุบันนี้ โบสถ์ชั้นเดียวก็มี สองชั้นก็มีผูกสีมาให้ถูกต้องตามพระบรมพุทธานุญาตแล้วเป็นอันใช้ได้ทั้งสิ้น

๒.๔.๑ ความหมายของสังฆกรรม

สังฆกรรม มาจากคำว่า สังฆ (หมู่) + กรรม (การกระทำ) หมายถึง กรรมที่สงฆ์จะพึงกระทำหรือ กิจที่จะต้องกระทำเป็นการสงฆ์ สงฆ์ คือ หมู่ หมายถึง หมู่ของพระภิกษุ ๔ รูปขึ้นไป คณะคือ พระภิกษุ ๒-๓ รูป บุคคล คือ พระภิกษุ รูปเดียว

สังฆกรรม หมายถึง กิจอันสงฆ์จะพึงทำเนื่องด้วยสีมา^{๑๑๔} เป็นกิจที่พระสงฆ์ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปร่วมกันทำภายในสีมา เช่น การทำอุโบสถ การสวดปาติโมกข์ หรือกิจที่พระสงฆ์จะต้องประชุมกันทำกิจบางอย่างมีพระพุทธรูปประดิษฐานให้กระทำโดยการประชุมสงฆ์และรับมติจากสงฆ์ก่อน จะทำโดยพลการมิได้ งานหรือกิจอันสงฆ์พึงกระทำร่วมกันซึ่งเป็นเรื่องที่พระพุทธรูปเจ้าประธานอนุญาตให้สงฆ์ปฏิบัติให้สำเร็จเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและด้วยความเห็นชอบพร้อมเพรียงของสงฆ์^{๑๑๕} กล่าวได้ว่า สังฆกรรม คือกรรม อันสงฆ์พึงกระทำ หมายถึงกิจกรรมทางพระวินัยที่มีภิกษุจำนวน ๔ รูปขึ้นไปซึ่งถือว่าเป็นสงฆ์จะพึงร่วมกันทำเป็นสังฆสามัคคี ในการทำสงฆ์จะต้องพร้อมเพรียงกันทำต้องทำ ในเขตสีมาที่เรียกว่า อุโบสถหรือโบสถ์ ต้องนั่งให้ได้หัตถบาทอยู่ในที่ประชุมตลอดเวลาที่ทำเวลามีมติต้องเป็นเอกฉันท์ โดยใช้วิธีเจียบหรือรับว่าสาธุ และเป็นไปโดยถูกต้องเป็นธรรม ไม่มีอคติ

สังฆกรรม คือ งานของสงฆ์ กรรมที่คณะสงฆ์พึงทำ กิจที่คณะสงฆ์จะพึงกระทำร่วมกัน จะทำเพียงรูปเดียวหรือ สองรูป สามรูป ไม่ได้เพราะถือว่าเป็นกิจของคณะสงฆ์ทั้งหมดซึ่งจะใช้สงฆ์

^{๑๑๓} หนังสือกรมการศาสนาถึงเจ้าคณะจังหวัดทุกจังหวัด, มติมหาเถรสมาคม, ลงวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๖, หน้า ๑๙.

^{๑๑๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒, หน้า ๒๗๒.

^{๑๑๕} กองพุทธศึกษา, สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, คู่มือการศึกษานักธรรมชั้นเอก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ) ๒๕๕๖, หน้า ๒๕๖.

จำนวนที่รูปนั้นก็สุดแต่แต่กรรมที่สงฆ์พึงกระทำ เช่น การบวชพระต้องใช้สงฆ์ ๕ รูป ๑๐ รูป หรือมากกว่านั้นขึ้นอยู่กับพระวินัยบัญญัติไว้^{๑๖}

สรุป สังฆกรรม หมายถึง กิจกรรมทางพระวินัยที่พระสงฆ์จำนวน ๔ รูปขึ้นไป พึงกระทำร่วมกันเป็นสังฆสมาคมคือ จะต้องทำกันโดยพร้อมเพรียง ในเขตสีมาที่เรียกว่าอุโบสถหรือโบสถ์ และต้องนั่งให้ได้หัตถบาทอยู่ในที่ประชุมตลอดเวลาที่ทำและเวลามีมติต้องเป็นเอกฉันท์ โดยใช้วิธีเจียบหรือรับว่าสาธุ และเป็นไปโดยถูกต้องเป็นธรรม ไม่มีอคติ

๒.๔.๒ ประเภทของสังฆกรรม

พระพุทธเจ้า มีความประสงค์จะทรงประดิษฐานพระศาสนาให้เป็นหลักมั่นคงแก่มหาชน ยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนพระองค์เองจึงได้ทรงอนุญาตมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการบริหารคณะในทางพุทธจักร คำว่า สงฆ์ หมายถึงพระภิกษุหลายรูปเข้าประชุมกันเป็นหมู่ เพื่อทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อกล่าวตามสำนวนพระวินัยนิยมเรียก พระภิกษุเฉพาะรูปเรียกว่า บุคคล พระภิกษุ ๒-๓ รูปประชุมกัน เรียกว่า คณะ พระภิกษุจำนวนตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปเข้าประชุมกัน เรียกว่า สงฆ์ โดยมีการกำหนดจำนวนภิกษุเป็นสงฆ์เรียกว่า วรรค แยกออกเป็น ๔ วรรคคือ สงฆ์จตุรวรรค ๔ รูป สงฆ์ปัญจวรรค ๕ รูป สงฆ์ทศวรรค ๑๐ รูป สงฆ์วิสตี้วรรค ๒๐ รูป สงฆ์อติเรกวิสตี้วรรค ๒๐ รูป สังฆกรรมทั้งหมดมี ๔ ประเภท คือ

๑) อปโลกนกรรม คือ กรรมที่ทำเพียงบอกกันให้รู้ หมายถึง กรรมที่ทำด้วยการบอกกันในที่ประชุมสงฆ์ เป็นเพียงการประกาศข้อความที่แจ้งให้สงฆ์ทราบโดยไม่ต้องตั้งญัติติ (คำเผด็จสงฆ์, ประกาศให้สงฆ์ทราบเพื่อทำกิจร่วมกัน, วาจาหนด) และไม่ต้องสวดอนุสาวนา (คำสวดประกาศความปรึกษา และตกลงของสงฆ์, คำขอมติ) เป็นสังฆกรรมเล็ก ๆ ที่ทำง่าย ๆ เพียงประชุมสงฆ์ครบองค์ตามที่กำหนดแล้วก็ปฏิบัติได้เลยจะทำในหรือนอกสีมาก็ได้ไม่ต้องนำฉันทะของภิกษุที่ไม่เข้าร่วมประชุมมาแจ้ง แบ่งออกเป็น ๔ คือ

- (๑) นิสสารณา คือ การขับไล่สามเณรผู้กล่าวต่อพุทธพจน์
- (๒) โอสารณา คือ การรับเอาสามเณรผู้เช่นนั้น ผู้ประพฤติดีแล้วเข้าหมู่
- (๓) ภัณฑุกรรม คือ การขออนุญาตปลงผมแก่ผู้เตรียมตัวจะบวช
- (๔) กัมมลักษณะ ประกาศนัดแจกอาหารในโรงฉัน

^{๑๖} พระจักรกริช ปิยธัมโม (โสภณ), ศึกษาวิเคราะห์การสวดพระปาฏิโมกข์ในพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔, หน้า ๔๔.

๒) ญัตติกรรม กรรมที่ทำเพียงตั้งญัตติไม่ต้องสวดอนุสาวนา เช่น การสวดปาฏิโมกข์ และการปวารณาออกพรรษา แบ่งออกเป็น ๙ คือ

- (๑) โอสารณา เรียกว่าอุปสัมปทาเปชะผู้ถูกถามอันตรายิกรรมแล้วเข้าหมู่
- (๒) นิสสารณา ประกาศถอนพระธรรมกถีก่ออกเสียจากการระงับอิทธิกรรม
- (๓) อุโบสถ แสดงพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน
- (๔) ปวารณา เปิดโอกาสให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ เช่นการปวารณาออกพรรษา
- (๕) สมมติต่างเรื่อง สมมติตนหรือผู้อื่นเป็นผู้ถามอันตรายิกรรม
- (๖) การให้ ให้คืนจีวรและบาตรเป็นต้นที่เป็นนิสสัคคีย์
- (๗) ปฏิคคะหะ รับอาบัติอันภิกษุแสดงในสงฆ์
- (๘) ปัจจุกัษณะ ประกาศเลื่อนปวารณาออกไป
- (๙) กัมมลักษณะ ประกาศเริ่มต้นระงับอิทธิกรรมด้วยติณวัตถการกวินัย

๓) ญัตติทุติยกรรม กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนาหนึ่ง เช่น การสวดให้ผ้ากฐิน (ถวายผ้ากฐิน) การสวดในการสมมติสีมา (การสวดในเวลาที่มีการตัดลูกนิมิต เมื่อสร้างโบสถ์เสร็จใหม่ ๆ) แบ่งออกเป็น ๗ คือ

- (๑) นิสสารณา คือ คำว่าบาตร ประมาณคฤหัสถ์ผู้ให้ร้ายศาสนา
- (๒) โอสารณา คือหงายบาตร ถอนประมาณ ผู้เช่นนั้นอันประพฤติดีแล้ว
- (๓) สมมติต่างเรื่อง เช่น สมมติสีมา เป็นต้น
- (๔) ให้ต่างอย่าง เช่น ให้ผ้ากฐิน เป็นต้น
- (๕) ประกาศถอน หรือเลิกอาณิสงส์กฐิน เป็นต้น
- (๖) แสดงที่สร้างกุฎิให้แก่ภิกษุ
- (๗) กัมมลักษณะ ได้แก่การสวดลำดับไปในการระงับอิทธิกรรมด้วยติณวัตถการกวินัย

๔. ญัตติจตุตถกรรม กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนา ๓ หน เช่น การสวดนาคในการบวช(อุปสมบท)เป็นพระการประพติวุฒฐานวิธี(ปริวาสกรรม)การให้ม้านัดแบ่งออกเป็น ๗ คือ

- (๑) นิสสารณา ได้แก่สงฆ์ทำกรรม ๗ อย่าง มีตชชะนียกรรม เป็นต้น แก่ภิกษุ
- (๒) โอสารณา ได้แก่สงฆ์ยกโทษแก่ภิกษุผู้กลับประพฤติดีแล้ว
- (๓) สมมติ สมมติภิกษุให้สอนนางภิกษุณี
- (๔) การให้ คือให้ปริวาสและม้านัด
- (๕) นิคหะ คือ ปรับภิกษุผู้อยู่ปริวาสและม้านัด ซึ่งต้องอาบัติสังฆาทิเสสซ้ำอีก
- (๖) สมณูภาสนา คือ สวดห้ามภิกษุไม่ให้ตั้งอุ้ง ในการกระทำอันมิชอบ
- (๗) กัมมลักษณะ ได้แก่ การอุปสมบท และอัพภาน แก่อัพภานารหิกษุ

๒.๔.๓ ความสำคัญของการผูกสีมาที่มีต่อสังฆกรรม

พัทธสีมา (เขตแดนที่สงฆ์ตกลงกำหนดขึ้นเอง) หรือเป็นอพัทธสีมา (เขตแดนที่ถือตามบ้านเมืองหรือตามธรรมชาติ โดยสงฆ์ไม่ได้กำหนดขึ้นเอง) พระสงฆ์ใช้ประกอบพิธีอุปสมบทกุลบุตร เพื่อเป็นศาสนทายาท การกรรณกฐิน และทำสังฆกรรมอื่น ๆ ได้เหมือนกันหากยังมิได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา^{๑๑๗} ก็ยังเป็นเพียงสำนักสงฆ์คือเป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์เท่านั้นเมื่อได้รับพระราชทานที่เป็นวิสุงคามสีมาแล้ว พระสงฆ์ก็จะผูกสีมาลงในให้เป็นพัทธสีมาได้แต่พัทธสีมา มีข้อเสียเปรียบตรงที่ว่าพระสงฆ์ไม่เป็นตัวของตัวเองโดยสมบูรณ์ และยากที่จะดูแลควบคุมการประชุม เพราะจะต้องให้พระภิกษุทั้งหลายที่อยู่ในเขตหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ หรือเมืองนั้น มีเท่าไรต้องให้เข้าประชุมทั้งหมด ถ้าขัดข้องมาไม่ได้ เช่น เจ็บไข้ก็ต้องมอบฉันทะมาโดยมีพระบรมราชานุญาตว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุใช้มอบฉันทะได้^{๑๑๘}

ถ้าหากปรากฏว่าเมื่อพระสงฆ์ประชุมกันอยู่มีพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งในเขตนั้นไม่ได้เข้าที่ประชุมจะเป็นการหลงเหลืออยู่ไม่รู้หรือเป็นพระอาคันตุกะเดินทางผ่านเข้ามา ก็ตามการบวช การทอดกฐิน หรือสังฆกรรมใด ๆ ที่ทำอยู่นั้นก็จะกลายเป็นโมฆะเรียกว่าเป็นกรรมวิบัติ^{๑๑๙} ถึงบวชแล้วก็ไม่เป็นอันบวช กรรณกฐินก็ไม่เป็นอันกรรณเป็นต้น เพื่อให้เป็นหลักฐานที่มั่นคงและควบคุมการประชุมของพระสงฆ์ได้โดยสมบูรณ์จึงนิยมสีมาประเภทพัทธสีมาเมื่อสร้างวัดเป็นหลักฐานแล้ว จึงถือว่าควรมีการฝังลูกนิมิตผูกพัทธสีมาให้เป็นที่เรียบร้อย เพื่อให้ถูกต้องตามพระบรมพุทธานุญาต

การผูกสีมามีความสำคัญต่อฐานะวัดในประเทศไทย ตามกฎหมายคณะสงฆ์ในประเทศไทย (พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕) ซึ่งมีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ นั้นได้แบ่งวัดเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา
๒. สำนักสงฆ์

วิสุงคาม คือ ที่ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินแปลงดินออกจากเขตเมืองตามปกติ พระราชทานให้เป็นสิทธิแก่ผู้ใดผู้หนึ่ง วิสุงคามสีมา^{๑๒๐} หมายถึง การพระราชทานที่ดินให้เป็นวิสุงคามสีมาแก่พระสงฆ์เป็นธรรมเนียมการพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งวัด วิสุงคามสีมาที่มีความสำคัญทั้งในด้านวินัย และกฎหมาย นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาเคยชี้แจงว่า การรับพระราชทานวิสุงคามสีมา

^{๑๑๗} พระเทพวิสุทธิเวที (ไสว สุจิตโต), วิชาการเลขานุการ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยวงค์จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๓๑๕.

^{๑๑๘} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๖๕/๑๗๑, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๕/๒๔๘.

^{๑๑๙} วิ.ป. (บาลี) ๘/๔๘๖/๔๔๙, วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๘๖/๗๐๓.

^{๑๒๐} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๔๗/๑๒๔.

หมายถึง การเลื่อนฐานะของวัดเพื่อประโยชน์ในทางพระวินัย^{๑๒๑} เพื่อให้ได้มีการผูกพัทธสีมาใช้เป็นที่ประกอบสังฆกรรม เปรียบเหมือนการเลื่อนฐานะของบุคคลธรรมดาจากฐานะผู้เยาว์เป็นผู้บรรลุนิติภาวะ

เมื่อกล่าวเฉพาะในด้านพระวินัยของสงฆ์ พัทธสีมา ก็มีความหมายเป็นเพียงเขตแดนที่ให้พระสงฆ์ประชุมดำเนินการต่าง ๆ ได้ถูกต้อง และมีความเป็นตัวของตัวเองอย่างแท้จริงแต่การผูกสีมานั้นเป็นกิจการสำคัญทางพระศาสนา เป็นกิจการเกี่ยวเนื่องกับกิจการสำคัญอื่น ๆ ทั้งหมดเพราะเป็นฐานรองรับให้พระสงฆ์ทำสังฆกรรมอื่นได้ ประชาชนย่อมถือว่าพระศาสนาเป็นสมบัติส่วนรวมที่ทุกคนมีส่วนร่วม พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติศาสนกิจเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ในฐานะที่เป็นผู้ทำนุบำรุงพระศาสนาและอุปถัมภ์คณะสงฆ์เมื่อมีกิจการสำคัญทางพระศาสนาขึ้นประชาชนย่อมถือว่าเป็นหน้าที่จะเข้าร่วมส่งเสริมรับภาระในการสนับสนุนอย่างใดอย่างหนึ่ง

การผูกสีมาจึงเกิดมีความหมายในทางวัฒนธรรมประเพณี กลายเป็นกิจกรรมของหมู่ชนเป็นงานบุญงานกุศลครั้งใหญ่ของชุมชนไปด้วยการมีพัทธสีมาด้วยการฝังลูกนิมิตผูกสีมา จึงมีความหมายสำคัญเป็นการทำให้พระสงฆ์มีสถานที่ประกอบสังฆกรรม ดำเนินกิจการพระศาสนาได้โดยถูกต้องตามพระวินัยเป็นตัวของตัวเองอย่างแท้จริง ทำให้วัดเป็นวัดที่มีฐานะอันสมบูรณ์และเป็นเครื่องแสดงว่าคณะสงฆ์และพระศาสนาได้ประดิษฐานลง ณ ที่นั้น อย่างเป็นทางการมั่นคงในประเทศนั้นๆ แล้ว^{๑๒๒}

ข้อมูลสีมาอุโบสถวัดและจำนวนพระภิกษุสามเณรในปัจจุบัน

พระ/วัด/ประชากร	จำนวน	
วัด		๓๗,๓๓๑ แห่ง
(มหานิกาย)	๓๔,๕๘๒ แห่ง	
(ธรรมยุตนิกาย)	๒,๗๔๘ แห่ง	
พระอารามหลวง		๒๙๐ แห่ง
(มหานิกาย)	๒๓๒ แห่ง	
(ธรรมยุตนิกาย)	๕๘ แห่ง	
พระ/วัด/ประชากร	จำนวน	
วัดราษฎร์		๓๗,๐๔๑ แห่ง

^{๑๒๑} พระเทพวิสุทธิเวที (ไสว สุจิตโต), วิชาการเลขานุการ, หน้า ๓๒๒.

^{๑๒๒} พระพุทธมงคลวิมล, อนุสรณ์งานฉลองอุโบสถ-ศาลา วัดไทยกรุงวอชิงตันดี.ซี., (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๘), หน้า ๓๕.

(มหานิกาย)	๓๔,๓๕๐ แห่ง	
(ธรรมยุตินิกาย)	๒,๖๖๐ แห่ง	
วัดในต่างประเทศ		๓๖๐ แห่ง
(มหานิกาย)	๒๓๒ แห่ง	
(ธรรมยุตินิกาย)	๕๘ แห่ง	
วัดได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา		๒๒,๒๑๐ แห่ง
วัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา		๑๕,๑๒๑ แห่ง
วัดร้าง		๖,๐๘๐ แห่ง
พระภิกษุ		๒๙๐,๓๓๑ รูป
(มหานิกาย)	๒๕๖,๘๖๘ รูป	
(ธรรมยุตินิกาย)	๓๓,๔๖๓ รูป	
สามเณร		๖๒,๔๗๘ รูป
(มหานิกาย)	๔๕,๒๐๕ รูป	
(ธรรมยุตินิกาย)	๘,๒๗๓ รูป	
ประชากรทั้งประเทศ		๖๑,๓๐๓,๐๓๗ คน
นับถือพระพุทธศาสนา		๕๗,๑๕๗,๗๕๑คน

ที่มา : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สถิติปี ๒๕๕๕

ฉะนั้น สีมาอุโบสถและวัดในประเทศไทยได้รับการพระราชทานวิสุงคามสีมาเป็นจำนวนถึง ๒๒,๒๑๐ แห่งจึงถือได้ว่าพระพุทธศาสนามีความเจริญมั่นคงในประเทศไทยแล้ว เพราะมีการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญของพระสงฆ์ โดยผ่านเครื่องมือที่สำคัญคือสีมาและอุโบสถเป็นจำนวนมาก

สรุปว่า กิจการในหมู่ของพระสงฆ์ที่จัดว่าสำคัญที่สุด คือ เรื่องที่พระสงฆ์ต้องประชุมกัน พิจารณาลงมติดำเนินการเรียกว่า สังฆกรรมเป็นกิจกรรมที่พระสงฆ์ต้องเข้าร่วมประชุมด้วยความพร้อมเพรียงกันและลงความเห็นร่วมกัน ถ้าพระสงฆ์ไม่พร้อมเพรียงกัน การประชุมก็ขาดคุณสมบัติ เมื่อการประชุมขาดคุณสมบัติ กิจกรรมที่พระสงฆ์ทำร่วมกันก็เสียหายเป็นโมฆะ เช่น การบวชพระก็ไม่เป็นพระ กฐินก็ไม่เป็นกฐิน เป็นต้น

อุโบสถกรรมกับความพร้อมเพรียงของพระสงฆ์ภายในวัด จะให้พระสงฆ์ทั่วโลกทั่วประเทศ ทั้งจังหวัด มาประชุมกันพิจารณาเรื่องต่าง ๆ ทุกอย่างด้วยความพร้อมเพรียงกันทุกรูป เช่น มาร่วมพิธีบวชนาคนทุกครั้งย่อมเป็นไปได้ และไม่สมเหตุสมผล บางคราวแม้แต่จะให้ทุกรูปทั่วตำบล เดียวมาประชุมก็เป็นไปไม่ได้จึงต้องมีเครื่องจำกัดว่าจะให้พระสงฆ์พวกไหน แค่นั้นเพียงใดเข้าประชุม

จึงจะครบองค์ เป็นการประชุมที่ถูกต้อง เครื่องจำกัดนี้ คือการกำหนดเขตว่า ภายในถิ่นนี้ต้องเข้าประชุมโดยพร้อมเพรียงกัน จะกำหนดเขตได้ก็ต้องมีหลักสำหรับกำหนด คือเอาอะไรเครื่องหมายเขตนั้น ๆ เขตกำหนดความพร้อมเพรียงของพระสงฆ์เป็นอย่างไร มีพุทธบัญญัติ คือระเบียบวางไว้ในวินัยของพระสงฆ์ว่า หลักสำหรับกำหนดเขตความพร้อมเพรียงของสงฆ์มี ๒ อย่าง ได้แก่

๑. ถู้อตามเขตที่บ้านเมืองกำหนดวางไว้แล้ว หรือตามความเหมาะสมของสภาพธรรมชาติ แวดล้อมที่มีอยู่แล้วอย่างหนึ่งและเขตที่พระสงฆ์ประชุมกันมีมติตกลงกำหนดขึ้นไว้อย่างหนึ่ง

๒. เขตที่ทางการบ้านเมืองกำหนดไว้แล้วเช่น เขตหมู่บ้าน เขตตำบล เขตอำเภอ เขตจังหวัด เป็นต้น^{๑๒๓}

เมื่อสงฆ์ถือเอาเขตตามที่บ้านเมืองวางไว้แล้วอย่างนี้ ก็ไม่ต้องดำเนินการกำหนดกันขึ้นมาใหม่เมื่อเห็นชอบพร้อมกัน เขตหมู่บ้าน เขตตำบล เขตเมืองนั้น ๆ ก็กลายเป็นเขตกำหนดความพร้อมเพรียงของสงฆ์ไปด้วย ถ้าอยู่กลางป่าใหญ่ หรือในน่านน้ำกว้างอย่างทะเล ก็มีวิธีกำหนดเขตอีกอย่างหนึ่งให้เหมาะสมกับสภาพธรรมชาติแวดล้อมที่มีอยู่แล้วนั้น เหมือนอย่างทางการบ้านเมืองก็มีหลักสำหรับกำหนดเขตสิทธิในน่านน้ำชายฝั่งทะเลแห่งประเทศของตน แต่ถ้าพระสงฆ์จะมีมติจัดวางเขตของตนเองขึ้นใหม่ ก็ต้องดำเนินการตามความตกลงกันว่า จะกำหนดเอาแค่นั้นเพียงไร และต้องทำเครื่องหมายกำหนดเขตไว้ด้วยเครื่องหมายกำหนดเขตนี้ ใช้สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีนัยคงยั่งยืน และทำให้เห็นกันได้ชัดเจน เช่น ภูเขา ก้อนศิลา แม่น้ำ เป็นต้น^{๑๒๔}

สิ่งที่ใช้เป็นเครื่องหมายกำหนดเขตเรียกว่านิมิต เขตที่ตกลงกันตามเครื่องหมายนั้น เรียกว่า สීමา ถ้าเป็นเขตที่พระสงฆ์ตกลงกันลงมติดำเนินการกำหนดขึ้นเองเรียกว่า พัทธสීමา แปลว่า สීමาที่สงฆ์ผูกขึ้นถ้าเป็นเขตที่ถือตามบ้านเมืองเรียกว่าพัทธสීමา แปลว่าสීමาที่สงฆ์ไม่ได้ผูกคำว่าผูกในที่นี้ หมายความว่าตกลงกันกำหนดไว้ มี ๒ อย่างคือ

๑. พัทธสීමา คือเขตแดนที่พระสงฆ์ดำเนินการกำหนดขึ้นต้องจัดตั้งนิมิต คือสิ่งที่เป็
เครื่องหมายกำหนดเอาไว้

๒. อพัทธสීමา คือเขตแดนที่สงฆ์ไม่ได้ผูกไม่ต้องจัดนิมิตขึ้นใหม่ เพราะมีนิมิต คือ
เครื่องหมายที่บ้านเมืองจัดวางไว้แล้ว หรือเป็นไปตามวิธีวัดเขตป่าหรือน่านน้ำตามธรรมชาติ

ปัจจุบันนี้นิมิตที่ใช้กำหนดเขตพัทธสීමานิยมใช้ก้อนศิลาขนาดพอสมควรและนิยมฝังลงในดินให้เคลื่อนจากที่ไม่ได้จึงเรียกกันว่าฝังลูกนิมิต และนิยมทำแผ่นหิน แผ่นอิฐ หรือแผ่นไม้ก่อวางไว้เหนือหลุม เป็นที่หมายรู้ว่า ลูกนิมิตอยู่ตรงที่นั้น จึงเรียกแผ่นหินเป็นต้นว่า ไบสීමา เมื่อดำเนินการ

^{๑๒๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, หน้า ๒๘-๒๙.

^{๑๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓-๑๕.

กำหนดเขตพัทธสีมา พระสงฆ์จะประชุมกำหนดเขตด้วยการฝังลูกนิมิตลงในหลุมและประกาศความตกลงไว้เป็นหลักฐาน พิธีการนี้จึงมีชื่อเรียกว่าการฝังลูกนิมิตผูกสีมา^{๑๒๕}

ส่วนผังของอุโบสถผู้วิจัยจะขอแบ่งประโยชน์ของการใช้สอยดังต่อไปนี้ พื้นที่ภายในอุโบสถที่ใช้ทำสังฆกรรมจะเรียกว่า พื้นที่ทำสังฆกรรม มักจะมีพื้นที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนหนึ่งค่อนข้างกว้างด้านหลัง จะเป็นที่ตั้งประดิษฐานองค์พระประธาน ซึ่งองค์พระประธานจะตั้งอยู่บนรัตนบัลลังก์ และส่วนส่วนมากในปัจจุบันรัตนบัลลังก์ก็จะตั้งอยู่บนฐานชุกชี^{๑๒๖} พื้นที่ทำสังฆกรรมนี้จะล้อมรอบด้วยผนังทั้งสี่ด้าน เพื่อความสะดวกในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญ

บางคราวปรากฏว่า สถานที่ที่ผูกสีมาขึ้นมาใหม่นั้น ทับ ครอบ หรือคาบเกี่ยวกับพัทธสีมาที่พระสงฆ์ชุดอื่นเคยประกาศกำหนดไว้ในอดีต เมื่อหลายสิบปีมาแล้ว หรือหลายร้อยปี หรือพันปีล่วงมาแล้ว และอาจไม่มีร่องรอยเหลืออยู่บนพื้นดินเลย เพราะเวลาล่วงไปแล้วนานมาก ถ้าเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้น ท่านวางหลักตัดสินไว้ว่า ให้สีมาที่ผูกขึ้นมาใหม่เป็นโมฆะ คือใช้ไม่ได้ ทำไปเปล่า ไม่มีผล ในกรณีเช่นนี้จะแก้ไขอย่างไร ยิ่งในดินแดนที่เคยนับถือพระพุทธศาสนาแล้วนาน ๆ มีวัดและพระสงฆ์สืบมาแต่อดีตนับเป็นพันปี ดังเช่นประเทศไทย ย่อมไม่อาจจะรู้ได้ว่าที่ตรงไหนเคยเป็นพัทธสีมามาแล้วบ้าง เคยปรากฏบ่อย ๆ ว่าเมื่อชาวบ้านกำลังขุดพื้นดินเพื่อเลือกสวนไร่นาได้พบโบราณวัตถุบางอย่างซึ่งเป็นหลักฐานว่า สถานที่ตรงนั้นเคยเป็นพัทธสีมาในอดีตวิธีแก้ไขในกรณีเช่นนี้ ท่านวางหลักเกณฑ์ไว้คือมีบทบัญญัติในพระวินัยสงฆ์กำหนดไว้ว่าเมื่อสงฆ์ผูกสีมาใหม่ ให้ประชุมกันลงมติประกาศยกเลิกเพิกถอนพัทธสีมาเก่าที่เคยตั้งอยู่ ณ สถานที่แห่งนั้นก่อน เมื่อทำอย่างนี้แล้วสีมาที่ผูกขึ้นมาใหม่ก็จะสำเร็จเป็นพัทธสีมาโดยสมบูรณ์ การประชุมสงฆ์ลงมติประกาศยกเลิกเพิกถอนพัทธสีมาเก่านี้ เรียกว่า การถอนสีมา^{๑๒๗}

บางคราวก็รู้ว่า ที่ตรงนั้นเคยเป็นพัทธสีมา บางคราวก็ไม่อาจรู้ได้ว่า เคยเป็นหรือไม่เพื่อความมั่นใจว่า สีมาที่ผูกขึ้นมาใหม่ถูกต้องสมบูรณ์ จึงดำเนินการถอนสีมาเก่าทั้งที่รู้ว่ามีก็ตาม ทั้งที่ไม่รู้ แต่อาจจะก็มีก็ตาม ณ ที่ตรงนั้นเสียเลยกลายเป็นประเพณีสืบต่อกันมาว่างานฝังลูกนิมิตผูกสีมา (ใหม่) เริ่มด้วยการถอนสีมา (เก่า) จึงถือได้ว่าสีมาอุโบสถและวัดมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์และเมื่อถาวรวัตถุ ๓ ประการนี้ครบบริบูรณ์ในสถานที่ใด ความมั่นคงของพระพุทธศาสนาก็อยู่ในสถานที่นั้น

^{๑๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ฝังลูกนิมิต-ผูกสีมา วัตถุประสงค์วัน, หน้า ๓.

^{๑๒๖} รองศาสตราจารย์สมใจ นิมเล็ก ราชบัณฑิต, อุโบสถ สถาปัตยกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: ดานสุทธาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓.

^{๑๒๗} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๔๔/๑๕๕., วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๔/๒๒๓.

๒.๕ บทสรุป

อุโบสถกรรม มีความเป็นมาจากการที่พระเจ้าพิมพิสารได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและกราบทูลว่าสำนักอื่น ๆ มีการลงสวดอุโบสถกรรมกัน ขอให้พระพุทธองค์ทรงมีพุทธานุญาตให้ลงสวด เพื่อความเลื่อมใสศรัทธาแห่งพุทธบริษัท พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่ามีประโยชน์จึงทรงบัญญัติให้พระภิกษุสงฆ์ลงอุโบสถกรรมสวดพระปาฏิโมกข์ หรือศีล ๒๒๗ ข้อ ในวันอุโบสถวันพระจันทร์เพ็ญ และวันพระจันทร์ดับ คือวันพระข้างขึ้น ๑๕ ค่ำ และข้างแรม ๑๕ ค่ำ ไว้ในอุโบสถชั้นธกะหมวดว่าด้วยอุโบสถ พระพุทธองค์ทรงประทานพุทธานุญาตให้ภิกษุทั้งหลายประชุมกัน เพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ การทำอุโบสถ คือ การสวดพระปาฏิโมกข์ หรือ การฟังพระปาติโมกข์ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายทำในครั้งแรกนั้นเรียกว่าสังฆอุโบสถ ซึ่งเป็นการอนุญาตสำหรับภิกษุผู้พร้อมเพรียงกัน ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ต่อมาเมื่อการประกาศพระศาสนาได้แพร่หลายออกไปภิกษุมีจำนวนมากขึ้น วัดก็มีเพิ่มขึ้นมากด้วย พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตการทำอุโบสถสำหรับภิกษุ ๓ รูป ๒ รูป และรูปเดียวจึงได้เกิดมีประเภทแห่งการทำอุโบสถเพิ่มมากขึ้นซึ่งรวบรวมแล้วได้ ๕ ประเภทด้วยกันคือ

๑. สังฆอุโบสถ หมายถึง ทรงอนุญาตในกรณีที่มิมีภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป จะต้องตั้งญัตติแล้วสวดพระปาติโมกข์โดยชอบธรรม

๒. ปาริสุทธิอุโบสถ หมายถึง ชนิดที่ทรงอนุญาตในกรณีที่มิมีภิกษุ ๓ รูปจะต้องตั้งญัตติก่อนเช่นกันแล้วจึงบอกปาริสุทธิ คือบอกความบริสุทธิ์ตามความเป็นจริงต่อกัน

๓. คณะอุโบสถ หมายถึง อุโบสถชนิดที่ทรงอนุญาตในกรณีที่มิมีภิกษุ ๒ รูป ให้บอกปาริสุทธิต่อกันได้เลย โดยไม่ต้องตั้งญัตติ

๔. อธิษฐานอุโบสถ หมายถึง อุโบสถที่ทรงอนุญาตในกรณีที่มิมีภิกษุรูปเดียว ให้อธิษฐานอุโบสถ มีคำอธิษฐานว่า วันนี้เป็นวันอุโบสถของเรา เราจะอธิษฐานอุโบสถ ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ ถ้ายังมีอาบัติท่านกล่าวว่า แม้อยู่ไกลควรจะไปทำคืนอาบัติ ถ้าไม่สามารถไปถึงได้ให้ผูกใจไว้ว่าเราพบภิกษุแล้วจักทำคืนอาบัติแล้วจึงอธิษฐานอุโบสถได้ เมื่อทำคืนอาบัติแล้วพึงอธิษฐานอุโบสถใหม่ถ้ายังอยู่ในวันนั้น

๕. สามัคคีอุโบสถ หมายถึง อุโบสถที่ทรงอนุญาตในกรณีพิเศษสำหรับสงฆ์ที่เกิดความบาดหมางเกิดความทะเลาะวิวาทแตกแยกกันขึ้น ถ้าสงฆ์สามารถประสานความสามัคคีกันได้ในวันใดก็ให้ทำสามัคคีอุโบสถในวันนั้นได้ โดยมีการสวดพระปาฏิโมกข์เหมือนกับสังฆอุโบสถ

ดังนั้นอุโบสถกรรม คือกิจหรือสังฆกรรมที่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจะต้องประชุมร่วมกันทำในอุโบสถที่มีเครื่องหมายกำหนดเขตในพระวินัยเรียกว่านิมิต เป็นการแสดงถึงความพร้อมเพรียงของสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญตามพระวินัยบัญญัติของพระพุทธเจ้า

เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็นและมีอาจารย์อันงามเป็นระเบียบเรียบร้อยโดยต้องทำภายในสีมาเท่านั้น ทำภายนอกสีมาไม่ได้ถือเป็นสีมาวิบัติประกอบไปด้วย

๑) ญัตติกรรม คือ กรรมที่ทำเพียงตั้งญัตติไม่ต้องสวดอนุสาวนา ได้แก่ การสวดปาติโมกข์ ประเพณีอาณัติปาฏิโมกข์ และการปวารณาออกพรรษา

๒) ญัตติหุติกรรม กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนาหนึ่ง ได้แก่ การสวดให้ผ้ากฐิน (ถวายผ้ากฐิน) การสวดในการสมมติสีมา (การสวดในเวลาที่มีการตัดลูกนิมิต เมื่อสร้างโบสถ์เสร็จใหม่ ๆ)

๓) ญัตติจตุตถกรรม คือกรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนา ๓ หน เช่น การให้อุปสมบท การให้ปริวาส ให้อภัยโทษ การให้มานัต การสวดสมณภาสน์

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจะทำสังฆกรรมอย่างใดจะต้องประชุมร่วมกันทำในอุโบสถ ซึ่งถือว่าเป็นเขตที่ได้รับการสมมติว่าเป็นสีมาที่ถูกต้องตามพระวินัยบัญญัติของพระพุทธเจ้า สังฆกรรมที่พระสงฆ์ต้องทำภายในสีมานั้น ถ้าทำนอกสีมาจัดเป็นกรรมวิบัติ มีอยู่ ๓ ประการด้วยกัน คือ

๑. การสวดถนอน
๒. การทักนิมิต
๓. การสวดสมมติ

ในพระวินัยของสงฆ์ท่านกำหนดไว้ว่า ให้สงฆ์ซึ่งกำหนดเขตตามความเหมาะสมพอดีกับการให้สงฆ์ คือพระภิกษุหนึ่งหัตถบาสน์ได้ ๒๑ รูปเป็นอย่างต่ำ และอย่าให้กำหนดสมมติสีมาใหญ่เกินกว่า ๓ โยชน์ กล่าวคือที่แคบเกินไปกว้างเกินไปถึงว่า เป็นสีมาวิบัติและเป็นการผิดพระวินัยการที่กำหนดไว้ว่าอย่าให้เล็กเกินไปจนพระภิกษุ ๒๑ รูปร่วมทำสังฆกรรมไม่ได้ เพราะในพระวินัยท่านระบุว่า การสวดระงับอาบัติสังฆาติเสสของพระภิกษุต้องมีจำนวนสงฆ์ ๒๑ รูป ถ้าเนื้อที่แคบเกินไปอย่าทำได้

พระพุทธเจ้า มีความประสงค์จะทรงประดิษฐานพระศาสนาให้เป็นหลักมั่นคง แก่มหาชนยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนพระองค์เองจึงได้ทรงอนุญาตมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการบริหารคณะในทางพุทธจักร คำว่า สงฆ์ หมายถึงพระภิกษุหลายรูปเข้าประชุมกันเป็นหมู่ เพื่อทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่งเมื่อกล่าวตามสำนวนพระวินัยนิยมเรียก พระภิกษุเฉพาะรูปเรียกว่า บุคคล พระภิกษุ ๒-๓ รูปประชุมกัน เรียกว่า คณะ พระภิกษุจำนวนตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปเข้าประชุมกัน เรียกว่า สงฆ์ โดยมีการกำหนดจำนวนภิกษุเป็นสงฆ์เรียกว่า วรรค แยกออกเป็น ๔ วรรคคือ สงฆ์จตุรวรรค ๔ รูป สงฆ์ปัญจวรรค ๕ รูป สงฆ์ทศวรรค ๑๐ รูป สงฆ์วิสตวรรค ๒๐ รูป สงฆ์อติเรกวิสตวรรค ๒๐ รูป สังฆกรรมทั้งหมดมี ๔ ประเภท แต่ที่ต้องทำในอุโบสถ ได้แก่ ญัตติกรรม กรรมที่ทำเพียงตั้งญัตติไม่ต้องสวดอนุสาวนา ญัตติหุติกรรม กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติ ๑ แล้วสวดอนุสาวนา ๑ และญัตติจตุตถกรรม กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติ ๑ แล้วสวดอนุสาวนา ๓ หน

การผูกสีมามีความสำคัญต่อการทำสังฆกรรมตามพระวินัย การเป็นการกำหนดเขตแดน
ที่ให้พระสงฆ์ประชุมดำเนินการต่าง ๆ ได้ถูกต้อง และรองรับให้พระสงฆ์ทำสังฆกรรมอื่นได้ ใน
ปัจจุบันประชาชนถือว่าพระศาสนาเป็นสมบัติส่วนรวมที่ทุกคนมีส่วนร่วมพระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติ
ศาสนกิจเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนในฐานะที่เป็นผู้ทำนุบำรุงพระศาสนาและอุปัถุม์คณะสงฆ์
เมื่อมีกิจการสำคัญทางพระศาสนาขึ้นประชาชนย่อมถือว่าเป็นหน้าที่จะเข้าร่วมส่งเสริมรับภาระในการ
สนับสนุนอย่างใดอย่างหนึ่งการผูกสีมาจึงเกิดความหมายในทางวัฒนธรรมประเพณี กลายเป็น
กิจกรรมของหมู่ชนเป็นงานบุญงานกุศลครั้งใหญ่ของชุมชนไปด้วยการมีพัทธสีมาด้วยการฝังลูกนิมิต
ผูกสีมาจึงมี

บทที่ ๓

พระวินัยเกี่ยวกับการทำในอุโบสถกรรม

การศึกษาอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เป็นการศึกษาถึงสำคัญของอุโบสถ ในการใช้ทำสังฆกรรม บัญญัติทุติยกรรม กับเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้าที่ทรงอนุญาตสีมาเพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ พระพุทธองค์ทรงอนุญาตอุโบสถวิธี คือวิธีการทำอุโบสถ ๕ อย่าง มีสังฆอุโบสถเป็นต้น เพื่อให้พระสงฆ์ได้ปฏิบัติตามให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย อุโบสถมีความสำคัญในการทรงบัญญัติพระวินัยของสงฆ์ มีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ของพระสงฆ์ มีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือปกครองคณะสงฆ์เรียกว่าสังฆาธิปไตย คือมอบอำนาจความเป็นใหญ่แก่พระสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ มีการอุปสมบทเป็นต้น และมีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือระงับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างพระสงฆ์กับพระสงฆ์ด้วยกัน เพื่อให้เกิดความรักความสามัคคีอันจะนำไปสู่ความมั่นคงของพระพุทธศาสนาโดยรวม ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอความสำคัญของพระวินัยเกี่ยวกับการทำในอุโบสถกรรมเรียงตามลำดับดังต่อไปนี้

๓.๑ พระวินัยที่เกี่ยวกับการสวดปาฏิโมกข์

เจตนารมณ์ของพระพุทธองค์ที่ทรงอนุญาตอุโบสถกรรม เพื่อความสามัคคีหรือความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ และเพื่อทรงมอบให้พระสงฆ์เป็นใหญ่ในกิจการทั้งปวง เช่นการอุปสมบท (การเรียกเข้าหมู่) เป็นต้น อีกทั้งอุโบสถยังเป็นบ่อเกิดแห่งหลักประชาธิปไตยที่พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่แก่พระสงฆ์ในกิจการน้อยใหญ่ของพระพุทธศาสนา สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่คิชฌกูฏปีพตมมหาวิหาร กรุงราชคฤห์^๑ พระเจ้าพิมพิสารเข้ามาเฝ้าทูลเสนอความคิดเห็นว่าภิกษุทั้งหลาย ควรจะมีการประชุมกันเพื่อพึงธรรมอันเป็นผลให้เกิดความรักความสามัคคีและความเลื่อมใสแก่ประชาชนทั่วไป พระพุทธองค์ทรงอนุญาตตามที่พระเจ้าพิมพิสารทูลขอในฐานะของผู้วิจัยต้องยอมรับว่า ความคิดหรือการดำริของพระเจ้าพิมพิสารนี้ มีความเฉียบแหลมและชาญฉลาดเป็นอย่างยิ่ง และต่อมาก็มีพระพุทธรูปบัญญัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอุโบสถกรรมมากมาย

๓.๑.๑ ความเป็นมาของการสวดปาฏิโมกข์

พระอุโบสถหรือสีมาเป็นสถานที่สำหรับทำอุโบสถของพระสงฆ์โดยมีความเป็นมาคือในช่วงปฐมโพธิกาล พระพุทธเจ้ายังไม่ได้อนุญาตการทำอุโบสถและการสมมติสีมาเขตความพร้อมเพรียงแก่ภิกษุ

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๒/๒๐๗.

ทั้งหลายเมื่อถึงวันอุโบสถจึงต้องพากันเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังพระโอวาทปาฏิโมกข์ ซึ่งการทำอย่างนี้ จัดเป็นการทำอุโบสถของภิกษุทั้งหลายในสมัยนั้น ครั้งหนึ่งได้มีความไม่บริสุทธิ์เกิดขึ้นในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ คือมีภิกษุผู้หนึ่งซึ่งไม่เหลือความเป็นสมณะอยู่แล้วปะปนอยู่ในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ที่พากันเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อจะฟังพระโอวาทปาฏิโมกข์ เมื่อพระองค์ทรงพิจารณาเห็นผู้ที่ไม่บริสุทธิ์นั้นแล้วจึงไม่ทรงแสดงโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลาย ได้ประทับนั่งนิ่งอยู่จนกระทั่งยามทั้งสามแห่งราตรีล่วงไปในระหว่างที่ล่วงปฐมยามและมัชฌิมยามไปพระอานนท์กราบทูลอาราธนาให้ทรงแสดงพระโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลาย ทรงประทับนั่งนิ่งกระทั่งล่วงเลยปัจฉิมยามอรุณขึ้นแล้ว และเมื่อพระอานนท์กราบทูลอาราธนาอีกจึงตรัสบอกถึงเหตุว่า อานนท์บริษัทไม่บริสุทธิ์^๒ สาเหตุที่ทรงทำอย่างนี้เพราะทรงมีพระประสงค์จะให้เรื่องของภิกษุผู้ศีลนั้นปรากฏด้วยและมีพระประสงค์ที่จะไม่แสดงโอวาทปาฏิโมกข์ตั้งแต่นั้นมาโดยปรารถนาเรื่องนี้เป็นเหตุ เมื่อพระพุทธองค์ทรงตรัสอย่างนั้นแล้วพระมหาโมคคัลลานเถระได้ตรวจดูวาระจิตของภิกษุบริษัทด้วยเจโตปริยญาณ ได้เห็นภิกษุผู้ศีลนั้นอยู่ท่ามกลางภิกษุทั้งหลายหลังจากที่ท่านได้ให้ผู้ศีลออกไปจากบริษัทแล้ว จึงได้กราบทูลอาราธนาให้ทรงแสดงพระโอวาทปาฏิโมกข์อีกครั้งหนึ่ง แต่พระพุทธองค์ก็ได้ทรงแสดงพระโอวาท ทรงแสดงถึงความน่าอัศจรรย์ของมหาสมุทร ๘ ประการ^๓ เปรียบกับความน่าอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย ๘ ประการ เป็นต้นว่า ซากสัตว์ตายไม่อาจอยู่ร่วมกับมหาสมุทรได้ต้องถูกซัดเข้าฝั่งฉับใด ภิกษุผู้ศีลก็ไม่อาจอยู่ในพระธรรมวินัยนี้ได้ต้องถูกกำจัดออกไปฉับนั้น จากนั้นทรงตรัสบอกความที่พระองค์จะไม่แสดงโอวาทปาฏิโมกข์อีกต่อไป

พระพุทธองค์ทรงอนุญาตการสวดปาฏิโมกข์ แก่ภิกษุทั้งหลายตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เพื่อไม่ให้เกิดการทำอุโบสถของภิกษุนั้นขาดไป และทรงอนุญาตสีมาเพื่อเป็นเขตความพร้อมเพรียงของสงฆ์ โดยการทำอุโบสถของสงฆ์ต้องทำภายในสีมาเท่านั้นจึงจะถูกต้องตามพระธรรมวินัย

ในฎีกาสารัตถทีปนิพระฎีกาจารย์อธิบายว่า พระพุทธเจ้าทรงดำริว่าบัดนี้เสนียดเกิดขึ้นแล้วในหมู่ภิกษุ บุคคลผู้ไม่บริสุทธิ์ทั้งหลายได้มาทำอุโบสถและตถาคตจะไม่แสดงอุโบสถในบริษัทที่ไม่บริสุทธิ์ เมื่อตถาคตไม่แสดงอุโบสถของภิกษุก็จะขาดไป ฉะนั้นเราควรอนุญาตการสวดปาฏิโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลายตั้งแต่นั้นเป็นต้นไป และพระองค์ได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลายบัดนี้เป็นต้นไปเราจะไม่ทำอุโบสถ จะไม่แสดงปาฏิโมกข์ จากนั้นไปพวกเขาจงทำอุโบสถจงสวดปาฏิโมกข์ ภิกษุทั้งหลายมิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่ตถาคตจะทำอุโบสถจะแสดงปาฏิโมกข์ในบริษัทที่ไม่บริสุทธิ์ เพราะอุโบสถเนื่องด้วยความบริสุทธิ์เป็นสำคัญถ้าทรงแสดงพระโอวาทปาฏิโมกข์ในบริษัทที่มีผู้ไม่บริสุทธิ์ โทษหนักก็จะตกแก่ผู้ที่ไม่บริสุทธิ์นั้น จึงไม่แสดงด้วยอาศัยความอนุเคราะห์ภิกษุทั้งหลาย

^๒ วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๓/๒๗๙.

^๓ วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๔/๒๘๐.

ภิกษุผู้มีอาบัติติดตัวฟังปาฏิโมกข์ไม่ได้ รูปใดฟังต้องอาบัติทุกกฏ^๔ ปาฏิโมกข์ที่ทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายสวดนี้เรียกว่าอาณานิปาฏิโมกข์ซึ่งภิกษุทั้งหลายจะต้องยกเอาข้อสิกขาบทที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้แล้วขึ้นแสดงทุก ๆ กิ่งเดือน เว้นวันปวารณาเป็นการทำอุโบสถของภิกษุทั้งหลายตั้งแต่ครั้งนั้นเป็นต้นมา

อุโบสถที่ทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายทำในครั้งแรกนั้นเรียกว่าสังฆอุโบสถซึ่งเป็นการอนุญาตสำหรับภิกษุผู้พร้อมเพรียงกันตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปดังนั้นจึงได้เกิดมีประเภทแห่งการทำอุโบสถเพิ่มมากขึ้นซึ่งรวบรวมแล้วได้ ๕ ประเภทคือ

๑. สังฆอุโบสถ^๕ อนุญาตในกรณีที่มีภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปจะต้องตั้งญัตติแล้วสวดพระปาฏิโมกข์โดยชอบธรรม

๒. ปาริสุทธิอุโบสถ^๖ ชนิดที่ทรงอนุญาตในกรณีที่มีภิกษุ ๓ รูปจะต้องตั้งญัตติก่อนเช่นกัน แล้วจึงบอกปาริสุทธิ คือบอกความบริสุทธิ์ตามความเป็นจริงต่อกัน

๓. คณะอุโบสถ^๗ ชนิดที่ทรงอนุญาตในกรณีที่มีภิกษุ ๒ รูปให้บอกปาริสุทธิต่อกันได้เลยโดยไม่ต้องตั้งญัตติ

๔. อธิษฐานอุโบสถ^๘ อนุญาตในกรณีที่มีภิกษุรูปเดียวให้อธิษฐานอุโบสถ

๕. สามัคคีอุโบสถ^๙ อนุญาตในกรณีพิเศษสำหรับสงฆ์ที่เกิดความบาดหมางเกิดความทะเลาะวิวาทแตกแยกกันขึ้น ถ้าสงฆ์สามารถประสานความสามัคคีกันได้ในวันใดก็ให้ทำสามัคคีอุโบสถในวันนั้นได้โดยมีการสวดพระปาฏิโมกข์เหมือนกับสังฆอุโบสถโดยการทำอุโบสถทั้ง ๕ ประเภทนี้ต้องทำภายในสี่มาจึงจะถูกต้องตามพระบรมพุทธานุญาต

๓.๑.๒ ความหมายของอุโบสถกรรม

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้กล่าวถึงสี่มาไว้ในวินัยมุข เล่ม ๓ พอสรุปความได้ว่า สี่มา หมายถึง เขตแดนที่พระสงฆ์กำหนดหมายรู้กัน มี ๒ ประเภทคือ (๑) พัทธสี่มา แปลว่า แดนที่ผูก (๒) อพัทธสี่มา แปลว่า แดนที่ไม่ได้ผูก พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้กำหนดนิमितสมมติสี่มา อุโบสถก็ดี ปวารณาก็ดี สังฆกรรมก็ดี เพื่อความพร้อมเพียงของสงฆ์เพื่อความสามัคคีของหมู่คณะ การสมมติสี่มานั้นต้องไม่เล็กเกินไปใหญ่เกินไป ถ้าทำไม่ถูกต้องเป็นสี่มา

^๔ วิ.จ. (บาลี) ๗/๓๘๖/๒๘๕.

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๘/๒๕๓.

^๖ ม. (ไทย) ๔/๑๖๘/๒๕๓.

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๘/๒๕๔.

^๘ วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๖๘,๑๗๗. วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๘/๒๕๕.

^๙ วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๗๕/๓๗๐.

วิบัติ และการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยสีมา และได้กล่าวถึงการทำสังฆเภท คือการทำลายสงฆ์ให้แตกกัน ซึ่งเป็นกรรมหนักที่พระเทวทัตได้เคยทำมาแล้ว^{๑๐}

สมคิด จิตรทัศนกุล ได้กล่าวถึงพระอุโบสถไว้ในหนังสือ รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหาร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พอสรุปความได้ว่า คำว่า อุโบสถนั้น ความหมายทางพระพุทธศาสนามีใช้เพียงอาคารที่เรียกว่าโบสถ์หรือพระอุโบสถเท่านั้น หากแต่ยังมีความหมายอื่น ๆ เช่น เป็นชื่อของพระปาฏิโมกข์พุทธเทศ ดั้งนั้นโดยนัยแล้วคำว่า อุโบสถ ซึ่งเป็นวันที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจึงมีความหมายว่า หมายถึงวันพระ หมายถึง การแสดงพระปาฏิโมกข์ของพระสงฆ์ทุก ๆ กึ่งเดือน หมายถึง การรักษาศีลแปดของคฤหัสถ์ในวันพระ หมายถึง สถานที่ซึ่งพระสงฆ์ทำสังฆกรรมเช่น อุปสมบท เป็นต้น ส่วนพระอุโบสถซึ่งหมายถึงสถานที่ที่พระสงฆ์ทำสังฆกรรมนั้นจึงน่าที่จะเป็นการนำคำที่เป็นชื่อพิธีกรรม มาใช้เรียกสิ่งปลูกสร้างที่ทำขึ้นเพื่อสนองกิจกรรมของพิธีกรรมนั่นเองโดยเรียกว่าโรงพระอุโบสถ ต่อมาเรียกสั้นเข้าว่า พระอุโบสถ และตัดให้สั้นลงเข้าไปอีกเป็นคำว่าโบสถ์ อันเป็นคำเรียกระดับพื้นบ้าน^{๑๑}

รองศาสตราจารย์สมใจ นิมเล็ก ราชบัณฑิต ได้กล่าวถึงพระอุโบสถไว้ในหนังสือ อุโบสถ สถาปัตยกรรมไทย พอสรุปความได้ว่า อุโบสถก็คือศาสนสถานประเภทหนึ่งที่พระภิกษุใช้เป็นสถานที่ทำกิจเกี่ยวกับสังฆกรรมต่าง ๆ ได้แก่ ทำอุโบสถกรรม อุปสมบท รักรฐิน เป็นต้น อุโบสถจะมีอยู่ตามวัดทั่ว ๆ ไป และเริ่มมีความสำคัญมากที่สุดตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา อุโบสถในเริ่มแรกมักทำเป็นรูปทรงอย่างโรง จึงมีคำสามัญเรียกอย่างหนึ่งว่า โรงอุโบสถ อุโบสถหรือโบสถ์ ถ้าอยู่ในพระอารามหลวงกำหนดให้เรียกว่า พระอุโบสถ เขตอันเป็นที่ตั้งของอุโบสถ เรียกว่าสีมา ซึ่งแปลว่าเขตแดนที่กำหนดขึ้นเพื่อทำสังฆกรรม ในปัจจุบันนี้โบสถ์จะมีรูปร่างเป็นไปตามความเจริญทางด้านสถาปัตยกรรมและประณีตศิลป์ เริ่มแรกโบสถ์คงจะสร้างขึ้นด้วยไม้เป็นส่วนใหญ่ ต่อมาก็นิยมสร้างขึ้นด้วยปูนเป็นต้น^{๑๒}

วิโรฒ ศรีสุโร ได้กล่าวถึงสีมาในหนังสือ เรื่องลิม (สีมา) อีสาน พอสรุปความได้ว่า ลิมอีสานนี้ เป็นการศึกษาถึงรูปแบบของลิมในภาคอีสานโดยการวิเคราะห์หรือออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามลักษณะของการออกแบบให้เห็นความแตกต่างไปตามภูมิภาคและฝีมือของช่างพื้นบ้านเหล่านั้น ถึงแม้จะเป็นเพียงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นก็มีคุณค่าอย่างลึกซึ้ง เพราะได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของ

^{๑๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๘๙.

^{๑๑} สมคิด จิตรทัศนกุล, รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหาร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทวิริยะธุรกิจ จำกัด, ๒๕๔๗). หน้า ๗๕

^{๑๒} รองศาสตราจารย์สมใจ นิมเล็ก ราชบัณฑิต, อุโบสถ สถาปัตยกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗). หน้า ๙๘

ผู้คนในภาคอีสานมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเนื่องจากลิมอีสาน หมายถึง อาคารทางพระพุทธศาสนาที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุด ซึ่งประกอบกรบวช สวดพระปาฏิโมกข์และทำสังฆกรรม จึงจำเป็นต้องกล่าวถึงพระพุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้ามาสู่ดินแดนอีสานเสียก่อน มีกำเนิดลิม สถานที่ตั้งของลิมและรูปแบบของลิมเป็นต้น^{๑๓}

พระมหาไพฑูลย์ วิบูล (เลิศฤทธิ์ธนะกุล) ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเสนาสนะในพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงอุโบสถในฐานะเป็นเสนาสนะ พอสรุปความได้ว่าเสนาสนะดังกล่าว คือ กุฏิ (กระท่อม) วิหาร (อาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทางล้านนา) อุโบสถ์ (สถานที่สำหรับประดิษฐานพระประธานหรือพุทธเขตที่พระสงฆ์ใช้ประชุมกันทำสังฆกรรมตามพระวินัย) เป็นต้น กิจกรรมสำคัญที่พระสงฆ์ผู้อยู่ในวัดควรกระทำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อตอบแทนบุคคลหรือชาวบ้านผู้มีอุปการะคือการอบรมสั่งสอนประชุมชนให้ตั้งอยู่ในศีลหรือคุณงามความดีและความฉลาด เพื่อพัฒนาชีวิตของเขาเหล่านั้นให้มีความหมายขึ้น มีมาตรฐานที่มั่นคงในหลักปฏิบัติตนให้ถูกต้องเป็นการชี้ทางสวรรค์เป็นเบื้องต้นและมีพระนิพพานเป็นที่สุดซึ่งถือเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบครบวงจรชีวิตอย่างแท้จริง มีการสนทนาธรรมกับพระสงฆ์ เพื่อเป็นการพัฒนาตัวพระสงฆ์หรือวิธีการสอนของท่านเหล่านั้นในการปรับปรุงเทคนิคใหม่ ๆ ให้ทันสมัย ยิ่งขึ้นและเป็นการอนุเคราะห์ชาวบ้านโดยทางอ้อมไปด้วย^{๑๔}

อุโบสถกรรม หมายถึงการสวดพระปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือนของพระสงฆ์ คือพระวินัยกำหนดไว้ว่าพระสงฆ์จะต้องทำสังฆกรรมสวดพระปาฏิโมกข์ที่โบสถ์ทุกวันขึ้นและแรม ๑๕ ค่ำ หรือแรม ๑๔ ค่ำ ในเดือนขาด เรียกการไปทำสังฆกรรมนั้นว่า ลงอุโบสถ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ^{๑๕} ให้นิยามของ คำ ว่า“ปาฏิโมกข์”ว่ามาจากคำ ว่า ปาติ + โมกข (มจ) แปลว่า สิ่งที่ผูกไว้

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า โอวาทปาฏิโมกข์ แปลว่า โอวาทหรือคำ กล่าวสอนที่เป็นหลักเป็นประธาน อย่างที่เรียกว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เป็นหลักสำคัญให้ยึดถือปฏิบัติกัน

^{๑๓} วิโรฒ ศรีสุโร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, **ลิมอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเมฆาเพรส จำกัด, ๒๕๓๖). หน้า ๑๘๗.

^{๑๔} พระมหาไพฑูลย์ วิบูล (เลิศฤทธิ์ธนะกุล), “การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเสนาสนะในพระพุทธศาสนา” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๕๓.

^{๑๕} พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ, **ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต**, (พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิwap), ๒๕๒๐, หน้า ๕๑๖-๕๑๗.

พระครูนิมิต กัลยาณวัตร^{๑๖} กล่าวไว้ว่า ปาฏิโมกข์ แปลว่า เป็นเบื้องต้น เป็นประธาน เป็นประมุข แห่งกุศลธรรมทั้งหลาย หรือเป็นข้อบัญญัติให้ภิกษุสำรวมกายและวาจา

दनัย ไชโยธา^{๑๗} กล่าวไว้ว่า ปาฏิโมกข์หรือ อภิกษุปาฏิโมกข์ หมายถึง ชื่อของ คัมภีร์ที่ประมวลพระพุทธรูปบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งขึ้นเป็นพุทธอาณา ได้แก่ อาทิพรหมจรรย์สิกขา

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^{๑๘} หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายบัญญัติ หรือ ข้อบัญญัติเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ (อาทิ พรหมจรรย์สิกขา) ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณา เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหาย และวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด โดยปรับอาบัติหนักบ้างเบาบ้าง ซึ่งพระสงฆ์ได้รับพุทธานุญาตให้สวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน ที่เรียกว่า พระสงฆ์ทำอุโบสถ หรือคัมภีร์ที่รวมวินัย

พระผู้มีพระภาคทรงพระดำริว่า สิกขาบทที่ทรงบัญญัติแก่ภิกษุทั้งหลาย ควรอนุญาตให้สวดเป็นปาฏิโมกข์นั้นจักเป็นอุโบสถกรรม คือการทำอุโบสถของภิกษุเหล่านั้นจึงทรงบัญญัติตามที่ทรงพระดำรินั้น และทรงแสดงวิธีสวดปาฏิโมกข์ เริ่มตั้งแต่กิจเบื้องต้น

๓.๑.๓ วิธีการทำสังฆอุโบสถของพระสงฆ์

วิธีการทำสังฆอุโบสถ เป็นสังฆกรรมสำคัญที่พระสงฆ์ต้องทำภายในสีมาเท่านั้นเพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ พระสงฆ์จะทำในสถานที่อื่นไม่ได้ พระพุทธองค์ตรัสแนะนำไว้ในพระวินัยปิฎกมหาวรรคอุโบสถขันธกะว่าภิกษุผู้ฉลาด^{๑๙} ผู้สามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยยุติกรรมวาจาว่า ท่านผู้เจริญขอสงฆ์จงสดับคำของข้าพเจ้า

๑. ถ้าความพร้อมพืงมีแก่สงฆ์ สงฆ์พึงกระทำอุโบสถ พืงสวดปาฏิโมกข์
๒. บุพพกิจของสงฆ์ทำเสร็จแล้ว
๓. ท่านทั้งหลายจงบอกความบริสุทธิ์ของตน ข้าพเจ้าจักสวดปาฏิโมกข์ พวกเราที่มีอยู่ทั้งหมดจงตั้งใจพืงปาฏิโมกข์นั้นให้ดีให้สำเร็จประโยชน์ ท่านรูปใดมีอาบัตินอยู่พืงเปิดเผยเสีย
๔. เมื่ออาบัตินไม่มีพืงนั่งนิ่ง ข้าพเจ้าจักทราบวาท่านทั้งหลายเป็นผู้บริสุทธิ์เพราะความเป็นผู้นั่งนั้น

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก), ๒๕๒๕, หน้า ๑๐๕.

^{๑๗} ดนัย ไชโยธา, **ศัพท์ทานุกรมพุทธศาสน**. (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ไทยร่มเกล้า จำกัด), ๒๕๔๕, หน้า ๑๕๑.

^{๑๘} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระวินัยปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วน จำกัด ไทยรายวันการพิมพ์), ๒๕๕๒, หน้า ๗.

^{๑๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๑/๒๑๗.

๕. การตอบยอมมีแก่บุคคลผู้ถูกถามแล้วโดยเจาะจงตัวฉันใด คำสอบถามยอมถูกประกาศ ๓ ครั้ง ในบริษัทนี้ฉันนั้นภิกษุรูปใดระลึกได้แต่ไม่ยอมเปิดเผยอาบัติที่มีอยู่จนสวดจบครั้งที่ ๓

๖. สัมปชานมุสาวาทมีแก่ภิกษุรูปนั้น ท่านทั้งหลายสัมปชานมุสาวาทที่พระองค์ตรัสไว้

๗. เป็นธรรม อาบัติที่สามารถกระทำอันตรายฉะฉนั้นภิกษุต้องอาบัติแล้วระลึกได้อยู่ต้องการความบริสุทธิ์พึงเปิดเผยอาบัติที่มีอยู่ เพราะเปิดเผยแล้วความผาสุกมีแก่เธอ

ส่วนคำว่า ปัตตกัลละ^{๒๐} หมายถึง ความพร้อมที่จะสวดปาฏิโมกข์ได้โดยไม่มีโทษสำหรับปัตตกัลละของการสวดปาฏิโมกข์นั้น ท่านกำหนดไว้ด้วยองค์ ๔ อย่าง

ในอรรถกถากังขาวิตรณีพระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า ในการสวดพระปาฏิโมกข์นี้มีลำดับดังต่อไปนี้คือ

๑. เป็นวันอุโบสถ

๒. มีภิกษุผู้สมควรแก่การสวดปาฏิโมกข์อยู่ครบจำนวน

๓. ไม่มีสภาคาบัติ

๔. ไม่มีบุคคลต้องห้ามอยู่ในหัตถบาตสงฆ์^{๒๑} ครบทั้ง ๔ นี้เรียกว่า มีปัตตกัลละ

วิธีการที่พระสงฆ์ทำปาริสุทธิอุโบสถเป็นต้น พระสงฆ์ต้องทำภายในสีมาและบริเวณโรงอุโบสถเท่านั้นจึงจะถูกต้องตามพระธรรมวินัย การทำอุโบสถอีก ๔ ประเภทคือ

๑. วิธีทำปาริสุทธิอุโบสถ พระสงฆ์ต้องทำภายในสีมาและอุโบสถเท่านั้นจึงจะถูกต้องตามพระธรรมวินัย กรณีที่มีภิกษุอยู่ ๓ รูป เมื่อกระทำบุพพกรรม ๔ อย่าง มีการกวาดโรงอุโบสถเป็นต้นเสร็จแล้วให้สวดญัตติแล้วจึงทำปาริสุทธิอุโบสถ ตั้งญัตติว่าขอท่านทั้งหลายจงฟังคำของข้าพเจ้าวันนี้เป็นวันอุโบสถ ๑๔ คำ หรือ ๑๕ คำ ถ้าความพร้อมพร้อมของท่านทั้งหลายถึงแล้ว พวกเราพึงกระทำปาริสุทธิอุโบสถ และวิธีบอกปาริสุทธิมีดังต่อไปนี้ พระเถระกล่าวว่าข้าพเจ้าเป็นผู้บริสุทธิ์ ท่านจงจำข้าพเจ้าไว้ว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ว่า ๓ ครั้ง พระนวกะกล่าวว่า สาธุ สาธุ สาธุ พระนวกะกล่าวอีกว่าข้าพเจ้าเป็นผู้บริสุทธิ์ ท่านจงจำข้าพเจ้าไว้ว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ ว่า ๓ ครั้ง พระเถระกล่าวว่า สาธุ สาธุ สาธุ^{๒๒} ถ้ามีสภาคาบัติให้สวดญัตติสภาคาบัติสำหรับภิกษุ ๓ รูปว่า ขอท่านทั้งหลายจงฟังคำของข้าพเจ้า ภิกษุทั้งหมดนี้ต้องสภาคาบัติ เมื่อใดได้พบภิกษุรูปอื่นผู้บริสุทธิ์ไม่มีอาบัติเมื่อนั้นจักทำคืนอาบัตินั้นในสำนักของภิกษุนั้นแล้วตั้งญัตติทำปาริสุทธิอุโบสถต่อไป

๒. วิธีทำคณะอุโบสถ พระสงฆ์ต้องทำภายในสีมาและอุโบสถเท่านั้นจึงจะถูกต้องตามพระธรรมวินัย กรณีที่มีภิกษุอยู่ ๒ รูป เมื่อกระทำบุพพกรรม ๔ อย่าง มีการกวาดโรงอุโบสถเป็นต้น

^{๒๐} กงขา.อ. (บาลี) ๑๐๙.

^{๒๑} กงขา.อ. (บาลี) ๑๐๙.

^{๒๒} นานาวินิจฉัย. ๒๒๕.

เสร็จแล้วให้ทำปาริสุทธิอุโบสถได้โดยไม่ต้องตั้งญัตติวิธีบอกปาริสุทธิมีดังนี้พระเถระกล่าวว่าข้าพเจ้าเป็นผู้บริสุทธ์ ท่านจงจำข้าพเจ้าไว้ว่าเป็นผู้บริสุทธ์ว่า ๓ ครั้ง พระนวกะกล่าวว่า สาธุ สาธุ สาธุพระนวกะกล่าวอีกว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้บริสุทธ์ ท่านจงจำข้าพเจ้าไว้ว่าเป็นผู้บริสุทธ์ ว่า ๓ ครั้ง พระเถระกล่าวว่า สาธุ สาธุ สาธุ ถ้ามีสภาคาบตัวยู่ให้บอกกันและกันไว้ว่า เราพบผู้บริสุทธ์แล้วจักทำคืนอาบัติแล้วจึงทำอุโบสถ การทำปาริสุทธิอุโบสถทั้งสองอย่างนี้ ภิกษุผู้ต้องเป็นผู้บริสุทธ์จริง ๆ คือไม่ต้องอาบัติหรือว่าต้องแต่ออกจากอาบัติสังฆาติเสสแล้วแสดง อาบัติเบาแล้ว หรือบอกอาบัติสังฆาติเสสที่ตนต้องไว้แล้วจึงบอกปาริสุทธิได้

๓. วิธีทำอธิฏฐานอุโบสถ พระสงฆ์ต้องทำภายในสีมาและอุโบสถเท่านั้นจึงจะถูกต้องตามพระธรรมวินัย กรณีที่มีภิกษุรูปเดียว เมื่อทำบุพพกรรม ๔ อย่าง มีการกวาดโรงอุโบสถเป็นต้นแล้วระลึกถึงบุพพกิจมีฤคเป็นต้นแล้วให้คอยอยู่ เมื่อมีภิกษุผู้เป็นสภาคะกันมาพร้อมแล้วให้ทำอุโบสถ ถ้าไม่มาให้อธิฏฐานอุโบสถรูปเดียวในสีมา มีคำอธิษฐานว่า วันนี้เป็นวันอุโบสถของเรา เราจะอธิษฐานอุโบสถ ๑๔ คำหรือ ๑๕ คำ ถ้ายังมีอาบัติท่านกล่าวว่าแม้อยู่ไกลควรจะไปทำคืนอาบัติถ้าไม่สามารถไปถึงได้ให้ผูกใจไว้ว่า เราพบภิกษุแล้วจักทำคืนอาบัติแล้วจึงอธิษฐานอุโบสถได้เมื่อทำคืนอาบัติแล้วพึงอธิษฐานอุโบสถใหม่ถ้ายังอยู่ในวันนั้น^{๒๓}

๔. วิธีทำสามัคคีอุโบสถ พระสงฆ์ต้องทำภายในสีมาและอุโบสถเท่านั้นจึงจะถูกต้องตามพระธรรมวินัย พระพุทธองค์ทรงอนุญาตเป็นกรณีพิเศษสำหรับภิกษุที่เกิดความทะเลาะวิวาทกันอย่างรุนแรงถึงขั้นเกิดการแตกแยกกัน ไม่ลงทำอุโบสถร่วมกัน ภายหลังสามารถสมานความสามัคคีกันได้ อย่งในกรณีของภิกษุชาวเมืองโกสัมพี^{๒๔} ในวันที่สงฆ์ผู้แตกแยกกันสามารถประสานความสามัคคีกันได้ พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ทำอุโบสถเพื่อระงับเรื่องที่ทะเลาะกันนั้น โดยภิกษุทั้งหมดทั้งที่เป็นใช้และไม่เป็นใช้ต้องลงประชุมกันทุกรูป รูปไหนจะให้ฉันทะไม่ได้ ส่วนอาการที่ท่านั้นให้แสดงปาติโมกข์เหมือนกันกับสังฆอุโบสถต่างกันแต่การตั้งญัตติเท่านั้น การตั้งญัตติสามัคคีอุโบสถนั้นมีวิธีการดังนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ของสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า วันนี้เป็นวันสามัคคีอุโบสถ ถ้าสงฆ์พร้อมเพรียงกันแล้ว สงฆ์พึงทำอุโบสถพึงสวดพระปาฏิโมกข์^{๒๕}

วิธีการทำอุโบสถทั้ง ๕ ประเภทนั้นมีความเกี่ยวข้องกับสีมาโดยตรง ถ้าพระสงฆ์ไม่ศึกษาข้อปฏิบัติและข้อห้ามต่าง ๆ ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ จะทำให้สังฆกรรม คือ การทำอุโบสถของพระสงฆ์ต้องเสียกรรมไปเช่น สวดปาฏิโมกข์ในขณะที่มีฆราวาสรวมอยู่ด้วยเป็นต้น และสำนักสงฆ์

^{๒๓} วิมติ.ฎีกา. (บาลี) ๒/๑๖๙/๒๒๖.

^{๒๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๕๑/๓๓๓

^{๒๕} วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๓/๑๔๔.

บางแห่งไม่มีการสมมติสีมาก่อน แต่มีการสวดปาฏิโมกข์ซึ่งไม่ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย ฉะนั้น พระสงฆ์ควรศึกษาพระวินัยที่เกี่ยวกับสีมาและการทำอุโบสถโดยเคร่งครัด

๓.๑.๔ วิธีการที่พระสงฆ์ทำบุพพกิจและบุพพกรรม

วิธีการที่พระสงฆ์ทำบุพพกิจและบุพพกรรม หมายถึง กิจที่พระสงฆ์ต้องทำก่อนจะทำ อุโบสถ (การสวดปาฏิโมกข์) พระสงฆ์ต้องทำภายในสีมาบริเวณโรงอุโบสถเท่านั้น มี ๙ อย่าง^{๒๖} โดย แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. บุพพกรรม ได้แก่ กิจที่จะต้องทำก่อนที่สงฆ์ประชุมกัน^{๒๗} มี ๔ อย่าง คือ

- ๑) การกวาดโรงอุโบสถ
- ๒) การตามประทีป
- ๓) การจัดเตรียมน้ำฉันน้ำใช้
- ๔) การปูอาสนะ

บุพพกรรมทั้ง ๔ อย่างนี้พระพุทธรองค์ทรงอนุญาตให้พระเถระใช้ให้ภิกษุฆราวาสต้องทำ ภายในสีมาบริเวณโรงอุโบสถภิกษุผู้ที่ไม่ได้อาพาธถูกพระเถระใช้แล้วจะไม่ทำไม่ได้ถ้าไม่ทำต้องอาบัติ ทุกกฏ^{๒๘}

๒. บุพพกิจ ได้แก่ กิจที่ต้องทำหลังจากบุพพกรรม ก่อนที่จะทำอุโบสถ พระสงฆ์ต้อง ทำภายในสีมาและอุโบสถเท่านั้นเพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ^{๒๙} มี ๕ อย่างคือ

๑) การนำฉันนะของภิกษุที่ควรแก่ฉันนะมา ฉันนะคือความชอบใจ ยินยอมเห็นชอบ ด้วยกับพระสงฆ์ที่จะทำอุโบสถกรรม

๒) การนำปารีสุทธิของภิกษุผู้ไม่ได้ร่วมทำอุโบสถมา ปารีสุทธิคือความบริสุทธิ์จาก อาบัติ เมื่อสงฆ์ประชุมกันเพื่อทำอุโบสถ ภิกษุที่ทำอุโบสถมาแล้วจากที่อื่น ถ้าไม่ให้กายสามัคคีคือ เข้าไปร่วมอยู่ในหัตถบาธสงฆ์ในกรณีที่อยู่ในสีมาเดียวกัน ต้องให้ฉันนะแก่ภิกษุรูปหนึ่งว่าข้าพเจ้าให้ ฉันนะ ท่านจงนำฉันนะของข้าพเจ้าไป ท่านจงบอกฉันนะของข้าพเจ้า ส่วนภิกษุ ผู้อาพาธหรือผู้ ขวนขวายในกิจที่ชอบมีการพยาบาลภิกษุอาพาธเป็นต้น ต้องให้ฉันนะดังที่กล่าวแล้วนั้นและถ้ามีอาบัติ ต้องทำคืนแล้วให้ปารีสุทธิไปด้วยว่าข้าพเจ้าให้ปารีสุทธิ ท่านจงนำปารีสุทธิของข้าพเจ้าไป ท่านจงบอก ปารีสุทธิของข้าพเจ้า หากว่าภิกษุผู้อาพาธให้เฉพาะปารีสุทธิเท่านั้น ไม่ให้ฉันนะด้วยเมื่อสงฆ์ทำอุโบสถ เป็นอันสงฆ์ทำดีแล้ว ถ้าสงฆ์ทำกรรมอย่างอื่นมีการให้ปริวาสเป็นต้น การให้ปริวาสเป็นต้นนั้นใช้ไม่ได้

^{๒๖} กงขา.อ. (บาลี) ๑๑๘.

^{๒๗} สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๑๖๘/๓๓๗.

^{๒๘} กงขา.อ. (บาลี) ๑๑๘

^{๒๙} สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๑๖๘/๓๓๗.

ไม่จัดว่าทำได้ทำเลย ถ้าให้เฉพาะฉันทะเท่านั้น ไม่ให้ปาริสุทธิ อุโบสถและกรรมอย่างอื่นที่สงฆ์ทำเป็นอัน
ทำแล้วด้วยดีทุกอย่าง แต่อุโบสถของภิกษุผู้ให้ฉันทะไม่จัดว่าทำได้ทำเลย เพราะไม่ได้ให้ปาริสุทธิคือ
ความบริสุทธิ์จากอาบัติของตนด้วย อุโบสถเป็นวินัยกรรมที่เนื่องด้วยความบริสุทธิ์เป็นสำคัญ ภิกษุ
ผู้รับมอบฉันทะต้องไปโรงอุโบสถแล้วบอก ถ้าลืมนบอกไม่เป็นไร ฉันทะหรือปาริสุทธิเป็นอันนำมาแล้ว
ถ้าตั้งใจจะไม่บอกต้องอาบัติทุกกฏ^{๓๐}

๓) การบอกเหตุ บอกอย่างนี้ว่าฤดูหนาวอุโบสถล่วงไปแล้วยังเหลืออยู่เท่านี้เป็นต้น

๔) การนับภิกษุ คือ นับเพื่อให้รู้ว่ามิภิกษุจำนวนเท่านี้ประชุมกันในโรงอุโบสถ^{๓๑}

๕) การแจ้งโอวาทที่ภิกษุณีมาขอแก้สงฆ์ ซึ่งปัจจุบันนี้ไม่มี

กิจเหล่านี้ต้องทำก่อนที่จะทำอุโบสถ ถ้าพระสงฆ์ยังไม่ได้ทำบุพพกรรมและบุพพกิจไม่
ควรทำอุโบสถคือการสวดปาฏิโมกข์

ในอรรถกถากังขาวิตรณิพระอรรถกถาจารย์อธิบายว่าเพราะสงฆ์ไม่กระทำบุพพกิจก่อน
แล้วไม่ควรทำอุโบสถ^{๓๒}

การแนะนำให้ภิกษุผู้สวดปาฏิโมกข์เตือนให้ภิกษุทุกรูปที่ประชุมกันบอกความที่ตนเป็น
ผู้บริสุทธิ์จากอาบัติเพราะหลังจากนี้ไปจะบอกว่า ข้าพเจ้าจักสวดปาฏิโมกข์ ถ้าเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์จะฟัง
ปาฏิโมกข์ไม่ได้ตามพระพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุที่มีอาบัติติดตัวอยู่ฟังปาฏิโมกข์ไม่ได้รูปใดฟัง
ต้องอาบัติทุกกฏ^{๓๓}

ถามว่า ถ้าภิกษุไม่ยอมทำคินอาบัตินั่งอยู่ด้วย ควรจะสวดปาฏิโมกข์หรือไม่ ตอบว่าภิกษุ
ที่ไม่ทำคินอาบัติทั้งที่รู้ถือว่าผิด เช่น ไม่ยอมสละนิสสัยคิยัตถุจัดว่าเป็นอลัชชีผู้ไม่มีความละอาย

ในฎีกาวิมตติวินทนิพระฎีกาจารย์อธิบายว่า ฟังเข้าใจได้ว่าการกระทำอุโบสถร่วมกับ
อลัชชีเป็นอันทรงห้ามไว้แล้วในพระสูตรว่าภิกษุทั้งหลายใช้ฐานะ มิใช่โอกาสที่ตถาคตจะทำอุโบสถจะ
แสดงปาฏิโมกข์ในบริษัทที่ไม่บริสุทธิ์เป็นต้นเพราะสิกขาบททั้งหมดทรงบัญญัติไว้เพื่อข่มอลัชชี^{๓๔} แต่
ไม่ถึงกับห้ามไว้โดยเด็ดขาดคือมีข้อยกเว้นถ้าจะเป็นอันตรายแก่พรหมจรรย์

ในฎีกาวิมตติวินทนิพระฎีกาจารย์อธิบายเพิ่มเติมว่าฉะนั้นการกระทำสังฆกรรมมีอุโบสถ
เป็นต้นทั้งที่รู้ว่าบริษัทไม่บริสุทธิ์ ย่อมไม่สมควรแก่สาวกทั้งหลายเว้นไว้แต่มีเหตุที่กระทำอันตรายแก่
พรหมจรรย์

^{๓๐} วิ. ม. (ไทย) ๔/๑๖๕/๒๔๙.

^{๓๑} กงขา.อ. (บาลี) ๑๒๐.

^{๓๒} กงขา.อ. (บาลี) ๑๑๘.

^{๓๓} วิ. จุ. (ไทย) ๗/๓๘๖/๒๘๕.

^{๓๔} วิมตติ.ฎีกา. (บาลี) ๒/๑๖๙/๒๒๖.

ถามว่าเมื่อไม่เข้าร่วมทำอุโบสถแล้วจะให้ทำอะไร ตอบว่าวิธีที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำไว้คือให้งดปาฏิโมกข์แก่ภิกษุเหล่านั้นดังพระพุทธพจน์ว่าภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้งดปาฏิโมกข์แก่ภิกษุผู้มีอาบัติติดตัวที่จะฟังปาฏิโมกข์ ภิกษุทั้งหลาย สงฆ์ฟังงดปาฏิโมกข์ตามวิธีดังต่อไปนี้ คือในวันอุโบสถ ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำนั้น เมื่อภิกษุเหล่านั้นอยู่ต่อหน้าฟังสวดท่ามกลางสงฆ์ว่าท่านผู้เจริญขอสงฆ์จงฟังคำของข้าพเจ้าภิกษุชื่อนี้ผู้มีอาบัติติดตัว ข้าพเจ้างดปาฏิโมกข์แก่ภิกษุนี้ เมื่อเธอยังอยู่ต่อหน้าสงฆ์ไม่ฟังสวดปาฏิโมกข์^{๓๕}

ถามว่าอาบัติอะไรบ้างที่เป็นเหตุให้ถูกงดปาฏิโมกข์ ตอบว่า ในปาฏิโมกข์รูปนชั้นระกวมหาว่าด้วยการงดปาฏิโมกข์ พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงเหตุที่ทำให้ภิกษุถูกงดปาฏิโมกข์ไว้หลายหมวดด้วยกันซึ่งมีอยู่หมวดหนึ่งว่า การงดปาฏิโมกข์เป็นธรรม ๗ อย่าง มีอะไรบ้าง การงดปาฏิโมกข์เป็นธรรม ๗ อย่างคือ

๑. ย่อมงดปาฏิโมกข์แก่ภิกษุเพราะอาบัติปาราชิกที่มีมูล
๒. เพราะอาบัติสังฆาติเสสที่มีมูล
๓. เพราะอาบัติถุลลัจจัยที่มีมูล
๔. เพราะอาบัติปาจิตตีย์ที่มีมูล
๕. เพราะอาบัติปาฏิเทศนียะที่มีมูล
๖. เพราะอาบัติทุกกฏที่มีมูล
๗. เพราะอาบัติทุพภาษิตที่มีมูล

การยกพระพุทธพจน์มาเพียงหมวดเดียวจะเห็นได้ว่า อาบัติทุกอย่างเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เป็นเหตุให้ภิกษุถูกงดปาฏิโมกข์ได้แล้ว

๓.๑.๕ ญัตติกรรม

ญัตติกรรม^{๓๖} เป็นสังฆกรรม ๑ ใน ๔ อย่างที่บัญญัติไว้ในพระธรรมวินัย หมายถึง สังฆกรรมที่ทำด้วยการตั้งญัตติ คือสวดประกาศ ต้องทำในสีมา ต้องนำฉันทะ ต้องเข้าหัดลบาสต้องสวดญัตติแต่ไม่ต้องสวดอนุสาวนา ไข้กับเรื่องที่ใหญ่ขึ้นจากอปโลกนกรรมเล็กน้อย เช่น การสวดพระปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือน และการปวารณาออกพรรษา เป็นต้น มี ๙ ประการ คือ

- ๑) โอสารณา^{๓๗} คือ เรียกอุปสัมปทาเปกขะที่ถามอันตารยิกรรมแล้วเข้าหมู่
- ๒) นิสสารณา คือ ประกาศถอนพระธรรมกถีก่ออกเสียจากการระงับอธิกรณ์
- ๓) อุโบสถ คือ แสดงพระปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือน

^{๓๕} วิ. จุ. (ไทย) ๗/๓๘๖/๒๘๖.

^{๓๖} วิ.จุ (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๔๖. วิ.จุ (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๒.

^{๓๗} กงขา.อ. (บาลี) ๓๐๐.

- ๔) ปวารณา คือ เปิดโอกาสให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้เช่น การปวารณาออกพรรษา
- ๕) สมมติต่างเรื่อง คือ สมมติตนหรือผู้อื่นเป็นผู้ถามอันตรายิภกรรม
- ๖) การให้คืนจิวรและบาตร เป็นต้นที่เป็นนิสสัย
- ๗) รับอาบัติอันภิกษุแสดงในสงฆ์
- ๘) ประกาศเลื่อนวันปวารณาออกไป
- ๙) กัมมลักษณะ^{๓๘} คือกรรมที่เข้าข่ายเหมือนกัน เช่น ประกาศเริ่มต้นการระงับอธิภรณ์

ด้วยติณวัตถารกวินัยเป็นต้น

ผู้วิจัยของยกตัวอย่างสังฆกรรมประเภทอุตติกรรมที่พระสงฆ์ต้องทำภายในสีมาคือการสวดปาฏิโมกข์จะได้อธิบายดังต่อไปนี้คือ

ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงพระดำริว่า สิกขาบทที่ทรงบัญญัติแก่ภิกษุทั้งหลายควรอนุญาตให้สวดเป็นปาฏิโมกข์ และการสวดปาฏิโมกข์นั้น จักเป็นอุโบสถกรรม ของพวกเธอทั้งหลาย^{๓๙} คือ การทำกิจกรรมในการทำอุโบสถของภิกษุเหล่านั้น จึงทรงบัญญัติตามที่ทรงพระดำรินั้น และทรงแสดงวิธีสวดปาฏิโมกข์ เริ่มต้นแต่บุรพกิจตามที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้น ในการเสด็จจำพรรษาที่พระเวฬุวันมหาวิหาร แคว้นมคธ ของพระเจ้าพิมพิสารในครั้งนั้นพระเจ้าพิมพิสารได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและกราบทูลว่าสำนักอื่น ๆ (หมายถึง ลัทธิภายนอกพระพุทธศาสนา) มีการลงประชุมสนทนารธรรมกัน ขอให้พระองค์ทรงมีพุทธานุญาตให้ลงสวด เพื่อความเลื่อมใสศรัทธาแห่งพุทธบริษัท พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่ามีประโยชน์จึงทรงบัญญัติให้พระภิกษุสงฆ์ลงอุโบสถกรรมสวดพระปาฏิโมกข์ หรือ ศีล ๒๒๗ ข้อ ในวันอุโบสถ วันพระจันทร์เพ็ญ และวันพระจันทร์ดับ คือวันพระข้างขึ้น ๑๕ ค่ำ และข้างแรม ๑๕ ค่ำ พระพุทธเจ้าได้ประทับเป็นประธานหมู่พระสงฆ์ แล้วก็ทรงแสดงพระโอวาทปาฏิโมกข์ขึ้นด้วยพระองค์เองทุก ๑๕ วัน แปลว่า ทรงทำอุโบสถร่วมกับภิกษุสงฆ์แล้วก็เรียกว่า ปาฏิโมกข์อุโบสถ^{๔๐} คือ เป็นอุโบสถที่บริสุทธ์ พระพุทธเจ้าก็ทรงบริสุทธ์ พระสงฆ์ก็บริสุทธ์ การยกพระปาฏิโมกข์ขึ้นมาแสดงหรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า การสวดพระปาฏิโมกข์นั่นเอง^{๔๑}

ในสมัยต่อมาเมื่อมีเรื่องที่เกิดขึ้น คือ พระสงฆ์มาประชุมพร้อมกันแล้ว พระพุทธเจ้าก็ไม่เสด็จลงมา^{๔๒} จนถึงเวลา ๑ ยาม พระอานนท์ก็ไปกราบทูลเตือนว่า ยามหนึ่งแล้วพระสงฆ์มานั่งรอนานแล้วขอให้พระองค์ท่านเสด็จลงทรงสวดพระปาฏิโมกข์ พระพุทธองค์ก็ไม่เสด็จลงมา ครั้นถึงยามที่

^{๓๘} กงขา.อ. (บาลี) ๓๐๑.

^{๓๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๓/๒๐๙.

^{๔๐} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๖๘,๑๗๕. วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๘/๒๕๓.

^{๔๑} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระวินัยปิฎก, หน้า ๑๑๒.

^{๔๒} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๓/๒๗๘.

๒ พระอานนท์ก็ไปกราบทูลเตือนอีก ก็ไม่เสด็จลงมา ครั้นถึงยามที่ ๓ พระอานนท์ก็ไปกราบทูลเตือนอีก พระองค์ก็ไม่เสด็จลงมา ในยามที่ ๓ นี้ได้มีพระพุทธดำรัสว่า บริษัทไม่บริสุทธิ์ คือว่ามีพระพุทฺธมาปณอยู่ด้วย พระโมคคัลลานะจึงได้เที่ยวตรวจดู เมื่อไปพบภิกษุที่ทุศีลก็บอกให้ออกไปจากที่ประชุม ผู้นั้นก็ไม่ยอมออกไปต้องฉุดแขนออกไป แต่ก็สว่างเสียแล้วพื้นที่จะทำอุโบสถ ก็เป็นอันว่าอุโบสถนั้นไม่ได้ทำ พระพุทธองค์จึงทรงปรารภเรื่องนี้ตรัสให้พระสงฆ์ยกเอาพระวินัยที่ทรงบัญญัติขึ้นไว้มาสวดเป็นปาฏิโมกข์แทน และให้พระสงฆ์สวดกันเอง พระพุทธเจ้าไม่เสด็จมาทำอุโบสถร่วมด้วยต่อไป^{๔๓} เพราะฉะนั้น จึงมีการยกเอาวินัยขึ้นสวดเป็นปาฏิโมกข์ทุก ๆ ๑๕ วัน สืบต่อมาจนบัดนี้ ปาฏิโมกข์ที่ยกเอาพระวินัยขึ้นสวดนี้ เรียกว่า วินัยปาฏิโมกข์ หรือ อาณาปาฏิโมกข์^{๔๔} คือวินัยสงฆ์ ๒๒๗ ข้อ ซึ่งต้องสวดทบทวนในที่ประชุมสงฆ์หรือการลงอุโบสถทุกกึ่งเดือนในวันพระ และพระสงฆ์ก็ได้ปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบันนี้

ดังนั้น การปฏิบัติตามอุโบสถวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้จึงเป็นจุดสำคัญที่จะต้องศึกษาและทำกันอย่างจริงจัง โดยพระสงฆ์จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการทำอุโบสถที่มีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับสีมาโดยตรง เพราะว่าการทำอุโบสถต้องทำภายในสีมาเท่านั้นทำที่อื่นไม่ได้เป็นโมฆะและไม่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย

การสวดพระปาฏิโมกข์^{๔๕} ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายทำ เรียกว่า สังฆกรรมทั้งหมดมี ๔ ประเภท คือ

๑) อปโลกนกรรม คือ กรรมที่ทำเพียงบอกกันให้รู้ หมายถึง กรรมที่ทำการด้วยการบอกกัน ในที่ประชุมสงฆ์ เป็นเพียงการประกาศข้อความที่แจ้งให้สงฆ์ทราบโดยไม่ต้องตั้งญัตติ (คำเผด็จสงฆ์, ประกาศให้สงฆ์ทราบเพื่อทำกิจร่วมกัน, วาจาหนด) และไม่ต้องสวดอนุสาวนา (คำสวดประกาศความปรึกษา และตกลงของสงฆ์, คำขอมติ) เป็นสังฆกรรมเล็ก ๆ ที่ทำง่าย ๆ เพียงประชุมสงฆ์ครบองค์ตามที่กำหนดแล้วก็ปฏิบัติได้เลยจะทำในหรือนอกสีมาก็ได้ไม่ต้องนำฉันทะของภิกษุที่ไม่เข้าร่วมประชุมมาแจ้ง จะทำที่ศาลาก็ได้ ไม่จำเป็นต้องทำในอุโบสถ แบ่งออกเป็น ๔ คือ

- (๑) นิสสารณา คือ การขับไล่สามเณรผู้กล่าวตู่พุทธพจน์
- (๒) โอสารณา คือ การรับเอาสามเณรผู้เช่นนั้น ผู้ประพฤติดีแล้วเข้าหมู่
- (๓) ภัณฑุกรรม คือ การขออนุญาตปลงผมแก่ผู้เตรียมตัวจะบวช
- (๔) กัมมลักขณะ ประกาศนัดแจกอาหารในโรงฉัน

^{๔๓} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๖/๒๘๕.

^{๔๔} สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๓๘๖/๕๑๗.

^{๔๕} พระวิจิตตาลังการเถระ, ปาฏิโมกข์บทตถอนุวัณณา, (ย่างกุ้ง: โรงพิมพ์บีจีมีณไทย ประเทศสหภาพพม่า, ๒๔๗๒), หน้า ๔๑.

๒) ญัตติกรรม กรรมที่ทำเพียงตั้งญัตติไม่ต้องสวดอนุสาวนา เช่น การสวดปาฏิโมกข์ และการปวารณาออกพรรษา แบ่งออกเป็น ๙ คือ

- (๑) โอสารณา เรียกว่าอุปสัมปทาเปชะผู้ถูกถามอันตรายิกธรรมแล้วเข้าหมู่
- (๒) นิสสารณา ประกาศถอนพระธรรมกถีก่ออกเสียจากการระงับอธิกรณ์
- (๓) อุโบสถ แสดงพระปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือน
- (๔) ปวารณา เปิดโอกาสให้วาทถกเถียงกันได้อีก เช่นการปวารณาออกพรรษา
- (๕) สมมติต่างเรื่อง สมมติตนหรือผู้อื่นเป็นผู้ถามอันตรายิกธรรม
- (๖) การให้ ให้คืนจีวรและบาตรเป็นต้นที่เป็นนิสสัคคีย์
- (๗) ปฏิคคะหะ รับอาบัติอันภิกษุแสดงในสงฆ์
- (๘) ปัจจุกัฏฒนะ ประกาศเลื่อนปวารณาออกไป
- (๙) กัมมลักษณะ ประกาศเริ่มต้นระงับอธิกรณ์ด้วยติณวัตรการกวินัย

จะเห็นได้ว่า การสวดปาฏิโมกข์ เป็นอุโบสถกรรม จำเป็นต้องทำในอุโบสถเท่านั้น

๓) ญัตติทุติยกรรม กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนาหนหนึ่ง เช่น การสวดให้ผ้ากฐิน (ถวายผ้ากฐิน) การสวดในการสมมติสีมา (การสวดในเวลาที่มีการตัดลูกนิมิต เมื่อสร้างโบสถ์เสร็จใหม่ ๆ) แบ่งออกเป็น ๗ คือ

- (๑) นิสสารณา คือ คำว่าบาตร ประมาณคฤหัสถ์ผู้ให้ร้ายศาสนา
- (๒) โอสารณา คือหงายบาตร ถอนประมาณ ผู้เช่นนั้นอันประพฤติดีแล้ว
- (๓) สมมติต่างเรื่อง เช่น สมมติสีมา เป็นต้น
- (๔) ให้ต่างอย่าง เช่น ให้ผ้ากฐิน เป็นต้น
- (๕) ประกาศถอน หรือเลิกอาณิสงส์กฐิน เป็นต้น
- (๖) แสดงที่สร้างกุฎิให้แก่ภิกษุ
- (๗) กัมมลักษณะ ได้แก่การสวดลำดับไปในการระงับอธิกรณ์ด้วยติณวัตรการกวินัย

๔. ญัตติจตุตถกรรม กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนา ๓ หน เช่นการสวดนาคในการบวช (อุปสมบท) เป็นพระการประพตัญญูฐานวิธี (ปริวาสกรรม) การให้ม้านต์แบ่งออกเป็น ๗ คือ

- (๑) นิสสารณา ได้แก่สงฆ์ทำกรรม ๗ อย่าง มีตชชะนียกรรม เป็นต้น แก่ภิกษุ
- (๒) โอสารณา ได้แก่สงฆ์ยกโทษแก่ภิกษุผู้กลับประพฤติดีแล้ว
- (๓) สมมติ สมมติภิกษุให้สอนนางภิกษุณี
- (๔) การให้ คือให้ปริวาสและม้านต์
- (๕) นิคหะ คือ ปรับภิกษุผู้อยู่ปริวาสและม้านต์ ซึ่งต้องอาบัติสังฆาติเสสซ้ำอีก
- (๖) สมณูภาสนา คือ สวดห้ามภิกษุไม่ให้ตื้อรัน ในการกระทำอันมิชอบ

(๗) กัมมลักษณะ ได้แก่ การอุปสมบท และอัฏฐาน แก่อัฏฐานารหิกษุ

ดังนั้นอุโบสถกรรม คือกิจหรือสังฆกรรมที่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจะต้องประชุมร่วมกันทำในอุโบสถที่มีเครื่องหมายกำหนดเขตในพระวินัยเรียกว่านิมิต เป็นการแสดงถึงความพร้อมเพรียงของสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญตามพระวินัยบัญญัติของพระพุทธเจ้าเพื่อให้เกิดความเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็นและมีอาจารย์อันงามเป็นระเบียบเรียบร้อยโดยต้องทำภายในสีมาเท่านั้น ทำภายนอกสีมาไม่ได้ถือเป็นสีมาวิบัติ ประกอบไปด้วย

๑) ญัตติกรรม คือ กรรมที่ทำเพียงตั้งญัตติไม่ต้องสวดอนุสาวนา ได้แก่ การสวดปาติโมกข์ ประภทอาณานาปาฏิโมกข์ และการปวารณาออกพรรษา

๒) ญัตติหุติกรรม กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนาหนหนึ่ง ได้แก่ การสวดให้ผ้ากฐิน (ถวายผ้ากฐิน) การสวดในการสมมติสีมา (การสวดในเวลาที่มีการตัดลูกนิมิต เมื่อสร้างโบสถ์เสร็จใหม่ ๆ)

๓) ญัตติจตุตถกรรม คือกรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนา ๓ หน เช่น การให้อุปสมบท การให้ปริวาส ให้อัฏฐาน การให้มนต์ การสวดสมณุภาสน์

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจะทำสังฆกรรมอย่างใดจะต้องประชุมร่วมกันทำในอุโบสถ ซึ่งถือว่าเป็นเขตที่ได้รับการสมมติว่าเป็นสีมาที่ถูกต้องตามพระวินัยบัญญัติของพระพุทธเจ้า สังฆกรรมที่พระสงฆ์ต้องทำภายในสีมานั้น ถ้าทำนอกสีมาจัดเป็นกรรมวิบัติ

๓.๑.๖ ปาฏิโมกข์

ตลอดระยะเวลา ๒๐ ปีแรกหลังจากตรัสรู้ พระพุทธเจ้ายังมีได้ทรงบัญญัติพระวินัย หรือสิกขาบทเป็นข้อ ๆ ให้พระได้รักษา เพราะพระสงฆ์สาวกในยุคแรกล้วนแต่ผู้ที่เบื่อโลกแล้วมาบวช การประพฤติปฏิบัติจึงถูกต้องโดยอัตโนมัติ วินัยหรือสิกขาบทจึงไม่จำเป็น พระพุทธองค์เพียงแค่แสดงโอวาทที่เป็นหลักสำคัญให้เหล่าสาวกฟังเพื่อเตือนสติทุกกึ่งเดือน เรียกว่า “โอวาทปาฏิโมกข์” วันแรกที่ทรงแสดงคือวันเพ็ญมาฆะ ๘ เดือนหลังจากตรัสรู้ ทรงแสดงท่ามกลางที่ประชุมสงฆ์ครั้งใหญ่ที่เรียกว่า "จาตุรงคสันบาต" ณ พระเวฬุวัน เมืองราชคฤห์ สามกาคากับอีกกิ่งคาคา มีหัวข้อธรรม ๑๓ หัวข้อ สรุปใจความได้ ๔ ประเด็นใหญ่ ๆ คือ

- พุทธถึงเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา
- พุทธถึงหลักการทั่วไปของพระพุทธศาสนา
- พุทธถึงคุณสมบัติของพระสงฆ์ผู้มีหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา
- พุทธถึงวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

สำหรับชาวพุทธไทย พอพูดถึงโอวาทปาฏิโมกข์ ก็นึกถึงเฉพาะหลักการทั่วไปของพระพุทธศาสนา ๓ ข้อ^{๔๖} คือการไม่ทำชั่วทั้งปวง การทำความดีให้พร้อมมูล และการทำจิตของตนให้ผ่องใส นี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายบัญญัติกันว่าเป็น "หัวใจพระพุทธศาสนา"

๑) ความหมายของคำว่า ปาฏิโมกข์

คำว่า ปาตี ได้แก่ การตกไป เช่น การตกไปในสังสารวัฏ การตกไปในกิเลส การตกไปในห้วงความทุกข์ และอบายทั้งหลาย ดังนั้น ปาตี จึงเป็นชื่อของปุถุชนทั้งหลายผู้ตกไปในสังสารวัฏ กิเลส ความทุกข์ และอบายทั้งหลาย

คำว่า โมกข ได้แก่ การหลุดพ้น เครื่องหลุดพ้น ซึ่งหมายถึง นิพพาน

เพราะฉะนั้น คำว่า ปาฏิโมกข์ จึงแปลว่า ความหลุดพ้นจากกิเลส และความทุกข์ทั้งหลาย รวมความว่า ปาฏิโมกข์ จึงได้แก่ คำสอน เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์

ในพระพุทธศาสนามีปาฏิโมกข์สองอย่างและมีความสำคัญเกี่ยวเนื่องกัน คือโอวาทปาฏิโมกข์ และอาณานปาฏิโมกข์

๑.๑) โอวาทปาฏิโมกข์

โอวาทปาฏิโมกข์พระพุทธเจ้าทรงแสดงครั้งแรก เป็นการประชุมครั้งสำคัญที่สุดมีครั้งเดียวในศาสนา นี้ ณ พระเวฬุวันมหาวิหารใกล้กรุงราชคฤห์เมืองหลวงของแคว้นมคธ ของวันเพ็ญเดือน ๓ ในปีแรกที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้คือหลังจากตรัสรู้ ๔ เดือน ประกอบด้วยองค์ ๔ อย่าง ที่เรียกว่า จาตุรงสนนิบาต คือ

๑. พระสาวกทั้งหลายที่ประชุม ในวันนั้นล้วนเป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทา
๒. พระสาวกเหล่านั้นล้วนเป็นพระอรหันต์ ผู้ได้อภิญญา ๖ ทั้งสิ้น
๓. พระสาวกที่ประชุมกันวันนั้นมี จำนวนถึง ๑,๒๕๐ องค์ โดยมีได้นัดหมาย
๔. เป็นวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำ วันเพ็ญ เดือนมาฆะ พระจันทร์เต็มดวงบริบูรณ์ ซึ่งเป็นวัน

มาฆะบูชาในปัจจุบันนี้เอง

โอวาทปาฏิโมกข์ก็คือ โอวาทหรือคำสั่งสอนอันเป็นหลักสำคัญ โอวาท หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ไม่ได้แสดงในอุโบสถ จึงไม่ถือว่าเป็นอุโบสถกรรม

๑.๒) อาณานปาฏิโมกข์

^{๔๖} ที.มทา. ๑๐/๕๔

อาณานิคม คือ คำสั่ง คำสอนที่เป็นพระวินัยบัญญัติ ได้แก่ ลีลาปฏิบัติต่าง ๆ มีภิกษุ
ปาฏิโมกข์ หรือ คีล ๒๒๗ เป็นต้น ที่ทรงบัญญัติ ซึ่งภิกษุสวดทุกกึ่งเดือน เรียกว่านาม สวดพระปาฏิ
โมกข์

ในพระบาลีมีข้อความว่า พระสารีบุตรเถระได้เกิดความปริวิตกจึงเข้าเฝ้าทูลถามปัญหา
และทูลอ้อนวอนให้พระพุทธเจ้าบัญญัติลีลาปฏิบัติแก่พระภิกษุ^{๔๗} ดังมีข้อความในพระบาลี ว่าท่านพระ
สารีบุตรลุกจากอาสนะ ทำผ้าอุตราสงค์เฉียงป่าข้างหนึ่งประณมอัญชลี ไปทางพระผู้มีพระภาคแล้ว
กราบทูลว่า ถึงเวลาแล้ว พระพุทธเจ้าข้า ข้าแต่พระสุคตถึงเวลาแล้วที่จะทรงบัญญัติลีลาปฏิบัติ
ที่จะทรงแสดงปาฏิโมกข์แก่สาวก อันจะเป็นเหตุให้พระศาสนานี้ยั่งยืนดำรงอยู่ได้นาน.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า จงรอก่อน สารีบุตร จงยับยั้งก่อนสารีบุตร ตถาคตผู้เดียวจักรู้
กาลในภพนี้ พระศาสดายังไม่บัญญัติลีลาปฏิบัติ ยังไม่แสดงปาฏิโมกข์ปาฏิโมกข์แก่สาวก
ตลอดเวลาที่ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะบางเหล่า ยังไม่ปรากฏในสงฆ์ในศาสนานี้ ต่อเมื่อใด
อาสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่า ปรากฏในสงฆ์ในศาสนานี้เมื่อนั้นพระศาสดาจึงจะบัญญัติลีลาปฏิบัติ แสดง
ปาฏิโมกข์แก่สาวก เพื่อกำจัดอาสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้นแหละ อาสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่า ยังไม่
ปรากฏในสงฆ์ในศาสนานี้ ตลอดเวลาที่สงฆ์ยังไม่ถึงความเป็นหมู่ใหญ่โดยภิกษุผู้ชวชนาน ต่อเมื่อใด
สงฆ์ถึงความเป็นหมู่ใหญ่โดยภิกษุผู้ชวชนานแล้ว และอาสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่า ย่อมปรากฏในสงฆ์
ในศาสนานี้ เมื่อนั้นพระศาสดาจึงจะบัญญัติลีลาปฏิบัติ แสดงปาฏิโมกข์แก่สาวกเพื่อกำจัดอาสวัฏฐานิย
ธรรมเหล่านั้นแหละ อาสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่า ยังไม่ปรากฏในสงฆ์ในศาสนานี้ ตลอดเวลาที่สงฆ์ยัง
ไม่ถึงความเป็นหมู่ใหญ่โดยแพร่หลาย ต่อเมื่อใดสงฆ์ถึงความเป็นหมู่ใหญ่โดยแพร่หลายแล้ว และ
อาสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่า ย่อมปรากฏในสงฆ์ในศาสนานี้

เมื่อนั้นพระศาสดาจึงจะบัญญัติลีลาปฏิบัติ แสดงปาฏิโมกข์แก่สาวกเพื่อกำจัดอาสวัฏฐานิย
ธรรมเหล่านั้นแหละ อาสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่า ยังไม่ปรากฏในสงฆ์ในศาสนานี้ ตลอดเวลาที่สงฆ์ยัง
ไม่ถึงความเป็นหมู่ใหญ่เลิศโดยลาภ ต่อเมื่อใดสงฆ์ถึงความเป็นหมู่ใหญ่เลิศโดยลาภแล้ว และอาสวัฏฐานิย
ธรรมบางเหล่า ย่อมปรากฏในสงฆ์ในศาสนานี้ เมื่อนั้นพระศาสดาจึงจะบัญญัติลีลาปฏิบัติแสดงปาฏิ
โมกข์แก่สาวก เพื่อกำจัดอาสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้นแหละ ดูกรสารีบุตร ก็ภิกษุสงฆ์ไม่มีเสนาบดี
ไม่มีโทษ ปราศจากมัวหมองบริสุทธิ์ผุดผ่องตั้งอยู่ในสารคุณ เพราะบรรดาภิกษุ ๕๐๐ รูปนี้ ภิกษุที่ทรง
คุณธรรมอย่างต่ำ ก็เป็นโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง เป็นผู้ที่จะตรัสรู้ในเบื้องหน้า

อาณานิคม คือ ลีลาปฏิบัติที่เป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ ๒๒๗ ข้อ ที่สวดทุกกึ่งเดือน
เป็นสิ่งสำคัญที่พระสงฆ์กระทำกันโดยพร้อมเพรียงในอุโบสถ จะละเว้นไม่ได้

^{๔๗} พระวินัยปิฎก เล่ม ๑ ข้อที่ ๗, ๘ มหาวีรยัตติ ปฐมภาค หน้า ๑๐.

๓.๒ พระวินัยที่เกี่ยวกับการอุปสมบท

การบวชในระยะแรก ๆ นั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์จะเป็นผู้ประทานการอุปสมบท ให้สำหรับผู้ที่ต้องการเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา และเมื่อพระสงฆ์สาวกที่พระองค์ทรงประทานการอุปสมบทให้ นั้นได้จาริกเผยแผ่ธรรมไปยังที่ต่าง ๆ ที่ห่างไกลออกไป และมีผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสมากขึ้นและมาขอบวชเป็นจำนวนมาก เหล่าพระสงฆ์สาวกก็ต้องนำเอาผู้มีจิตศรัทธาเหล่านั้นมาเข้าเฝ้าพระองค์เพื่อประทานการบวชให้ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นถึงความยุ่งยากที่เกิดขึ้น จึงทรงอนุญาตให้เหล่าพระสงฆ์สาวกเป็นผู้ทำการอุปสมบทให้ได้โดยตรงโดยไม่ต้องนำมาเฝ้าพระพุทธองค์ก็ได้ ซึ่งต่อมาเมื่อมีพระสงฆ์สาวกมากขึ้นก็ทรงมอบหน้าที่การอุปสมบทให้เหล่าพระสงฆ์เป็นผู้รับผิดชอบร่วมกัน ซึ่งมีการตรวจสอบคุณสมบัติ ต่าง ๆ เช่น มีอายุครบหรือไม่ มีโรคประจำตัวร้ายแรงหรือไม่ มีหนี้สินติดตัวหรือไม่ มารดาบิดาอนุญาตหรือยัง ถ้าเห็นว่ามี คุณสมบัติที่ครบบริบูรณ์แล้วจึงจะให้อุปสมบท ถ้าไม่พร้อมก็บวชให้ไม่ได้ ซึ่งการอุปสมบทที่พระองค์ทรงบวชให้เองนี้มีหลายวิธี แต่วิธีบวชหลัก ๆ นั้นมีอยู่ด้วยกัน ๓ วิธี ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้คือ

๑. เอหิภิกขุอุปสัมปทา วิธีการอุปสมบทที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้เอง คือในระยะแรกที่เพิ่งตรัสรู้ใหม่ ๆ เมื่อได้แสดงธรรมให้ใครฟังแล้วผู้ฟังนั้นเกิดความเลื่อมใสศรัทธาทูลขอบวชตามพระองค์ก็จะอนุญาตให้เป็นบรรพชิตได้ด้วยพระดำรัสที่ตรัสว่า “เอหิภิกขุ” “ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ โดยชอบเถิด” ดังนี้ด้วยพระดำรัสที่ตรัสเพียงเท่านั้น ก็ทำให้ผู้มาขอบวชสำเร็จเป็นบรรพชิตได้

๒. ติสรณคมนุปสัมปทา วิธีการอุปสมบทที่พระสงฆ์สาวก (เหล่านั้น) บวชให้ เนื่องจากพระพุทธองค์ทรงเห็นความยากลำบากของพระสงฆ์สาวก ที่แยกย้ายกันออกไปประกาศพระศาสนา ยังถิ่นไกล ๆ เมื่อมีผู้เลื่อมใสมาขอบวชพระสาวกเหล่านั้นจะต้องนำพาผู้ต้องการบวชนั้นมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อให้พระองค์ทรงบวชให้ เป็นความลำบากแก่พระสงฆ์สาวก และผู้จะบวชเอง ดังนั้นเพื่ออำนวยความสะดวกแก่พระสงฆ์สาวกและผู้ต้องการบวชเหล่านั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้พระสาวกทำการบวชให้ผู้มาขอบวชได้เลยไม่ต้องพากลับมาเฝ้าพระพุทธองค์อีก ด้วยวิธีให้ผู้ต้องการบวชนั้นปลงผมและโกนหนวด นุ่งห่มผ้าเป็นปริมนทล คือนุ่งห่มเรียบร้อย แล้วเข้ามากราบเท้าภิกษุทั้งหลาย ผู้จะให้บวชแล้วให้กล่าวคำรับไตรสรณคมน์ ๓ ครั้ง กล่าวจบเพียงเท่านี้ก็ถือว่าผู้นั้นได้อุปสมบทในพระศาสนาสมบูรณ์แล้ว (อย่างไรก็ตามในตอนหลังเมื่อทรงอนุญาตการอุปสมบทให้เป็นภารกิจของพระภิกษุสงฆ์แล้ว ได้เปลี่ยนวิธีการรับไตรสรณคมน์นี้มาเป็นการบวชให้สามเณรแทน)

๓. ญัตติจตุตถกรรมวาจา (ใช้ในปัจจุบัน) วิธีการอุปสมบทที่พระสงฆ์จะต้องร่วมกันให้การอุปสมบทด้วยวิธีสวดกรรมนั้น ๔ จบ คือครั้งแรกสวดญัตติ คือ ประกาศกรรมนั้นให้สงฆ์ทราบเพื่อร่วมกันทำกิจนั้น (หรือคำเพติยสงฆ์) ๑ จบ ส่วนครั้งที่สองก็สวดอนุสาวนา (ขอมติ) อีก ๓ จบคือสวด

ประกาศขอปรึกษาหารือและข้อตกลงกับสงฆ์ในที่ ประชุมนั้น (ว่าจะรับผู้นั้นเข้าเป็นพระภิกษุหรือไม่) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าคำขอมติสงฆ์ นั้นเองถ้าหากภิกษุในที่ประชุมนั้นรูปใดรูปหนึ่งทักท้วงขึ้นมา คือ ไม่เห็นด้วย ด้วยเหตุอะไรก็ตาม ผู้ขออุปสมบทนั้นก็บวชไม่ได้ เพราะไม่เป็นมติเอกฉันท์ของ คณะสงฆ์ บุคคลที่จะบวชได้คณะสงฆ์ทุกรูปจะต้องยอมรับ คือนิ่งเงียบไม่ทักท้วง ตลอดการสวดญัตติ และอนุสาวนา ๓ ครั้งจึงจะถูกต้องเป็นการบวชโดยที่ประชุมสงฆ์ยอมรับการบวชด้วยวิธีนี้จะมีภิกษุรูป หนึ่งนำผู้จะบวช (อุปสัมปทาเปกขะ) เข้าไปหาสงฆ์ เราเรียกภิกษุผู้นำพานั้นว่าอุปัชฌาย์เมื่อพระที่เป็น พระอุปัชฌาย์นำผู้จะบวชเข้าไปในท่ามกลางสงฆ์แล้วคณะสงฆ์จะสมมติให้ภิกษุรูปหนึ่ง (ในปัจจุบัน สมมติสองรูป) ซึ่งมีความฉลาดรอบรู้เป็นกรรมวาจาจารย์ สอบถามอันตรายกธรรมกับผู้นั้น เมื่อเห็นว่า ทุกอย่างเรียบร้อยถูกต้องครบถ้วนดีแล้ว ก็จะสวดอนุสาวนาขอมติจากคณะสงฆ์ว่าจะยินยอมรับ หรือไม่ ถ้าสงฆ์ นิ่งเงียบก็ถือว่ายอมรับ ผู้นั้นก็สำเร็จเป็นภิกษุได้ ในเวลาที่สวดกรรมวาจาจบลงในครั้งที่ ๑ หลังจากสวดจบแล้ว ต่อไปเป็นหน้าที่ของภิกษุผู้เป็นอุปัชฌาย์จะต้องบอกอนุศาสน์ ๘ อย่าง คือ นิสสัย ๔ และอภิญญกิจ ๔ รวมเป็นอนุศาสน์ ๘ ซึ่ง นิสสัย ๔ หรือ ปัจจัยเป็นเครื่องอาศัยที่จำเป็น สำหรับผู้บวช คือ

๑. บิณฑบาตเป็นวัตร คือกิจที่จะต้องบิณฑบาตเพื่อโปรดสัตว์และแสวงหาอาหาร
๒. นุ่งห่มผ้าบังสุกุล ปัจจุบันคือการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลจีวรโดยปริณทล คือ

เรียบร้อย

๓. อยู่โคนต้นไม้ คือ เป็นผู้ออกจากเรือนไม่มีเรือนอยู่ จึงอยู่ป่าอาศัยโคนต้นไม้
๔. ใช้ยาตองด้วยน้ำมูตรเน่า คือเป็นผู้สละเรือนแม่เจ็บใช้อาหารต้องใช้สมุนไพรร

เป็นยา หรือหมักตองสมุนไพรรักษาตนเอง

อภิญญกิจ ๔ หรือ กิจที่พระภิกษุสงฆ์ไม่พึงกระทำ คือ

๑. ปาณาติบาต คือ การฆ่าสัตว์ หรือทำชีวิตของสัตว์อื่นให้ลำบากหรือล่วงไป
๒. ลักทรัพย์ คือ การลักขโมย หรือถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้
๓. การเสพเมถุนธรรม
๔. การอวดอุตริมนุชย์ธรรม คือ อวดคุณวิเศษอันไม่มีในตน

เมื่อพระอุปัชฌาย์บอกอนุศาสน์ ๘ อย่าง แก่ภิกษุผู้บวชใหม่นั้นเพื่อมิให้ประพฤติดิ พระธรรมวินัยและจะต้องดูแลภิกษุนั้นพร้อมกับสั่งสอนธรรมไปตลอดอย่างน้อย ๕ ปีแต่ถ้ามี เหตุขัดข้องจะด้วยเหตุใดก็ตาม เช่น พระอุปัชฌาย์ย้ายที่อยู่หรือมรณภาพไป ภิกษุผู้บวชใหม่นั้น จะต้องหาภิกษุอื่นที่มีความฉลาดเป็นที่อาศัยแทน ขอให้ท่านเป็นอาจารย์บอกสอนธรรมแทน พระอุปัชฌาย์ท่านนั้นไปจนกว่าอายุพรรษาจะครบ ๕ ปี เมื่อพ้น ๕ พรรษาแล้วจึงถือว่าเป็นผู้มีความรู้ ในธรรมวินัยพอรักษาตัวเองได้ไม่ต้องถือนิสัยในอุปัชฌาย์หรือ อาจารย์ต่อไปก็ได้เรียกว่า นิสัยมุตตะกะ

ในปัจจุบันการอุปสมบท หรือการบวชที่มีปฏิบัติกันมีอยู่ ๒ อย่าง คือ

๑. การบวชพระภิกษุ ซึ่งทำการบวชด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรมวาจา
๒. การบวช หรือ บรรพชาเป็นสามเณร สำหรับผู้ที่มีอายุยังไม่ครบบวช ซึ่งทำการบวชด้วยการรับไตรสรณคมน์

ซึ่งวิธีการอุปสมบททั้งสองอย่างนี้มีรายละเอียดดังนี้ การอุปสมบทเป็นพระภิกษุ คุณสมบัติของผู้จะบวช ๕ ประการ

๑. วัตถุประสงค์ คือคุณสมบัติของผู้จะบวชจะต้องเป็นมนุษย์เท่านั้น นอกจากนี้ยังมีบุคคลอีกประเภทหนึ่งที่ห้ามบวชเหมือนกัน แต่ก็ไม่ถึงกับอุปสมบทไม่ได้ ยังอุปสมบทได้ แต่บุคคลประเภทนี้เป็นหน้าที่ของพระภิกษุอุปชฌาย์จะต้องคัดเลือกให้ดีเสียก่อน ถ้ารู้แต่แรกห้ามมิให้บวชได้แก่บุคคลเหล่านี้คือคนที่บิดามารดาฯ ยังไม่ได้อนุญาตคนที่รับราชการที่ยังไม่ได้รับอนุญาตจากทางการหรือหน่วยงานคนที่มีอาญาแผ่นดินติดตัวมาคนที่มีร่างกายพิการต่าง ๆ รวมถึงเป็นโรคเรื้อรังรักษาไม่หาย เป็นโรคติดต่อชนิดร้ายแรง โจรที่มีชื่อเสียงมาก่อน คนที่หนีหนีมาบวชคนที่เป้นทาสผู้อื่นคนไม่มีอิทธิพล บริหารคนไม่มีพระอุปชฌาย์ ในคนจำพวกนี้ถ้าพระอุปชฌาย์ไม่รู้แล้วให้อุปสมบทมารู้เข้าภายหลังก็ไม่ควรให้สึกเมื่อบวชแล้วก็อนุโลมให้เลยตามเลย

๒. ปริสสมบัติ ซึ่งในส่วนนี้กำหนดหมายถึงพระภิกษุสงฆ์ที่จะเข้าร่วมทำการอุปสมบทให้หมายถึงพระอันดับให้ผู้ขอบวช คืออุปสัมปทาเปกขะนั้นนั้นภิกษุจะต้องเข้าประชุมสงฆ์ให้ครบตามจำนวนคือในมัธยมประเทศ หรือประเทศที่เจริญแล้วและสามารถหาพระภิกษุสงฆ์ได้ง่ายกำหนดให้ต้องมีพระภิกษุสงฆ์เข้าร่วมสังฆกรรมอย่างน้อย ๑๐ รูปขึ้นไปในปัจจุบันประเทศไทย หรือประเทศที่เป็นชนบทหาภิกษุสงฆ์ในการเข้าร่วมสังฆกรรมได้น้อยกำหนดให้ ต้องมีพระภิกษุสงฆ์เข้าร่วมอย่างน้อย ๕ รูป ขึ้นไปส่วนในประเทศไทยปัจจุบันนี้ถือว่าพระศาสนามั่นคง บริบูรณ์ มีพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากจัดอยู่ในมัธยมประเทศจึงกำหนดให้ใช้ภิกษุสงฆ์เข้าร่วมสังฆกรรม ๑๐ รูปขึ้นไปถ้ามีภิกษุสงฆ์น้อยกว่ากำหนด ถือว่าเป็นปริสสมบัติน้อยกว่ากำหนดเป็นปริสวัตติไปทำการอุปสมบทไม่ขึ้นซึ่งกรุงเทพฯ ปัจจุบันนี้นิยมใช้ภิกษุเข้าร่วมในการทำสังฆกรรมจำนวนประมาณ ๒๕ รูปขึ้นไป หรือบางครั้งก็แล้วแต่ความประสงค์ของเจ้าภาพจะกำหนดจำนวน

๓. สีมามสมบัติ ภิกษุสงฆ์ที่จะเข้าร่วมในการให้อุปสมบทนี้จะต้องประชุมทำสังฆกรรมพร้อมกันในสีมาเดียวกันเท่านั้นจะแยกกันทำไม่ได้แม้ในเขตชุมชนสงฆ์หรือเขตสีมานั้นจะมีภิกษุสงฆ์ครบตามจำนวนที่กำหนดก็ตามแต่ทั้งหมดก็ต้องมาประชุมรวมกันในเขตสีมานั้นอย่างพร้อมเพรียงกัน ถ้าภิกษุรูปใดมาไม่ได้จะต้องมอบฉันทะมาบอกมิเช่นนั้นการอุปสมบทนั้นก็ไมสำเร็จ กลายเป็นสีมาวัตติไปหรือแม้เป็นการชุมนุมในสถานที่มิใช่สีมาก็ให้การอุปสมบทไม่ไต่เช่นกัน เว้นไว้แต่ว่าในสถานที่

เช่นนั้นไม่มีสีมาหรือไม่มีอุโบสถคณะสงฆ์จะต้องสมมติสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งกำหนดเป็นเขตสีมาเสียก่อนจึงทำการให้อุปสมบทได้

๔. บุพกิจ คือข้อที่ผู้จะทำการบวชจะต้องกระทำให้สำเร็จก่อนที่จะขออุปสมบทเริ่มตั้งแต่แสวงหาภิกษุผู้ฉลาดมีความรู้ที่พอจะบอกสอนตนเองได้ ซึ่งเรียกว่า “พระอุปัชฌาย์” ซึ่งพระอุปัชฌาย์นี้จะเป็นผู้นำผู้ขอบวชนั้นเข้าไปหาสงฆ์ขอให้พระสงฆ์ทำการอุปสมบทให้ หลังจากการที่พระสงฆ์ได้บวชให้แล้วก็เป็นหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ที่จะต้องคอยบอกคอยสอนพระธรรมวินัยตลอดจนสอนกรรมฐานให้เพื่อให้รู้จักขนบธรรมเนียมการปฏิบัติตนและเจริญธรรมในทางศาสนาต่อไป นอกจากนั้นแล้วผู้บวช จะต้องเตรียมเครื่องอัฐบริขาร ๘ อย่างให้พร้อม คือ ผ้าจีวร สังฆาฏิ สบง บาตร มีดโกน กรองน้ำ (ธรรมกรก) ด้ายเย็บผ้า และเข็มเย็บผ้า (ถ้าไม่มี เป็นหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ต้องจัดหาให้) พร้อมทั้งปลงผมและหนวดให้เรียบร้อย ซึ่งบุพกิจเหล่านี้ ต้องทำให้เสร็จก่อนที่จะเข้าไปหาสงฆ์เพื่อทำการอุปสมบทซึ่งในการบวชนั้นต้องให้ผู้บวชเปล่งวาจาขอบวชด้วยตนเองทั้งนี้เพื่อป้องกัน มิให้ ผู้บวชอ้างความไม่พอใจภายหลัง ซึ่งมีพุทธบัญญัติห้ามบวช ให้แก่บุคคลผู้ไม่ร้องขอ

๕. กรรมวาจาสมบัติ คือ การสวดประกาศกรรมวาจาในท่ามกลางสงฆ์เมื่อพระที่เป็นอุปัชฌาย์ได้นำ ผู้ที่จะบวชเข้าไปในท่ามกลางสงฆ์แล้ว คณะสงฆ์ก็จะสมมติให้ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่สวด ตั้งญัตติประกาศเรื่องสังฆกรรมนั้นให้สงฆ์รับทราบ (คำเผด็จสงฆ์) เพื่อร่วมกันทำกิจนั้นต่อไป แล้วซักถามผู้นั้นถึงความพร้อมต่าง ๆ เช่น อันตรายิกธรรมและข้อห้าม เป็นต้น ถ้าเห็นว่าผู้นั้นมีคุณสมบัติ ครบถ้วนสามารถบวชได้ ท่านก็จะเรียกเข้าไปในท่ามกลางสงฆ์ แล้วสวดขอมติดต่อกณะสงฆ์ ๓ ครั้ง (สวดอนุสาวนา) ถ้าสงฆ์ในที่นั้นฟังแล้วมีภิกษุรูปใดรูปหนึ่งไม่เห็นด้วยทักท้วงขึ้นมา ผู้นั้นก็จะบวชไม่ได้ แต่ถ้าสงฆ์ทั้งหมดนิ่งเงียบแสดงว่าทั้งหมดยอมรับการบวชนั้น ตลอดเวลาที่สวดอนุสาวนาไปก่อน จะครบ ๓ ครั้ง ภิกษุยังนิ่งเงียบอยู่ ครั้นครบ ๓ ครั้งตรงกับคำว่า โสภายเสยยครั้งที่ ๓ ภิกษุจะทักท้วง ขึ้นอีกไม่ได้แล้วถือว่าการบวชนั้นสมบูรณ์เนื่องจากการให้อุปสมบทนี้ผู้สวดจะต้องสวดให้ถูกอักขระของภาษามคธพร้อมทั้งออกชื่อของพระอุปัชฌาย์และอุปสัมปทาเปกขะด้วย ซึ่งเป็นภาษามคธทั้งสิ้น ดังนั้นในปัจจุบันเพื่อป้องกันการสวดผิดพลาด ออกอักขระ ไม่ถูกต้อง จึงนิยมสมมติให้มีผู้สวด ๒ รูป โดยรูปแรก เรียกว่าพระกรรมวาจาจารย์ รูปที่สองเรียกว่าพระอนุสาวนาจารย์โดยทั้งสองจะต้องสวดพร้อมกันตั้งแต่สวดญัตติสวดถามอันตรายิกธรรมและสวดอนุสาวนาทั้งนี้ก็เพราะต้องการให้คำสวดนั้นสมบูรณ์ไม่ตกหล่น ถ้ารูปหนึ่งสวดผิดออกสำเนียง ไม่ชัดก็ยิ่งเหลืออีกรูปหนึ่งเป็นการทำให้การสวดนั้นมั่นคงชัดเจนมากขึ้น หลังจากที่พระกรรมวาจาจารย์สวดจบลงก็เป็นหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์จะต้องบอกสอนอนุศาสน์ ๘ อย่าง ซึ่งเรียกว่านีสัย ๔ อกรณียกิจ ๔ แก่ผู้บวชใหม่เพื่อให้รู้ธรรมเนียมที่สำคัญในการประพฤติตนในศาสนาต่อไป

คุณสมบัติทั้ง ๕ ประการที่ได้แสดงไว้นี้ถือว่าเป็นคุณสมบัติของผู้ที่จะบวชต้องมีให้ครบ ถ้าไม่ครบถูกต้องตามนี้ แม้ข้อใดข้อหนึ่งก็ทำให้การบวชนั้นเป็นโมฆะ บวชมิได้ ในส่วนของวิบัติ ๕ ประการ ก็คือสิ่งที่ตรงกันข้ามกับคุณสมบัติ ๕ ประการนั่นเอง เช่น มีอายุไม่ครบ ๒๐ ปี เคยต้องปาราชิกมาแล้ว เคยฆ่าบิดามารดาของตนเองมาก่อนมีภิกษุเข้าร่วมทำการบวชให้ไม่ครบองค์ ไม่ได้บวชในสีมาไม่มี พระอุปัชฌาย์ไม่มีบริวารขณะสวดไม่ได้ออกชื่อผู้บวชไม่ได้ออกชื่อพระอุปัชฌาย์หรือมีพระที่นั่งอันดับนั้น คัดค้านการบวชนั้น สิ่งเหล่านี้ทั้งหมด จัดเป็น วิบัติ ของการบวชทั้งสิ้น

ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงกำหนด^{๔๘} ในการอุปสมบททุกบุตรเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาโดยผ่านทางเครื่องมือที่สำคัญคือสีมาและอุโบสถแนวคิดดังกล่าวนี้เป็นแนวคิดที่ปฏิเสธหรืออยู่ตรงข้ามกับแนวคิดของพวกพราหมณ์ในสมัยนั้นที่ยึดมั่นในเรื่องของวรรณะ เป็นยิ่งกว่าชีวิตและคุณธรรมซึ่งการยึดหลักอาวุโสและกันตณีนี่ไม่ใช่เฉพาะผู้ที่เข้ามาบวชจะเปิดโอกาสให้ผู้มีอายุมากกว่าบวชก่อน ดังกรณีเจ้าศากยะที่ให้นายภูษามาลา ชื่ออุบาลีบวชก่อน เป็นต้น^{๔๙} แต่ยังรวมไปถึงผู้ที่แม้มีอายุอ่อนกว่า แต่เมื่อมีโอกาสได้ออกบวชก่อนก็ถือพรรษาคือการนับปีที่เข้ามาเป็นหลักซึ่งมีการเรียงลำดับก่อนหลัง ดังนี้

๑. ในกรณีบวชพร้อมกันหลายคนผู้ที่มีอายุมากกว่าทั้งวันเดือนและปีจะเป็นผู้ที่ได้รับการบวชให้ก่อนตามลำดับ ยกตัวอย่างเจ้าศากยะทั้งหลายประกอบไปด้วยพระเจ้าภัททิยศากยะ เจ้านุรหะ เจ้าอนนท เจ้าภค เจ้ากิมพิละเมื่อประสงค์จะออกผนวชได้กราบทูลขอพระพุทธเจ้าว่าพวกหม่อมฉันเป็นเจ้าศากยะยังมีความถือตัวอุบาลีผู้นี้เป็นช่างกลบกรับใช้พวกข้าพระพุทธเจ้ามานานขอพระองค์ทรงโปรดให้เขาบวชก่อน หม่อมฉันจะอภิวาทลูกต้อนรับทำอัญชลีกรรมสามิจิกรรมแก่เขาเมื่อเป็นเช่นนี้ความถือตัวว่าเป็นศากยะของพวกหม่อมฉันจักบรรเทาไป^{๕๐} นั้นแสดงให้เห็นถึงการจัดชนชั้นทางสังคมของสงฆ์ที่ต้องการให้ผู้ที่ย่างเข้ามาแม้ห่างกันแต่ไม่ถึง ๕-๑๐ นาทีก็ต้องยอมรับในระบบอาวุโสและกันตณี โดยต้องผ่านเครื่องมือที่สำคัญคือสีมาและอุโบสถนั่นเอง

๒. เมื่อบวชแล้วพระที่บวชใหม่ที่มีอายุพรรษาต่ำกว่า ๕ พรรษาจะถูกเรียกจากภิกษุทั้งหลายว่าพระนวกะ^{๕๑} ซึ่งแปลว่าผู้เข้ามาใหม่และต้องอยู่รับใช้พระอุปัชฌาย์ของตนก่อนจนกว่าพรรษาจะพ้น ๕ พรรษาหรือที่เรียกว่าพินิสัยมุตตกะ

^{๔๘} ที.ม.อ. (ไทย) ๓๑๖/๑๙๙.

^{๔๙} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๐๕-๑๐๖.

^{๕๐} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๐๕-๑๐๖.

^{๕๑} วิ.อ. (ไทย) ๑/๔๕/๒๕๓.

๓. เมื่อบวชแล้วอายุพรรษาอยู่เลย ๕ พรรษาแต่ก็ยังมีอายุพรรษาไม่ถึง ๑๐ เรียกว่าพระมัชฌิมะ^{๕๒} หรือพระปานกลาง คือพอที่จะบริหารควบคุมตัวเองได้โดยไม่ต้องมีพระอุปัชฌาย์คอยดูแลสอดส่องตักเตือนเพราะถือว่าพอจะรู้แล้วว่าอะไรควรไม่ควร

๔. เมื่ออายุพรรษาครบ ๑๐ แล้วเรียกว่า พระเถระ^{๕๓} แปลว่าพระผู้มั่นคงที่มีภูมิที่สามารถคุ้มครองป้องกันตัวเองได้ ตลอดไปถึงการเป็นผู้ทรงภูมิรู้ภูมิธรรมและสามารถที่จะเป็น พระอุปัชฌาย์ รับกุลบุตรบวชได้

๕. เมื่อพรรษาครบ ๒๐ พรรษาขึ้นไปเรียกว่าพระมหาเถระ^{๕๔} แปลว่าพระผู้ใหญ่ที่มีความตั้งมั่นในพระศาสนาสูงมีทั้งความฉลาดรอบรู้ในพระธรรมวินัยเป็นพระอุปัชฌาย์อาจารย์ของบรรดาเหล่าลูกศิษย์ที่มาแวดล้อมได้ซึ่งการลำดับชั้นดังที่กล่าวมานี้ ย่อมส่งผลทำให้เกิดการมีอำนาจอธิปไตยที่แตกต่างกันตามจำนวนอายุพรรษา กล่าวคือพระที่อาวุโสสูงสุดในสถานนั้น ๆ หรือในการทำสังฆกรรมนั้น ๆ มักจะเป็นประธานในพิธีกรรมเสมอ

แต่ก็มีบางกรณีที่พระสงฆ์จะไม่ได้เคารพกันตามลำดับอาวุโสเช่น พระอุปัชฌาย์หรือพระอาจารย์ที่มีอายุพรรษามาก ต้องอาบัติสังฆาทิเสสเข้าจึงจำเป็นต้องประพฤติปริวาสเพื่อนำตนให้หลุดพ้นจากความมัวหมองตามเงื่อนไขทางพระวินัยหรือเงื่อนไขของสงฆ์ ดังพระพุทธพจน์ว่า ภิกษุผู้อยู่ปริวาสพึงประพฤติและปฏิบัติวัตร ๙๔ ข้อ มีไม่พึงให้อุปสมบทไม่พึงให้นิสัยไม่พึงใช้สามเณรอุปฐาก ไม่พึงนั่งหน้าภิกษุที่มีศีลปกติ พึงพอใจในอาสนะสุดท้าย ที่นอนสุดท้าย วิหารสุดท้ายของสงฆ์ที่จะให้แก่ภิกษุผู้อยู่ปริวาสนั้น และไม่พึงนั่งบนอาสนะเดียวกันภิกษุผู้มีศีลปกติเป็นต้น^{๕๕} จะเห็นได้ว่ามีข้อยกเว้นบ้างบางกรณีที่ไม่ต้องเคารพกันตามลำดับอาวุโส เพื่อเป็นการลงโทษพระเถระ หรือพระมหาเถระที่กระทำผิดพระวินัยโดยเฉพาะอาบัติสังฆาทิเสส เมื่อท่านได้อยู่ปริวาสครบตามกำหนดพระวินัย คือ ออกจากอาบัติสังฆาทิเสสแล้วสิทธิและหน้าที่ของท่านก็กลับมาเป็นปกติตามเดิมดังได้อธิบายมาแล้ว

๓.๓ พระวินัยที่เกี่ยวกับการกรานกฐิน

สังฆกรรมที่พระสงฆ์ต้องทำภายในสีมา มี ๓ อย่างเรียกว่า ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม และญัตติจตุตถกรรม เป็นสังฆกรรมที่พระสงฆ์ต้องทำภายในสีมาเท่านั้นทำในที่อื่นไม่ได้ ผู้วิจัยได้เลือกสังฆกรรมสำคัญที่ต้องทำภายในสีมามาแนะนำเสนอประกอบการวิจัยและเป็นตัวอย่างคือ

^{๕๒} วิ.อ. (ไทย) ๑/๔๕/๒๕๓.

^{๕๓} วิ.อ. (ไทย) ๑/๔๕/๒๕๓.

^{๕๔} วิ.ม. (ไทย) ๒/๑๔๗/๓๒๑.

^{๕๕} วิ.จ. (ไทย) ๖/๗๖-๘๒/๑๕๘-๑๖๔.

๑. ญัตติกรรม^{๕๖} หมายถึง สังฆกรรมที่ทำด้วยการตั้งญัตติ คือสวดประกาศ ต้องทำในสีมา ต้องนำฉันทะ ต้องเข้าหัตถบาส ต้องสวดญัตติ แต่ไม่ต้องสวดอนุสาวนา ใช้กับเรื่องที่ใหญ่ขึ้นจากอปโลกนกรรมเล็กน้อยเช่น การสวดพระปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือน และการปวารณาออกพรรษาเป็นต้นมี ๙ ประการ คือ

- ๑) โอสารณา^{๕๗} คือ เรียกอุปสัมปทาเปกขะที่ถามันตารยิกธรรมแล้วเข้าหมู่
- ๒) นิสสารณา คือ ประกาศอนพระธรรมกถีกออกเสียจากการระงับอธิกรณ์
- ๓) อุโบสถ คือ แสดงพระปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือน
- ๔) ปวารณา คือ เปิดโอกาสให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ เช่น การปวารณาออกพรรษา
- ๕) สมมติต่างเรื่อง คือ สมมติตนหรือผู้อื่นเป็นผู้ถามอันตารยิกธรรม
- ๖) การให้คืนจีวรและบาตร เป็นต้นที่เป็นนิสัคคีย์
- ๗) รับอาบัติอันภิกษุแสดงในสงฆ์
- ๘) ประกาศเลื่อนวันปวารณาออกไป
- ๙) กัมมลักษณะ^{๕๘} คือ กรรมที่เข้าข่ายเหมือนกัน เช่น ประกาศเริ่มต้นการระงับ

อธิกรณ์ด้วยติณวัตถการวินัยเป็นต้น

ตัวอย่างสังฆกรรมประเภทญัตติกรรมที่พระสงฆ์ต้องทำภายในสีมา คือ การสวดปาฏิโมกข์ เป็นอุโบสถกรรมอย่างหนึ่งหรือเรียกอีกอย่างหนึ่ง การลงอุโบสถมีที่มาอย่างไรจะได้อธิบายดังต่อไปนี้คือ

ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงพระดำริว่า สิกขาบทที่ทรงบัญญัติแก่ภิกษุทั้งหลายควรอนุญาตให้สวดเป็นปาฏิโมกข์ และการสวดปาฏิโมกข์นั้น จักเป็นอุโบสถกรรม ของพวกเธอทั้งหลาย^{๕๙} คือ การทำกิจกรรมในการทำอุโบสถของภิกษุเหล่านั้น จึงทรงบัญญัติตามที่ทรงพระดำรินั้น และทรงแสดงวิธีสวดปาฏิโมกข์ เริ่มต้นแต่ปุรพกิจตามที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้น ในการเสด็จจำพรรษาที่พระเวฬุวันมหาวิหาร แคว้นมคธ ของพระเจ้าพิมพิสารในครั้งนั้น พระเจ้าพิมพิสารได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและกราบทูลว่าสำนักอื่น ๆ (หมายถึง ลัทธิภายนอกพระพุทธศาสนา) มีการลงประชุมสนทนาธรรมกัน ขอให้พระพุทธองค์ทรงมีพุทธานุญาตให้ลงสวด เพื่อความเลื่อมใสศรัทธาแห่งพุทธบริษัท พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่ามีประโยชน์จึงทรงบัญญัติให้พระภิกษุสงฆ์ลงอุโบสถกรรมสวดพระปาฏิโมกข์ หรือ ศิล ๒๒๗ ข้อ ในวันอุโบสถ วันพระจันทร์เพ็ญ และวันพระจันทร์ดับ คือวันพระข้างขึ้น ๑๕ ค่ำ และข้างแรม ๑๕ ค่ำ พระพุทธเจ้าได้ประทับเป็นประธานหมู่พระสงฆ์ แล้วก็ทรงแสดงพระโอวาทปาฏิ

^{๕๖} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๒.

^{๕๗} กงขา.อ. (บาลี) ๓๐๐.

^{๕๘} กงขา.อ. (บาลี) ๓๐๑.

^{๕๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๓/๒๐๙.

โมกข์ขึ้นด้วยพระองค์เองทุก ๑๕ วัน แปลว่า ทรงทำอุโบสถร่วมด้วยภิกษุสงฆ์แล้วก็เรียกว่า ปาฏิสาธุอุโบสถ^{๖๐} คือ เป็นอุโบสถที่บริสุทธิ พระพุทธเจ้าก็ทรงบริสุทธิ พระสงฆ์ก็บริสุทธิ การยกพระปาฏิโมกข์ขึ้นมาแสดงหรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า การสวดพระปาฏิโมกข์นั่นเอง

ในสมัยต่อมาเมื่อมีเรื่องที่เกิดขึ้น คือพระสงฆ์มาประชุมพร้อมกันแล้วพระพุทธเจ้าก็ไม่เสด็จลงมา^{๖๑} จนถึงเวลา ๑ ยาม พระอานนท์ก็ไปกราบทูลเตือนว่า ยามหนึ่งแล้วพระสงฆ์มานั่งรอนานแล้วขอให้พระองค์ท่านเสด็จลงทรงสวดพระปาฏิโมกข์ พระพุทธองค์ก็ไม่เสด็จลงมา ครั้นถึงยามที่ ๒ พระอานนท์ก็ไปกราบทูลเตือนอีกก็ไม่เสด็จลงมาครั้นถึงยามที่ ๓ พระอานนท์ก็ไปกราบทูลเตือนอีก พระองค์ก็ไม่เสด็จลงมาในยามที่ ๓ นี้ได้มีพระพุทธดำรัสว่าบริษัทไม่บริสุทธิคือว่ามีพระทุศีลมาปนอยู่ด้วย พระโมคคัลลานะจึงได้เที่ยวตรวจดูเมื่อไปพบภิกษุที่ทุศีลก็บอกให้ออกไปจากที่ประชุม ผู้นั้นก็ไม่ยอมออกไปต้องอดทนออกไปแต่ก็สว่างเสียแล้วพ้นเวลาที่จะทำอุโบสถ ก็เป็นอันว่าอุโบสถนั้นไม่ได้ทำ พระพุทธองค์จึงทรงปรารภเรื่องนี้ตรัสให้พระสงฆ์ยกเอาพระวินัยที่ทรงบัญญัติขึ้นไว้มาสวดเป็นปาฏิโมกข์แทน และให้พระสงฆ์สวดกันเอง พระพุทธเจ้าไม่เสด็จมาทำอุโบสถร่วมด้วยต่อไป^{๖๒} เพราะฉะนั้น จึงมีการยกเอาวินัยขึ้นสวดเป็นปาฏิโมกข์ทุก ๆ ๑๕ วัน สืบต่อมาจนบัดนี้ ปาฏิโมกข์ที่ยกเอาพระวินัยขึ้นสวดนี้ เรียกว่า วินัยปาฏิโมกข์ หรือ อาณาปาฏิโมกข์^{๖๓} คือวินัยสงฆ์ ๒๒๗ ข้อ ซึ่งต้องสวดทบทวนในที่ประชุมสงฆ์หรือการลงอุโบสถทุกกึ่งเดือนในวันพระและพระสงฆ์ก็ได้ปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบันนี้

๒. ญัตติหุติยกรรม^{๖๔} หมายถึง สังฆกรรมที่มีการสวด ๒ หน คือ ต้องสวดญัตติ ๑ หน และต้องสวดอนุสาวนา ๑ หน ต้องทำในสีมาใช้กับเรื่องที่ใหญ่กว่าญัตติกรรม เช่น การคว่ำบาตร การหยายบาตร การสวดให้ผ้ากฐิน (ถวายผ้ากฐิน) การสวดในการสมมติสีมา (การสวดในเวลาที่มีการตัดลูกนิมิต เมื่อสร้างโบสถ์เสร็จใหม่เป็นต้นมี ๗ ประการคือ

- ๑) นิสสารณา^{๖๕} คือ คว่ำบาตร ประมาณคฤหัสถ์ผู้ให้ร้ายศาสนา
- ๒) โอสารณา คือ หยายบาตร ถอนประมาณผู้เช่นนั้นอันประพหุติดีแล้ว
- ๓) สมมติต่างเรื่อง เช่น สมมติสีมา เป็นต้น

^{๖๐} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๖๘,๑๗๕. วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๘/๒๕๓.

^{๖๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๓/๒๗๘.

^{๖๒} วิ.จ. (บาลี) ๗/๓๘๖/๒๑๑. วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๖/๒๘๕.

^{๖๓} สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๓๘๖/๕๑๗.

^{๖๔} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๔๖. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๒.

^{๖๕} กงขา.อ. (บาลี) ๓๐๒.

๔) ให้ต่างอย่าง เช่น ให้ผ้ากฐิน เป็นต้น

๕) ประกาศถอนหรือเลิกอานิสงส์กฐิน เป็นต้น

๖) แสดงที่สร้างกุฏิให้แก่ภิกษุ

๗) กัมมลักษณะ^{๖๖} คือ กรรมที่เข้าข่ายเหมือนกัน ญัตติทุติยกรรมที่สวดในลำดับในการระงับอธิกรณ์ด้วยติณวัตถการวินัย

ตัวอย่างสังฆกรรมประเภทญัตติทุติยกรรมที่พระสงฆ์ต้องทำภายในสีมา คือ การกรานกฐินหรือประเพณีทอดกฐินเป็นประเพณีที่มีมาแล้วแต่ครั้งสมัยพุทธกาล ที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้มีการถวายผ้ากฐินแก่ภิกษุทั้งหลายตลอดมา^{๖๗} และเป็นประเพณีที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายทุกยุคทุกสมัยมีความนับถือกันว่าเป็นยอดของมหากุศลผลบุญ จะเป็นปัจจัยนำให้ผู้ได้ทอดกฐินนั้นได้ประสบซึ่งความสุขความเจริญในอริโลกและปรโลกตลอดกาลนาน

การทอดกฐินนี้ มีกำหนดและระยะเวลาดังนี้ คือ มีกำหนดตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ไปจนถึงกลางเดือน ๑๒ คือ มีกำหนดเวลา ๑ เดือน ภายหลังจากออกพรรษาแล้วจะทอดก่อนหรือภายหลังจากที่กำหนดไว้ไม่ได้เพราะได้มีเป็นพุทธบัญญัติไว้ คำว่า กฐิน มีความหมายเกี่ยวข้องกันถึง ๔ ประการ คือ

๑. กฐินที่เป็นชื่อของกรอบไม้ หมายถึง กรอบไม้แม่แบบสำหรับทำจีวร^{๖๘}

๒. กฐินที่เป็นชื่อของผ้า หมายถึง ผ้าที่ถวายให้เป็นกฐินภายในกำหนดกาล ๑ เดือน นับตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๒^{๖๙}

๓. กฐินที่เป็นชื่อของบุญกิริยาวัตถุ หมายถึง การทำบุญถวายทาน^{๗๐} คือการถวายผ้ากฐินเป็นทานแก่พระสงฆ์ผู้จำพรรษาอยู่ในวัดใดวัดหนึ่งครบ ๓ เดือน เพื่อสงเคราะห์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบให้มีผ้านุ่ง หรือผ้าห่มใหม่

๔. กฐินที่เป็นชื่อของสังฆกรรม^{๗๑} เรียกว่าการกรานกฐิน หมายถึง กิจกรรมของสงฆ์ก็จะต้องมีการสวดประกาศขอรับความคิดเห็นชอบจากที่ประชุมสงฆ์ ในการมอบผ้ากฐินให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เมื่อทำจีวรสำเร็จแล้วด้วยความร่วมมือของภิกษุทั้งหลาย ก็จะได้เป็นโอกาสให้ได้ช่วยกันทำ

^{๖๖} กงขา.อ. (บาลี) ๓๐๒.

^{๖๗} เสถียร พันธังสี และ หลวงวิจิตรวาทการ, **ประเพณีทำบุญ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สามมิตร, ๒๕๑๔), หน้า ๑๑.

^{๖๘} ประชิต สุกุลพัฒน์, **ศาสนพิธี**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗.

^{๖๙} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๓), หน้า ๑๔๙.

^{๗๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๙.

^{๗๑} ฝ่ายปริยัติปกครองศาสนศึกษา, **อธิบายวินัย สำหรับนักรธรรมชั้นเอก ฉบับกรมการศาสนา**, หน้า ๘๖.

จีวรของภิกษุรูปอื่นขยายเวลาทำจีวรได้อีก ๔ เดือน ทั้งนี้เพราะในสมัยพุทธกาลการหาผ้า การทำจีวรทำได้โดยยากไม่ทรงอนุญาตให้เก็บสะสมผ้าไว้เกิน ๑๐ วัน แต่เมื่อได้ช่วยกันทำสังฆกรรมเรื่องกฐินแล้ว อนุญาตให้แสวงหาผ้าและเก็บผ้าไว้ทำเป็นจีวรได้จนตลอดฤดูหนาว คือจนถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ของทุกปี

พระสงฆ์ผู้รับและกรานกฐิน อาานิสงส์หรือผลดีของฝ่ายพระสงฆ์ผู้รับและกรานกฐินมี พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุผู้กรานกฐินแล้วย่อมได้รับประโยชน์อาานิสงส์ ๕ ประการคือ

๑. เทียวไปไม่ต้องบอกลา
๒. ไม่ต้องถือไตรจีวรไปครบสำรับ
๓. ฉันทนโภชนะได้
๔. ทรงอิริยาบถจีวรไว้ได้ตามต้องการ
๕. พวกเขาจะได้จีวรที่เกิดขึ้นในที่นั้น

ภิกษุผู้กรานกฐินแล้วย่อมได้อานิสงส์ ๕ ประการ^{๗๒} ส่วนการกรานกฐิน จัดเป็นสังฆกรรมประเภทอุตฺตติยกรรม ที่พระสงฆ์ต้องทำภายในสีมา โดยผ่านเครื่องมือที่สำคัญสีมาและอุโบสถ เท่านั้นจึงจะถูกต้องสมบูรณ์ตามพุทธบัญญัติ

พิธีกรานกฐินเป็นพิธีฝ่ายภิกษุสงฆ์โดยเฉพาะคือภิกษุผู้ได้รับมอบผ้ากฐินนั้นนำผ้ากฐินไปทำเป็นไตรจีวรผืนใดผืนหนึ่ง เย็บ ย้อม แห้ง เรียบร้อยดีแล้ว เคาะระฆัง ประชุมกันในโรงพระอุโบสถ ภิกษุผู้รับผ้ากฐิน ถอนผ้าเก่าอธิษฐานผ้าใหม่ที่ได้รับนั้นเข้าชุดเป็นไตรจีวรเสร็จแล้ว ภิกษุรูปหนึ่งขึ้นสู่ธรรมาสน์แสดงพระธรรมเทศนา กล่าวคือเรื่องประวัติกฐินและอาานิสงส์ ครั้นแล้วภิกษุผู้รับผ้ากฐินนั่งคุกเข่าตั้งนะโม ๓ จบ แล้วเปล่งวาจาในท่ามกลางชุมนุมนั้น ตามลักษณะผ้าที่กรานดังนี้

ถ้าเป็นผ้าสังฆาฏิ เปล่งวาจากรานกฐินว่า "อิมายสังฆาฎิยา กฐินิ อุตฺตรามิ" แปลว่า ข้าพเจ้ากรานกฐินด้วยผ้าสังฆาฎินี้ (ในเวลาวานั้นไม่ต้องว่าคำแปลนี้) ๓ จบ

ถ้าเป็นผ้าอุตฺตราสงค์ เปล่งวาจากรานกฐินว่า "อิมินาอุตฺตราสงค์เน กฐินิ อุตฺตรามิ" แปลว่าข้าพเจ้ากรานกฐิน ด้วยผ้าอุตฺตราสงค์นี้ ๓ จบ

ถ้าเป็นผ้าอันตราสก (สบง) เปล่งวาจากรานกฐินว่า "อิมินา อันตราสกเน กฐินิ อุตฺตรามิ" แปลว่าข้าพเจ้ากรานกฐิน ด้วยผ้าอันตราสกนี้ ๓ จบ

อาานิสงส์กฐินสำหรับพระ ในพระวินัย ระบุอาานิสงส์กฐินไว้ ๕ คือ

๑. เข้าบ้านได้โดยมิต้องบอกลาภิกษุด้วยกัน
๒. เอาไตรจีวรไปโดยไม่ครบสำรับได้
๓. ฉันทอาหารเป็นคณโภชนได้

^{๗๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๖/๑๔๖.

๔. เก็บจิวรไว้ได้ตามปรารถนา

๕. ลากที่เกิดขึ้นเป็นของเธอผู้จำพรรษาในวัดนั้น

๓.๔ พระวินัยที่เกี่ยวกับการอัพภาน

๓.๔.๑ ความหมายของอัพภาน

อัพภาน หมายถึง การชักกลับมา, ในวินัยหมายถึง การรับภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส และได้ถูกทำโทษคือ อยู่ปริวาสแล้วให้กลับคืนเป็นผู้บริสุทธ์, การสวดประกาศเรื่องนี้ เรียกว่า สวดอัพภานและในการสวดอัพภานระงับอาบัติสังฆาทิเสส ต้องประกอบด้วยภิกษุ ๒๐ รูป เรียกว่า สงฆ์วิสตวิรรค, ภิกษุที่เข้าร่วมสังฆกรรมดังกล่าว ถ้ามากกว่าจำนวนที่กำหนดจึงจะใช้ได้ ถ้าขาดจำนวนใช้ไม่ได้

อัพภาน คือ การที่สงฆ์เรียกเข้าหมู่ หรือ การที่ภิกษุท่านได้ชำระสิกขาบทที่ได้ทำให้ตนมัวหมอง จนผ่านขั้นตอนการอยู่ประพฤติปริวาส การขอมานัต นั้บราตรีจนครบกระบวนการขั้นตอนของการประพฤติวุฏฐานวิธี ตามที่พระวินัยกำหนด จนมาถึงขั้นตอนสุดท้ายคือ สงฆ์เรียกภิกษุนั้นเข้าหมู่แห่งสงฆ์ เป็นสงฆ์ปกติไม่มีความมัวหมอง ต่างพร้อมติดตัวแล้ว จึงเป็นการให้อัพภานซึ่งการให้อัพภานนี้พระวินัยกำหนดให้สงฆ์สวดเรียกเข้าหมู่โดยต้องใช้สงฆ์สวดจำนวน ๒๐ รูป ขึ้นไป เมื่อสงฆ์ ๒๐ รูปทำสังฆกรรมสวดเรียกเข้าหมู่ให้แล้ว ก็ถือเป็นสิ้นสุดกระบวนการประพฤติวุฏฐานวิธีในทางพระวินัย ภิกษุ นั้น ๆ ก็ เป็นภิกษุผู้บริสุทธ์ เป็น “ปริสุทโธ” การกำหนดองค์สงฆ์ที่ต้องทำกรรมในการประพฤติวุฏฐานวิธี มี ๒ ประเภท คือ

๑. จตุวรรคสงฆ์ มีจำนวน ๔ รูป (หรือ ๕ รูปรวมองค์สวด) ให้ปริวาส ให้มานัต ให้ปฏิกัสนา

๒. วิสตวิรรคสงฆ์ มีจำนวน ๒๐ รูป (๒๑ รวมองค์สวด) ให้อัพภาน

๓.๔.๒ วิธีปฏิบัติของการขออัพภาน

การขออัพภาน คือ ถ้าต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วไม่ได้ปิดไว้ พึงประพฤตินานัตสิ้น ๖ ราตรีแล้ว ขออัพภานกับสงฆ์วิสตวิรรค สงฆ์สวดอัพภานแล้ว ชื่อว่าเป็นผู้บริสุทธ์จากอาบัติ แต่ถ้าภิกษุผู้ต้องปกปิดอาบัติไว้ล่วงวันเท่าใด ต้องประพฤติวัตรเรียกว่า อยู่ปริวาส ขดใช้ครบจำนวนวันเท่านั้น ก่อนจึงประพฤตินานัตเพิ่มอีก ๖ ราตรี แล้วจึงขออัพภานกะสงฆ์วิสตวิรรค เมื่อสงฆ์อัพภานแล้ว อาบัติสังฆาทิเสสที่ต้อง ชื่อว่าเป็นอันระงับ

๓.๔.๓ วิธีการสวดให้อัพภาน มีอยู่ ๓ วิธี คือ

๑. วิธีการขอมหมู่ สวดหมู่ ซึ่ง การขอมหมู่ สวดหมู่ ก็คือ ภิกษุผู้ประสงค้อยู่ประพฤติปริวาส ได้สวดขอปริวาส มานัตและอัพภาน ซึ่งภิกษุที่ขอมหมู่ก็คือ สงฆ์อนุญาตให้ภิกษุเข้าสวดขอ

ปรีวาสาพร้อมกันครั้งละ ๓ รูป ส่วนคณะสงฆ์อาจารย์กรรมนั้นต้องใช้จำนวนสงฆ์ทั้งหมด ๒๑ รูป รวมองค์สวด

๒. วิธีการขอหมู่ สวดเดี่ยว ซึ่งก็คือ ภิกษุผู้ประสงค์อยู่ประพฤติปรีวาสา ได้สวดขอปรีวาสมานัตและอัฏฐาน ซึ่งสงฆ์อนุญาตให้ภิกษุเข้าขอปรีวาสาพร้อมกันครั้งละ ๓ รูป แต่ให้สวดครั้งละหนึ่งรูปคือสวดองค์เดียว เดี่ยว ๆ ส่วนคณะสงฆ์อาจารย์กรรมนั้นต้องใช้จำนวนสงฆ์ทั้งหมด ๒๑ รูป รวมองค์สวด

๓. วิธีการขอเดี่ยว สวดเดี่ยว ก็คือ สงฆ์อนุญาตให้ภิกษุเข้าขอปรีวาสาครั้งละ ๑ รูป และให้สวดครั้งละหนึ่งรูปคือสวดองค์เดียวเดี่ยว ๆ ส่วนคณะสงฆ์อาจารย์กรรมนั้นต้องใช้จำนวนสงฆ์ทั้งหมด ๒๑ รูป รวมองค์สวด

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมและบัญญัติวินัย หมายถึง อำนาจนิติบัญญัติ พระธรรมวินัย จึงถือเป็นธรรมนุญสูงสุดในพระพุทธศาสนา ที่ใช้ในการปกครองพุทธบริษัทให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบของพระธรรมวินัยพระพุทธองค์ทรงปกครองภิกษุสงฆ์ หมายถึง อำนาจการบริหาร และทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น หมายถึง อำนาจตุลาการ ที่พระภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติผิดจากพระธรรมวินัยที่ทรงบัญญัติไว้ เมื่อภิกษุสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น ก็มีทั้งสมานสังวาสและนานาสังวาส มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมที่แตกต่างกัน คือสงฆ์ไม่ร่วมสังวาสและอุโบสถร่วมกัน เป็นเหตุให้สงฆ์มีการแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่ายหลังพุทธปรินิพพานคือหินยานหรือเถรวาทและมหายานหรืออุตตรนิกาย เป็นต้น

การบริหารงานคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล เป็นการบริหารงานภายในศาสนจักรเองทางรัฐไม่เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ก็เข้ามาช่วยอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและทางศาสนาก็ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการบ้านเมือง ไม่แสดงธรรมขัดแย้งกับทางการเมือง และไม่ปฏิบัติให้ผิดพระราชกำหนดกฎหมายของบ้านเมือง การบริหารคณะสงฆ์มาแล้วตั้งแต่พุทธกาล หลักที่ใช้คือ พระธรรมวินัย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าธรรมธิปไตยนั่นเอง

อำนาจนิติบัญญัติเป็นของพระพุทธเจ้า นิติบัญญัติคือพระวินัย ศีล ๒๒๗ สิกขาบทของพระภิกษุ ซึ่งเป็นกฎระเบียบสำหรับควบคุมความประพฤติของพระภิกษุให้เรียบร้อยคือ

๑. พระวินัยแต่ละสิกขาบทนั้นมีการชี้แจงรายละเอียดชัดเจนมาก ทั้งนี้เพื่อให้พระภิกษุมีความเข้าใจอย่างแจ่มชัดไม่คลุมเครือ สามารถปฏิบัติตามได้ถูกต้อง และมีการประชุมทบทวนพระวินัยกันทุก ๑๕ วัน เรียกว่าลางอุโบสถสวดพระปาฏิโมกข์^{๗๓} เป็นต้น เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายจำได้อย่างแม่นยำ ซึ่งต่างกับกฎหมายทางโลกที่รัฐ ไม่มีระบบการศึกษากฎหมายแก่ประชาชนอย่างทั่วถึง และต่อเนื่องเช่นนี้แต่ละประเทศจึงมีประชาชนจำนวนมากที่ไม่รู้กฎหมาย

^{๗๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๓/๒๐๙.

๒. พระวินัยทุกสิกขาบทเป็นพุทธบัญญัติทั้งสิ้น กล่าวคือพระพุทธรเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้นที่บัญญัติขึ้น ส่วนพระสาวกเป็นผู้ศึกษาและปฏิบัติตามเท่านั้น ด้วยเหตุนี้พระวินัยทุกข้อจึงมีสมบูรณ์และศักดิ์สิทธิ์ใช้ไต่ยาวนาน ส่วนกฎหมายทางโลกนั้นเนื่องจากผู้ร่างยังไม่หมดกิเลสและความรู้อย่างไม่สมบูรณ์จึงต้องอาศัยการระดมความคิด ตัดสินด้วยเสียงส่วนใหญ่และมีการปรับปรุงแก้ไขเป็นระยะ ๆ เมื่อสังคมและบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา

๓. คุณสมบัติของพระวินัยซึ่งถือเป็นนักกฎหมายในทางธรรมนั้น มีการกำหนดคุณสมบัติที่ชัดเจนว่าจะต้องมีความรู้คู่ศีลธรรม เพื่อให้มีความเข้าใจหลักนิติบัญญัติในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ ความเป็นมาของกฎหมายในพระไตรปิฎก พระวินัยคือกฎหมายในพระไตรปิฎก มีองค์ประกอบของสิกขาบท ขั้นตอนการบัญญัติสิกขาบท หมวดหมู่และจำนวนสิกขาบท ตัวอย่างสิกขาบทในพระปาฏิโมกข์ สิกขาบทเป็นพุทธบัญญัติมิใช่มติคณะสงฆ์ การประชุมทบทวนสิกขาบททุกกึ่งเดือนหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการลงอุโบสถสวดพระปาฏิโมกข์เป็นต้น อธิกรณ์ในพระไตรปิฎก อธิกรณ์สมณะธรรมเครื่องระงับอธิกรณ์ และพระวินัยธรรมนักกฎหมายในพระธรรมวินัย สีม่าจึงมีบทบาทในฐานะเป็นที่รองรับการปกครองคณะสงฆ์ในทางนิติบัญญัติ โดยผ่านทางเครื่องมือที่สำคัญคือสีมาและอุโบสถตั้งได้นำเสนอมาแล้ว

ส่วนสิกขาบททั้ง ๒๒๗ ข้อ รวมทั้งสิกขาบทปลีกย่อยอื่น ๆ นั้นเป็นพุทธบัญญัติทั้งสิ้น กล่าวคือ เมื่อมีเหตุที่ไม่เหมาะสมจากการกระทำของพระภิกษุเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์ สอบถามเรื่องราว ตำหนิผู้กระทำความผิด แจกแจงให้ทราบว่าการกระทำนั้นไม่เหมาะสม มีโทษอย่างไร แล้วทรงบัญญัติพระวินัยขึ้น ห้ามมิให้พระภิกษุกระทำพฤติกรรมอย่างนั้นอีก พร้อมกำหนดโทษว่า หากภิกษุรูปใดฝ่าฝืนไปกระทำจะมีโทษอย่างไร ส่วนภิกษุที่เป็นเหตุต้นบัญญัตินั้นก็ยังไม่ต้องรับโทษ^{๗๔} เพราะในขณะที่กระทำการนั้นยังไม่มีบทบัญญัติห้าม พระองค์ไม่ปรับความผิดย้อนหลัง พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นทีละข้อตามเหตุที่เกิดขึ้นอย่างนี้ ส่วนพระสาวกเป็นผู้ศึกษาและปฏิบัติตามเท่านั้น ซึ่งต่างกับการบัญญัติกฎหมายในทางโลกที่จะมีการประชุมระดมความคิดเห็นจากนักกฎหมายจำนวนมาก และนำเสนอเพื่ออนุมัติจากรัฐสภา หากรัฐสภาเห็นชอบก็สามารถนำกฎหมายนั้น ๆ มาบังคับใช้ได้

เหตุที่สิกขาบททุกข้อเป็นพุทธบัญญัติล้วนทำให้มีความศักดิ์สิทธิ์เป็นกรอบแห่งความประพฤติและการอยู่ร่วมกันของคณะสงฆ์มากกว่า ๒,๕๐๐ ปี เป็นเสมือนหนึ่งรัฐธรรมนูญของคณะสงฆ์ ส่วนกติกาย่อยที่หมู่สงฆ์ในทีใดที่หนึ่งกำหนดขึ้นนั้น ก็สามารถมีได้ตามความเหมาะสม ของยุคสมัยและสถานการณ์ แต่จะต้องไม่ขัดหรือแย้งกับพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเหมือนกฎหมายที่ต้องไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญฉนั้น

^{๗๔} วิ.มทา. (ไทย) ๑/๖๖/๕๓.

นิกคหกรรม ๖ ชนิด ที่พระพุทธองค์ประทานอนุญาตให้สงฆ์ทำนิกคหกรรมแก่ภิกษุผู้ประพฤติมิชอบด้วยนิกคหกรรม ๖ ชนิด^{๗๕} คือ

๑. ตัชชนียกรรม^{๗๖} หมายถึง กรรมที่พระสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุผู้ควรชู้ เช่น การที่สงฆ์ตำหนิโทษภิกษุผู้ก่อการทะเลาะวิวาท ก่ออธิกรณ์ขึ้นในพระสงฆ์ เป็นผู้มีอาบัติมาก และคลุกคลีกับคฤหัสถ์ในทางที่ไม่สมควร เป็นนิกคหกรรมซึ่งจัดเป็นสังฆกรรมประเภทหนึ่งที่สงฆ์พึงทำแก่ภิกษุผู้ก่อการทะเลาะวิวาท ก่ออธิกรณ์ขึ้นในสงฆ์เป็นต้น

๒. นิสยกรรม^{๗๗} หมายถึง กรรมที่พระสงฆ์พึงทำให้เป็นผู้ไร้ยศ เช่นการถอดยศคือปรับให้ถือนิสัยใหม่ แก่ภิกษุผู้มีอาบัติมาก เป็นผู้มีศีลวิบัติ กล่าวติเตียนพระพุทธเจ้าติเตียนพระธรรมติเตียนพระสงฆ์ เป็นนิกคหกรรมซึ่งจัดเป็นสังฆกรรมประเภทหนึ่งที่สงฆ์พึงทำแก่ภิกษุเช่นนั้น ภิกษุผู้ถูกลงนิสัยกรรมนั้น แม้มีพรรษาครบ ๕ พันนิสัยแล้วก็ดี เป็นพระเถระเป็นพระอุปัชฌาย์เป็นอาจารย์ได้แล้ว ถ้าถูกพระสงฆ์ลงนิสัยกรรมแล้ว ต้องกลับถือนิสัยใหม่อีก และจะต้องถือนิสัยในสำนักของภิกษุผู้อ่อนกว่าเป็นต้น

๓. ปัพพาชนียกรรม^{๗๘} หมายถึง กรรมที่พระสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุผู้จะถูกสงฆ์ขับไล่ เป็นนิกคหกรรมซึ่งจัดเป็นสังฆกรรมประเภทหนึ่งที่พระสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุผู้ประทุษร้ายตระกูลคือ ประจบคฤหัสถ์ด้วยอาการอันมิชอบมิควร และประพฤติลามกมีประการต่าง ๆ จนเป็นที่โจษจันกันไปทั่วทุกหนทุกแห่ง ซึ่งเรียกว่ามีข่าวเชิงแซ่โดยการขับไล่ออกจากไปจากอาวาสเป็นต้น

๔. ปฎิสารณียกรรม^{๗๙} หมายถึง การที่พระสงฆ์ลงโทษให้ภิกษุไปขอขมาคฤหัสถ์ เป็นนิกคหกรรม จัดเป็นสังฆกรรมประเภทหนึ่งที่พระสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุผู้มีปากกล้า ต่ำว่าคฤหัสถ์ผู้มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นทายกทายิกา อุปัฏฐากพระสงฆ์ด้วยปัจจัย ๔ เป็นทางที่จะยังบุคคลผู้ไม่เลื่อมใสมิให้เลื่อมใส ทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมศรัทธาเป็นอย่างอื่นเป็นต้น

๕. อุกเขปนียกรรม^{๘๐} หมายถึง วิธีการลงโทษที่พระสงฆ์กระทำแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ หรือไม่ยอมทำคินอาบัติ มีทฎฐิลาภคือมีความเห็นชั่ว ยังไม่ยอมสละซึ่งเป็นทางเสียศีลสามัญญาตาหรือทฎฐิสามัญญาตา โดยยกเธอเสียจากการสมคบกับสงฆ์ คือไม่ให้ฉัน

^{๗๕} ฝ่ายปริยัติปกรณ์ กองศาสนศึกษา, อธิบายวินัย สำหรับนักรธรรมชั้นเอก ฉบับกรมการศาสนา, หน้า ๒๑๔.

^{๗๖} วิ.ม. (บาลี) ๕/๔๐๗/๒๐๔. วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๐๗/๒๙๗.

^{๗๗} วิ.ม. (บาลี) ๕/๔๑๒/๒๐๗. วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๑๒/๓๐๑.

^{๗๘} วิ.ม. (บาลี) ๕/๔๑๓/๒๐๘. วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๑๓/๓๐๒.

^{๗๙} วิ.ม. (บาลี) ๕/๔๑๔/๒๐๘. วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๑๔/๓๐๓.

^{๘๐} วิ.ม. (บาลี) ๕/๔๑๕/๒๐๘. วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๑๕/๓๐๓.

ร่วม ไม่ให้อยู่ร่วมกับสงฆ์ ไม่ให้มีสิทธิเสมอกันกับภิกษุทั้งหลาย เป็นนิกคกรรมซึ่งจัดเป็นสังฆกรรมประเภทหนึ่ง ที่พระสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุผู้ทำการบวชเป็นผู้นิเวศน์วิบัติ กล่าวแต่เพียงพระพุทธรูปเจ้าพระธรรมและพระสงฆ์เป็นต้น

๖. ตัสสาปาปิยสิกากรรม^{๘๑} หมายถึง กรรมที่พระสงฆ์ทำแก่ภิกษุผู้เป็นจำเลยในอนุวาทาธิกรณ์ให้การกลับไปกลับมา คือ เดียวปฏิเสธ เดียวสารภาพ พุดถลากไถลพุดกลบเลื่อนข้อที่ถูกซักถาม และพุดมุสาซึ่งหน้า การที่พระสงฆ์ทำกรรมนี้ภิกษุแก่ภิกษุผู้มีความประพฤติเช่นนั้นเพื่อเป็นการลงโทษตามความผิด แม้ว่าเธอจะไม่ยอมรับ หรือเป็นการเพิ่มโทษจากอาบัติเดิมที่ต้องเป็นนิกคกรรม จัดเป็นสังฆกรรมประเภทหนึ่งที่พระสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุผู้เป็นจำเลยในอนุวาทาธิกรณ์เป็นต้นนั้น

เมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้นระหว่างสงฆ์กับสงฆ์ด้วยกันคณะสงฆ์จะต้องดำเนินการซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นคดี คือเป็นปัญหาข้อขัดแย้ง การระงับอธิกรณ์นั้นจัดเป็นสังฆกรรมประเภทอุตติหุติกรรมต้องทำภายในสี่มาและอุโบสถเท่านั้นจึงจะถูกต้องตามพระธรรมวินัย อธิกรณ์มี ๔ ประเภท ^{๘๒} คือ

(๑) วิวาทาธิกรณ์^{๘๓} คือ วิวาทกันเรื่องพระธรรมวินัย พระพุทธรูปเจ้าตริสถึงวิวาทาธิกรณ์ว่าเป็นเรื่องที่ภิกษุทั้งหลายวิวาทกันด้วยเรื่องธรรมวินัย ๙ ประการคือ

๑) นี้เป็นธรรม นี้ไม่เป็นธรรม

๒) นี้เป็นวินัย นี้ไม่เป็นวินัย

๓) นี้พระตถาคตเจ้าตรัสไว้ นี้พระตถาคตเจ้าไม่ได้ตรัสไว้

๔) นี้พระตถาคตเจ้าทรงประพฤติมา นี้พระตถาคตเจ้าไม่ได้ทรงประพฤติมา

๕) นี้พระตถาคตเจ้าทรงบัญญัติไว้ นี้พระตถาคตเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติไว้

๖) นี้เป็นอาบัติ นี้ไม่เป็นอาบัติ

๗) นี้เป็นอาบัติเบา นี้เป็นอาบัติหนัก

๘) นี้เป็นอาบัติมีส่วนเหลือ คือ ต้องเข้าแล้วยังไม่ขาดจากความเป็นภิกษุ นี้เป็นอาบัติหาส่วนเหลือมิได้คือต้องเข้าแล้วขาดจากความเป็นภิกษุ

๙) นี้เป็นอาบัติชั่วหยาบ นี้เป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ^{๘๔}

เมื่อภิกษุทั้งหลายวิวาทกันด้วยเหตุ ๙ ประการนี้แล้ว ทำให้เกิดความบาดหมาง ความทะเลาะ ความแก่งแย่ง ความพุ่มเถียง และการกล่าวเพื่อความกัลลัดกลุ่มใจ เป็นต้น

^{๘๑} วิ.สงคห.อ. (บาลี) ๒๔๙.

^{๘๒} วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๗๕/๒๑๐. วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๗๕/๓๗๐.

^{๘๓} วิ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๕-๓๘๖/๙๓.

^{๘๔} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๑.

(๒) อนุวาทาธิกรณ์^{๘๕} คือ การโจทก์กันด้วยอาบัติ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ย่อมโจทก์คือฟ้องร้องภิกษุด้วยศีลวิบัติหรืออาบัติคือการผิดศีล อาจารย์วิบัติคือมารยาทเสื่อมเสีย วิบัติคือความเห็นผิด อาชีวิบัติคือการเล่นชีพในทางที่ผิด เช่น การบิณฑบาตเป็นการเป็นหมอดู การเป็นหมอรักษาโรคการประกอบอาชีพอย่างฆราวาสอื่น ๆ เป็นต้นนี้เรียกว่าอนุวาทาธิกรณ์^{๘๖} มูลเหตุที่ทำให้เกิดอนุวาทาธิกรณ์นั้นมี ๓ ประการคือ

๑) การโจทก์กันด้วยอาบัติต่าง ๆ

๒) เป็นภิกษุผู้มีศีลไม่บริสุทธิ์อยู่ในท่ามกลางสงฆ์ ได้ประพฤติล่วงละเมิดพระพุทธานุญาตต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ

๓) เป็นภิกษุผู้่อลัชชีคือไม่มีความละอาย มีความประพฤติเสียหายเป็นต้น

อนุวาทาธิกรณ์เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ไม่ระงับเสียย่อมเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมเสีย ๒ ประการคือ

๑. ทำให้เสียศีลสามัญญตา และทิสัญญตา

๒. ทำให้เสียความสามัคคีของสงฆ์^{๘๗}

ส่วนผลร้ายทั้ง ๒ ประการนี้ เป็นความแตก เป็นนานาสังวาส จนถึงเป็นนานานิกายก็ได้ ฉะนั้นภิกษุผู้เป็นประธานของสงฆ์ต้องหาทางระงับเสียเพื่อความพร้อมเพรียงของสงฆ์

(๓) อาปัตตาทิกรณ์^{๘๘} คือ อาบัติและการแก้ไขอาบัติ หมายถึง การล่วงละเมิดสิกขาบทหรือศีลที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ โดยมีชื่อ ๗ กอง^{๘๙} คือ

๑) อาบัติปาราชิก เป็นความผิดที่ละเมิดข้อห้ามใดข้อห้ามหนึ่งในจำนวน ๔ ข้อ คือ เสพเมถุน ถือเอาของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้หรือลักขโมยนั้นเอง ชำม่นุชย์ให้ตาย หรืออวดอุตริมนุสสธรรม ภิกษุผู้กระทำผิด เรียกว่า ต้องอาบัติปาราชิก โทษที่ได้รับเป็นโทษหนัก คือการขาดจากความเป็นภิกษุ

๒) อาบัติสังฆาทิเสส อาบัติขั้นรองลงมา คือ สังฆาทิเสส หมายถึง ความผิดในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งในจำนวน ๑๓ ข้อ เช่น มีความกำหนดอยู่แล้วจับต้องกายหญิง มีความกำหนดอยู่แล้วพูดเกี้ยวหญิง เป็นสื่อชักให้ชายหญิงเป็นสามีภรรยา กัน ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน เป็นต้น ภิกษุผู้กระทำผิดเรียกว่า ต้องสังฆาทิเสส เป็นโทษระดับกลาง ต้องรับโทษ “อยู่กรรมทรมานตน” จึง

^{๘๕} วิ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๕-๓๘๖/๙๓.

^{๘๖} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๒.

^{๘๗} ฝ่ายปริยัติปกครอง กองศาสนศึกษา, อธิบายวินัย สำหรับนักรธรรมชั้นเอก ฉบับกรมการศาสนา, หน้า ๑๒๙.

^{๘๘} วิ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๕-๓๘๖/๙๓.

^{๘๙} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๒.

จะพ้นอาบัติ การอยู่กรรมทรมาณตน คือ การอยู่ในที่สงบในช่วงเวลาหนึ่ง สำรวมกายใจ ใคร่ครวญพิจารณาโทษของตนแล้วตั้งใจไม่กระทำความผิดเช่นนั้นอีก

๓) อาบัติอุลลัจจัย อาบัติที่เกิดจากการกระทำที่หยาบคาย มักเป็นสิ่งที่ขังไม่ได้ กระทำ เพียงแต่คิดเจตนาจะกระทำ เช่น มีความกำหนัด มีจิตปฏิพัทธ์ มีอารมณ์เพศ คิดจะร่วมเพศ ก็จะไม่อาบัติอุลลัจจัย เมื่อภิกษุรู้ตัวว่าต้องอาบัติประเภทนี้ ก็ให้บอกความผิดของตนเองแก่ภิกษุรูปอื่น ก็พ้นอาบัติ

๔) อาบัติปาจิตตีย์ อาบัติที่ทำให้ความดีงามตกไป เป็นอาบัติที่ไม่ต้องโทษร้ายแรงให้โทษคือ เรียกสงฆ์มาว่ากล่าวตักเตือน ปาจิตตีย์ มักเป็นความผิดในเชิงการใช้คำพูด เช่น พูดส่อเสียด กล่าวธรรมพร้อมกับผู้ไม่ได้บวชในขณะที่สอน

๕) อาบัติปาฏิเทสนียะ อาบัติที่ต้องแสดงคืนกับบุคคลที่ทำให้ต้องอาบัติ ปาฏิเทสนียะ แปลว่า ฟังแสดงคืน ส่วนมากเกี่ยวข้องกับโภชนาสงฆ์ เช่น ห้ามรับของเคี้ยวของฉันจากมือผู้หญิง ห้ามรับอาหารที่เขาไม่ได้จัดไว้ก่อนเมื่ออยู่ป่า

๖) อาบัติทุกกฏ อาบัติที่เกิดจากการทำที่ไม่ดีไม่เหมาะสม ทุกกฏ แปลว่า ทำไม่ดี ที่มักเกิดขึ้นจากความผิดพลาดเล็ก ๆ น้อย ๆ ส่วนมากเกี่ยวกับมารยาทต่าง ๆ ที่ไม่เหมาะสม เช่น ภิกษุสวมเสื้อ สวมหมวก ใช้น้ำโปกศีรษะ

๗) อาบัติทุพภาษิต^{๙๐} อาบัติที่เกิดจากการพูดไม่ดีไม่เหมาะสม ทุพภาษิต แปลว่า คำชั่ว คำเสียหาย คำพูดที่ไม่ดี โดยเป็นอาบัติเบาที่สุด มักเกิดขึ้นโดยความนึกคิดที่ไม่ได้ส่อเจตนาร้าย เช่น ภิกษุพูดกับภิกษุที่มีกำเนิดเป็นจัณฑาล ว่าเป็นคนชาติจัณฑาล ถ้ามุ่งว่ากระทบให้อับยศ ต้องอาบัติทุกกฏ แต่ถ้ามุ่งเพียงล้อเล่น ต้องอาบัติทุพภาษิต

โดยอาบัติอย่างกลางและอย่างเบา นั้น เป็นอาบัติที่ยังแก้ไขได้ เรียกว่า สตกัจฉา

อาบัติปาราชิก อาบัติสังฆาทิเสส อาบัติปาจิตตีย์ และอาบัติปาฏิเทสนียะนั้นเป็นอาบัติที่มีชื่อตรงกับชื่อสิกขาบท โดยสิกขาบทนิสสัคคียปาจิตตีย์กับสิกขาบทปาจิตตีย์นั้น มีชื่ออาบัติว่า ปาจิตตีย์เหมือนกัน สำหรับอาบัติอุลลัจจัยแปลว่าความล่วงละเมิดที่หยาบ เป็นอาบัติที่หนักrongลงมา จากสังฆาทิเสส อุลลัจจัยนั้นเป็นอาบัติที่มีวัตถุเดียวกันกับอาบัติปาราชิก และอาบัติสังฆาทิเสส อาบัติทุกกฏแปลว่าทำไม่ดี เป็นอาบัติที่มีโทษเบารองจากอาบัติปาฏิเทสนียะ โดยสิกขาบทในหมวดเสขियวัตรทั้งหมดรวมทั้งพระบัญญัติเกี่ยวกับมารยาทอื่น ๆ นอกปาฏิโมกข์สังวรศีล หากภิกษุล่วงละเมิด จะต้องอาบัติทุกกฏ อาบัติทุพภาษิต แปลว่า พูดไม่ดี เป็นอาบัติที่มีโทษเบาที่สุดคือมีโทษเบาว่าทุกกฏ อาบัติทั้ง ๗ กองนี้จัดเป็น ๒ ประเภท คือ

^{๙๐} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๔๕. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๒.

๑) ครุกาบัตติ^{๙๑} หมายถึง อาบัตินัก จัดเป็นอาบัตินักชั่วหยาบที่เรียกว่า ทุฏฐลาบัตติ หรืออาบัตินักที่เป็นโทษล่ำ ได้แก่ปาราชิก และสังฆาติเสส ปาราชิกนั้นเป็นอาบัตินักชั้นอเทกัจฉา คือ เยียวยาแก้ไขไม่ได้ ซึ่งทำให้ภิกษุผู้ต้องมีโทษถึงที่สุดคือขาดจากความเป็นภิกษุ ส่วนสังฆาติเสสเป็น อาบัตินักชั้นสเทกัจฉาพอเยียวยาแก้ไขให้กลับเป็นภิกษุปกติได้ด้วยวุฏฐานคามินี คือจะพ้นได้ด้วย การอยู่ปริวาสหรืออยู่กรรม

๒) ลหุกาบัตติ^{๙๒} หมายถึง อาบัตินัก จัดเป็น อทุฏฐลาบัตติ คืออาบัตินักชั่วหยาบ ได้แก่อาบัตินัก ๕ กองที่เหลือ ตั้งแต่ถูลัจฉัยลงมา ซึ่งจะแก้ไขได้หรือระงับได้ด้วย เทสนาคามินี คือ การแสดงหมายถึงเปิดเผยความผิดของตนต่อหน้าพระภิกษุหรือหมู่พระภิกษุคือสงฆ์

(๔) กิจจาธิกรณ์^{๙๓} คือ กิจที่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจะพึงกระทำมี ๔ ประการจะ ได้อธิบายดังต่อไปนี้

๑) อปโลกนกรรม^{๙๔} หมายถึง กรรมคือการบอกเล่ากันในที่ประชุมสงฆ์เพื่อขอ ความเห็นชอบร่วมกัน เพื่อทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การอุปโลกนกรรม คือ การที่ตัวแทนสงฆ์แจ้ง ให้สงฆ์ทราบว่าจะยกผ้ากฐินให้กับพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เพื่อขอความเห็นชอบจากคณะสงฆ์ใน พิธีกรรมทอดกฐินประจำปี หากพระภิกษุทุกรูปในที่ประชุมสงฆ์เห็นพ้องกันหรือมีมติร่วมกัน ไม่มีใครคัดค้านพระภิกษุรูปที่ได้รับการเสนอชื่อนั้นก็จะได้ผ้ากฐินนั้นมาใช้สอย

๒) ญัตติกรรม คำว่า ญัตติ แปลว่า คำเผด็จสงฆ์ หมายถึง การประกาศให้สงฆ์ ทราบเพื่อทำกิจร่วมกัน ญัตติกรรม หมายถึง กรรมอันกระทำด้วยการตั้งญัตติเพียงอย่างเดียว คือ เพียงแต่ประกาศให้สงฆ์ทราบว่าจะทำกิจนั้น ๆ เท่านั้น ไม่มีการขอมติจากคณะสงฆ์เหมือน อุปโลกนกรรม เช่น การทำอุโบสถหรือพิธีฟังสวดพระปาฏิโมกข์ เป็นต้น

๓) ญัตติหุติกรรม แปลว่า กรรมที่มีญัตติเป็นที่สอง หมายถึง กรรมที่มีวาจาหรือ การกล่าวครบ ๒ รวมทั้งญัตติ กล่าวคือ เมื่อมีการสวดตั้งญัตติแล้ว จะมีการสวดอนุสาวนา คือ คำสวด ประกาศขอมติจากสงฆ์อีกครั้งรวมเป็นสองจึงชื่อว่าญัตติหุติกรรม เช่น การทำสังคายนา พระไตรปิฎก การสมมติสีมา เป็นต้น

๔) ญัตติจตุตถกรรม^{๙๕} แปลว่า กรรมที่มีญัตติเป็นที่สี่ หมายถึง กรรมที่มีวาจาหรือ การกล่าวครบ ๔ รวมทั้งญัตติ กล่าวคือ เมื่อมีการสวดตั้งญัตติแล้ว จะมีการสวดอนุสาวนาคือคำสวด

^{๙๑} กงขา.อภินวฎีกา. (บาลี) ๖๔.

^{๙๒} กงขา.อภินวฎีกา. (บาลี) ๖๔.

^{๙๓} วิ.อ. (บาลี) ๒/๓๔๓/๑๐๐.

^{๙๔} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๔๖. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๒.

^{๙๕} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๔๖. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๒.

ประกาศขอมติจากสงฆ์อีก ๓ ครั้งรวมเป็นสี่จึงเชื่อว่าญัตติจตุตถกรรม ทั้งนี้เพื่อให้คณะสงฆ์มีเวลาพิจารณาหลายเที่ยวว่า จะอนุมติหรือไม่ ญัตติจตุตถกรรมใช้กับพิธีกรรมที่มีความสำคัญ เช่น การอุปสมบท และนิคหกรรม เป็นต้น

สำหรับมูลเหตุแห่งกิจจาธิกรรม พระพุทธเจ้าตรัสว่าสงฆ์เป็นมูลอันหนึ่งแห่งกิจจาธิกรรม ทั้งนี้เพราะกิจจาธิกรรม หมายถึง กิจที่สงฆ์จะพึงกระทำ ดังนั้นสงฆ์เท่านั้นที่จะให้มีกิจจาธิกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นได้ ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเพียงรูปเดียวหรือภิกษุมากกว่าหนึ่งรูปแต่ไม่ครบองค์สงฆ์คือตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปไม่อาจจะทำกิจจาธิกรรมได้

(๕) อธิกรณสมณะ^{๙๖} คือ ธรรมเครื่องระงับอธิกรณ พระพุทธเจ้าตรัสอธิกรณสมณะไว้ในพระปาฏิโมกข์ เพื่อเป็นหลักให้ภิกษุใช้สำหรับระงับอธิกรณที่เกิดขึ้นแล้วในพระพุทธศาสนา คือ

๑) สัมมาขาวินัย คือ การระงับอธิกรณในที่พร้อมหน้า หมายถึง พร้อมหน้าสงฆ์พร้อมหน้าบุคคล คือ คู่กรณี พร้อมหน้าวัตถุ คือ ยกเรื่องที่เกิดขึ้นขึ้นมาวินิจฉัย และพร้อมหน้า ธรรมคือวินิจฉัยถูกต้องตามธรรมวินัย

๒) สติวินัย คือ การระงับอธิกรณโดยถือว่าเป็นผู้มีสติสมบูรณ์ ใช้ในกรณีที่จำเลยเป็นพระอรหันต์ซึ่งเป็นผู้มีสติสมบูรณ์

๓) อมูหหวินัย คือ การระงับอธิกรณโดยยกประโยชน์ให้ว่าต้องอาบัติในขณะภิกษุนั้นเป็นบ้า

๔) ปฎิญาตกรณะคือการระงับอธิกรณตามคำรับสารภาพของจำเลย

๕) ตัสสปาปิยสิกาคือการระงับอธิกรณโดยการลงโทษแก่ผู้ทำผิด

๖) เยภุยยสิกาคือการระงับอธิกรณตามเสียงข้างมากโดยเสียงข้างมากในที่นี้จะต้องเป็นเสียงข้างมากของภิกษุธรรมวาทีเท่านั้น ธรรมวาที คือ ผู้มีปกติกล่าวธรรม หรือ ผู้พูดถูกต้องตรงตามหลักธรรม

๗) ตินวัตถการวินัย^{๙๗} คือ การระงับอธิกรณโดยการประณิประนอม ใช้ในกรณีที่ เป็นเรื่องร้ายแรง หากระงับอธิกรณโดยตัดสินให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งผิดอาจทำให้สงฆ์แตกแยกได้ แต่ยกเว้นอาบัติที่มีโทษหนักและอาบัติเนื่องด้วยคฤหัสถ์

ถ้าอยู่ในระหว่างวินิจฉัยอธิกรณนั้นอยู่ มีเสียงแข็งแย้งเกิดขึ้นจนจับใจความคำพูดต่าง ๆ ไม่ได้ พระพุทธเจ้าให้ใช้อุพพาหิการวิ^{๙๘} คือ วิธีเข้าช่วยระงับอธิกรณนั้น อันเป็นการเลือกแยกออกไป

^{๙๖}วิ.อ. (บาลี) ๒/๒๒๘/๒๙๘.

^{๙๗}วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๔๐/๒๗๑. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๔๐/๓๖๕.

^{๙๘}วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๓๑/๓๔๙.

คล้าย ๆ กับการตั้งคณะกรรมการพิเศษขึ้นมาเพื่อช่วยวินิจฉัยคดีความ โดยเบื้องต้นให้สงฆ์สมมติภิกษุผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๑๐ ประการคือ

๑) เป็นผู้มีความสามารถรวมระวางในปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมารยาทและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษมีประมาณเล็กน้อยตั้งใจศึกษาและรักษาสิกขาบททุกข้อเป็นอย่างดี

๒) เป็นพหูสูต กล่าวคือ เป็นผู้ฟังพระธรรมคำสอนมามาก ทรงจำไว้ได้ คล่องปากและแทงตลอดในพระธรรมคำสอนเหล่านั้น

๓) จำปาฏิโมกข์ได้ดีโดยพิสดารจำแนกตีสวดตีวินิจฉัยถูกต้อง

๔) เป็นผู้ตั้งมั่นในพระวินัยไม่คลอนแคลน

๕) เป็นผู้อาจชี้แจงให้คู่ต่อสู้ในอธิกรณ์ยินยอมเข้าใจฟังเห็นเลื่อมใส

๖) เป็นผู้ฉลาดเพื่อยังอธิกรณ์อันเกิดขึ้นให้ระงับ

๗) รู้อธิกรณ์

๘) รู้เหตุเกิดอธิกรณ์

๙) รู้ความระงับแห่งอธิกรณ์

๑๐) รู้ทางระงับอธิกรณ์^{๙๙}

ถ้าภิกษุเหล่านั้นสามารถระงับอธิกรณ์นั้นด้วยอุพพาทิกวิธีนี้ อธิกรณ์นั้นก็ถือว่า ระงับแล้ว แต่ยังถือว่าระงับด้วยสัมมุขวินัยอยู่ ผู้ทำการรื้อฟื้นอธิกรณ์ที่ระงับแล้วต้องอาบัติปาจิตตีย์^{๑๐๐}

ฉะนั้นสีมาจึงมีความสำคัญยิ่งในการเป็นเครื่องในการปกครองคณะสงฆ์โดยผ่านทางสีมาและอุโบสถในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ มีการระงับอธิกรณ์เป็นต้นดังได้อธิบายมาแล้ว

การควบคุมและตรวจสอบตนเอง กล่าวคือ พระภิกษุที่ไปทำผิดพระวินัยเข้า ถือว่ามีความผิดต้องโทษนับตั้งแต่กระทำความผิด เช่น ไปเสพเมถุนเข้าก็จะอาบัติปาราชิกขาดจากความเป็นพระภิกษุทันที^{๑๐๑} ไม่ว่าจะมิรู้หรือไม่รู้ก็ตาม ในขณะที่กฎหมายทางโลกจะต้องโทษก็ต่อเมื่อผู้ทำผิดถูกจับได้ และถูกพิจารณาลงโทษแล้ว

ส่วนขั้นตอนของการบัญญัติสิกขาบทที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติแก่ภิกษุทั้งหลายนั้น มีอยู่ ๔ ขั้นตอนด้วยกันคือ

๑. เมื่อมีเหตุเกิดขึ้น

๒. พระภิกษุกราบทูลพระพุทธเจ้า

๓. ประชุมสงฆ์

^{๙๙} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๓๑/๒๕๘. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๓๑/๓๔๙.

^{๑๐๐} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๓๒/๓๕๒.

^{๑๐๑} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๙.

๔. บัญญัติสิทธิขาทตามความผิดที่เกิดขึ้น^{๑๐๒}

(๓) ญัตติจตุตถกรรม^{๑๐๓} หมายถึง สังฆกรรมที่มีสวด ๔ หน คือ ต้องสวดญัตติ ๑ หน และต้องสวดอนุสาวนา ๓ หน ต้องทำในสีมา ใช้กับเรื่องที่ใหญ่ๆ เช่น การอุปสมบท การออก อภิธานการประพตวิภูฐานวิธีการให้มานัตและการออกอภิธานเป็นต้นมี ๗ ประการคือ

๑) นิสสารณา^{๑๐๔} คือ สงฆ์ทำกรรม ๗ อย่าง มีตัชชเนยกรรมเป็นต้น แก่ภิกษุ ผู้กระทำความผิด

๒) โอสารณา คือ สงฆ์ระงับกรรม ๗ อย่างนั้นมีสงฆ์ยกโทษแก่ภิกษุผู้กลับประพตติแล้ว

๓) สมมติ คือ สมมติภิกษุเป็นผู้ให้โอวาทภิกษุณี

๔) ให้ คือ ให้ปริวาสและมานัต

๕) นิคคหะ คือ ปรับภิกษุผู้ประพตติปริวาสมานัต ซึ่งต้องอาบัติสังฆาติเสสซ้ำอีก

๖) สมณูภาสนา คือ สวดห้ามภิกษุไม่ต้อรับในการกระทำอันมิชอบ

๗) กัมมลักษณะ^{๑๐๕} ได้แก่ กรรมที่เข้าข่ายเหมือนกัน เช่น การอุปสมบท และ อภิธาน แก่อภิธานารหิกษุเป็นต้น

อาบัติสังฆาติเสสนั้นเป็นอาบัติหนัก ปิดบังมรรค - ผล - นิพพาน ภิกษุรูปใดต้องอาบัติแล้วไม่แก้ไข หรือกระทำการแก้ไขอย่างไม่ถูกต้องไม่ถูกวิธี ย่อมไม่อาจบรรลุธรรมขั้นสูงได้ เมื่อปฏิบัติกิจการงานใด ๆ ย่อมล้มเหลว ไม่ประสบผลสำเร็จ และเมื่อละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมไปสู่อบาย คือ นรก สำหรับภิกษุที่ต้องอาบัติสังฆาติเสสแล้วลาสิกขาไปเป็นคฤหัสถ์ ตัวอย่างความวิบัติที่ได้เคยพบเห็นมาแล้วคือ ทำมาหากินไม่ขึ้น ทรัพย์วิบัติ และบางท่านประสบอุบัติเหตุ - เกษภัยต่าง ๆ อย่างแสนสาหัส ต้องกลับมาบวชใหม่ แล้วเข้าอยู่ปริวาสเพื่อทำการแก้ไข จึงพ้นจากความวิบัติดังกล่าวได้ สังฆกรรมปริวาสนั้น เป็นสังฆกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์และละเอียดอ่อน เปรียบเสมือนเป็นเครื่องฟอกธาตุ ฟอกกรรม ให้บริสุทธิ์ เป็นเบื้องต้น เป็นกุญแจไขไปสู่ความบริสุทธิ์แห่งศีลอันเป็นข้อแรกทีภิกษุทุกรูปต้องสอบให้ผ่าน มิฉะนั้นก็มีอาจบำเพ็ญไตรสิกขาให้สำเร็จได้ ดังนั้นจึงขอให้ทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับสังฆกรรมนี้ไม่ว่าจะเป็นปาริวาสิกภิกษุ มานัตตารหิกษุ มานัตตจาริกภิกษุ อภิธานารหิกษุ ปกัตตตอาจารย์ กรรมวาจาจารย์ จึงควรศึกษาให้แจ่มแจ้งทุกขั้นตอนและปฏิบัติด้วยความสุ่มรอบคอบ รัตกุม ชัดเจน ไม่ประมาท กระทำด้วยความเคารพในสังฆกรรมและเนื่องจากเป็น

^{๑๐๒} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๓๙/๒๕. วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๗.

^{๑๐๓} วิ.จู (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๔๖. วิ.จู (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๒.

^{๑๐๔} กงขา.อ. (บาลี) ๓๐๒.

^{๑๐๕} กงขา.อ. (บาลี) ๓๐๒.

พระพุทธธานุญาต ท่านทั้งหลายซึ่งไม่ควรดูถูกดูหมิ่นพระภิกษุผู้เข้าอยู่ปริวาสเพราะเป็นวิธีเดียวเท่านั้น ที่จะช่วยให้ภิกษุเหล่านั้นพ้นจากความวิบัติได้ การใช้คำพูดอันไม่เหมาะสมอาจเป็นเหตุให้แตกแยกใน หมู่สงฆ์ได้ สำหรับภิกษุใดก็ตามที่ให้การสงเคราะห์อนุเคราะห์แก่ภิกษุผู้อยู่ปริวาสเพื่อชำระศีลให้ บริสุทธิ์ (อย่างถูกพระธรรมวินัย) ย่อมได้รับมหากุศล เพราะนอกจากเป็นการช่วยให้ภิกษุพ้นจากความ วิบัติและนรกแล้ว ยังช่วยให้ภิกษุนั้นตั้งอยู่บนความบริสุทธิ์แห่งศีลอีกด้วย ความบริสุทธิ์แห่งศีลของ ภิกษุนั้นเป็นรากฐานเบื้องต้นแห่งพระพุทธศาสนา

๓.๕ บทสรุป

เจตนารมณ์ของพระพุทธองค์ที่ทรงอนุญาตอุโบสถกรรม เพื่อความสามัคคีหรือความ พร้อมเพรียงของหมู่คณะ และเพื่อทรงมอบให้พระสงฆ์เป็นใหญ่ในกิจการทั้งปวง ซึ่งอุโบสถถือเป็นบ่อ เกิดแห่งหลักประชาธิปไตยที่พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่แก่พระสงฆ์ในกิจการน้อยใหญ่ของ พระพุทธศาสนา การปฏิบัติเรื่องเกี่ยวกับอุโบสถกรรมให้ถูกต้องตามพระวินัยพุทธบัญญัติที่พระพุทธ องค์ได้ทรงแสดงไว้คือ

๑. ทำให้พระสงฆ์มีเขตดำเนินกิจการส่วนรวมที่เรียกว่าสังฆกรรม
๒. ทำให้สามารถสร้างโบสถ์ หรือทำให้โบสถ์สำเร็จผลในการใช้ทำสังฆกรรมได้
๓. ทำให้การสร้างวัดสำเร็จแท้จริง และวัดนั้นมีฐานะสมบูรณ์ตามพระราชบัญญัติคณะ

สงฆ์ ๒๕๐๕

๔. ทำให้ศาสนกิจทั้งหลายของพระสงฆ์ดำเนินไปได้ด้วยดีโดยสะดวกปลอดภัยไม่ ติดขัดในเรื่องพระธรรมวินัยที่เกี่ยวกับสีมา เป็นต้น

- ๑) การสวดปาฏิโมกข์
- ๒) การอุปสมบท
- ๓) การกรานกฐิน
- ๔) การอัฏฐกาณ

อุโบสถกรรม คือกิจหรือสังฆกรรมที่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจะต้องประชุมร่วมกัน ทำในอุโบสถเป็นการแสดงถึงความพร้อมเพรียงของสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญตามพระ วินัยบัญญัติของพระพุทธเจ้าเพื่อให้เกิดความเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็นและมีอาจารย์อันงามเป็นระเบียบ เรียบร้อยโดยต้องทำภายในสีมาเท่านั้นทำภายนอกสีมาไม่ได้ถือเป็นสีมาวิบัติ มีแนวทางในการปฏิบัติ คือ

- ๑) ญัตติกรรม คือกรรมที่ทำเพียงตั้งญัตติไม่ต้องสวดอนุสาวนา ได้แก่การสวดปาติโมกข์

๑) อาณาปาฏิโมกข์ คือ คำสั่ง คำสอนที่เป็นพระวินัยบัญญัติ ลิกขาบทที่เป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ ๒๒๗ ข้อ ที่สวดทุกกึ่งเดือนเป็นสังฆกรรมสำคัญที่พระสงฆ์กระทำกันโดยพร้อมเพรียงในอุโบสถ จะละเว้นไม่ได้ จึงถือว่าเป็นอุโบสถกรรม เรียกว่านาม สวดพระปาฏิโมกข์

๒) ญัตติทุติยกรรม กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนาหนึ่ง ได้แก่ การสวดให้ผ้ากฐิน การสวดในการสมมติสีมา (การสวดในเวลาที่มีการตัดลูกนิมิต เมื่อสร้างโบสถ์เสร็จใหม่ ๆ)

๒.๑) พิธีกรานกฐินเป็นพิธีฝ่ายภิกษุสงฆ์โดยเฉพาะคือภิกษุผู้ได้รับมอบผ้ากฐินนั้นนำผ้ากฐินไปทำเป็นไตรจีวรผืนใดผืนหนึ่ง เย็บ ย้อม แห้ง เรียบร้อยดีแล้ว เคาะระฆัง ประชุมกันในโรงพระอุโบสถ ภิกษุผู้รับผ้ากฐิน ถอนผ้าเก่าอธิษฐานผ้าใหม่ที่ตนได้รับนั้นเข้าชุดเป็นไตรจีวรเสร็จแล้ว ภิกษุรูปหนึ่งขึ้นสู่ธรรมาสน์แสดงพระธรรมเทศนา กล่าวคือเรื่องประวัติกฐินและอานิสสงส์ครั้งแล้วภิกษุผู้รับผ้ากฐิน นั่งคุกเข่าตั้งนะโม ๓ จบ แล้วเปล่งวาจาในท่ามกลางชุมนุมนั้น ตามลักษณะผ้าที่กรานจะต้องกระทำในอุโบสถเท่านั้น จึงถือว่าเป็นอุโบสถกรรม

๓) ญัตติจตุตถกรรม คือกรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนา ๓ หน เช่น การให้อุปสมบท การให้ปริวาส ให้อัฎฐาน การให้มานัต การสวดสมณภาสน์

๓.๑) อุปสมบทที่พระสงฆ์จะต้องร่วมกันให้การอุปสมบทด้วยวิธีสวดกรรมนั้น ๔ จบ คือ ครั้งแรกสวดญัตติ คือ ประกาศกรรมนั้นให้สงฆ์ทราบเพื่อร่วมกันทำกิจนั้น (หรือคำเผด็จสงฆ์) ๑ จบ ส่วนครั้งที่สองก็สวดอนุสาวนา (ขอมติ) อีก ๓ จบคือสวดประกาศขอปรึกษาหารือและข้อตกลงกับสงฆ์ในที่ ประชุมนั้น (ว่าจะรับผู้นั้นเข้าเป็นพระภิกษุหรือไม่) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าคำขอมติสงฆ์ นั้นเองถ้าหากภิกษุในที่ประชุมนั้นรูปใดรูปหนึ่งทักท้วงขึ้นมา คือ ไม่เห็นด้วย ด้วยเหตุอะไรก็ตามผู้ขออุปสมบทนั้นก็บวชไม่ได้ เพราะไม่เป็นมติเอกฉันท์ของคณะสงฆ์ บุคคลที่จะบวชได้คณะสงฆ์ทุกรูปจะต้องยอมรับ คือนั่งเงียบไม่ทักท้วง ตลอดการสวดญัตติ และอนุสาวนา ๓ ครั้งจึงจะต้องเป็นการบวชโดยที่ประชุมสงฆ์ยอมรับการบวชด้วยวิธีนี้จะมีภิกษุรูปหนึ่งนำผู้จะบวช (อุปสัมปทาเปกขะ) เข้าไปหาสงฆ์ เราเรียกภิกษุนำพานั้นว่าอุปชฌาย์เมื่อพระที่เป็นพระอุปชฌาย์นำผู้จะบวชเข้าไปในท่ามกลางสงฆ์แล้วคณะสงฆ์จะสมมติให้ภิกษุรูปหนึ่ง (ในปัจจุบันสมมติสองรูป) ซึ่งมีความฉลาดรอบรู้เป็นกรรมวาจาจารย์ สอบถามอันตรายอิทธิกรรมกับผู้นั้น เมื่อเห็นว่า ทุกอย่างเรียบร้อยถูกต้องครบถ้วนดีแล้ว ก็จะสวดอนุสาวนาขอมติจากคณะสงฆ์ว่าจะยินยอมรับหรือไม่ ถ้าสงฆ์ นั่งเงียบก็ถือว่ายอมรับผู้นั้นก็สำเร็จเป็นภิกษุได้ ในเวลาที่สวดกรรมวาจาจบลงในครั้งที่ ๑ หลังจากสวดจบแล้ว ต่อไปเป็นหน้าที่ของภิกษุผู้เป็นอุปชฌาย์จะต้องบอกอนุศาสน์ ๘ อย่าง คือนิสสัย ๔ และอภิญญกิจ ๔ รวมเป็นอนุศาสน์ ๘ จะต้องกระทำในอุโบสถเท่านั้น จึงถือว่าเป็นอุโบสถกรรม

๓.๒) การให้อัฒาณ

พระสงฆ์ที่ต้องอาบัติสังฆาทิเสส หมายถึง ความผิดในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ในจำนวน ๑๓ ข้อ ต้องรับโทษ “อยู่กรรมทรมานตน” จึงจะพ้นอาบัติ การอยู่กรรมทรมานตน คือการอยู่ในที่สงบในช่วงเวลาหนึ่ง สำรวมกายใจ ใคร่ครวญพิจารณาโทษของตนแล้วตั้งใจไม่กระทำ ความผิดเช่นนั้นอีกเรียกว่าการให้อัฒาณ คือการอยู่ปริวาสแล้วให้กลับคืนเป็นผู้บริสุทธิ์, การสวดประกาศเรื่องนี้ เรียกว่า สวดอัฒาณและการสวดอัฒาณระงับอาบัติสังฆาทิเสส ต้องประกอบด้วย ภาิกษุ ๒๐ รูป เรียกว่า สงฆ์วิสติวรรค ภาิกษุที่เข้าร่วมสังฆกรรมดังกล่าว ถ้ามากกว่าจำนวนที่กำหนด จึงจะใช้ได้ถ้าขาดจำนวนใช้ไม่ได้ และจะต้องกระทำในอุโบสถเท่านั้น จึงถือว่าเป็นอุโบสถกรรม

บทที่ ๔

การวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

การศึกษาอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เป็นการกล่าวถึงพัฒนาการและความสำคัญของสีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบันนี้ และเป็นการวิเคราะห์พัฒนาการของสีมาในประเทศไทย ความสำคัญของสีมากับความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ความสำคัญของสีมากับบทบาทของพระอุปัชฌาย์ ความสำคัญของสีมาฐานะเป็นศิลาปะ ความสำคัญของสีมาและอุโบสถกับประโยชน์ใช้สอยอื่น ๆ ความสำคัญของสีมาและเสมา ความสำคัญของวิสุทฺถมา สีมา วิเคราะห์ความสำคัญของสีมากับการทำพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา วิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสีมาและความถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยที่พุทธองค์ทรงมีพระบรมพุทธานุญาตให้มีการกำหนดนิมิตสมมติสีมาเพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ และเป็นเครื่องมือในการปกครองคณะสงฆ์ตลอดจนถึงการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญ เพื่อความเจริญก้าวหน้าในกิจการของพระพุทธศาสนา ในบทที่ ๔ นี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอคุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเรียงตามลำดับดังต่อไปนี้

๔.๑ คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมในฐานะการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการสร้างสรรค์พระพุทธเจ้าไม่เคยตามจับผิดนินทาว่าร้ายใครมุ่งแต่สอนคนให้เป็นคนดี พระพุทธศาสนาจึงเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วเจตนาธรรมของพระองค์ที่ทรงอนุญาตอุโบสถกรรม เพื่อความสามัคคีหรือความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ และเพื่อทรงมอบให้พระสงฆ์เป็นใหญ่ในกิจการทั้งปวง ซึ่งอุโบสถถือเป็นบ่อเกิดแห่งหลักประชาธิปไตยที่พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่แก่พระสงฆ์ในกิจการน้อยใหญ่ของพระพุทธศาสนา การปฏิบัติเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอุโบสถกรรมให้ถูกต้องตามพระวินัยพุทธานุญาตที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้คือ

๑. ทำให้พระสงฆ์มีเขตดำเนินกิจการส่วนรวมที่เรียกว่าสังฆกรรม
๒. ทำให้สามารถสร้างโบสถ์หรือทำให้โบสถ์สำเร็จผลในการใช้ทำสังฆกรรมได้
๓. ทำให้การสร้างวัดสำเร็จแท้จริง และวัดนั้นมีฐานะสมบูรณ์ตามพระราชบัญญัติ

คณะสงฆ์ ๒๕๐๕

๔. ทำให้ศาสนกิจทั้งหลายของพระสงฆ์ดำเนินไปได้ด้วยดีโดยสะดวกปลอดภัยไม่ติดขัดในเรื่องพระธรรมวินัยที่เกี่ยวกับสีมาเป็นต้น

๔.๑.๑ อุโบสถกรรมในฐานะการสืบทอดพระพุทธศาสนา

อุโบสถกรรมเป็นสังฆกรรมสำคัญเป็นดังเปลือกต้นไม้ซึ่งคอยห่อหุ้มแก่นของต้นไม้คือเนื้อแท้ของศาสนาไว้โดยทั้งสองส่วนนี้จะต้องอาศัยกันและกัน กล่าวคือ หากไม่มีแก่นแท้ของศาสนา สังฆกรรมก็จะไม่เกิดขึ้น หรือหากมีเฉพาะแก่นของศาสนาแต่ไม่มีสังฆกรรมแก่นแท้ของศาสนาก็อยู่ได้ไม่นานเช่นเดียวกับต้นไม้ที่มีแต่เปลือกไม่มีแก่นหรือมีแต่แก่นไม่มีเปลือกฉะนั้นสังฆกรรมของพระพุทธศาสนาก็เช่นกันเป็นสิ่งที่ช่วยหล่อเลี้ยงแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาไว้เหมือนเปลือกของต้นไม้คอยปกป้องแก่นไม้ไว้ แต่อย่างไรก็ดี การทำสังฆกรรมต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนาในการทำสังฆกรรม ควรคำนึงถึงคุณค่าและประโยชน์ของพิธีนั้น ๆ มากกว่าจะไปยึดติดอยู่กับขั้นตอนหรือส่วนประกอบเล็กน้อยที่ไม่เกี่ยวข้อง คุณค่าและประโยชน์ของศาสนพิธีมีดังนี้

๑. อุโบสถกรรมเป็นเหมือนเปลือกที่ห่อหุ้มสาระของพระพุทธศาสนาเอาไว้ให้ปลอดภัยและนำมาใช้ได้เป็นประโยชน์แก่บุคคล สังคม ประเทศชาติได้อย่างยาวนาน

๒. อุโบสถกรรมเป็นเหมือนเครื่องมือที่ทำให้คนเกิดความเลื่อมใส ศรัทธา ทำให้คนมารวมกันทำให้เกิดความสามัคคีระหว่างคนในชุมชน สังคม และในประเทศ

๓. อุโบสถกรรมเป็นเครื่องมือในการจัดสรรสภาพแวดล้อม ให้คนได้มีโอกาสเข้ามาใกล้ชิดกับศาสนาและได้เรียนรู้สาระของพระพุทธศาสนา ทั้งทางตรงและทางอ้อม

๔. อุโบสถกรรมเป็นเครื่องหมายที่แสดงออกซึ่งความคงอยู่ของพระพุทธศาสนา ก่อเกิดความเป็นพวกพ้องเดียวกัน ความเป็นชาติ ที่มีวัฒนธรรมประเพณี และขนบธรรมเนียมอันดีงาม เพราะวัฒนธรรมประเพณี และขนบธรรมเนียมอันดีงามเหล่านี้ล้วนแล้วแต่อิงอาศัยอยู่กับแนวคิดทางศาสนา อุโบสถกรรม สังฆกรรม และศาสนพิธีทั้งสิ้น

ประโยชน์ของอุโบสถกรรม ทางพระพุทธศาสนาต่อผู้ปฏิบัติ คือ

๑. เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจแก่พุทธศาสนิกชนให้หมั่นทำความดีละเว้นความชั่วบำเพ็ญจิตใจให้สุขสงบ

๒. พุทธศาสนิกชนได้นำไปปฏิบัติเพื่อเป็นบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิต

๓. เป็นส่วนของการสร้างศรัทธาต่อศาสนาและยึดถือหลักธรรม

๔. เมื่อยึดถือปฏิบัติเป็นสละแล้วจะก่อให้เกิดความสุขความปิติจิตชาวสะอาดขึ้น

ประเทศไทยนั้นเป็นสังคมหนึ่งซึ่งยอมรับพระพุทธศาสนา และได้รับการหล่อหลอมจากหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามายาวนาน วิถีชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่ตั้งแต่กำเนิดจนถึงตายจึงเกี่ยวโยงสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระพุทธศาสนา แต่เมื่อสังคมโลกเปิดกว้างขึ้นทั้งในด้านสื่อสารมวลชน เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่นำพาให้สังคมไทยก้าวเข้าไปสู่กระแสแห่งยุคโลกาภิวัตน์ส่งผลให้สังคมไทยต้องเผชิญกับภาวะวิกฤติในหลาย ๆ ด้าน

พระพุทธศาสนา จึงเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ที่จะสามารถนำหลักการสำคัญที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาในแบบองค์รวม เพื่อจะทำให้การแก้ปัญหาเป็นไปอย่างครบวงจร อันจะส่งผลดีกับการแก้ไขปัญหาวิกฤติต่าง ๆ ของสังคมไทยต่อไป

วิกฤติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นล้วนโยงใยถึงกันเป็นลูกโซ่ เป็นปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน เมื่อเกิดวิกฤติขึ้นในด้านใดด้านหนึ่งของสังคมนั้นหมายถึงว่า ผลพวงจากวิกฤตินั้นย่อมกระทบต่อระบบในสังคมนั้นด้วย เช่น บ้านเมืองปัจจุบันเกิดภาวะวิกฤติ เพราะเป็นผลกระทบจากภาวะทางเศรษฐกิจทรุดตัว นักการเมือง บุคคลในสังคมหวังที่จะกอบโกยผลประโยชน์เป็นส่วนตัวมากขึ้น ประชาชนอดอยากมากขึ้น จึงเป็นภาวะวิกฤติทางสังคมเมื่อบุคคลในสังคมมีมากขึ้นความเห็นแก่ตัวมากขึ้น สภาพสิ่งแวดล้อมรอบตัวจึงไม่มีคนเอาใจใส่ดูแลจนเกิดเป็นภาวะวิกฤติทางสิ่งแวดล้อมถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยจะต้องนำกระบวนทัศน์ทางพระพุทธศาสนามาปรับใช้ตามความเหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ ในขณะนี้

พุทธศาสนากับการพัฒนาแบบยั่งยืนในสังคมไทยในการพัฒนาแบบยั่งยืนในสังคมไทยตามแนวทางพุทธศาสนานั้น จะเน้นการพัฒนาคนเป็นหลัก ในการพัฒนาคนนั้น สิ่งสำคัญของการพัฒนาคือ ปัญญา เพราะทำให้รู้จักสิ่งทั้งหลายและรู้ว่าจะปฏิบัติต่อสิ่งนั้นอย่างไร การพัฒนาจะเป็นไปพร้อมกันทั้ง ๓ ด้าน คือ

๑. พัฒนาพฤติกรรม (ศีล) หรือวิธีการใช้ชีวิตตลอดจนการทำมาหาเลี้ยงชีพในการพัฒนาคนนี้ เครื่องมือที่ใช้ในการพัฒนาคนให้มีศีล คือ วินัย เพราะวินัย เป็นตัวการจัดเตรียมชีวิตให้อยู่ในสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนา

๒. พัฒนาด้านจิตใจ (สมาธิ) เช่นพัฒนาคุณธรรม ความเข้มแข็ง มั่นคงของจิตใจและสภาพจิตที่ดั่งงาม รวมทั้งความสุข

๓. พัฒนาด้านปัญญา (ปัญญา) คือความรู้ความเข้าใจต่างๆ รวมทั้งแนวความคิดทัศนคติและค่านิยม ในการฝึกฝนหรือพัฒนาด้านความรู้ ความเข้าใจ ทำได้โดยรู้จักวินัยจน ไตร่ตรองตรวจสอบโดยอาศัยเหตุผล เพื่อให้เข้าใจความเป็นจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวงการพัฒนาทั้ง ๓ ด้านจะต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งหากพัฒนาได้ทั้งสามด้านแล้วจะทำให้ชีวิตมีแต่ความดีงาม ซึ่งจะนำไปสู่การเข้าถึงอิสรภาพและสันติสุขที่แท้จริง การพัฒนาหรือการฝึกฝนทั้ง ๓ ด้านนี้ เราเรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งประกอบไปด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา นั้นเอง

พระพุทธศาสนา นั้นมีพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว ทรงบัญญัติไว้แล้วแก่พุทธบริษัททั้งหลาย เป็นศาสดาแทนองค์พระสัมมา สัมพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนาจะเจริญหรือเสื่อมขึ้นขึ้นอยู่กับพุทธบริษัททั้ง ๔ เป็นประการสำคัญหากพุทธบริษัทยังประพฤติปฏิบัติตาม

พระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงแสดงทรงบัญญัติไว้แล้วพระพุทธศาสนาก็จะไม่เสื่อมสลายไปจากโลกนี้

องค์การสหประชาชาติประกาศให้วันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญสากลของโลก เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นหนึ่งในศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดในโลก มีคุณูปการอันใหญ่หลวงในทางจิตวิญญาณต่อมวลมนุษยชาติ ตลอดช่วงระยะเวลากว่า ๒,๕๐๐ ปี และสืบต่อไปในอนาคต ปัจจุบันประเทศไทยได้รับการยอมรับจากผู้นำชาวพุทธทั่วโลกให้พุทธมณฑล เป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาของโลก และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา ๗๓ บัญญัติว่า รัฐต้องให้ความอุปถัมภ์คุ้มครองพระพุทธศาสนา ฯ ซึ่งสถาบันพระพุทธศาสนา มีองค์ประกอบสำคัญ ๆ ที่รัฐจะต้องให้ความอุปถัมภ์คุ้มครอง ๔ ด้านด้วยกัน คือ

๑. ด้านศาสนบุคคล ได้แก่ พุทธบริษัททั้ง ๔ ประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา

๒. ด้านศาสนวัตถุ ได้แก่ ถาวรวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา อาทิ พระพุทธรูป สถูป โบสถ์ วิหาร พระเจดีย์ ที่เคารพสักการบูชาของพุทธศาสนิกชนทั่วไป

๓. ศาสนธรรม ได้แก่ พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้แล้วแก่พุทธบริษัททั้งหลาย จำนวน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรี ประกอบด้วย พระวินัย ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้นโท พระสุตต ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรี พระอภิธรรม ๔๒,๐๐๐ พระธรรมชั้นจตุร รวมเรียกว่าพระไตรปิฎก

๔. ศาสนพิธี ได้แก่ พิธีกรรมที่พุทธบริษัทพึงปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย พิธีบำเพ็ญกุศล พิธีทำบุญ พิธีถวายทานและพิธีอื่น ๆ ทั่วไป

ในสภาพปัจจุบันนี้ กระแสวัตถุนิยมรุนแรงส่งผลให้ค่านิยมทางด้านจิตใจถูกละเลยไป องค์ประกอบสำคัญทั้งในด้านศาสนบุคคล ศาสนวัตถุ ศาสนธรรมและศาสนพิธี กำลังมีปัญหาทิ้งภัยภายในและภัยภายนอกอยู่รอบด้าน เนื่องจากชาวพุทธบางคนละเลยการประพฤติปฏิบัติในศีลธรรมไม่เว้นแม้ผู้ที่เข้ามาบวชในศาสนาบางคนเมื่อบวชแล้วไม่สนใจศึกษาและปฏิบัติ ตามพระธรรมวินัยอาศัยช่องทางจากความเชื่อความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยของชาวพุทธแสวงหา ประโยชน์โดยวิธีการต่าง ๆ เช่น แสวงหาลาภสักการะโดยยื่นปากหลักรับบิณฑบาตและเรียกรับเงินทองเพื่อประโยชน์ตนเอง บางครั้งตั้งตนเป็นหมอดูทำนายทายทัก บอกใบ้ให้หวย เป็นหมอยา หมอเสน่ห์หลอกลวงให้ประชาชนหลงผิด ปฏิบัติผิด และยิ่งกว่านั้นชาวพุทธบางคนถึงขนาดปลอมบวชเป็นพระ ภิกษุสามเณร แล้วใช้อุบายหลอกลวงที่แยบยล จนกลายเป็นข่าวตามสื่อมวลชนอยู่บ่อยครั้ง สร้างความเสียหายต่อสถาบันพระพุทธศาสนาโดยส่วนรวม ยากที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้หมดสิ้นไปโดยเร็ว

การปลูกจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในสังคมพุทธ

การปลูกจิตสำนึก พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการปลูกจิตสำนึกของสังคมพุทธ ความว่าตามหลักพระพุทธศาสนาพุทธศาสนิกชนจะต้องมองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูง โดยมีคำอธิบายดังต่อไปนี้

๑. มองกว้าง พระพุทธศาสนาสอนให้เรา มองกว้าง กล่าวคือไม่ให้มองแค่ตัวเอง ไม่ให้มองแค่สังคมของเราแต่ให้มองทั้งโลกให้มีปัญญามองเห็นระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยในสรรพสิ่งในธรรมชาติทั้งหมด เรามองว่าธรรมชาติทั้งหมดนี้เป็นระบบแห่งปัจจัยสัมพันธ์ สิ่งทั้งหลายในจักรวาลนี้มีความสัมพันธ์ พึ่งพาอิงอาศัยและส่งผลกระทบต่อกันทั้งสิ้น และให้มีเมตตากรุณาดำเนินชีวิตและบำเพ็ญกิจต่าง ๆ มองกว้างนั้น ถ้ายังมองออกไปไม่ถึงทั้งโลกหรือถึงอารยธรรมของมนุษยชาติก็ขอให้มีการปลูกจิตสำนึกทางสังคม ในระดับประเทศชาติของตัวเองก่อน เป็นการค่อย ๆ ฝึก ค่อย ๆ พัฒนากันไป ขยายทัศนะออกไป ไม่ใช่มองอยู่แค่ตัวเองและผลประโยชน์ส่วนตัวหรือเอาแต่กลุ่มแต่พวกของตัวเองแล้วก็กระทบกันไปกระทบกันมา อยู่แค่นั้น จิตสำนึกทางสังคมนั้นตอนแรกเอาแค่นี้มีความรักบ้านเมือง มีความซาบซึ้งภูมิใจในความดีงามของชุมชนหรือสังคมของตนซึ่งจะแสดงออกมาในจิตใจ เช่น เมื่อเห็นคนต่างประเทศเข้ามาในบ้านเมืองของตนก็คิดว่าถ้าคนต่างชาติเหล่านั้นเดินทางไปในประเทศของเรา ได้เห็นความเป็นระเบียบเรียบร้อยความสะอาดทิวทัศน์ธรรมชาติที่สวยงามในบ้านเมืองของเรา และประชาชนที่อยู่ดีมีสุขมีน้ำใจเขาก็คงจะชื่นชมแม้แต่ไม่เห็นคนต่างชาติเหล่านั้นแต่ตนเองเดินทางไปในบ้านเมืองของตัวเองมองเห็นความเป็นระเบียบเรียบร้อยความสะอาดทัศนียภาพในธรรมชาติแวดล้อมที่ยังคงอยู่ในสภาพอันดี และประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี แล้วเกิดความรู้สึกชื่นใจ อยากให้คนต่างบ้านต่างเมืองมาเห็นและนึกว่าถ้าเขามาเห็นแล้วเขาก็จะชื่นชมเมื่อนึกไปและทำให้เป็นไปจริงได้อย่างนี้แล้ว ก็เกิดความปีติเอิบอิ่มปลาบปลื้มใจ ภูมิใจในประเทศชาติบ้านเมือง ความรู้สึกนึกคิดอย่างนี้ถ้ามีขึ้นเกิดขึ้นเสมอ ๆ ก็จะชักนำจิตใจและความคิดไปในทางที่ดีงามและสร้างสรรค์ จะทำให้ชีวิตและสังคมเจริญพัฒนาไปในทางที่ดีงามถูกต้อง

๒. คิดไกล พระพุทธศาสนาสอนให้ คิดไกล ไปข้างหน้าจนกว่าจะถึงจุดหมายสูงสุดให้มีชีวิตอยู่กับปัจจุบัน โดยมีปัญญาสืบค้นหยั่งรู้เหตุปัจจัยยาวไกลในอดีต และมีความไม่ประมาทที่จะป้องกันความเสื่อมและสร้างสรรค์เหตุปัจจัยให้พร้อม ที่จะนำไปสู่ความเจริญงอกงามในอนาคต บนฐานแห่งชีวิตที่อยู่กับปัจจุบัน ที่จัดการกับปัจจุบันให้ดีที่สุด ด้วยการพัฒนาตนก้าวไปข้างหน้าตลอดเวลา ให้ชีวิตงอกงามสมบูรณ์จนถึงพระนิพพาน นี่คือการคิดไกลอย่างยิ่ง

๓. ใฝ่สูง ก็คือใฝ่ธรรมมุ่งแสวงหาความรู้ให้เข้าถึงความจริงแท้ ปรารถนาจะสร้างสรรค์ความดีงาม บำเพ็ญประโยชน์สุขแก่สังคม ให้ชีวิตและสังคมบรรลุความดีงามประเสริฐเลิศด้วยธรรม เหมือนดังพระโพธิสัตว์ที่ตั้งปณธานใฝ่ปรารถนาโพธิญาณ มีใจเด็ดเดี่ยว มุ่งหวังบรมธรรม อย่างนี้จึงจะเรียกว่าใฝ่สูง

ความใฝ่สูง คือใฝ่ธรรม ที่เป็นหลักการใหญ่ประจำใจของคนทั้งสังคม คือ การถือธรรมเป็นใหญ่ เคารพธรรม บูชาธรรม คนในสังคมนี้นี้จะต้องเชิดชูบูชาความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ยึดเอาธรรม คือ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงามนั้นเป็นบรรทัดฐาน ถ้าสังคมไทยเป็นสังคมแห่งความใฝ่ธรรมได้แบบนี้ ก็ถึงขั้นที่เรียกได้ว่าเป็นสังคมที่มีคุณธรรม ถ้าคนไทยมีคุณธรรมแล้ว ปัญหาต่างๆ ที่เลวร้ายทั้งหลายจะหมดไป และความเจริญพัฒนาที่แท้จริงอันพึงปรารถนาก็จะตามมา

การมีส่วนร่วมในสังคมพุทธ

การมีส่วนร่วมในสังคมพุทธ คือ การที่พุทธศาสนิกชนจะต้องส่วนเข้ามาช่วยเหลือสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ให้มี ความสงบสุข ดังนั้นการเข้ามามีส่วนร่วมจะต้องเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ซึ่งพระธรรมปิฎก กล่าวว่

๑. คนมีคุณแก่ส่วนรวม สมาชิกที่ดีของสังคมจะเป็นผู้ช่วยสร้างสรรค์สังคม มีธรรม คือหลักความประพฤติ ดังนี้

๑) มีหลักพรหมวิหาร คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่ กว้างขวางดุจพระพรหม ๔ อย่างคือ มีเมตตา คือความรักความปรารถนาดี มีไมตรีจิตที่ดี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข มีความกรุณา คือความสงสาร อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง มีมุทิตา คือความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงาม ประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมทั้งจะช่วยส่งเสริมสนับสนุน และมีอุเบกขา คือความมีใจเป็นกลาง มองตามความเป็นจริง ไม่เอนเอียง หรือมีอคติ เป็นต้น

๒) บำเพ็ญการสงเคราะห์ คือ ปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ที่เรียกว่า สังคหวัตถุ ๔ อย่าง คือทาน คือการให้ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ ทุนหรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยาแก่เพื่อนร่วมสังคม ปิยวาจา คือเจรจาอ่อนหวาน พูดคำที่สุภาพอ่อนโยนและเป็นคำที่มีประโยชน์ที่ผู้ฟังได้ฟังแล้วชื่นใจ สบายใจเห็นประโยชน์ในคำพูดนั้น พูดให้กำลังใจ เป็นต้น อตถจริยา คือการบำเพ็ญตนให้เป็นคนมีประโยชน์ต่อผู้อื่น ได้แก่การไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่เพื่อนมนุษย์ และไม่นิ่งดูตายเมื่อผู้อื่นขอความช่วยเหลือ การสนับสนุนในสิ่งที่เห็นว่าถูกต้องดีงาม เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ในสังคม และสมานัตตา คือการปฏิบัติตนสม่ำเสมอไม่ถือ

ตัวไม่หยิ่งจองหองในเมื่อได้ดีมีฐานะซึ่งได้แก่การให้ความนับถือเพื่อนมนุษย์ผู้มีฐานะศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับตนไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามบุคคลที่ด้อยกว่าตน เป็นต้น

๒. คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชนคนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชนซึ่งจะช่วยให้หมู่ชนอยู่ร่วมกันด้วยดี มีธรรม คือหลักความประพฤติ ดังนี้

๑) พึ่งตนเองได้ คือทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ พร้อมทั้งจะรับผิดชอบตนเองไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระถ่วงหมู่คณะ หรือหมู่ญาติ ด้านการประพฤติธรรมสำหรับสร้างที่พึ่งตนเอง เรียกว่า นาถกรณธรรม ๑๐ ประการคือ มีศีล คือประพฤติดีมีวินัย มีพหุสัจจะ คือมีการศึกษาเล่าเรียนมาก มีกัลยาณมิตรตาคือรู้จักคบคนดี มีโสวัจัสสตา คือเป็นคนพูดง่าย ไม่กระด้างดื้อรั้น มีกิงกรณียะสุ ทักขตา คือ เอาใจใส่ช่วยเหลือกิจการของหมู่คณะ มีธรรมกามตา คือ เป็นผู้ใฝ่ศึกษาหลักธรรม สิ่งดีงามทั้งหลาย มีวิริยารัมภะ คือมีความขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้าน มีสันตุภูฐี คือมีความรู้จักพอ ไม่โลภมาก มีสติ คือมีสติมั่นคง มีความรู้สึกตัวอยู่ตลอดเวลา และมีปัญญา คือเป็นผู้เข้าใจถึงเหตุผล รู้ดีรู้ชั่ว เป็นต้น

๒) อยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี ในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็นเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ หรือร่วมชุมชน ตลอดจนพี่น้องร่วมครอบครัว พึ่งปฏิบัติหลักการอยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า สาราณียธรรม (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) มี ๖ ประการคือ มีเมตตาการุณกรรม ได้แก่ การเข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วย เมตตา นั่นคือ การอยู่ด้วยกันด้วยการกระทำดีต่อกัน ไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน แต่มุ่งเน้นการสร้างความร่วมมือกัน เพื่อความผาสุกร่วมกัน เป็นต้น มีเมตตาวจีกรรม ได้แก่ การเข้าไปตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา คือใช้หลักการพูด โดยการเจรจาให้เข้าใจกัน ไม่กล่าวร้ายเสียดสีกัน เป็นต้น มีเมตตาภินิหารกรรม ได้แก่ การเข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา คือการไม่คิดทำร้ายซึ่งกันและกัน มีความซื่อสัตย์เคารพในความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีจิตเมตตาต่อกัน เป็นต้น แบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้มาด้วยความชอบธรรมแก่เพื่อร่วมสังคม ได้แก่ การแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภคเครื่องมือการเกษตร ตลอดจนวิทยาการความรู้ต่าง ๆ ให้แก่เพื่อนร่วมสังคม รวมตลอดถึงการรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ไม่ทำลายระบบนิเวศน์สิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดผลกระทบมวลมนุษย์ เป็นต้น รักษาความประพฤติ(ศีล) เสมอกัน ได้แก่ การอยู่ร่วมกันอย่างให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีความเสมอภาคกัน และ มีความเห็นร่วมกัน ไม่วิวาทเพราะมีความเห็นผิดกัน ได้แก่ การอยู่ร่วมกันจะต้องยอมรับในกฎกติกาทางสังคมที่กำหนดไว้ ไม่กระทำความเสมือนว่าเป็นการฝ่าฝืนมติของสังคม ไม่เอาไรต์เอาเปรียบกันหรือข่มเหงกีดกันผู้อื่น มีแต่จะสร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและสังคมที่ตนอาศัยอยู่ด้วย

๓. คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี สมาชิกของรัฐผู้มีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตย พึ่งรู้หลักและปฏิบัติดังนี้

๑) รู้หลักอริปไตย คือ รู้หลักความเป็นใหญ่ที่เรียกว่า อริปไตย ๓ ประการคือ อุตตาริปไตย ถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิ ของตนเป็นใหญ่ ฝ่ายที่เป็น กุศลในด้านนี้คือ การเว้นจากการทำความชั่ว มุ่งทำความดีด้วยการเคารพตนเอง โลกาธิปไตย ถือโลก เป็นใหญ่ คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทา สรรเสริญ เป็นต้น ฝ่ายที่เป็น กุศลได้แก่ เว้นจากการทำความชั่ว มุ่งทำความดีด้วยการเคารพเสียงของชนหมู่มาก และ ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำด้วยการคำนึงถึงสิ่งที่ได้ศึกษา ได้ตรวจสอบข้อเท็จจริง และยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การรู้จัก พิจารณาอย่างถ่องแท้ ตามกำลังสติปัญญา และมุ่งคิดพิจารณาด้วยความบริสุทธิ์ใจ เป็นไปโดยชอบ ธรรม และเพื่อความดีงาม ตามหลักโดยทั่วไปได้แก่ การรู้จักเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา และ ข้อบังคับทางสังคมหรือองค์กรนั้น ๆ ดังนั้นหากเราต้องการถือเอาความถูกต้องเป็นใหญ่ จะต้องยึด หลักของธรรมาธิปไตย โดยมีได้ถือตนหรือถือโลกเป็นใหญ่

๒) มีส่วนในการปกครอง โดยปฏิบัติตามหลักการมีส่วนร่วมรับผิดชอบที่จะช่วย ป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียว ที่เรียกว่า อปรีหานิยธรรม คือ หมั่น ประชุมกันเนื่องนิത്യ พร้อมเพรียงกันประชุม ไม่ทำตามอำเภอใจตนเอง ให้เกียรติผู้รู้ผู้มีประสบการณ์ ให้เกียรติและคุ้มครองสตรี เคารพสักการะโบราณสถาน และดูแลรักษาผู้ทรงศีล

พระพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นศาสนาประจำชาติ เพราะคนส่วนใหญ่ ร้อยละ ๙๕ นับถือ พระพุทธศาสนา และอยู่เคียงคู่กับชาติไทยมาโดยตลอด ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญต่อ สังคมไทย พอสรุปได้ดังนี้

๑) พระพุทธศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของคนไทย เพราะคนไทยนำหลักธรรม มาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และลักษณะนิสัยของคนไทยมีจิตใจที่ดีงามในทุก ๆ ด้าน มีความ เป็นมิตรกับทุกคน เป็นต้น

๒) พระพุทธศาสนาเป็นหลักในการปกครองประเทศกษัตริย์ทุกพระองค์ของไทยได้ นำเอาหลักธรรมพระพุทธศาสนาไปใช้ในการปกครองประเทศ เช่น ทศพิธราชธรรม ตลอดมา หรือใช้ หลัก “ธรรมาธิปไตย” และหลักอปรีหานิยธรรม เป็นหลักในการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เป็นต้น

๓) พระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจ เนื่องจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนามุ่งเน้นให้ เกิดความรักความสามัคคีกัน มีความเมตตากรุณาต่อกัน เป็นต้น จึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของชนชาวไทย ให้มีความเป็นหนึ่งเดียวกัน

๔) พระพุทธศาสนาเป็นที่มาของวัฒนธรรมไทย ด้วยวิถีชีวิตของคนไทยผูกพันกับ พระพุทธศาสนา จึงเป็นกรอบในการปฏิบัติตนตามหลักพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาต่าง ๆ เช่น การ บวช การแต่งงาน การทำบุญ

๔.๒ คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมด้านการเป็นรากแก้วของพระพุทธศาสนา

อุโบสถกรรม เป็นรากแก้วอันสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนายั่งยืนคงอยู่ และยั่งยืนตราบจนทุกวันนี้ พระองค์ได้กำหนดแนวทางการปฏิบัติที่เป็นคุณประโยชน์อย่างยิ่ง ไม่ได้เลือกใครคนใดคนหนึ่งเป็นผู้รับทอด หรือสานต่อ แต่พระพุทธองค์ทรงมอบความเป็นใหญ่แก่สงฆ์ ให้เป็นดั่งตัวแทนของพระองค์ไม่ว่าจะเป็นการเลือกผู้สืบทอดและเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระองค์ การลงโทษว่ากล่าว ตักเตือน และอื่น ๆ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติและทรงปรับอาบัติแก่ภิกษุทั้งหลายเกี่ยวกับเรื่องสีมาและอุโบสถผู้วิจยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ ความสำคัญของอุโบสถกรรม: การเป็นสังฆสภาของพระสงฆ์การทรงบัญญัติพระวินัยของพระสงฆ์ในพระไตรปิฎก

อุโบสถมีความเกี่ยวข้องกับการทรงบัญญัติพระวินัยของสงฆ์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก เมื่อพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้มีการกำหนดนิมิตสมมติสีมาแล้ว และทรงบัญญัติให้ภิกษุทั้งหลายสวดปาฏิโมกข์แล้วและทรงแสดงวิธีสวดปาฏิโมกข์เป็นต้นแก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ยังมีรายละเอียดที่พระพุทธองค์ทรงห้าม ทรงอนุญาตและทรงบัญญัติพระวินัยเพิ่มเติมที่เกี่ยวกับเรื่องสีมาอุโบสถและปาฏิโมกข์ ผู้วิจยได้รวบรวมและนำเสนอเป็นข้อ ๆ เพื่อความเข้าใจง่ายคือ

๑. ภิกษุทั้งหลายพากันสวดปาฏิโมกข์ทุกวัน พระพุทธองค์องค์ตรัสห้ามและทรงปรับอาบัติทุกกฏ^๑แก่ภิกษุผู้ทำเช่นนั้นทรงอนุญาตให้สวดเฉพาะวันอุโบสถ

๒. ภิกษุทั้งหลายสวดปาฏิโมกข์ ๓ ครั้ง ต่อ ๑ ปักข์ (กึ่งเดือน) คือในวัน ๑๔ ค่ำ, ๑๕ ค่ำ, และ ๘ ค่ำ, พระพุทธองค์ตรัสห้ามและปรับอาบัติทุกกฏ^๒แก่ภิกษุผู้ทำเช่นนั้น ทรงอนุญาตให้สวดปาฏิโมกข์เพียงครั้งเดียวต่อ ๑ ปักข์คือในวัน ๑๔ ค่ำหรือ ๑๕ ค่ำ

๓. ภิกษุณีพหุคดียสวดปาฏิโมกข์เฉพาะในพวกของตน พระพุทธองค์ตรัสห้ามและปรับอาบัติทุกกฏ^๓ แก่ภิกษุผู้ทำเช่นนั้นทรงอนุญาตให้ทำอุโบสถโดยพร้อมเพรียงกัน

๔. ภิกษุทั้งหลายสงสัยว่า จะกำหนดเขตพร้อมเพรียงกันในอวาสหนึ่ง หรือถือเขตแผ่นดินทั้งผืนพระพุทธองค์ตรัสให้ใช้อวาสเดียวกันเป็นเขตสามัคคี^๔

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๖/๒๑๒.

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๖/๒๑๓.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๖/๒๑๓.

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๖/๒๑๓.

๕. พระมหากษัตริย์เป็นผู้เป็นพระอรหันต์ คิดว่า ท่านบริสุทธิ์อยู่แล้ว จะควรได้ทำอุโบสถสังฆกรรมหรือไม่ พระพุทธองค์ทรงทราบแล้วจึงตรัสตอบว่า ถ้าเธอไม่สักการะ เคารพ นับถือ บูชาอุโบสถแล้วใครเล่าจะทำเช่นนั้นและตรัสสั่งให้ไปทำอุโบสถสังฆกรรม^๕

๖. ภิกษุทั้งหลายสงสัยว่า อาวาสเดียวกันนั้น กำหนดอย่างไร พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้สมมติ คือ ประกาศสีมา (เขตแดน) โดยกำหนดภูเขา, ก้อนหิน, ป่าไม้, ต้นไม้, หนทาง, จอมปลวก, แม่น้ำหรือแอ่งน้ำเป็นเครื่องหมาย^๖ (นิมิต) แล้วทรงแสดงวิธีสวดสมมติสีมาด้วยเครื่องหมายเหล่านั้น^๗

๗. ภิกษุณีพหุคิยสมมติสีมา (ประกาศเขตแดน) ใหญ่เกินไป ๔ โยชน์บ้าง ๕ โยชน์บ้าง ๖ โยชน์บ้าง ภิกษุทั้งหลายมาพอสวดปาฏิโมกข์ก็มี สวดจบแล้วก็มี กำลังสวดอยู่ก็มี พระพุทธองค์จึงทรงห้ามสมมติสีมาใหญ่เกินไป พระพุทธองค์ทรงปรับอาบัติทุกกฏ^๘แก่ภิกษุผู้ฝ่าฝืนแล้วทรงอนุญาตให้สมมติสีมาอย่างใหญ่เพียง ๓ โยชน์

๘. ภิกษุณีพหุคิยสมมติสีมาริมฝั่งแม่น้ำ ภิกษุที่มาทำอุโบสถถูกน้ำพัด บาตรจีวรถูกน้ำพัด พระพุทธองค์จึงตรัสห้ามสมมติสีมาเช่นนั้น ทรงอนุญาตให้ทำได้ต่อเมื่อมีเรือจอดอยู่เป็นประจำ หรือมีสะพานทอดอยู่เป็นประจำ^๙

๙. ภิกษุทั้งหลายสวดปาฏิโมกข์ตามบริเวณ ไม่มีที่สังเกต ภิกษุที่เป็นอาคันตุกะ (ผู้มาจากที่อื่น) ไม่รู้ว่าทำอุโบสถกันที่ไหนจึงทรงอนุญาตให้สมมติโรงอุโบสถทำอุโบสถ จะเป็นวิหาร (กุฎีที่อยู่อาศัย) หรือ เเพิง หรือปราสาท (เรือนเป็นชั้น) หรือเรือนโล้น (หลังคาตัด) หรือถ้าก็ได้เป็นโรงอุโบสถ^{๑๐}

๑๐. ภิกษุทั้งหลายสมมติโรงอุโบสถ ๒ แห่งในอาวาสเดียวกัน พระพุทธองค์ตรัสห้ามและตรัสแนะนำให้สวดถอนโรงอุโบสถเสียหลัง ๑ คงให้ใช้เพียงหลังเดียว^{๑๑}

๑๑. ภิกษุทั้งหลายสมมติโรงอุโบสถเล็กเกินไป มีพระสงฆ์มาประชุมมาก บางรูปต้องนั่งนอกเขต พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นอันทำอุโบสถ และได้ตรัสแนะนำให้กำหนดเครื่องหมาย (นิมิต) แล้วประชุมสงฆ์สวดสมมติหน้ามุขอุโบสถขยายให้ใหญ่ออกไปตามต้องการ^{๑๒}

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๗/๒๑๔.

^๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๓-๑๕.

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๘/๒๑๕.

^๘ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๐/๒๑๖.

^๙ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๐/๒๑๗.

^{๑๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๑/๒๑๗.

^{๑๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๑/๒๑๘.

^{๑๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๒/๒๑๙.

๑๒. ภิกษุบวชใหม่มาประชุมก่อนในวันอุโบสถนี้กว่าพระเถระคงยังไม่มาจึงกลับไปกว่า
จะได้ทำอุโบสถก็กลางคืนพระพุทธองค์จึงตรัสอนุญาตให้ภิกษุที่เป็นเถระมาประชุมก่อนในวันอุโบสถ

๑๓. มีวัดหลายวัดในเขตสีมาเดียวกัน ภิกษุทั้งหลายต่างวัดต่างทำอุโบสถ พระพุทธ
องค์จึงทรงให้พระสงฆ์รวมทำแห่งเดียวกันไม่ให้แยกกันทำภิกษุรูปใดทำต้องอาบัติทุกกฏ^{๑๓}

๑๔. พระพุทธองค์ตรัสอนุญาตให้สมมติสีมา เป็นเขตอยู่ร่วมกัน ทำอุโบสถร่วมกัน โดย
ให้เป็นเขตไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร^{๑๔} (ภายในบริเวณสีมานั้น ไปไหนได้ไม่ต้องนำจีวรติดตัวไปด้วยครบ
สำหรับ) และให้สมมติเว้นเขตบ้านและละแวกบ้าน (เพื่อไม่ให้เก็บจีวรไว้ในบ้าน)

๑๕. พระพุทธองค์ตรัสอนุญาตว่า เมื่อสวดถอน (เลิกใช้) ให้ถอนเขตอยู่ปราศจาก
ไตรจีวรก่อนแล้วถอนเขตอยู่ร่วมกันทีหลัง

๑๖. ถ้ายังมีได้สมมติสีมา ให้ใช้หมู่บ้านหรือนิคมที่อยู่นั้นเป็นคามสีมาและนิคมสีมาได้
แล้วอนุญาตให้ใช้เขตพื้นระยะน้ำสาตถึง ในแม่น้ำเป็นอุทกทุกเขปสีมา (เขตวิกน้ำสาต) เป็นเขตลอยเรือ
หรือแพ หรือปลูกโรงทำอุโบสถได้กลางแม่น้ำ ทะเลหรือสระน้ำ แต่ไม่อนุญาตแม่น้ำ ทะเล หรือสระน้ำ
ทั้งหมดเป็นเขต (สีมา)^{๑๕}

๑๗. พระพุทธองค์ตรัสห้ามมิให้สมมติสีมาคาบเกี่ยวกันให้มีชานของสีมา ภิกษุหมู่ใด
สมมติสีมาคาบเกี่ยวต้องอาบัติทุกกฏ^{๑๖}

๑๘. พระพุทธองค์ตรัสอธิบายว่า ภิกษุทั้งหลาย วันอุโบสถ ๑๔ คำก็มี ๑๕ คำก็มี
(กลางเดือนเป็น ๑๕ คำปลายเดือนเป็น ๑๔ คำบ้าง ๑๕ คำบ้างสุดแต่เดือนขาดเดือนเต็ม) วันอุโบสถ
มี ๒ วันอย่างนี้^{๑๗}

๑๙. พระพุทธองค์ตรัสอธิบายหลักเกณฑ์เรื่องสวดปาฏิโมกข์ย่อ เมื่อมีเหตุสมควร ๑๐
อย่างเกิดขึ้น^{๑๘} คือ

๑. พระราชาเสด็จมา
๒. โจรมาปล้น
๓. ไฟไหม้
๔. น้ำหลากมา
๕. คนมามาก

^{๑๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๒/๒๒๐.

^{๑๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๓/๒๒๑.

^{๑๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๗/๒๒๕.

^{๑๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๘/๒๒๖.

^{๑๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๙/๒๒๖.

^{๑๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๕๐/๒๓๐.

๖. ฝีเข้าสิงภิกษุ
๗. สัตว์ร้ายเข้ามา
๘. งูเลื้อยเข้ามา
๙. ภิกษุจะถึงแก่ชีวิต

๑๐. มีอันตรายแก่พรหมจรรย์^{๑๙}

๒๐. ภิกษุที่จะกล่าวธรรมต้องได้รับเชื้อเชิญ พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระเถระกล่าวธรรมเองหรือเชิญภิกษุอื่นกล่าวธรรม ภิกษุรูปใดไม่ได้รับอาราธนาแสดงต้องอาบัติทุกกฏ^{๒๐}

๒๑. พระพุทธองค์ตรัสอนุญาตให้มีการสมมติผู้ถามพระวินัยและผู้ตอบพระวินัย ภิกษุรูปใดไม่ได้รับการแต่งตั้งวิสัยชนาต้องอาบัติทุกกฏ^{๒๑}

๒๒. พระพุทธองค์ตรัสอนุญาตให้ขอโอกาสก่อนแล้วจึงโจทอาบัติ ภิกษุรูปใดไม่ได้รับโอกาสให้โจทและโจทต้องอาบัติทุกกฏ^{๒๒}

๒๓. ในการทำกรรมเป็นการสงฆ์ พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้คัดค้านกรรมที่ไม่ชอบด้วยธรรมว่า ภิกษุทั้งหลายไม่พึงทำกรรมที่ไม่ชอบด้วยธรรมในท่ามกลางสงฆ์ ภิกษุรูปใด ทำต้องอาบัติทุกกฏ^{๒๓}

๒๔. พระพุทธองค์ตรัสห้ามมิให้แก่งสวดปาฏิโมกข์มิให้ผู้อื่นได้ยิน ภิกษุรูปใดสวดไม่ให้ได้ยินต้องอาบัติทุกกฏ^{๒๔}

๒๕. พระพุทธองค์ตรัสห้ามมิให้สวดปาฏิโมกข์โดยมีศฤงคารอยู่ในบริษัท ภิกษุรูปใดยกขึ้นแสดงต้องอาบัติทุกกฏ^{๒๕}

๒๖. ภิกษุผู้มีได้รับเชื้อเชิญ พระพุทธองค์ตรัสห้ามมิให้สวดปาฏิโมกข์ ทรงอนุญาตให้พระเถระเป็นใหญ่ในเรื่องปาฏิโมกข์ (จะสวดเองหรือให้ใครสวดก็ได้) ภิกษุรูปใดยังไม่ได้รับอาราธนา ยกขึ้นแสดงต้องอาบัติทุกกฏ^{๒๖}

๒๗. พระเถระสวดเองไม่ได้ พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้ฉลาด สามารถเป็นใหญ่ในเรื่องปาฏิโมกข์สวดแทน

^{๑๙} วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๕๐/๒๓๐.

^{๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๕๐/๒๓๐.

^{๒๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๕๒/๒๓๒.

^{๒๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๕๒/๒๓๓.

^{๒๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๕๔/๒๓๔.

^{๒๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๕๔/๒๓๕.

^{๒๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๕๔/๒๓๖.

^{๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๕๔/๒๓๖.

๒๘. พระสงฆ์ทั้งวัดไม่สามารถสวดปาฏิโมกข์ได้ ให้ส่งภิกษุรูปหนึ่งไปเรียนจากอาวาสใกล้เคียง จะโดยย่อหรือโดยพิสดารก็ตามให้พระเถระเป็นผู้ใช้ไป ผู้ถูกใช้ขัดขึ้นในเมื่อไม่ป่วยไข้ ต้องอาบัติทุกกฏ^{๒๗}

๒๙. พระพุทธรองค์ตรัสอนุญาตให้เรียนปักขณนา (การคำนวณปักข์) ได้ทุกรูปเพื่อบอกดิถีแก่คนทั้งหลายได้

๓๐. พระพุทธรองค์ตรัสอนุญาตให้เรียกชื่อ ให้จับสลากเพื่อนับจำนวนภิกษุที่อยู่ในอาวาสนั้นในวันอุโบสถ

๓๑. พระพุทธรองค์ตรัสอนุญาตให้ปิดกวาด ปูอาสนะ ตามประเพณีตั้งน้ำดื่ม น้ำใช้ในโรงอุโบสถโดยให้พระเถระเป็นผู้สั่งการ

๓๓. พระพุทธรองค์ตรัสห้ามภิกษุที่จะไปที่อื่น โดยไม่บอกลาพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ ให้พระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์สอบสวนว่าจะไปไหน ไปกับใคร ถ้าเห็นไม่สมควรก็ไม่ให้อนุญาต ถ้าไม่อนุญาตขึ้นไปต้องอาบัติทุกกฏ^{๒๘}

๓๔. ภิกษุผู้ทรงความรู้ประพฤติตนดีมาให้ต้อนรับด้วยดีถ้าไม่ต้อนรับด้วยการโอภาปราศรัยเป็นต้นต้องอาบัติทุกกฏ^{๒๙}

๓๕. ถ้าไม่มีใครสวดปาฏิโมกข์ได้เลย และไม่สามารถจะส่งใครไปเรียนวิธีสวดห้ามอยู่จำพรรษาร่วมกับภิกษุเหล่านั้นถ้าขึ้นอยู่ต้องอาบัติทุกกฏ^{๓๐}

๓๖. ภิกษุผู้เป็นไข้ พระพุทธรองค์ตรัสให้บอกความบริสุทธิ์แก่ภิกษุรูปหนึ่ง เพื่อนำไปบอกแก่สงฆ์ ถ้าไม่มีผู้รับไปบอกให้นำขึ้นเตียง ขึ้นตั้ง ห้ามไปทำอุโบสถ ไม่ให้ทำอุโบสถแยกกัน ถ้าให้เคลื่อนที่อาพาธอาจกำเริบหรืออาจถึงมรณภาพ ให้สงฆ์ไปทำอุโบสถที่ภิกษุรูปนั้น แล้วตรัสให้ภิกษุผู้รับบอกปาริสุทธิต้องไปบอกแก่สงฆ์ให้จงได้ถ้าไปไม่ได้เองให้มอบหมายผู้อื่นบอกแทน

๓๗. ในสังฆกรรมอื่นจากอุโบสถ ถ้าภิกษุเป็นไข้ พระพุทธรองค์ตรัสอนุญาตให้มอบฉันทะและมีเงื่อนไขคล้ายอุโบสถ (ฉันทะคือความพอใจ มอบให้สงฆ์ทำกรรมไปโดยตนไม่ต้องร่วมด้วย)

๓๘. ในวันอุโบสถ ถ้ามีสังฆกรรมอื่นด้วย พระพุทธรองค์ตรัสอนุญาตให้ภิกษุผู้บอกความบริสุทธิ์นั้นบอกให้ฉันทะด้วย

๓๙. ภิกษุถูกญาติจับตัว ถูกคนอื่น ๆ จับตัวไม่สามารถมาร่วมทำอุโบสถได้ ให้เจรจาขอตัวมาทำอุโบสถ ถ้าเจรจาไม่สำเร็จ ให้นำออกให้พ้นเขตสีมา เพื่อให้พระสงฆ์ทำอุโบสถ ห้ามทำอุโบสถทั้งที่มีภิกษุอื่นอยู่ในเขตสีมาแต่มีได้เข้าร่วมประชุมถ้าทำต้องอาบัติทุกกฏ

^{๒๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๕๕/๒๓๙.

^{๒๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๓/๒๔๔.

^{๒๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๓/๒๔๔.

^{๓๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๓/๒๔๕.

๔๐. ถ้าในอุโบสถหรือสังฆกรรมอื่นมีภิกษุเป็นบ้า ให้สงฆ์สวดสมมติเพื่อจะได้ทำอุโบสถหรือสังฆกรรมอื่นโดยไม่มีเธออยู่ด้วย

๔๑. พระภิกษุมี ๔ รูป พระพุทธองค์ตรัสอนุญาตให้สวดปาฏิโมกข์ ถ้ามี ๓ รูป หรือ ๒ รูป ให้ประชุมกันบอกความบริสุทธิ์แก่กันและกัน เรียกว่าปาริสุทธิอุโบสถ ถ้ามีรูปเดียว ให้ปิดกวาดสถานที่คอยภิกษุอื่น เมื่อไม่เห็นมาให้อธิษฐาน คือตั้งใจระลึกว่า วันนี้เป็นวันอุโบสถ ถ้าไม่ทำ ต้องอาบัติทุกกฏ^{๓๑}

๔๒. พระพุทธองค์มิให้ทำอุโบสถทั้งที่ยังมีอาบัติ ให้แสดงอาบัติก่อนแล้วจึงทำอุโบสถ ถ้าสงฆ์ในอาบัติก็ให้บอกแก่ภิกษุรูปหนึ่งก่อน

๔๓. ห้ามภิกษุที่ต้องอาบัติเหมือนๆ กัน แสดงอาบัติเช่นนั้นแก่กัน (สภาคาบัติ) ถ้าแสดงหรือรับต้องอาบัติทุกกฏ^{๓๒}

๔๔. ถ้าระลึกได้ว่ายังมีอาบัติอยู่ หรือสงสัยว่าจะต้องอาบัติใด ๆ ในขณะฟังปาฏิโมกข์ ให้บอกแก่ภิกษุที่อยู่ใกล้เพื่อรับทราบไว้เมื่อเสร็จอุโบสถจะได้ทำคืน

๔๕. ถ้าพระสงฆ์ต้องอาบัติในเรื่องเดียวกัน (สภาคาบัติ) ทั้งวัด ให้ส่งพระรูปหนึ่งไปแสดงที่วัดอื่นถ้าไม่มีวัดใกล้เคียงให้ไปกลับภายใน ๗ วันเพื่อหาที่แสดงอาบัติของส่วนรวม

๔๖. ถ้าพระสงฆ์ทั้งวัดต้องอาบัติเรื่องเดียวกัน แต่ไม่รู้ชื่อหรือต้นเค้าแห่งอาบัติ ให้สอบถามภิกษุผู้รู้วินัยที่เดินทางมาพักแล้วแสดงคืนเสีย แต่ถ้าได้ไต่ถามพูดจากันแล้ว ภิกษุทั้งหลายยังไม่ยอมแสดงอาบัติ (เพราะยังไม่เชื่อเป็นต้น) ก็ให้ปล่อยไว้ไม่ต้องว่ากล่าว

๔๗. พระพุทธองค์ทรงแสดงเงื่อนไขในการทำอุโบสถที่ไม่ต้องอาบัติเกี่ยวกับไม่รู้ว่ายังมีภิกษุอื่นอยู่ก็จึงทำอุโบสถไปก่อนรวม ๑๕ ข้อ

๔๘. พระพุทธองค์ทรงแสดงเงื่อนไขในการทำอุโบสถที่ทำด้วยบริสุทธิ์ใจ แต่ไม่รู้ว่ายังมีภิกษุอื่นอยู่ก็จึงมาทำอุโบสถคงปรับอาบัติทุกกฏ^{๓๓} เฉพาะภิกษุผู้สวดรวม ๑๕ ข้อ

๔๙. พระพุทธองค์ทรงแสดงเงื่อนไขในการทำอุโบสถ (เหมือนข้อ ๔๘) แต่สงสัยว่าจะเป็นการควรหรือไม่แล้วขึ้นสวดปาฏิโมกข์คงปรับอาบัติทุกกฏ^{๓๔} เฉพาะผู้สวดรวม ๑๕ ข้อ

๕๐. พระพุทธองค์ทรงแสดงเงื่อนไขในการทำอุโบสถ (เหมือนข้อ ๔๙) แต่สงสัยว่าจะเป็นการควรหรือไม่แล้วขึ้นสวดปาฏิโมกข์คงปรับอาบัติเฉพาะผู้สวดรวม ๑๕ ข้อ

^{๓๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๓/๒๕๐.

^{๓๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๓/๒๕๗.

^{๓๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๓/๒๖๖.

^{๓๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๗๕/๒๗๑.

๕.๑. พระพุทธองค์ทรงแสดงเงื่อนไขในการทำอุโบสถ (เหมือนข้อ ๕๐) แต่มุ่งให้แตกแยกกัน แล้วขึ้นสวดปาฏิโมกข์ทรงปรับอาบัติถุลลัจจัย^{๓๕} (อาบัติหนักกว่าทุกกฎ) แก่ภิกษุผู้สวดรวม ๑๕ ข้อ

๕.๒. พระพุทธองค์ทรงแสดงเงื่อนไขแบบต้น ๆ ระหว่างภิกษุที่อยู่ประจำวัดกับภิกษุที่อยู่ประจำวัด ระหว่างภิกษุที่อยู่ประจำวัดกับภิกษุอาคันตุกะ ระหว่างภิกษุอาคันตุกะกับภิกษุที่อยู่ประจำวัดและระหว่างภิกษุอาคันตุกะกับอาคันตุกะโดยประมาณ ๗๐๐ ข้อ^{๓๖}

๕.๓. พระพุทธองค์ทรงแสดงเงื่อนไขการนับวันอุโบสถ ๑๔ คำ หรือ ๑๕ คำ ที่ภิกษุอยู่ประจำวัดกับภิกษุอาคันตุกะมีความเห็นแตกต่างกัน ให้อนุโลมตามภิกษุข้างมากเป็นต้น อีกหลายร้อยข้อด้วยกัน

๕.๔. สุดท้ายพระพุทธองค์ทรงแสดงหลักการ ที่มีให้ผู้ไม่สมควรนั่งรวมอยู่ด้วยในการสวดปาฏิโมกข์ ในวันอุโบสถ รวม ๒๒ ข้อ ที่ไม่ให้สวดปาฏิโมกข์ เช่น มีนางภิกษุณีนั่งอยู่ด้วยเป็นต้น^{๓๗}

การเรียงลำดับเลขตั้งแต่ ๑ ถึง ๕๔ ข้อนี้ เป็นลำดับที่ผู้วิจัยได้ยกขึ้นมาเสนอเพื่อให้อ่านเข้าใจได้ง่าย ถ้าจะจัดลำดับให้พิสดารตามที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องสีมาอุโบสถและปาฏิโมกข์ทุกข้อนั้น ก็คงจะถึงจำนวนเป็นพัน ๆ ข้อ ผู้วิจัยจึงได้สรุปมาเพียงเท่านี้

๔.๒.๒ ความสำคัญของอุโบสถกรรม : การทำอุโบสถของภิกษุโดยอาการต่าง ๆ กัน

การทำอุโบสถของภิกษุที่ต้องอาบัติโดยอาการที่ต่าง ๆ กัน พระพุทธองค์ทรงแสดงเงื่อนไขในการทำอุโบสถ โดยต้องผ่านเครื่องมือที่สำคัญคือสีมาและอุโบสถ เพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ เช่นการทำอุโบสถของภิกษุโดยอาการที่ไม่ต้องอาบัติ การทำอุโบสถของภิกษุโดยอาการที่ต้องอาบัติ การทำอุโบสถของภิกษุโดยอาการที่มีความสงสัยเป็นต้น ซึ่งภิกษุผู้ทำอุโบสถต้องศึกษาและทำให้ถูกต้องตามพระพุทธบัญญัติ ที่มีความเกี่ยวกันระหว่างสีมาและอุโบสถและอาบัตินั้น คือ

๑. การทำอุโบสถของภิกษุโดยอาการที่ไม่ต้องอาบัตินั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงเงื่อนไขในการทำอุโบสถ โดยไม่ต้องอาบัติเกี่ยวกับไม่รู้ว่าจะมีภิกษุอื่นอยู่จึงทำอุโบสถไปก่อน รวม ๑๕ ประการพอสรุปได้คือ

๑) ในอาวาสหนึ่งถึงวันอุโบสถ มีภิกษุมารูปด้วยกัน ประชุมกัน ๔ รูปบ้างเกินกว่าบ้าง เธอไม่รู้ว่าจะมีภิกษุพวกอื่นที่ยังไม่มา เธอมีความสำคัญว่าเป็นธรรม เป็นวินัยเป็นหมู่ มีความสำคัญว่า

^{๓๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๗๖/๒๗๔.

^{๓๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๗๖/๒๗๕.

^{๓๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘๒/๒๘๗.

พร้อมกัน จึงทำอุโบสถ สวดปาฏิโมกข์ เมื่อพวกเธอกำลังสวดปาฏิโมกข์ขณะนั้นมีภิกษุพวกอื่นมาถึง มีจำนวนมากกว่า ภิกษุเหล่านั้นต้องสวดปาฏิโมกข์ ใหม่ พวกภิกษุผู้สวดไม่ต้องอาบัติ^{๓๘}

๒) ในอวาสหนึ่งถึงวันอุโบสถ มีภิกษุมารูป แต่ประชุมกัน ๔ รูปบ้าง เกินกว่าบ้าง พวกเธอไม่รู้ว่ายังมีภิกษุพวกอื่นที่ยังไม่มา พวกเธอมีความสำคัญว่าเป็นธรรม เป็นวินัย เป็นหมู่ พร้อมกันจึงทำอุโบสถสวดปาฏิโมกข์ พอพวกเธอสวดปาฏิโมกข์ จบ ภิกษุลุกไปหมดแล้วขณะนั้นมี ภิกษุพวกอื่นมาถึงมีจำนวนน้อยกว่าปาฏิโมกข์ที่สวดแล้วก็ป็นอันสวดดีแล้วพวกภิกษุผู้มาทีหลัง พึงบอก ปาฐิติในอวาสของพวกเธอ พวกภิกษุผู้สวดไม่ต้องอาบัติ^{๓๙} เป็นต้น การทำอุโบสถของภิกษุ โดยไม่ต้องอาบัติ

๒. การทำอุโบสถของภิกษุโดยอาการที่ต้องอาบัติ พระพุทธองค์ทรงแสดงเงื่อนไขในการทำ อุโบสถ โดยแบ่งพวกกันอยู่และสำคัญว่าแบ่งพวกกันโดยอาการที่ต้องอาบัติรวมมี ๑๕ ประการพอสรุป ได้คือ

๑) ในอวาสหนึ่งถึงวันอุโบสถ มีภิกษุมารูป แต่ประชุมกัน ๔ รูปบ้าง เกินกว่าบ้าง พวกเธอรู้ยู่่า ยังมีภิกษุพวกอื่นที่ยังไม่มา พวกเธอมีความสำคัญว่าเป็นธรรม เป็นวินัย เป็นหมู่ พร้อม กันจึงทำอุโบสถสวดปาฏิโมกข์ พวกเธอกำลังสวดปาฏิโมกข์มีภิกษุพวกอื่นมาถึงมีจำนวนมากกว่า ภิกษุเหล่านั้นต้องสวดปาฏิโมกข์ ใหม่ พวกภิกษุผู้สวด ต้องอาบัติทุกกฏ^{๔๐}

๒) ในอวาสหนึ่งถึงวันอุโบสถมีภิกษุมารูป แต่ประชุมกัน ๔ รูปบ้าง เกินกว่าบ้าง พวกเธอรู้ยู่่า ยังมีพวกภิกษุอื่นที่ยังไม่มา พวกเธอมีความสำคัญว่าเป็นธรรม เป็นวินัย เป็นหมู่ พร้อมกัน จึงทำอุโบสถสวดปาฏิโมกข์ พอพวกเธอสวดปาฏิโมกข์ จบ ภิกษุลุกขึ้นไปทั้งหมดมีภิกษุ พวกอื่นมาถึงมีจำนวนน้อยกว่าปาฏิโมกข์ ที่สวดแล้วป็นอันสวดดีแล้ว พวกภิกษุผู้มาทีหลังพึงบอกปา ฐิติในอวาสของเธอทั้งหลาย พวกภิกษุผู้สวดต้องอาบัติทุกกฏ^{๔๑} เป็นต้น

๓. การทำอุโบสถของภิกษุโดยอาการที่มีความสงสัย พระพุทธองค์ทรงแสดงเงื่อนไข ในการทำอุโบสถ โดยอาการที่มีความสงสัย ๑๕ ประการพอสรุปได้คือ

๑) ในอวาสหนึ่งถึงวันอุโบสถ มีภิกษุมารูป แต่ประชุมกัน ๔ รูปบ้าง เกินกว่าบ้าง พวกเธอรู้ยู่่า ยังมีภิกษุพวกอื่นที่ยังไม่มา และมีความสงสัยว่า พวกเราควรทำอุโบสถหรือไม่ควร ยัง ชินทำอุโบสถสวดปาฏิโมกข์ พวกเธอกำลังสวดปาฏิโมกข์ อยู่ มีภิกษุพวกอื่นมาถึงมีจำนวนมากกว่า ภิกษุเหล่านั้นต้องสวดปาฏิโมกข์ ใหม่ พวกภิกษุผู้สวดต้องอาบัติทุกกฏ^{๔๒}

^{๓๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๗๒/๒๖๑.

^{๓๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๗๒/๒๖๖.

^{๔๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๗๓/๒๖๖.

^{๔๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๗๓/๒๖๘.

^{๔๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๗๔/๒๖๙.

๒) ในอวาสนหนึ่งถึงวันอุโบสถ มีภิกษุมารูป แต่ประชุมกัน ๔ รูปบ้าง เกินกว่าบ้าง พวกเธอรู้อยู่ว่า ยังมีภิกษุพวกอื่นที่ยังไม่มา และมีความสงสัยว่า พวกเราควรทำอุโบสถหรือไม่ควร ยังขึ้นทำอุโบสถสวดปาติโมกข์ พวกเธอกำลังสวดปาติโมกข์จบแล้ว ภิกษุลุกขึ้นหมดแล้ว มีภิกษุพวกอื่นมาถึงมีจำนวนน้อยกว่าปาฏิโมกข์ ที่สวดแล้วเป็นอันสวดดีแล้ว พวกภิกษุผู้มาทีหลัง พึงบอกปารีสุทธิในอวาสนของพวกเธอ พวกภิกษุผู้สวด ต้องอาบัติทุกกฏ^{๔๓}เป็นต้น

๔. การทำอุโบสถของภิกษุโดยอาการที่มีความกังวลใจ พระพุทธองค์ทรงแสดงเงื่อนไขในการทำอุโบสถ โดยอาการที่มีความกังวลใจ ๑๕ ประการพอสรุปได้คือ

๑) อวาสนหนึ่งถึงวันอุโบสถ มีภิกษุมารูปแต่ประชุมกัน ๔ รูปบ้าง เกินกว่าบ้าง พวกเธอรู้อยู่ว่า มีภิกษุพวกอื่นที่ยังไม่มาแต่มีความกังวลใจทำอุโบสถ สวดปาฏิโมกข์ด้วยเข้าใจว่า พวกเราควรทำอุโบสถ มิใช่ไม่ควร เมื่อเธอกำลังสวดปาติโมกข์ มีภิกษุพวกอื่นมาถึงมีจำนวนมากกว่า ภิกษุเหล่านั้นต้องสวดปาฏิโมกข์ใหม่ พวกภิกษุผู้สวดต้องอาบัติทุกกฏ^{๔๔}

๒) ในอวาสนหนึ่ง ถึงวันอุโบสถ มีภิกษุมารูป แต่ประชุมกัน ๔ รูปบ้าง เกินกว่าบ้าง พวกเธอรู้อยู่ว่า ยังมีภิกษุพวกอื่นที่ยังไม่มา แต่มีความกังวลใจทำอุโบสถ สวดปาติโมกข์ด้วยเข้าใจว่า พวกเราควรทำอุโบสถ มิใช่ไม่ควร พวกเธอสวดปาติโมกข์จบ ภิกษุลุกขึ้นไปหมดแล้ว มีภิกษุที่อยู่ในอวาสนอื่นมาถึงมีจำนวนน้อยกว่าปาฏิโมกข์ที่สวดแล้วเป็นอันสวดดีแล้ว พวกภิกษุผู้มาทีหลัง พึงบอกปารีสุทธิในอวาสนของพวกเธอ พวกภิกษุผู้สวดต้องอาบัติทุกกฏ^{๔๕}เป็นต้น

๕. การทำอุโบสถของภิกษุโดยอาการที่มุ่งทำความแตกร้าง พระพุทธองค์ทรงแสดง เงื่อนไขในการทำอุโบสถ โดยอาการที่มุ่งทำความแตกร้าง ๑๕ ประการพอสรุปได้คือ

๑) ในอวาสนแห่งหนึ่งถึงวันอุโบสถ มีภิกษุมารูป แต่ประชุมกัน ๔ รูปบ้าง เกินกว่าบ้าง พวกเธอรู้อยู่ว่า ยังมีภิกษุพวกอื่นที่ยังไม่มาและมุ่งความแตกร้างว่า ภิกษุเหล่านั้นเสื่อมสูญ ภิกษุเหล่านั้นจงพินาศ ประโยชน์อะไรด้วยภิกษุเหล่านั้นทำอุโบสถสวดปาฏิโมกข์ เมื่อเธอกำลังสวดปาฏิโมกข์ มีภิกษุพวกอื่นมาถึงมีจำนวนมากกว่า ภิกษุเหล่านั้นต้องสวดปาติโมกข์ใหม่ พวกภิกษุผู้สวดต้องอาบัติถุลลัจจัย^{๔๖}

๒) ในอวาสนแห่งหนึ่งถึงวันอุโบสถ มีภิกษุมารูป แต่ประชุมกัน ๔ รูปบ้าง เกินกว่าบ้าง พวกเธอรู้อยู่ว่า ยังมีภิกษุพวกอื่นที่ยังไม่มาและมุ่งความแตกร้างว่า ภิกษุเหล่านั้นเสื่อมสูญ ภิกษุเหล่านั้นจงพินาศ ประโยชน์อะไรด้วยภิกษุเหล่านั้นทำอุโบสถสวดปาติโมกข์ เธอกำลังสวดปาฏิโมกข์จบแล้ว ภิกษุลุกไปหมดแล้ว ภิกษุพวกอื่นมาถึงมีจำนวนน้อยกว่า ปาฏิโมกข์ที่สวดแล้วเป็นอันสวดดี

^{๔๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๗๔/๒๗๐.

^{๔๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๗๕/๒๗๑.

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๗๕/๒๗๓.

^{๔๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๗๖/๒๗๔.

แล้ว พวกภิกษุผู้มาที่หลังฟังบอกปารีสุทธิในอาวาสของพวกเธอ พวกภิกษุผู้สวดต้องอาบัติอุลลัจจัย^{๔๗} เป็นต้น

พระพุทธองค์ทรงแสดงเงื่อนไขในการทำอุโบสถที่ทำด้วยบริสุทธิ์ใจ แต่รู้ว่ายังมีภิกษุอื่น ยังไม่ได้มาทำอุโบสถคงปรับอาบัติทุกกฏเฉพาะภิกษุผู้สวดรวม ๑๕ ข้อ ทรงแสดงเงื่อนไขในการทำอุโบสถ (เหมือนข้อ ๔๘) สงสัยว่าจะเป็นการควรหรือไม่แล้วขึ้นสวดปาฏิโมกข์ คงปรับอาบัติทุกกฏเฉพาะผู้สวดรวม ๑๕ ข้อ ทรงแสดงเงื่อนไขในการทำอุโบสถ (เหมือนข้อ ๔๙) แต่สงสัยว่าจะเป็นการควรหรือไม่แล้วขึ้นสวดปาฏิโมกข์คงปรับอาบัติเฉพาะผู้สวดรวม ๑๕ ข้อ ทรงแสดงเงื่อนไขในการทำอุโบสถ (เหมือนข้อ ๕๐) แต่มุ่งให้แตกแยกกัน แล้วขึ้นสวดปาฏิโมกข์ ปรับอาบัติอุลลัจจัย (แรงกว่าทุกกฏ) แก่ภิกษุผู้สวดรวม ๑๕ ข้อ ทรงแสดงเงื่อนไขแบบต้น ๆ ระหว่างภิกษุที่อยู่ประจำวัด กับภิกษุที่อยู่ประจำวัด ระหว่างภิกษุที่อยู่ประจำวัดกับภิกษุอาคันตุกะ ระหว่างภิกษุอาคันตุกะกับภิกษุที่อยู่ประจำวัดและระหว่างภิกษุอาคันตุกะกับอาคันตุกะรวม ๗๐๐ ข้อ^{๔๘} ทรงแสดงเงื่อนไขการนับวันอุโบสถ ๑๔ คำหรือ ๑๕ คำที่ภิกษุอยู่ประจำวัดกับภิกษุอาคันตุกะมีความเห็นแตกต่างกันให้อนุโลมตามภิกษุข้างมากเป็นต้นอีกหลายร้อยข้อ

พระพุทธองค์ให้ความสำคัญกับสีมาและอุโบสถ ในฐานะเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญ ทรงปรับอาบัติแก่ภิกษุที่ล่วงละเมิดและทรงบัญญัติพระวินัยสำหรับพระสงฆ์ เกี่ยวกับสีมาไว้เป็นจำนวนมากเพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ

สีมามีบทบาทในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการปกครองคณะสงฆ์ สีมาและอุโบสถเปรียบเหมือนสังฆสภาที่ใช้เป็นที่ประชุมตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวกับการบริหารการปกครองของคณะสงฆ์นั้น คือ เป็นที่ประชุมของคณะสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญมีการอุปสมบทเป็นต้น พระพุทธเจ้าจึงต้องวางระบบระเบียบต่าง ๆ ให้ชัดเจน จะอาศัยเพียงหลักธรรม เช่น หลักอปริหานิยธรรมเป็นต้น ซึ่งเป็นหลักการกว้าง ๆ นั้นไม่พอเพราะผู้เข้ามาบวชมีอุปนิสัยและการอบรมหล่อหลอมต่างกันหากไม่มีกฎระเบียบที่ชัดเจนก็มีโอกาสปฏิบัติไม่เหมาะสม สร้างความเสื่อมเสียให้แก่พระพุทธศาสนาได้ ซึ่งต้นบัญญัติสิกขาบทแต่ละข้อในพระวินัยปิฎกล้วนมาจากสาเหตุเหล่านี้ทั้งสิ้นดังนั้นพระวินัยจึงเปรียบเสมือนด้ายที่ช่วยร้อยดอกไม้คือพุทธบริษัท ให้เป็นระเบียบสวยงาม สร้างความศรัทธาให้เกิดแก่ผู้พบเห็น และเป็นเหตุให้พุทธบริษัทอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สามารถสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาไปได้ยาวนานจนมาถึงปัจจุบันนี้

๖. สีมากับอำนาจบริหารของคณะสงฆ์ สีมามีอำนาจในฐานะเป็นเครื่องมือการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญเช่นการอุปสมบทเป็นต้น เพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ โดยผ่านเครื่องมือที่สำคัญคือสีมาและอุโบสถ เพราะมีลักษณะเป็นรูปธรรม การบริหาร

^{๔๗} วิ.ม.อ. (ไทย) ๔/๑๗๖/๒๗๘.

^{๔๘} วิ.ม.อ. (ไทย) ๔/๑๗๗/๒๗๙.

พระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงสมัยปัจจุบันนี้ คือ สมัยพุทธกาลนับตั้งแต่พระพุทธศาสนา กำเนิดขึ้นมา โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นผู้ประกาศพระศาสนาจนกระทั่งมีพระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และ อุบาสิกา มีพุทธบริษัท ๔ ครบถ้วน สังคมพุทธจึงกำเนิดขึ้นมาดังนั้นก็จำเป็นต้องมีการบริหาร หรือการ ปกครองเกิดขึ้นเพื่อให้สังคมพุทธสามารถดำรงอยู่ และเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กับสังคม มนุษย์สืบต่อไป การบริหารพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลมีพระพุทธเจ้า เป็นองค์พระประมุขในการ บริหารโดยใช้รูปแบบการปกครองแบบธรรมาธิปไตยโดยดำเนินการบริหารดังนี้

๑) พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมและบัญญัติวินัย หมายถึง อำนาจนิตินบัญญัติ พระธรรม วินัยจึงถือเป็นธรรมณูญสูงสุดพระพุทธศาสนา ที่ใช้ในการปกครองพุทธบริษัทให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ใน กรอบของพระธรรมวินัยพระพุทธองค์ทรงปกครองภิกษุสงฆ์ หมายถึง อำนาจการบริหารและ ทรงวินิจฉัยอภิศรณต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น หมายถึง อำนาจตุลาการ ที่พระภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติผิดจาก พระธรรมวินัยที่ทรงบัญญัติไว้

๒) พระพุทธเจ้าเป็นพระธรรมราชา^{๔๙} มีพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะเป็นพระ ธรรมเสนาบดี^{๕๐} ช่วยกิจการพระศาสนาตามที่โปรดให้ช่วย มีพระเถระทั้งหลายเป็นพระสังฆาธิปไตย และพระสังฆปริณายก

๓) ทรงมอบให้สงฆ์ประชุมกันทำสังฆกรรมทั้งปวง โดยเป็นการกสงฆ์ หมู่สงฆ์เป็นผู้ ดำเนินกิจการที่สำคัญ เช่น การอุปสมบทเป็นต้น ผู้เข้าประชุมพึงเป็นสมานสังวาส มีธรรมเป็นเครื่อง อยู่ร่วมเสมอกันจะต้องมีมติเป็นเอกฉันท์ และจะต้องเป็นไปตามพระธรรมวินัยเรียกว่าสังฆาธิปไตย^{๕๑} สงฆ์เป็นใหญ่ในการปกครองคณะสงฆ์ด้วยตนเอง โดยผ่านเครื่องมือที่สำคัญคือสีมาและอุโบสถเพื่อ ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ

๔) มีการปกครองกันเป็นภายในเนื่องด้วยพระเถระ เช่น พระอุปัชฌาย์และอาจารย์ เป็นผู้ปกครองสหวิหริกอันเตวาลิก ลูกศิษย์และพระเถระทั่วไป ปกครองแบบอวาสิกะ หมายถึง ภิกษุผู้อยู่ในอวาสนั้น ๆ

๕) เมื่อภิกษุสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น ก็มีทั้งสมานสังวาสและนानาสังวาส มีธรรมเป็น เครื่องอยู่ร่วมที่แตกต่างกัน คือสงฆ์ไม่ร่วมสังวาสและอุโบสถร่วมกัน เป็นเหตุให้สงฆ์มีการแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่ายหลังพุทธปรินิพพานคือหินยานหรือเถรวาทและมหายานหรืออุตตรนิกายเป็นต้น

๖) พระพุทธเจ้าทรงมอบพระธรรมวินัยให้เป็นศาสดาแทนพระองค์เมื่อพระองค์ล่วงลับ ไปต้องถือธรรมาธิปไตยเป็นหลักสำคัญ

^{๔๙} อจ. ติก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๔-๑๕๖.

^{๕๐} ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๗๔.

^{๕๑} พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรตถ ธีรธมโม), สังฆาธิปไตย, หน้า ๑.

การบริหารงานคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล เป็นการบริหารงานภายในศาสนจักรเอง ทางรัฐไม่เข้ามาเกี่ยว แต่ก็เข้ามาช่วยอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและทางศาสนาก็ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการบ้านเมือง ไม่แสดงธรรมขัดแย้งกับทางการเมือง และไม่ปฏิบัติให้ผิดพระราชกำหนดกฎหมายของบ้านเมือง การบริหารคณะสงฆ์มาแล้วตั้งแต่พุทธกาล หลักที่ใช้คือ พระธรรมวินัย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าธรรมธิปไตยนั่นเอง

ฉะนั้นสีมาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารงานกิจการคณะสงฆ์โดยผ่านทางเครื่องมือที่สำคัญคือสีมาและอุโบสถในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ มีการอุปสมบทเป็นต้น ในรูปแบบของการปกครองคณะสงฆ์โดยอาศัยความพร้อมเพรียงของสงฆ์เป็นพื้นฐาน

๔.๒.๓ ความสำคัญของอุโบสถกรรม: อำนาจตุลาการของคณะสงฆ์

เมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้นระหว่างสงฆ์กับสงฆ์ด้วยกัน คณะสงฆ์จะต้องดำเนินการซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นคดี คือเป็นปัญหาข้อขัดแย้งการระงับอธิกรณ์นั้นจัดเป็นสังฆกรรมประเภทยุติยุติกรรมต้องทำภายในสีมาและอุโบสถเท่านั้นจึงจะถูกต้องตามพระธรรมวินัย อธิกรณ์มี ๔ ประเภท^{๕๒} คือ

๑. วิวาทาธิกรณ์^{๕๓} คือ วิวาทกันเรื่องพระธรรมวินัย พระพุทธเจ้าตรัสถึงวิวาทาธิกรณ์ว่าเป็นเรื่องที่ภิกษุทั้งหลายวิวาทกันด้วยเรื่องธรรมวินัย ๙ ประการคือ

๑) นี่เป็นธรรม นี่ไม่เป็นธรรม

๒) นี่เป็นวินัย นี่ไม่เป็นวินัย

๓) นี่พระตถาคตเจ้าตรัสไว้ นี่พระตถาคตเจ้าไม่ได้ตรัสไว้

๔) นี่พระตถาคตเจ้าทรงประพฤติมา นี่พระตถาคตเจ้าไม่ได้ทรงประพฤติมา

๕) นี่พระตถาคตเจ้าทรงบัญญัติไว้ นี่พระตถาคตเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติไว้

๖) นี่เป็นอาบัติ นี่ไม่เป็นอาบัติ

๗) นี่เป็นอาบัติเบา นี่เป็นอาบัติหนัก

๘) นี่เป็นอาบัติมีส่วนเหลือ คือ ต้องเข้าแล้วยังไม่ขาดจากความเป็นภิกษุ นี่เป็นอาบัติหาส่วนเหลือมิได้คือต้องเข้าแล้วขาดจากความเป็นภิกษุ

๙) นี่เป็นอาบัติชั่วหยาบ นี่เป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ^{๕๔}

เมื่อภิกษุทั้งหลายวิวาทกันด้วยเหตุ ๙ ประการนี้แล้ว ทำให้เกิดความบาดหมาง ความทะเลาะ ความแก่งแย่ง ความทู่เมียง และ การกล่าวเพื่อความกลัดกลุ้มใจ เป็นต้น

^{๕๒} วิ.ป. (บาลี) ๘/๒๗๕/๒๑๐. วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๗๕/๓๗๐.

^{๕๓} วิ.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๘๕-๓๘๖/๙๓.

^{๕๔} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๔๕. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๑.

๒. อนุวาทาธิกรณ^{๕๕} คือ การโจทก์กันด้วยอาบัติ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ย่อมโจทก์คือฟ้องร้องภิกษุด้วยศีลวิบัติหรืออาบัติคือการผิดศีล อาจารย์วิบัติคือมารยาทเสื่อมเสีย ทิฐิวินัยคือความเห็นผิด อาชีวิวิบัติคือการเลี้ยงชีพในทางที่ผิด เช่น การบิณฑบาตเป็นหมอดู การเป็นหมอรักษาโรคการประกอบอาชีพอย่างฆราวาสอื่น ๆ เป็นต้นนี้เรียกว่าอนุวาทาธิกรณ^{๕๖} มูลเหตุที่ทำให้เกิดอนุวาทาธิกรณนั้นมี ๓ ประการคือ

๑) การโจทก์กันด้วยอาบัติต่าง ๆ

๒) เป็นภิกษุผู้มีศีลไม่บริสุทธิ์อยู่ในท่ามกลางสงฆ์ ได้ประพฤติล่วงละเมิดพระพุทธบัญญัติต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ

๓) เป็นภิกษุผู้ลัทธิคือไม่มีความละอาย มีความประพฤติเสียหายเป็นต้น

อนุวาทาธิกรณเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ไม่ระงับเสียย่อมเป็นเหตุเกิดให้เกิดความเสื่อมเสีย ๒ ประการคือ

๑) ทำให้เสียศีลสามัญญตา และทิวฐิสามัญญตา

๒) ทำให้เสียความสามัคคีของสงฆ์^{๕๗}

ส่วนผลร้ายทั้ง ๒ ประการนี้ เป็นความแตก เป็นนานาสังวาส จนถึงเป็นนานานิกายก็ได้ ฉะนั้นภิกษุผู้เป็นประธานของสงฆ์ต้องหาทางระงับเสียเพื่อความพร้อมเพรียงของสงฆ์

๓. อาปัตตาธิกรณ^{๕๘} คือ อาบัติและการแก้ไขอาบัติ หมายถึง การล่วงละเมิดสิกขาบทหรือศีลที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ โดยมีชื่อ ๗ กอง^{๕๙} คือ

๑) อาบัติปาราชิก

๒) อาบัติสังฆาทิเสส

๓) อาบัติถุลลัจจัย

๔) อาบัติปาจิตตีย์

๕) อาบัติปาฏิเทสนียะ

๖) อาบัติทุกกฏ

๗) อาบัติทุพภาษิต^{๖๐}

^{๕๕} วิ.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๘๕-๓๘๖/๙๓.

^{๕๖} วิ.ม.อ. (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๔๕. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๒.

^{๕๗} ฝ่ายปริยัติปกรณ์ กองศาสนศึกษา. อธิบายวินัย สำหรับนักรธรรมชั้นเอก ฉบับกรมการศาสนา, หน้า ๑๒๙.

^{๕๘} วิ.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๘๕-๓๘๖/๙๓.

^{๕๙} วิ.ม.อ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๒.

^{๖๐} วิ.ม.อ. (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๔๕. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๒.

อาบัติปาราชิก อาบัติสังฆาติเสส อาบัติปาจิตตีย์ และอาบัติปาฏิเทสนีเยนั้นเป็นอาบัติที่มีชื่อตรงกับชื่อสิกขาบท โดยสิกขาบทนิสัคคียปาจิตตีย์กับสิกขาบทปาจิตตีย์นั้น มีชื่ออาบัติว่า ปาจิตตีย์เหมือนกัน สำหรับอาบัติอุลลัจจัยแปลว่าความล่วงละเมิดที่หยาบ เป็นอาบัติที่หนักrongลงมา จากสังฆาติเสส อุลลัจจัยนั้นเป็นอาบัติที่มีวัตถุประสงค์เดียวกันกับอาบัติปาราชิก และอาบัติสังฆาติเสส อาบัติทุกกฏแปลว่าทำไม่ดี เป็นอาบัติที่มีโทษเบาจากอาบัติปาฏิเทสนีเย โดยสิกขาบทในหมวดเสขยวัตรทั้งหมดรวมทั้งพระบัญญัติเกี่ยวกับมารยาทอื่น ๆ นอกปาฏิโมกข์สังวรศีล หากภิกษุล่วงละเมิดจะต้องอาบัติทุกกฏ อาบัติทุพภาษิต แปลว่า พูดไม่ดี เป็นอาบัติที่มีโทษเบาที่สุดคือมีโทษเบาว่าทุกกฏ อาบัติทั้ง ๗ กอนี้จัดเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) ครุกาบัติ^{๖๑} หมายถึง อาบัติหนัก จัดเป็นอาบัติชั่วหยาบที่เรียกว่า ทุกฺกุลาบัติหรืออาบัติที่เป็นโทษล่ำ ได้แก่ ปาราชิก และสังฆาติเสส ปาราชิกนั้นเป็นอาบัติหนักขั้นสุดคือเจตนาคือเหยยวยาแก้ไขไม่ได้ ซึ่งทำให้ภิกษุต้องมีโทษถึงที่สุดคือขาดจากความเป็นภิกษุ ส่วนสังฆาติเสสเป็นอาบัติหนักขั้น สดเจตนาพอเหยยวยาแก้ไขให้กลับเป็นภิกษุปกติได้ด้วยวุฏฐานคามินีคือจะพ้นได้ด้วย การอยู่ปริวาสหรืออยู่กรรม

๒) ลหุกาบัติ^{๖๒} หมายถึง อาบัติเบา จัดเป็น อทุกฺกุลาบัติ คืออาบัติไม่ชั่วหยาบ ได้แก่ อาบัติ ๕ กอนที่เหลือ ตั้งแต่อุลลัจจัยลงมา ซึ่งจะแก้ไขได้หรือระงับได้ด้วย เทสนาคามินี คือการแสดง หมายถึงเปิดเผยความผิดของตนต่อหน้าพระภิกษุหรือหมู่พระภิกษุคือสงฆ์

๔. กิจจาธิกรณ์^{๖๓} คือ กิจที่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจะพึงกระทำมี ๔ ประการจะได้ อธิบายดังต่อไปนี้

๑) อปโลกนกรรม^{๖๔} หมายถึง กรรมคือการบอกเล่ากันในที่ประชุมสงฆ์เพื่อขอความเห็นชอบร่วมกัน เพื่อทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การอปโลกนกฐิน คือ การที่ตัวแทนสงฆ์แจ้งให้สงฆ์ทราบว่าจะยกผ้ากฐินให้กับพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เพื่อขอความเห็นชอบจากคณะสงฆ์ในพิธีกรรมทอดกฐินประจำปี หากพระภิกษุทุกรูปในที่ประชุมสงฆ์เห็นพ้องกัน หรือมีมติร่วมกัน ไม่มีใครคัดค้านพระภิกษุรูปที่ได้รับการเสนอชื่อนั้นก็ได้ผ้ากฐินนั้นมาใช้สอย

๒) ญัตติกรรม คำว่า ญัตติ แปลว่า คำเผด็จสงฆ์ หมายถึง การประกาศให้สงฆ์ทราบเพื่อทำกิจร่วมกัน ญัตติกรรม หมายถึง กรรมอันกระทำด้วยการตั้งญัตติเพียงอย่างเดียว คือเพียงแต่ประกาศให้สงฆ์ทราบว่าจะทำกิจนั้น ๆ เท่านั้น ไม่มีการขอมติจากคณะสงฆ์เหมือนอปโลกนกรรม เช่น การทำอุโบสถหรือพิธีฟังสวดพระปาฏิโมกข์ เป็นต้น

^{๖๑} กงขา.อภินวฎีกา. (บาลี) ๖๔.

^{๖๒} กงขา.อภินวฎีกา. (บาลี) ๖๔.

^{๖๓} วิ.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๔๓/๑๐๐.

^{๖๔} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๔๖. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๒.

๓) ญัตติทุติยกรรม แปลว่า กรรมที่มีญัตติเป็นที่สอง หมายถึง กรรมที่มีวาจาหรือการกล่าวครบ ๒ รวมทั้งญัตติ กล่าวคือ เมื่อมีการสวดตั้งญัตติแล้ว จะมีการสวดอนุสาวนา คือ คำสวดประกาศขอมติจากสงฆ์อีกครั้งรวมเป็นสองจึงชื่อว่าญัตติทุติยกรรม เช่น การทำสังคายนา พระไตรปิฎกการสมมติสีมา เป็นต้น

๔) ญัตติจตุตถกรรม^{๖๕} แปลว่า กรรมที่มีญัตติเป็นที่สี่ หมายถึง กรรมที่มีวาจาหรือการกล่าวครบ ๔ รวมทั้งญัตติ กล่าวคือ เมื่อมีการสวดตั้งญัตติแล้ว จะมีการสวดอนุสาวนาคือคำสวดประกาศขอมติจากสงฆ์อีก ๓ ครั้งรวมเป็นสี่จึงชื่อว่าญัตติจตุตถกรรม ทั้งนี้เพื่อให้คณะสงฆ์มีเวลาพิจารณาหลายเที่ยวว่า จะอนุมติหรือไม่ ญัตติจตุตถกรรมใช้กับพิธีกรรมที่มีความสำคัญ เช่น การอุปสมบทและนิคหกรรม เป็นต้น

สำหรับมูลเหตุแห่งกิจจาธิกรณ์ พระพุทธเจ้าตรัสว่าสงฆ์เป็นมูลอันหนึ่งแห่งกิจจาธิกรณ์ ทั้งนี้เพราะกิจจาธิกรณ์ หมายถึง กิจที่สงฆ์จะพึงกระทำ ดังนั้นสงฆ์เท่านั้นที่จะให้มีกิจจาธิกรณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นได้ ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเพียงรูปเดียวหรือภิกษุมากกว่าหนึ่งรูปแต่ไม่ครบองค์สงฆ์คือตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปไม่อาจจะทำกิจจาธิกรณ์ได้

๕. อธิกรณสมณะ^{๖๖} คือ ธรรมเครื่องระงับอธิกรณ์ พระพุทธเจ้าตรัสอธิกรณสมณะไว้ในพระปาฏิโมกข์ เพื่อเป็นหลักให้ภิกษุใช้สำหรับระงับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นแล้วในพระพุทธศาสนา คือ

๑) สัมมุขาวินัย คือ การระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้า หมายถึง พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล คือ คู่กรณี พร้อมหน้าวัตถุ คือ ยกเรื่องที่เกิดขึ้นขึ้นมาวินิจฉัย และพร้อมหน้า ธรรมคือ วินิจฉัยถูกต้องตามธรรมวินัย

๒) สติวินัย คือ การระงับอธิกรณ์โดยถือว่าเป็นผู้มีสติสมบูรณ์ ใช้ในกรณีที่จำเลยเป็นพระอรหันต์ซึ่งเป็นผู้มีสติสมบูรณ์

๓) อมูหวินัย คือ การระงับอธิกรณ์โดยยกประโยชน์ให้ว่าต้องอาบัติในขณะที่ภิกษุนั้นเป็นบ้า

๔) ปฎิญาตกรณะคือการระงับอธิกรณ์ตามคำรับสารภาพของจำเลย

๕) ตัสสปาปิยสิกาคือการระงับอธิกรณ์โดยการลงโทษแก่ผู้ทำผิด

๖) เยภุยสิกาคือการระงับอธิกรณ์ตามเสียงข้างมากโดยเสียงข้างมากในที่นี้จะต้องเป็นเสียงข้างมากของภิกษุธรรมวาทีเท่านั้น ธรรมวาที คือ ผู้มีปกติกล่าวธรรม หรือ ผู้พูดถูกต้องตรงตามหลักธรรม

^{๖๕} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๑๕/๒๔๖. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๒.

^{๖๖} วิ.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๒๘/๒๘๘.

๗) ตินวัตถการวินัย^{๖๗} คือ การระงับอธิกรณ์โดยการประนีประนอม ใช้ในกรณีที่เป็นเรื่องร้ายแรง หากระงับอธิกรณ์โดยตัดสินให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งผิดอาจทำให้สงฆ์แตกแยกได้ แต่ยกเว้นอาบัติที่มีโทษหนักและอาบัติเนื่องด้วยคฤหัสถ์

ถ้าอยู่ในระหว่างวินิจฉัยอธิกรณ์นั้นอยู่ มีเสียงแข็งแย้งเกิดขึ้นจนจับใจความคำพูดต่าง ๆ ไม่ได้ พระพุทธเจ้าให้ใช้อุพาทิกวิธีคือ วิธีเข้าช่วยระงับอธิกรณ์นั้น อันเป็นการเลือกแยกออกไปคล้าย ๆ กับการตั้งคณะกรรมการพิเศษขึ้นมาเพื่อช่วยวินิจฉัยคดีความ โดยเบื้องต้นให้สงฆ์สมมติภิกษุผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๑๐ ประการคือ

๑) เป็นผู้มั่งคิล สำรวมระวังในปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมารยาทและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษมีประมาณเล็กน้อยตั้งใจศึกษาและรักษาสิกขาบททุกข้อเป็นอย่างดี

๒) เป็นพหูสูต กล่าวคือ เป็นผู้ฟังพระธรรมคำสอนมามาก ทรงจำไว้ได้ คล่องปาก และแทงตลอดในพระธรรมคำสอนเหล่านั้น

๓) จำปาฏิโมกข์ได้ดีโดยพิสดารจำแนกทีสวดตีวินิจฉัยถูกต้อง

๔) เป็นผู้ตั้งมั่นในพระวินัยไม่คลอนแคลน

๕) เป็นผู้อาจชี้แจงให้คู่ต่อสู้ในอธิกรณ์ยินยอมเข้าใจฟังเห็นเลื่อมใส

๖) เป็นผู้ฉลาดเพื่อยงอธิกรณ์อันเกิดขึ้นให้ระงับ

๗) รู้อธิกรณ์

๘) รู้เหตุเกิดอธิกรณ์

๙) รู้ความระงับแห่งอธิกรณ์

๑๐) รู้ทางระงับอธิกรณ์^{๖๘}

ถ้าภิกษุเหล่านั้นสามารถระงับอธิกรณ์นั้นด้วยอุพาทิกวิธีนี้ อธิกรณ์นั้นก็ถือว่า ระงับแล้ว แต่ยังถือว่าระงับด้วยสัมมุขาวินัยอยู่ ผู้ทำการรื้อฟื้นอธิกรณ์ที่ระงับแล้วต้องอาบัติปาจิตตีย์^{๖๙}

ฉะนั้น สීමาจึงมีความสำคัญยิ่งในการเป็นเครื่องในการปกครองคณะสงฆ์ โดยผ่านทางสීමาและอุโบสถในการทำสังฆกรรมต่างๆ มีการระงับอธิกรณ์เป็นต้นดังได้อธิบายมาแล้ว

๔.๒.๔ ความสำคัญของอุโบสถกรรม: อำนาจนิติบัญญัติของพระพุทธเจ้า

สීමามีอำนาจในทางนิติบัญญัติของพระพุทธเจ้า โดยผ่านทางสීමาและอุโบสถในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญมีการสวดพระปาติโมกข์ (ศีล ๒๒๗ สิกขาบทของพระภิกษุ) เป็นต้น ซึ่งเป็นสังฆกรรมสำคัญที่พระสงฆ์พึงทำทุก ๑๕ วัน ๑ ครั้ง พระสงฆ์ต้องทำภายในสීමาและอุโบสถเท่านั้นจึงจะ

^{๖๗} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๔๐/๒๗๑. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๔๐/๓๖๕.

^{๖๘} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๓๑/๒๕๗. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๓๑/๓๔๙.

^{๖๙} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๓๒/๒๕๙. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๓๒/๓๕๒.

ถูกต้องตามพระธรรมวินัย และเพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ อานาจนิติบัญญัติเป็นของพระพุทธเจ้า นิติบัญญัติคือพระวินัย ศีล ๒๒๗ สิกขาบทของพระภิกษุ ซึ่งเป็นกฎระเบียบสำหรับควบคุมความประพฤติของพระภิกษุให้เรียบร้อยคือ

๑. พระวินัยแต่ละสิกขาบทนั้นมีกรซี้แจงรายละเอียดชัดเจนมาก ทั้งนี้เพื่อให้พระภิกษุมีความเข้าใจอย่างแจ่มชัดไม่คลุมเครือ สามารถปฏิบัติตามได้ถูกต้อง และมีการประชุมทบทวนพระวินัยกันทุก ๑๕ วัน เรียกว่าลงอุโบสถสวดพระปาฏิโมกข์^{๗๐} เป็นต้น เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายจำได้อย่างแม่นยำ ซึ่งต่างกับกฎหมายทางโลกที่รัฐ ไม่มีระบบการศึกษากฎหมายแก่ประชาชนอย่างทั่วถึงและต่อเนื่องเช่นนี้แต่ละประเทศจึงมีประชาชนจำนวนมากที่ไม่รู้กฎหมาย

๒. พระวินัยทุกสิกขาบทเป็นพุทธบัญญัติทั้งสิ้น กล่าวคือพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้นที่บัญญัติขึ้น ส่วนพระสาวกเป็นผู้ศึกษาและปฏิบัติตามเท่านั้น ด้วยเหตุนี้พระวินัยทุกข้อจึงมีสมบูรณ์และศักดิ์สิทธิ์ใช้ได้ยาวนาน ส่วนกฎหมายทางโลกนั้นเนื่องจากผู้ร่างยังไม่หมดกิเลสและความรู้ยังไม่สมบูรณ์จึงต้องอาศัยการระดมความคิด ตัดสินด้วยเสียงส่วนใหญ่และมีการปรับปรุงแก้ไขเป็นระยะๆ เมื่อสังคมและบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา

๓. คุณสมบัติของพระวินัยธรรมซึ่งถือเป็นนักกฎหมายในทางธรรมนั้น มีการกำหนดคุณสมบัติที่ชัดเจนว่าจะต้องมีความรู้คู่ศีลธรรม เพื่อให้มีความเข้าใจหลักนิติบัญญัติในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ ความเป็นมาของกฎหมายในพระไตรปิฎก พระวินัยคือกฎหมายในพระไตรปิฎก มีองค์ประกอบของสิกขาบท ขั้นตอนการบัญญัติสิกขาบท หมวดหมู่และจำนวนสิกขาบท ตัวอย่างสิกขาบทในพระปาฏิโมกข์ สิกขาบทเป็นพุทธบัญญัติมิใช่มติคณะสงฆ์ การประชุมทบทวนสิกขาบททุกกึ่งเดือนหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการลงอุโบสถสวดพระปาฏิโมกข์ เป็นต้น อธิกรณ์ในพระไตรปิฎก อธิกรณ์สมณะธรรมเครื่องระงับอธิกรณ์ และพระวินัยธรรณิกกฎหมายในพระธรรมวินัย สีม่าจึงมีบทบาทในฐานะเป็นที่รองรับการปกครองคณะสงฆ์ในทางนิติบัญญัติ โดยผ่านทางเครื่องมือที่สำคัญคือสีมาและอุโบสถดังได้นำเสนอมาแล้ว

ส่วนสิกขาบททั้ง ๒๒๗ ข้อ รวมทั้งสิกขาบทปลีกย่อยอื่นๆ นั้นเป็นพุทธบัญญัติทั้งสิ้น กล่าวคือ เมื่อมีเหตุที่ไม่เหมาะสมจากการกระทำของพระภิกษุเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์ สอบถามเรื่องราว ดำเนินผู้กระทำความผิด แจกแจงให้ทราบว่าการกระทำนั้นไม่เหมาะสม มีโทษอย่างไร แล้วทรงบัญญัติพระวินัยขึ้น ห้ามมิให้พระภิกษุกระทำพฤติกรรมอย่างนั้นอีก พร้อมกำหนดโทษว่า หากภิกษุรูปใดฝ่าฝืนไปกระทำจะมีโทษอย่างไร ส่วนภิกษุที่เป็นเหตุต้นบัญญัตินั้นถือว่ายังไม่ต้องรับโทษ^{๗๑} เพราะในขณะกระทำการนั้นยังไม่มีบทบัญญัติห้าม พระองค์ไม่ปรับความผิดย้อนหลัง พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นทีละข้อตามเหตุที่เกิดขึ้นอย่างนี้ ส่วนพระสาวกเป็นผู้ศึกษาและ

^{๗๐} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓๓/๑๔๗. วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๓/๒๐๙.

^{๗๑} วิ.ม.หา. (บาลี) ๑/๖๖/๔๔. วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๖๖/๕๓.

ปฏิบัติตามเท่านั้น ซึ่งต่างกับการบัญญัติกฎหมายในทางโลกที่จะมีการประชุมระดมความคิดเห็นจากนักกฎหมายจำนวนมาก และนำเสนอเพื่ออนุมัติจากรัฐสภา หากรัฐสภาเห็นชอบก็สามารถนำกฎหมายนั้น ๆ มาบังคับใช้ได้

เหตุที่สิกขาบททุกข้อเป็นพุทธบัญญัติล้วนทำให้มีความศักดิ์สิทธิ์เป็นกรอบแห่งความประพฤติและการอยู่ร่วมกันของคณะสงฆ์มากกว่า ๒,๕๐๐ ปี เป็นเสมือนหนึ่งรัฐธรรมนูญของคณะสงฆ์ ส่วนกติกาย่อยที่หมู่สงฆ์ในทีใดที่หนึ่งกำหนดขึ้นนั้น ก็สามารถทำได้ตามความเหมาะสม ของยุคสมัยและสถานการณ์ แต่จะต้องไม่ขัดหรือแย้งกับพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเหมือนกฎหมายที่ต้องไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญฉนั้น

จุดเด่นอีกประการหนึ่งของพระวินัย คือ เน้นการควบคุมและตรวจสอบตนเอง กล่าวคือ พระภิกษุที่ไปทำผิดพระวินัยเข้า ถือว่ามีความผิดต้องโทษนับตั้งแต่กระทำความผิด เช่น ไปเสพเมถุนเข้าก็จะอาบัติปาราชิกขาดจากความเป็นพระภิกษุทันที^{๗๒} ไม่ว่าจะมีความรู้หรือไม่รู้ก็ตาม ในขณะที่กฎหมายทางโลกจะต้องโทษก็ต่อเมื่อผู้ทำผิดถูกจับได้ และถูกพิจารณาลงโทษแล้ว

ส่วนขั้นตอนของการบัญญัติสิกขาบทที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติแก่ภิกษุทั้งหลายนั้น มีอยู่ ๔ ขั้นตอนด้วยกันคือ

- ๑) เมื่อมีเหตุเกิดขึ้น
- ๒) พระภิกษุกราบทูลพระพุทธเจ้า
- ๓) ประชุมสงฆ์
- ๔) บัญญัติสิกขาบทตามความผิดที่เกิดขึ้น^{๗๓}

ในขั้นตอนการประชุมสงฆ์นั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงสอบถามภิกษุที่ก่อเหตุขึ้นๆขึ้น ว่าทำจริงหรือไม่ เมื่อเขายอมรับว่าทำจริง พระองค์ก็จะทรงติเตียน ตรัสถึงโทษของความเป็นคนเลี้ยวยาก บำรุงยาก มักราก ไม่สันโดษ คลุกคลี และโทษของความเกียจคร้าน แล้วตรัสถึงคุณของความเป็นคนเลี้ยวย่าง่าย เป็นต้น จากนั้นพระองค์จึงตรัสวัตถุประสงค์ของการบัญญัติสิกขาบทแล้วจึงทรงบัญญัติสิกขาบทตามเรื่องหนักหรือเบาที่เกิดขึ้น เช่น พระพุทธองค์เมื่อทรงติเตียนพระสุทินที่เสพเมถุนกับภรรยาตนเอง อันเป็นต้นเหตุแห่งปฐมปาราชิก เป็นต้น จึงตรัสถึงโทษของความเป็นคนเลี้ยวยาก บำรุงยาก มักราก ไม่สันโดษ คลุกคลี และโทษของความเกียจคร้าน แล้วตรัสถึงคุณของความเป็นคนเลี้ยวย่าง่าย เป็นต้น พระองค์จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลายโดยมีวัตถุประสงค์ ๑๐ ประการ คือ

^{๗๒} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๓๙/๒๖. วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘.

^{๗๓} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๓๙/๒๕. วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๗.

๑) เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ หมายถึง การที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงชี้แจงให้คณะสงฆ์มองเห็นโทษแห่งความประพฤตินั้น ๆ ให้เห็นความจำเป็นและยอมรับสิกขาบทที่พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้น

- ๒) เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์
- ๓) เพื่อช่มบุคคลผู้เกื้อยาก
- ๔) เพื่อความอยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก
- ๕) เพื่อป้องกันอาสวะอันจะเกิดในปัจจุบัน
- ๖) เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต
- ๗) เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส
- ๘) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว
- ๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัตถธรรม
- ๑๐) เพื่อถือตามพระวินัย^{๗๔}

จากนั้นพระพุทธองค์จึงตรัสพระปฐมบัญญัติว่า ก็ภิกษุใดเสพเมถุนธรรมเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้^{๗๕} พระปฐมบัญญัตินี้เป็นมูลบัญญัติ คือ การบัญญัติครั้งแรกของสิกขาบทข้อนี้ ซึ่งต่อมาจะมีอนุบัญญัติ คือ การบัญญัติเพิ่มเติมในรายละเอียดปลีกย่อยของสิกขาบทข้อนี้เพื่อให้รอบคอบรัดกุมมากขึ้นดังได้กล่าวแล้วข้างต้น จะเห็นว่าวัตถุประสงค์ทั้ง ๑๐ ประการนี้ โดยภาพรวมแล้วก็เพื่อให้พระภิกษุทุกรูปอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และได้บรรลุธรรมอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตคือพระนิพพาน

ฉะนั้นสีมามีอำนาจในทางนิติบัญญัติของพระพุทธเจ้าโดยผ่านทางสีมาและอุโบสถในการทำสังฆกรรมต่างๆ ที่สำคัญมีการสวดพระปาติโมกข์เป็นต้น พระสงฆ์ทุกรูปต้องทำภายในสีมาและอุโบสถจึงจะถูกต้องตามพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นกิจวัตรที่พระสงฆ์พึงทำทุก ๑๕ วัน ๑ ครั้ง เพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ

๔.๒.๕ ความสำคัญของอุโบสถกรรม: การเป็นเครื่องมีอระงับอิทธิณสมณะของพระสงฆ์

สีมาและอุโบสถเปรียบเหมือนเป็นสังฆสภา ในฐานะเป็นสถานที่ระงับอิทธิณของพระสงฆ์ การระงับอิทธิณนั้นจัดเป็นสังฆกรรมประเภทญัตติทุติยกรรมพระสงฆ์ต้องทำภายในสีมาและอุโบสถเท่านั้นจึงจะถูกต้องตามพระธรรมวินัย และเพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะเมื่อพระสงฆ์มีการปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งในแง่ของพระวินัย คือ อธิกรณสมณะ^{๗๖} การปฏิบัติเช่นนี้เป็นวิธีที่จะจัดความขัดแย้งของพระสงฆ์ได้ และข้อปฏิบัติที่สำคัญมี ๗ ประการด้วยกันใช้กับพระสงฆ์

^{๗๔} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๓๙/๒๖. วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘.

^{๗๕} วิ.มหา. (บาลี) ๑/๓๙/๒๖. วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๙.

^{๗๖} ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๖/๒๘.

เท่านั้น วิธีการระงับอธิกรณสมณะนั้น น่าจะเป็นหลักการที่มีการผสมผสานระหว่างทางโลกกับทางธรรมเข้าด้วยกันคล้ายคลึงกับหลักอภิธานิยธรรม ที่ได้มีการนำแนวทางที่เจ้าลิจฉวีเคยปฏิบัติมาเป็นฐานเพื่อประยุกต์ให้พระภิกษุได้นำไปปฏิบัติในลำดับต่อมา วิธีการระงับอธิกรณสมณะมี ๗ ประการคือ

๑. สัมมุขาวินัย^{๗๗} หมายถึง การจัดการความขัดแย้งในที่พร้อมหน้าหรือวิธีระงับต่อหน้า มีความพร้อมหน้าสงฆ์ ความพร้อมหน้าธรรม ความพร้อมหน้าวินัยและความพร้อมหน้าบุคคล” การระงับอธิกรณหรือความขัดแย้งในมิติต่าง ๆ เช่น การบาดหมาง และการทะเลาะวิวาทเป็นต้นของคูภกรณที่อยู่พร้อมหน้ากันต่อหน้าสังฆสภา คณะบุคคล หรือบุคคลที่พิจารณาตัดสินคดีโดยใช้ธรรมวินัยและสัตตกุศาน์เป็นเครื่องมือในการตัดสินคดีหรืออธิกรณที่เกิดขึ้นกับพระสงฆ์

กระบวนการแก้ปัญหาโดยใช้วิธีสัมมุขาวินัย ก็คือวิธีการแก้ปัญหาโดยการพิจารณาตัดสินให้ยุติต่อหน้า โดยใช้วิธีการ ๓ อย่างคือ

- ๑) ตกลงกันเอง
- ๒) ตั้งกรรมการวินิจฉัย
- ๓) โดยการพิจารณาของสงฆ์

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ การที่พระภิกษุจะร่วมอยู่ในองค์คณะดังกล่าวนี้ต้องประกอบไปด้วยคุณสมบัติ ๑๐ ประการ พอสรุปได้คือ

- ๑) เป็นผู้มั่งคิล
- ๒) เป็นผู้ทรงปาฏิโมกข์
- ๓) และรู้ทางระงับอธิกรณเป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อเข้าสู่กระบวนการพิจารณาเพื่อวินิจฉัยอธิกรณหากพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากสังฆสภา ไม่มีความเชี่ยวชาญหรือแม่นยำในสิ่งที่ตัวเองตัดสินอันอาจจะก่อให้เกิดการพิจารณาที่ผิดพลาดได้ พระสงฆ์ที่อยู่ในองค์คณะอาจจะขอให้ถอนออกจากคณะผู้พิจารณาได้ สิ่งสำคัญคือ การระงับความขัดแย้งนั้น จะต้องมิสัมมุขาวินัยอยู่ร่วมด้วยเสมอสอดรับกับประเด็นที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่า ห้ามพระสงฆ์ระงับความขัดแย้งลับหลัง หรือ ลงโทษลับหลัง^{๗๘}

๒. สติวินัย^{๗๙} หมายถึง วินัยอันสงฆ์พึงให้แก่พระชีนาสพที่ถึงพร้อมด้วยสตอันไพบูลย์^{๘๐} หรือ วิธีระงับด้วยสติวินัยนี้พึงให้แก่พระชีนาสพเท่านั้นไม่พึงให้แก่ภิกษุอื่นโดยที่สุด แม้เป็นพระ

^{๗๗} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๘๖-๑๘๗/๒๙๒.

^{๗๘} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๓๑-๒๓๓/๒๕๗-๒๖๐. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๓๑-๒๓๓/๓๔๙-๓๕๒.

^{๗๙} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๙๕/๒๙๒.

^{๘๐} “สติเวปุลลปตตสส ชีนาสวสส ทาทพโพ วินโย สติวินโย ; สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๑๙๕-๒๐๐/

อนาคามี และการให้สติวินัยนี้ต้องให้แก่พระชีณาสพที่ถูกโจทก์เท่านั้น โดยเป็นการประกาศสมมติให้
ว่าเป็นผู้มีสติสมบูรณ์และการให้สติวินัยที่จัดได้ว่า ขอบธรรมนั้น ต้องประกอบด้วยองค์ ๕ ประการคือ

- ๑) ภิกษุเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่ต้องอาบัติ
- ๒) ผู้อื่นโจทก์ภิกษุนั้น
- ๓) ภิกษุนั้นขอ
- ๔) สงฆ์ให้สติวินัยแก่ภิกษุนั้น
- ๕) สงฆ์พร้อมเพรียงกันโดยธรรมให้

ประเด็นที่น่าสนใจในการระงับอธิกรณ์ด้วยสติวินัยก็คือสังฆสภา สามารถใช้วิธีนี้แก่พระ
ชีณาสพเท่านั้นไม่สามารถที่จะให้แก่พระภิกษุรูปอื่น ๆ ได้ เหตุผลสำคัญคือพระอรหันต์ไม่อยู่ในฐานะ
ที่จำเลยจะไปล่วงละเมิดและหากมีการฟ้องร้อง หรือกล่าวหาอีกก็ไม่จำเป็นที่จะนำอธิกรณ์ดังกล่าวมา
สู่สังฆสภาอีก

๓. อมูหวินัย^{๘๑} หมายถึง วินัยที่สงฆ์พึงให้แก่จำเลยผู้หายหลง คือ การที่พระสงฆ์โดยสังฆ
สภาได้ร่วมกันระงับอธิกรณ์โดยยกประโยชน์ให้แก่จำเลยที่ต้องอาบัติในขณะที่เป็นบ้า ซึ่งแม้จำเลยจะได้
กระทำการดังที่ถูกโจทก์จริงก็ไม่ถือว่าเป็นอาบัติ อย่างไรก็ตามการที่จะระงับความขัดแย้งด้วยการยก
ผลประโยชน์ให้แก่จำเลยที่เรียกว่าขอบธรรม^{๘๒} มีประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

- ๑) จำเลยที่เคยเป็นบ้ามาแล้ว แม้จะต้องอาบัติแต่ก็ระลึกไม่ได้
- ๒) จำเลยที่เคยเป็นบ้ามาแล้ว ระลึกไม่ได้ แต่แจ้งแก่สงฆ์ว่าระลึกได้เหมือนฝัน
- ๓) ในขณะที่ถูกโจทก์นั้น จำเลยยังเป็นบ้าอยู่

การความขัดแย้งด้วยอมูหวินัย โดยพระภิกษุที่เป็นบ้านั้นเข้าไปประกาศท่ามกลางสงฆ์
เกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และขอให้สงฆ์ได้ยกประโยชน์แก่ท่านในฐานะที่ผิดวินัยเพราะท่าน
เป็นบ้าพระสงฆ์ทั้งหมดในสังฆสภาจึงประกาศยกประโยชน์ให้แก่จำเลย ๓ ครั้ง ท่ามกลางสงฆ์ว่าท่าน
ไม่เป็นอาบัติ เพราะท่านต้องอาบัติในขณะที่เป็นบ้า

๔. ปฏิญญาตกรณะ หมายถึง การกระทำตามที่จำเลยปฏิญญาหรือรับสารภาพ^{๘๓}
คือการระงับอธิกรณ์ตามคำรับของจำเลยในประเด็นนี้ อาจแยกออก ๒ กรณี คือ

๑) การที่พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งระลึกได้ว่าตัวเองต้องลหุกาบัติ ข้อใดข้อหนึ่ง
จึงได้เข้าไปหาสงฆ์แล้วขอลงอาบัติซึ่งคำว่าสงฆ์ในที่นี้หมายถึงบุคคลสัมมุขตา คือผู้แสดงอาบัติและ
ผู้รับอยู่พร้อมหน้ากัน

^{๘๑} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๙๖/๒๙๓.

^{๘๒} วิ.จ. (บาลี) ๖/๑๙๙/๒๓๓, วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๙๙/๓๑๔.

^{๘๓} สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๑๙๕-๒๐๐/๔๔๗.

ในอรรถกถาัมชฌิมนิกายอุปริปัณณาส พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่าท่านครั้นผมต้องอาบัติข้อนี้และว่าผมเห็นอาบัตินั้นแล้ว^{๘๔} ข้อนี้ก็จัดได้ว่าเป็นการระงับอธิกรณ์ตามที่พระภิกษุได้รับสารภาพข้อที่ ๑

๒) กรณีที่พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งต้องอาบัติและจำไม่ได้หรือไม่รู้ว่าตัวเองเป็นอาบัติ จึงถูกโจทว่าต้องอาบัติข้อใดข้อหนึ่งและพระภิกษุรูปที่ต้องอาบัตินั้นยอมรับว่าตัวเองต้องอาบัติตามที่ถูกโจทจริงพระสงฆ์จึงได้ปรับอาบัติตามที่เธอยอมรับถ้าหากเป็นอาบัติหนัก สงฆ์จะให้พระภิกษุรูปนั้นไปอยู่ปริวาสกรรมและหากต้องอาบัติเบาสงฆ์จะให้ปลงอาบัติอธิกรณ์จึงระงับ

ในอรรถกถาัมชฌิมนิกายอุปริปัณณาส พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า การขออยู่ปริวาสเป็นต้นในอาบัติสังฆาทิเสส และการให้ปริวาสเป็นต้นตามคำรับสารภาพ^{๘๕} ข้อนี้จัดได้ว่าเป็นการระงับอธิกรณ์ตามที่พระภิกษุได้รับสารภาพตามข้อที่ ๒

ฉะนั้นสาระสำคัญก็คือ หากพระภิกษุที่ถูกโจทรับว่าเป็นอาบัติตามที่ถูกโจทในข้อใดก็ให้ปรับอาบัติตามที่รับเท่านั้น จะปรับอาบัตินอกเหนือจากนั้นไม่ได้ เพราะจะขาดความชอบธรรมในวิธีระงับอธิกรณ์ในข้อนี้

๕. เยกฺกยสสิกา^{๘๖} หมายถึง การกระทำกรรมโดยเสียงข้างมาก การนิยามในลักษณะนี้ทำให้เกิดคำถามว่าเสียงข้างมาก หมายถึงใคร และมีเท่าไรจึงจะเรียกว่ามาก

ในอรรถกถาสมันตปาสาทิกาพระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า คำว่า เสียงข้างมากเอาไว้ ๒ แห่งด้วยกันเนื่องจากเกรงว่าจะทำให้การตีความประเด็นดังกล่าวคลาดเคลื่อนจากพุทธพจน์โดยชี้ให้เห็นว่าเสียงข้างมากในที่นี้หมายถึงต้องเป็นพวกที่เป็นธรรมวาทีเท่านั้น หากมีธรรมวาทีมากกว่าไม่จัดเป็นเสียงข้างมาก ในที่นี้ตั้งคำยืนยันว่าธรรมวาทีบุคคลแห่งการกระทำใดใดเป็นผู้มากกว่า การกระทำนั้นจึงชื่อว่าเสียงข้างมาก^{๘๗} (เยกฺกยสสิกา) คำถามที่ว่าจำนวนเท่าใดจึงจะจัดได้ว่าเสียงข้างมากหรือมากกว่านั้น

ในอรรถกถาสมันตปาสาทิกาพระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า ภิกษุผู้เป็นธรรมวาทีเกินแม้เพียงรูปเดียวก็จัดเป็นฝ่ายมากกว่าได้ ก็จะต้องกล่าวอะไรถึง ๒ - ๓ รูปเล่า^{๘๘} ฉะนั้นคำว่ามากในที่นี้จึงไม่ได้มุ่งไปที่ปริมาณ หากแต่ให้ความสำคัญอยู่ที่คุณภาพของจำนวนซึ่งเป็นประเด็นที่น่าสนใจมาก

ส่วนการแต่งตั้งนั้นต้องได้รับฉันทานุมัติจากสังฆสภา ซึ่งสิ่งที่จะชี้วัดว่าสังฆสภายอมรับหรือเห็นด้วยหรือไม่ ต้องประเมินจากความเยียบเป็นเกณฑ์ ถ้าทุกรูปเยียบยอมถือได้ว่าเป็นผ่านมติ

^{๘๔} ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๖/๓๑.

^{๘๕} ม.อุ.อ.(บาลี) ๓/๔๖/๓๑.

^{๘๖} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๒๐๒/๒๙๓.

^{๘๗} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๒๐๒/๒๙๓.

^{๘๘} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๒๓๔/๒๙๙.

ดังกล่าว ข้อสังเกตที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือกระบวนการในการโหวตนั้นจะถือว่าเป็นมติของสังฆสภาไม่ได้ หากอภิรณห์ที่นำไปสู่การจับสลากหรือการโหวตนั้นประกอบไปด้วยประเด็นต่าง ๆ คือ

- ๑) อภิรณห์เป็นเรื่องเล็กน้อย
- ๒) อธรรมวาทีภิกษุแบ่งพวกกันจับ
- ๓) ไม่จับตามความเห็นเป็นต้น^{๘๘}

หากการจับสลากนั้น มีองค์ประกอบเหล่านี้อยู่ในขณะมีการตัดสินอภิรณห์ กระบวนการทั้งหมดย่อมจัดได้ว่าเป็นโมฆะ จัดได้ว่าเป็นการจับสลากที่ไม่ชอบธรรมในทันที ฉะนั้น จึงควรจัดให้มีกระบวนการในการสรรหาคณะกรรมการกลาง และดำเนินการจับสลากใหม่อีกครั้งเมื่อสังฆสภาได้ดำเนินการจับสลากในทิศทางตรงข้ามกับสิ่งที่ได้นำเสนอมาแล้วนั้น ย่อมจักถือว่าการจับสลากดังกล่าวนั้นเป็นการจับสลากที่ชอบธรรมอภิรณห์จึงได้ชื่อว่ายุติ

๖. ตัสสปापियสิกา^{๘๙} หมายถึงกรรมที่สังฆ์จะพึงทำแก่บุคคลที่เลวทรามโดยความเป็นคนบาปหนาประเด็นที่น่าสนใจคือคำว่า เลวทราม หรือ คนบาปหนามีอะไรเป็นเกณฑ์หรือตัวชี้วัดถึงพฤติกรรมดังกล่าว พระพุทธองค์ทรงนิยามเกี่ยวกับประเด็นนี้ไว้ ๓ ประการ คือ^{๙๐}

- ๑) เป็นผู้ไม่สะอาด
- ๒) เป็นอลัชชี^{๙๑}
- ๓) เป็นผู้ถูกใจแต่ไม่ยอมรับ

เมื่อสงฆ์ได้พิจารณาตัดสินแล้วลงมติว่าผิดตามข้อกล่าวหา^{๙๒} คุณสมบัติของภิกษุดังกล่าวนี้ พระภิกษุจึงได้ชื่อว่าเป็นคนเลวทรามและบาปหนา ซึ่งเป็นบุคคลที่สังฆสภาพึงลงตัสสปापियสิกากรรม อย่างไรก็ตามสังฆสภาสามารถลงตัสสปापियสิกากรรมแก่บุคคลต่อไปนี้ด้วยก็ได้ เช่นพระภิกษุที่ชอบก่อความบาดหมาง ทะเลาะ วิวาท สร้างความอื้อฉาว และก่ออภิรณห์ในหมู่สงฆ์ รวมไปถึงพระภิกษุที่ชอบติเตียนพระรัตนตรัย เป็นต้น

จะเห็นว่าหลักการระงับอภิรณห์ข้อนี้ เป็นการระงับอภิรณห์ในเชิงรุกที่มุ่งเน้นการป้องกันการป้องปรามและการปราบปรามโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป้าหมายของการระงับนั้นมุ่งเน้นเพื่อการพัฒนากายวาจาและพฤติกรรมของพระภิกษุที่ถูกลงโทษให้ดำรงชีวิตและเป็นอยู่อย่างประสานสอดคล้องกับปัจจัยภายนอก อันจะทำให้สังคมสงฆ์กลายเป็นสังคมแห่งความสงบสันติต่อไป

^{๘๘} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๐๔/๒๓๗. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๐๔/๓๑๙.

^{๘๙} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๒๐๗/๒๙๔.

^{๙๐} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๐๗/๒๓๘. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๐๗/๓๒๑.

^{๙๑} วิ.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๐๗/๒๙๔.

^{๙๒} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๑๐/๒๔๐. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๐/๓๒๔. ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๔๖/๓๐.

๗. ตินวัตถการกะ^{๙๔} หมายถึงการกระทำหรือการระงับอธิกรณ์ประดุจการกลบเอาไว้ด้วยหญ้า หรือ การระงับอธิกรณ์โดยการประนีประนอม กระบวนการแก้ปัญหาเรื่องพระภิกษุทะเลาะกัน ด้วยการทำการประนีประนอมกันทั้งสองฝ่าย เช่น พระ ก. ทะเลาะกับพระ ข. ตกลงกันไม่ได้ คนกลางผู้ไกล่เกลี่ยจะต้องใช้วิธีประนีประนอมให้ทั้งสองฝ่ายตกลงและข้อตัดสินอันเป็นธรรมได้^{๙๕}

ในอรรถกถาสมันตปาสาทิกาพระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า เปรียบเทียบเหมือนคุณหรือมูตรบุคคลกระทบเข้าย้อมโชยกลิ่นเพราะเป็นของเหม็นแต่เมื่อถูกปกปิดกลบไว้ด้วยหญ้ากลิ่นนั้นย้อมไม่โชยไปฉนั้นใด อธิกรณ์ที่ถึงมูลเหตุน้อยใหญ่อันชั่วหายายังไม่สงบยอมเป็นไปเพื่อความแตกสามัคคีเพราะหยาบร้าย เมื่อสงบระงับด้วยกรรมนี้ยอมเป็นอันระงับดุจคุณที่ถูกกลบปิดไว้ด้วยหญ้าฉนั้น^{๙๖}

เมื่อกล่าวถึงภาพรวมของอธิกรณ์สมณะซึ่งแยกย่อยออกเป็น ๗ วิธีการดังกล่าวแล้ว^{๙๗} พบว่าการออกแบบมีเป้าหมายเพื่อป้องกันอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นกำลังเกิดขึ้นและเกิดขึ้นแล้วโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การออกแบบรูปแบบของการระงับแต่ละวิธีนั้น มุ่งตรงไปที่เป้าหมายใหญ่นั้นก็คือความสามัคคีสงบสันติแห่งพระสงฆ์เหตุผลสำคัญที่พระองค์ทรงให้พระภิกษุ คณะสงฆ์ หรือสังฆสภา^{๙๘} ต้องทำเช่นนี้เพราะว่าทรงมุ่งเน้นที่ความชอบธรรม อันเป็นหัวใจของกระบวนการในการพิจารณาตัดสินอธิกรณ์ เพราะเมื่อใดก็ตาม วิธีการดังกล่าวไม่สามารถยับยั้งความชอบธรรมให้แก่คู่กรณีได้ เมื่อนั้นสังฆสภาก็จะไร้คุณค่าทางความน่าเชื่อถือ และส่งผลข้างเคียงให้เกิดความไร้สันติแห่งสังคมสงฆ์ และสิ่งที่สำคัญคือหลักการแห่งศีล สมาธิ และปัญญาจะพัฒนาต่อไปได้หากสังคมสงฆ์เป็นสังคมแห่งสงบสันติ

ฉะนั้นในประเด็นนี้จึงสรุปได้ว่า หัวใจของการระงับอธิกรณ์ คือ ความชอบธรรม หรือเรียกว่า วิธีที่เต็มไปด้วยความชอบธรรมเท่านั้นจึงจะเรียกได้ว่าเป็นวิธีระงับอธิกรณ์สมณะ การระงับอธิกรณ์นั้นจัดเป็นสังฆกรรมประเภทญัตติทุติยกรรมต้องทำภายในสีมาเท่านั้น โดยผ่านเครื่องมือที่สำคัญคือสีมาและอุโบสถจึงจะสมบูรณ์ตามพระบรมพุทธานุญาต

๔.๒.๖ ความสำคัญของอุโบสถกรรม : วิธีการระงับอธิกรณ์สมณะแบบเป็นคู่ของพระสงฆ์
การระงับอธิกรณ์แบบองค์รวม ซึ่งเมื่อแยกย่อยจากข้อ ๑ นั้นทำให้เกิดคำถามว่า วิธีการใดบ้างที่มุ่งเน้นไปที่การจัดการความขัดแย้งตามความมุ่งหมายของงานวิจัยนี้ และวิธีการดังกล่าวมี

^{๙๔} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๒๑๒/๒๙๔.

^{๙๕} พระราชปริยัติ (สฤชต์ สิริโร), กระบวนการแก้ปัญหาในพระพุทธศาสนาตามหลักอธิกรณ์สมณะ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๕.

^{๙๖} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๒๑๒/๒๙๔-๒๙๕, ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๕๓/๓๓-๓๔.

^{๙๗} พระราชปริยัติ (สฤชต์ สิริโร), กระบวนการแก้ปัญหาในพระพุทธศาสนาตามหลักอธิกรณ์สมณะ, หน้า ๕๙.

^{๙๘} พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ธิธรรมโม), สังฆาธิปไตย, หน้า ๑.

กระบวนการในการจัดการกับอภิรกรรมอย่างไรจากการศึกษาทำให้พบประเด็นที่น่าสนใจพบว่า หลักการของอภิรกรรมที่ใช้ในการจัดการความขัดแย้งมี ๓ ประเด็นคือ

๑. คู่ที่ ๑ สัมมุขาวินัยกับเยภยยสิกขา^{๙๙} ใช้จัดการความขัดแย้งในกรณีของการบาดหมาง การทะเลาะ แก่งแย่ง การวิวาท การกล่าวต่าง ๆ กัน การมุ่งร้ายกัน รวมเรียกว่าวิวาทาธิรกรรม มีรูปแบบและวิธีการคือ

๑) การเจรจาไกล่เกลี่ยกันเองระหว่างคู่กรณี ในกรณีที่เกิดความขัดแย้งในระดับเบา นั้น คู่กรณีอาจจะหาทางออกด้วยการเจรจาไกล่เกลี่ยกันเองได้ การใช้รูปแบบนี้จะทำให้คู่กรณีไม่เสียเวลา เสียโอกาสและเสียความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันและกัน แต่จุดอ่อนก็คือหากทั้งคู่ไม่มีความสัมพันธ์ที่ดี มาก่อน และมุ่งที่จะเอาชนะกันบนฐานของทิฐิ และมานะอาจจะทำให้การเจรจากันเองล้มเหลว หรือทำให้ความขัดแย้งขยายผลอย่างรวดเร็วก็ได้ อย่างไรก็ตามวิธีการนี้พระภิกษุเมืองโกสัมพีเคยใช้จัดการความขัดแย้งอย่างได้ผลมาแล้ว จนทำให้เกิดสังฆสามัคคีขึ้น

๒) การใช้คนกลางเข้ามาช่วยวินิจฉัย คนกลางในที่นี้จะมีความแตกต่างระหว่างคนกลางในความหมายของนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง ซึ่งนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางจะไม่มีอำนาจในการตัดสิน หรือชี้ว่าใครถูกหรือผิด แต่สำหรับคนกลางในที่นี้อาจจะมีจำนวนรูปเดียว สองรูป สามรูป หรือเป็นองค์คณะก็ได้เข้ามาทำหน้าที่ตามคำขอของโจทก์และจำเลย ลักษณะเช่นนี้ดูประหนึ่งว่าจะสอดคล้องกับอนุญาโตตุลาการในสมัยนี้ คนกลางที่ได้รับการร้องขอนั้น จะทำหน้าที่ในการเรียกข้อมูลสืบ โจทก์จำเลย และพยาน รวมถึงมีอำนาจในการเรียกหาข้อมูลอื่นๆ มาประกอบคำให้การและตัดสินคดี และในขณะเดียวกันเมื่อได้บทสรุปแล้วคนกลางก็จะตัดสินความถูกต้องเกี่ยวกับอภิรกรรมดังกล่าวซึ่งการตัดสินนั้นหากโจทก์และจำเลยมองว่าขาดความชอบธรรมสามารถขอให้หรือคดีเพื่ออุทธรณ์ต่อสังฆสภา ได้

๓) นำคดีขึ้นสู่ศาลสงฆ์ หรือสังฆสภา หากคู่กรณีไม่ใช้สองวิธีดังกล่าวข้างต้นอาจจะนำคดีขึ้นมาสู่สังฆสภาเลยก็ได้ แต่หากคู่กรณีได้เลือกใช้ทั้งสองวิธีดังกล่าวข้างต้น แต่ไม่สามารถหาทางออกได้ย่อมสามารถยื่นอภิรกรรมหรือคดีให้สังฆสภาพิจารณา เมื่อสังฆสภาได้รับการโอนคดีเรียบร้อยแล้ว อาจจะมีทางเลือก ๒ แนวทางคือ

๑. ตั้งคณะกรรมการชุดพิเศษที่เรียกตามพระวินัยว่าอุพพาทิกา^{๑๐๐}

๒. สังฆสภาพิจารณาเองแล้วลงมติโดยใช้เสียงข้างมาก (เยภยยสิกขา)^{๑๐๑}

๓. คู่ที่ ๒ สัมมุขาวินัยกับตัสสปายิสสิกขา หลักการนี้นำไปจัดการความขัดแย้งในกรณีที่จำเลยพระภิกษุถูกโจทก์พระภิกษุ หรือคณะสงฆ์โจทก์ด้วยสี่ลวิบัติ อาจารย์วิบัติ ทิฎฐวิบัติ

^{๙๙} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๒๘/๒๕๔. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๒๘/๓๔๔.

^{๑๐๐} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๓๑/๒๕๗. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๓๑/๓๔๗.

^{๑๐๑} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๓๔/๒๖๐. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๓๔/๓๕๒.

และอาจวิบัติได้อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่จำเลยให้การปฏิเสธทุกข้อกล่าวหาโดยไม่ยอมรับสารภาพ (ปฎิญา) ตามข้อกล่าวหาทั้ง ๆ ตัวเองผิดจริงตามข้อกล่าวหาอันเป็นการจงใจกล่าวเท็จทั้งที่รู้โจทก์จึงได้ยื่นฟ้องจำเลยต่อสังฆสภาเพื่อให้พิจารณาและตัดสินคดีสิ่งที่สังฆสภาจะต้องทำคือ

๑) สงฆ์ตั้งคณะผู้พิจารณาชุดพิเศษขึ้นมา (ประเด็นนี้แตกต่างจากอุพพาหิกวิธี) เพื่อให้คณะดังกล่าวซักโจทก์และจำเลยรวมไปถึงพยานปากต่าง ๆ ของโจทก์และจำเลย นอกจากนั้นยังมีหน้าที่ในการแสวงหาพยานแวดล้อมต่าง ๆ เช่น พยานทางวัตถุ พยานทางเอกสารเพิ่มเติมเมื่อพิจารณาคดีทั้งหมดเรียบร้อยแล้ว จึงสรุปคดีดังกล่าวส่งต่อไปยังสังฆสภาต่อไป^{๑๐๒}

๒) เมื่อสังฆสภาได้รับผลการพิจารณาในเบื้องต้น จากคณะผู้พิจารณาชุดพิเศษเรียบร้อยแล้วก็จะมีการถ่วงถ่วงอีกครั้ง และหลังจากนั้นจึงพิจารณาตัดสินคดีตามลำดับ

๓. คู่ที่ ๓ สัมมุขาวินัยกับติณวัตถการกะ^{๑๐๓} หลักการนี้ใช้จัดการความขัดแย้งในกรณีที่พระภิกษุคณะสงฆ์ใหญ่ หรือจำนวนมาก ต้องลหุกาบัติหรืออาบัติระดับเบา เช่น อาบัติทุกกฏ หรือปาจิตตีย์เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่เกี่ยวข้องกับการบาดหมาง ทะเลาะและวิวาทกันจนนำไปสู่ความรุนแรง พระสงฆ์สามารถใช้สังฆาเป็นเครื่องมือในการหาทางออกให้แก่ปัญหาดังกล่าว โดยการใช่วิธีการประนีประนอมข้อพิพาทดังกล่าว เพราะมิฉะนั้นหากสงฆ์ในสังฆคามุ่งเน้นที่จะโจทใส่ร้ายหรือปรับอาบัติซึ่งกันและกันจากกรณีทะเลาะวิวาทดังกล่าว ก็จะทำให้อุณหภูมิจของความขัดแย้งได้ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็วจนทำให้สงฆ์แตกกันในที่สุด ฉะนั้นเพื่อป้องกันผลเสียที่จะเกิดขึ้นสังฆสภาสามารถใช้วิธีการนี้ได้ ซึ่งรายละเอียดของขั้นตอนนั้นสามารถดูได้ในหัวข้อที่ว่าด้วยติณวัตถการกะซึ่งได้อธิบายมาแล้ว

นอกจากนี้ ยังพบว่าในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้ใช้วิธีการเหล่านั้นในการแก้ไขปัญหา แต่ปรากฏว่าคณะสงฆ์ในประเทศไทยมิได้นำวิธีการแก้ปัญหามาแบบอภิศรณสมณะมาใช้มากนัก โดยเฉพาะปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นในสังคมไทย เช่น ปัญหาสันตติอศก ปัญหากรณีธรรมกาย ปัญหาพระยันตระ และปัญหาพระภานุพทุโธเป็นต้น ซึ่งจัดว่าเป็นปัญหาประเภทวิวาทาธิกรณบ้าง อนุวาทาธิกรณบ้างและอาปัตติกรณบ้าง แต่ก็ปรากฏว่าคณะสงฆ์ของไทยได้นำมาตรการแก้ปัญหามาเชิงกฎหมายบ้านเมืองมาใช้เป็นผลให้เกิดความล่าช้าและยื้อเยื้อมากทั้งนี้ก็เป็นเพราะว่าวิธีการทางกฎหมายนั้น ขัดต่อระบบการแก้ปัญหาตามแนวทางพระธรรมวินัยหรือตามแนวทางของอภิศรณสมณะ ดังนั้น ประเด็นนี้จึงถือว่าเป็นปัญหาสำคัญของคณะสงฆ์ไทยมาโดยตลอด^{๑๐๔} การระงับอภิศรณทั้ง ๗

^{๑๐๒} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๓๖/๒๖๓. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๓๖/๓๕๖.

^{๑๐๓} วิ.จ. (บาลี) ๖/๒๓๙/๒๖๙. วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๓๙/๓๖๓.

^{๑๐๔} พระราชปริยัติ (สฤชต์ สิริธโร), กระบวนการแก้ปัญหาในพระพุทธศาสนาตามหลักอภิศรณสมณะ,

ประการมีติณวัตถารกะเป็นต้นตามที่ได้อธิบายมาแล้ว จัดเป็นสังฆกรรมประเภทอุตตติหุตติยกรรม ต้องทำภายในสีมาเท่านั้น จึงจะถูกต้องสมบูรณ์ตามพระบรมพุทธานุญาต

สรุปความว่า การศึกษาความสำคัญของสีมาในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นการกล่าวถึง สีมากับเจตนารมณ์ที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตสีมา เพื่อความสามัคคีหรือความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ และเพื่อทรงมอบให้พระสงฆ์เป็นใหญ่ในกิจการทั้งปวง เช่นการอุปสมบทเป็นต้น โดยมีการเคารพกันตามหลักอาวุโส สีมาและอุโบสถมีความสำคัญที่เปรียบเสมือนเป็นสันฐานาคารของพวกเจ้าลิจฉวี มีระบอบการปกครองอย่างสังฆะ ความสำคัญของสีมากับการทำอุโบสถตามพระบรมพุทธานุญาต ๕ ประเภทมีสังฆอุโบสถเป็นต้น สีมาที่มีความสำคัญกับการทรงบัญญัติพระวินัยของสงฆ์ คือ ทรงห้ามและทรงอนุญาตเรื่องพระวินัยที่เกี่ยวข้องกับสีมาอุโบสถและปาฏิโมกข์เป็นต้น สีมาเป็นเครื่องมือในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ของพระสงฆ์ เรียกว่ากิจจาธิกรณ์ คือ เรื่องที่เป็นหน้าที่ที่พระสงฆ์ต้องดำเนินการในสังฆกรรม ๔ ประเภท มีอุปโลกนกรรมเป็นต้น และจำนวนของพระสงฆ์ที่ทำการสังฆกรรมต่าง ๆ มี สงฆ์จตุรกรเป็นต้น ทำสังฆกรรมได้ทุกชนิด ยกเว้นสังฆกรรม ๔ อย่างมีการอุปสมบทกรรมเป็นต้น

สีมาเป็นเครื่องมือในการปกครองคณะสงฆ์แบบสังฆาธิปไตย สีมาหรืออุโบสถเปรียบเหมือนสังฆสภา เป็นที่ประชุมของคณะสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญมีการอุปสมบทเป็นต้น มีอำนาจในการบริหารของคณะสงฆ์ มีอำนาจนิติบัญญัติและมีอำนาจตุลาการของคณะสงฆ์ ในการระงับอธิกรณ์เกิดขึ้นในระหว่างพระสงฆ์ สีมาที่มีความสำคัญในสังฆกรรมที่พระสงฆ์ไม่ต้องการภายในสีมาเรียกว่า อุปโลกนกรรมมีนิตสารณาเป็นต้น และมีสังฆกรรมที่พระสงฆ์ต้องทำภายในสีมาเท่านั้นมี ๓ อย่างมี ฎัตติกรรมเป็นต้น เช่นการสวดปาฏิโมกข์ทำในที่อื่นไม่ได้เป็นโมฆะ สีมาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำสังฆเภทของภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ทำสังฆเภท คือ การทำลายสงฆ์ให้แตกกันจัดเป็นอนันตริยกรรม มีโทษหนักที่สุดเท่ากับโทษฆ่าบิดามารดา มีผลถึงห้ามสวรรค์ห้ามนิพพานมีพระเทวทัตเป็นตัวอย่างในเรื่องนี้ สีมาที่มีความสำคัญในการเป็นเครื่องมือระงับอธิกรณ์ของพระสงฆ์ เมื่อมีความขัดแย้งกันในแง่ของวินัยที่เกิดขึ้นแก่พระสงฆ์ สีมาจึงเป็นสถานที่ชำระความขัดแย้งของพระสงฆ์นั้นเรียกว่าอธิกรณ์ การระงับอธิกรณ์นั้นจัดเป็นสังฆกรรมประเภทอุตตติหุตติยกรรม ต้องทำภายในสีมาเท่านั้น เพราะสีมาและอุโบสถเหมือนเป็นสันฐานาคารหรือรัฐสภา ที่เป็นเครื่องมือของพระสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญดังได้อธิบายมาแล้ว

จะเห็นได้ว่าอุโบสถกรรม เป็นรากแก้วอันสำคัญที่ให้พระพุทธศาสนายั่งยืน และยังยึดตรากจณทุกวันนี้ พระองค์ได้กำหนดแนวทางการปฏิบัติที่เป็นคุณประโยชน์อย่างยิ่ง ไม่ได้เลือกใครคนใดคนหนึ่งเป็นผู้รับทอด หรือสานต่อ แต่พระพุทธองค์ทรงมอบความเป็นใหญ่แก่สงฆ์ ให้เป็นตัวแทนของพระองค์ไม่ว่าจะเป็นการเลือกผู้สืบทอดและเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระองค์ การลงโทษว่ากล่าว ตักเตือน หรือการให้กำลังใจต่าง ๆ สามารถแบ่งเป็นข้อ ๆ ดังนี้คือ

๑) พระพุทธองค์ทรงบัญญัติให้มีสีมา เพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งความพร้อมเพรียงของพระสงฆ์ ในการทำสังฆกรรมต่างๆมีการอุปสมบทเป็นต้น โดยผ่านทางสีมาและอุโบสถเป็นสำคัญ

๒) พระพุทธศาสนา มีความเสมอภาคภายใต้สีมาโดยผ่านการอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา และภายใต้พระธรรมวินัย โดยการเคารพกันตามลำดับอาวุโส แม้บุคคลที่เป็นวรรณะกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทรมาแต่เดิม รวมทั้งคนวรรณะต่ำกว่านั้นเช่นพวกจัณฑาล พวกปุกกุสะคนเก็บขยะและพวกทาส เมื่อเข้ามาอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องแล้วมีความเท่าเทียมกัน คือ ปฏิบัติตามสิกขาบทเท่ากันและเคารพกันตามลำดับอาวุโสคือผู้อุปสมบทภายหลังเคารพผู้อุปสมบทก่อนตามลำดับพรรษา ดังเช่นเจ้าศากยะที่ให้ความเคารพนายภูษามาลาชื่อว่าอุบาลีผู้ได้รับการอุปสมบทก่อนเป็นต้น

๓) พระภิกษุในพระพุทธศาสนา มีสิทธิ เสรีภาพภายใต้สีมาโดยผ่านทางสังฆกรรมมีภิกษุเป็นต้น เช่นในฐานะภิกษุเจ้าถิ่นจะมีสิทธิได้รับของแจกก่อนภิกษุอาคันตุกะ ภิกษุที่จำพรรษาอยู่ด้วยกันมีสิทธิได้รับของแจกตามลำดับพรรษามีสิทธิรับภิกษุและได้รับอานิสงส์ภิกษุ ในการแสวงหาจีวรตลอด ๔ เดือนฤดูหนาวเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ยังมีเสรีภาพที่จะเดินทางไปไหนมาไหนได้โดยไม่ต้องบอกลาเป็นต้น

๔) พระภิกษุในพระพุทธศาสนามีการแบ่งอำนาจกันโดยผ่านทางสีมาและอุโบสถ มีการระงับอธิกรณ์เป็นต้น พระเถระผู้ใหญ่ทำหน้าที่บริหารปกครองหมู่คณะ การบัญญัติพระวินัยพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเอง เช่นมีภิกษุผู้ทำผิดมาสอบสวนแล้วจึงทรงบัญญัติพระวินัย ส่วนการตัดสินคดีตามพระวินัยทรงบัญญัติแล้วเป็นหน้าที่ของพระวินัยธรซึ่งเท่ากับศาลเป็นต้น

๕) พระพุทธศาสนามีหลักเสียงข้างมากโดยผ่านทางสีมา คือใช้เสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ตัดสินเรียกว่า วิธิเยภุยยสิกา การตัดสินโดยใช้เสียงข้างมาก ฝ่ายใดได้รับเสียงข้างมากสนับสนุนฝ่ายนั้นเป็นฝ่ายชนะคดีเป็นต้น

ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ พระสงฆ์ต้องทำภายในสีมาและอุโบสถเท่านั้นจึงจะถูกต้องตามพระธรรมวินัย และเพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ อำนาจนิติบัญญัติเป็นของพระพุทธเจ้านิติบัญญัติคือพระวินัย ศีล ๒๒๗ สิกขาบทของพระภิกษุ ซึ่งเป็นกฎระเบียบสำหรับควบคุมความประพฤติของพระภิกษุให้เรียบร้อยคือ

๑) พระวินัยแต่ละสิกขาบทนั้นมีการชี้แจงรายละเอียดชัดเจนมาก ทั้งนี้เพื่อให้พระภิกษุมีความเข้าใจอย่างแจ่มชัดไม่คลุมเครือ สามารถปฏิบัติตามได้ถูกต้อง

๒) พระวินัยทุกสิกขาบทเป็นพุทธบัญญัติทั้งสิ้น กล่าวคือพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้นที่บัญญัติขึ้น

๓) คุณสมบัติของพระวินัยธรซึ่งถือเป็นนักกฎหมายในทางธรรมนั้น มีการกำหนดคุณสมบัติที่ชัดเจนว่าจะต้องมีความรู้คู่ศีลธรรม เพื่อให้มีความเข้าใจหลักนิติบัญญัติในพระพุทธศาสนา

เถรวาท คือ ความเป็นมาของกฎหมายในพระไตรปิฎก พระวินัยคือกฎหมายในพระไตรปิฎก เมืองค์ประกอบของสิกขาบท ขั้นตอนการบัญญัติสิกขาบท หมวดหมู่และจำนวนสิกขาบท

เหตุที่สิกขาบททุกข้อเป็นพุทธบัญญัติล้วนทำให้มีความศักดิ์สิทธิ์เป็นกรอบแห่งความประพฤติและการอยู่ร่วมกันของคณะสงฆ์มากกว่า ๒,๕๐๐ ปี เป็นเสมือนหนึ่งรัฐธรรมนูญของคณะสงฆ์

๔.๓ คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมด้านความสามัคคี

ความสำคัญสัมพันธ์กับหลักธรรมที่เกี่ยวข้อกับความสามัคคีของพระสงฆ์ เป็นหลักธรรมที่แสดงถึงความพร้อมเพรียงและความเป็นพี่เป็นน้องกัน ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับสีมาโดยผ่านการอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเป็นต้น โดยไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ เคารพกันตามหลักอาวุโส หรือ ภราดรภาพ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอหลักธรรมที่เกี่ยวข้อกับความพร้อมเพรียงของหมู่คณะคือ

๑. หลักสังคหวัตถุ ๔^{๑๕} หมายถึง หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น ผูกไมตรีเอื้อเพื่อ เกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน มีอยู่ ๔ ประการคือ

๑) ทาน คือ การให้ การเสียสละ หรือการเอื้อเพื่อแบ่งปันของๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้ไม่เป็นคนละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว เราควรคำนึงอยู่เสมอว่าทรัพย์สินของที่เราหามาได้ มิใช่สิ่งจิ้งจกยั้งยืน เมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้วก็ไม่สามารถจะนำติดตัวเอาไปได้ เมื่อได้ลาภมากก็มาแบ่งกันตามอัตภาพเป็นต้น

๒) ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะสำหรับกาลเทศะ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการพูดเป็นอย่างยิ่ง เพราะการพูดเป็นบันไดขั้นแรกที่จะสร้างมนุษย์สัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้น วิธีการที่จะพูดให้เป็นปิยวาจานั้น จะต้องพูดโดยยึดถือหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้เว้นจากการพูดเท็จเว้นจากการพูดส่อเสียดเว้นจากการพูดคำหยาบเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า และพระสงฆ์ก็มีหลักที่ยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลถึงปัจจุบันนี้ คือ หลักอาวุโส-ภันเต หมายถึง ลำดับแห่งพรรษาหรือการบวชก่อนนบวชที่หลังนั่นเอง

๓) อตถจริยา คือ การสงเคราะห์ทุกชนิดหรือการประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

^{๑๕} อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๓๒/๓๗. อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๑.

๔) สมานัตตตา^{๑๐๖} คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอดัน เสมอปลาย คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้เราเป็นคนมีจิตใจหนักแน่นไม่โลเล รวมทั้งยังเป็นการสร้าง ความนิยม และไว้วางใจให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย สังคหัตถุ ๔ นี้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของพระสงฆ์ ให้มีการแบ่งปันลาภที่ได้มาโดยชอบธรรม พุดจาไพเราะ บำเพ็ญประโยชน์และวางตัวเคียงบ่าเคียงไหล่ และร่วมสุขร่วมทุกข์กันเป็นต้น

๒. หลักสาราณียธรรม ๖ อย่าง^{๑๐๗} คือธรรม ๖ อย่างนี้ทำผู้ประพฤติให้เป็นที่รัก เป็นที่เคารพของผู้อื่น เป็นไปเพื่อความไม่วิวาทกัน เป็นไปเพื่อความพร้อมเพรียงที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หลักสาราณียธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นที่ตั้ง แห่งความระลึกถึงกัน คือผู้ประพฤติธรรมเหล่านี้ย่อมเป็นเหตุ ให้ระลึกถึงความดี ที่ทำต่อกัน เป็นที่เคารพนับถือของผู้อื่น และสมานสามัคคีกลมเกลียว ในหมู่คณะไว้ได้มีดังนี้

๑) การเข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตา คือ การช่วยขวนขวายทำกิจธุระของกัน และกันด้วยกาย ไม่ว่าจะ เป็นกิจธุระอะไรก็ตามก็เต็มใจช่วยทำกิจธุระจนสำเร็จไม่นิ่งดูตายเพราะถือว่าไม่ใช่หน้าที่เรื่องอะไรทำให้เหนื่อยแรงลำบากมากมาย

๒) การเข้าไปตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา คือ การแนะนำสั่งสอนบอกกันในทางที่ถูกต้องเมื่อทำตามแล้วเกิดความดีงามไม่มีผลทำให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อนภายหลัง

๓) การเข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา คือ การตั้งจิตเป็นเมตตาปรารถนา แต่ความไม่มีเวรภัยต่อกันมุ่งหวังแต่ความสุขความเจริญและประโยชน์ต่อกันและกัน

๔) การแบ่งปันลาภที่หามาได้ไม่ได้หวังไว้บริโภคนิสัยผู้เดียว คือ การแบ่งปันสิ่งของที่ตนหาได้มาโดยชอบธรรม ให้แก่ผู้อื่นตามสมควรแก่ของที่ได้มา เพื่อเป็นการเกื้อกูลต่อผู้มีลาภน้อยไม่หวังไว้บริโภคนิสัยผู้เดียว

๕) การรักษาศีลให้บริสุทธิ์เสมอกันกับผู้อื่น คือ การประพฤติกายวาจาให้เรียบร้อยไม่มีโทษปฏิบัติตนตามพระวินัยบัญญัติรักษาศีล ตามสภาวะของตนไม่ให้ขาดหรือต่างพร้อมเสมอกันกับผู้อื่น

๖) การมีความเห็นร่วมกันกับผู้อื่น^{๑๐๘} คือ การมีความเห็นพ้องต้องกันตามพระธรรมวินัยเป็นเหตุให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวกันในการปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ไม่มีความเห็นผิดแผกไปจากผู้อื่น จนเป็นเหตุแห่งความแตกร้างบาดหมางยอมรับมติของคนส่วนมาก หลักสาราณียธรรม ๖ คือจะพูด จะทำ จะคิด ก็ประกอบด้วย เมตตาจิต แบ่งปันลาภกันอย่างทั่วถึงมีศีลเสมอกันและมีทัศนคติเสมอกัน

^{๑๐๖} อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๓๒/๓๗. อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๑.

^{๑๐๗} อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๑/๔๒๖.

^{๑๐๘} อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๑/๔๒๗.

๓. หลักกติกขุอปรีหานิยธรรม ๗ ประการ^{๑๐๙} หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความไม่เสื่อม ๗ ประการ ผู้ปฏิบัติธรรมนี้จะเข้าไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียวไม่มีความเสื่อมดังต่อไปนี้

๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ ในกิจของสงฆ์ที่ต้องทำร่วมกันไม่ว่าเรื่องเล็กหรือใหญ่ เช่น การทำอุโบสถและการอุปสมบท เป็นต้น

๒) พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุมและทำกิจที่สงฆ์ต้องทำการประชุมถือว่าเป็นกิจที่สงฆ์ต้องทำร่วมกัน แต่การที่จะให้สงฆ์ทุกรูปยอมรับซึ่งกันและกัน เพื่อความสามัคคีก็จะต้องอาศัยความพร้อมเพรียงกันทุก ๆ ครั้ง เช่น การอุปสมบทต้องใช้พระสงฆ์จำนวน ๒๑ รูป เป็นต้น ต้องมาพร้อมเพรียงกันจึงจะสามารถทำการอุปสมบทได้

๓) ไม่บัญญัติในสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติ ไม่ลั้มเลิกสิ่งที่พระองค์บัญญัติไว้ ถ้าวาสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้เปรียบเสมือนรัฐธรรมนูญที่พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติตาม

๔) เคารพนับถือและรับฟังถ้อยคำของภิกษุผู้ใหญ่ ในการปกครองของพระสงฆ์จะให้อำนาจแก่ผู้ที่มีความสามารถตามบรรดาศักดิ์ เช่น ภิกษุผู้ใหญ่สังฆบิดร สังฆปริณายก ภิกษุทุกรูปจะต้องปฏิบัติตามลำดับชั้นเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคมสงฆ์

๕) ไม่ลู่อำนาจแก่ความอยากที่เกิดขึ้น เพราะพระสงฆ์ตัดแล้วซึ่งกิเลสต้นหาความอยากมีอยากได้จะต้องไม่เกิดขึ้นจึงจะเป็นที่ยกย่องของคนทั่วไป

๖) ยินดีในเสนาสนะอันควร คือพระสงฆ์ต้องมีชีวิตเรียบง่าย มุ่งแสวงหาธรรมเพื่อเผยแพร่ให้กับผู้อื่น

๗) ตั้งใจอยู่ว่า เพื่อนภิกษุสามเณร เป็นผู้มืศีล ซึ่งยังไม่มาสู่อาวาสขอให้มา ที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข คือ พระสงฆ์ต้องใจกว้างยินดีต้อนรับสมาชิกใหม่และมีความปรารถนาดีต่อสมาชิกเก่า เพื่อสังคมสงฆ์จะได้ไม่เกิดความเสื่อม^{๑๑๐}

หลักกติกขุอปรีหานิยธรรม ๗ ประการ คือ หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ เมื่อประชุมก็พร้อมกันเข้าประชุม และพร้อมเพรียงกันเลิกประชุม ไม่ทำลายหลักการเดิม เคารพผู้หลักผู้ใหญ่ คุ่มครองกุลสตรี มิให้ถูกข่มเหง เคารพเจตีย์ อนุสาวรีย์คนสำคัญของชาติ ให้การคุ่มครองอารักขาสมณะชีพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในรัฐ

หลักธรรมที่ใช้ในการปกครองคณะสงฆ์เพื่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่พระสงฆ์ โดยผ่านเครื่องมือที่สำคัญคือสีมาและอุโบสถในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญ ต้องอาศัยหลักธรรมดังกล่าวตามที่ได้อธิบายมาแล้ว

^{๑๐๙} อจ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๒๓/๓๗.

^{๑๑๐} อจ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๒๓/๓๘.

๔.๓.๑ ความสำคัญของอุโบสถกรรม: การเป็นสังฆสภาของพระสงฆ์

อุโบสถเปรียบเสมือนเป็นสังฆสภาของพระสงฆ์เป็นระบอบการปกครองสงฆ์ ในสมัยพุทธกาลที่พระพุทธองค์ได้ทรงวางรูปแบบเอาไว้ เพื่อให้สงฆ์มีอำนาจและเป็นใหญ่ในการทำ กิจการต่าง ๆ ที่สำคัญ โดยผ่านเครื่องมือที่สำคัญคือสีมาและอุโบสถ โดยไม่ให้ยึดถือตัวบุคคลเป็นหลัก เป็นที่ตั้งขององค์กรเพื่อต้องการให้เกิดความสามัคคี ความพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะและความคล่องตัวขององค์กรที่เหมาะสมในยุคสมัยนั้น จะเห็นได้ว่าองค์กรสงฆ์ในสมัยพุทธกาล จะมีแนวโน้มไปในทางสามัคคีธรรม คือ มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นพระประมุขโดยมีการบริหารจัดการผ่านทางสังฆะหรือหมู่ของภิกษุ หากจะนำสังฆาธิปไตยมาเปรียบเทียบกับประชาธิปไตยเพื่อให้เห็นถึงที่มาของอำนาจที่มีการถ่วงดุลกันและกันทั้ง ๒ อำนาจ คือ อำนาจการบริหาร และอำนาจตุลาการ ส่วนอำนาจนิติบัญญัติเป็นของพระพุทธเจ้า การศึกษาสังฆาธิปไตยทั้งนี้จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติพระวินัย เพื่อเป็นแนวในการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ การบัญญัติวินัยนั้นมีได้ทรงบัญญัติตามลำพัง ต้องให้เกิดเรื่องก่อน แล้วประชุมสอบสวนแล้วบัญญัติพระวินัยท่ามกลางพระสงฆ์ ด้วยความเห็นชอบของพระสงฆ์ต่างพร้อมใจกันนำไปปฏิบัติตาม ที่พระองค์ทรงอนุญาตการทำสังฆกรรมต่างๆ ของสงฆ์ โดยผ่านเครื่องมือที่สำคัญคือสีมาและอุโบสถ สังฆกรรมมี ๔ ประเภทคือ

๑. ยกเว้นอุปโลกนกรรม^{๑๑๑} ล้วนให้ทำการสงฆ์ทั้งสิ้น

๒. ญัตติกรรม คือ กรรมที่ต้องทำด้วยสงฆ์จตุรกร คือ ๔ รูปขึ้นไป เช่นการสวดพระปาติโมกข์ เป็นต้น

๓. ญัตติทุติยกรรม คือ กรรมที่ต้องทำด้วยสงฆ์ปัญจจตุรกร คือ ๕ รูปขึ้นไป เช่นเรื่องการกรานกฐิน เป็นต้น

๔. ญัตติจตุตถกรรม^{๑๑๒} คือ กรรมที่ต้องทำด้วยสงฆ์ทศวรรค คือ ตั้งแต่ ๑๐ รูปขึ้นไป ยกเว้นในที่กันดาร เช่น การอุปสมบท การให้มนต์ การสวดอัปทาน ก็ต้องใช้สงฆ์ตั้งแต่ ๒๑ รูปขึ้นไป จึงกล่าวได้ว่าพระวินัย คือ รัฐธรรมนูญ และกฎหมายต่าง ๆ พระสงฆ์ คือ สมาชิกสภาผู้แทนคุณสมบัติของพระสงฆ์ คือ คุณสมบัติของสมาชิกอำนาจพระสงฆ์ คือ อำนาจอธิปไตย

หลักการใช้อธิปไตย พระพุทธเจ้าทรงนิยมธรรมาธิปไตยคือเอาหลักธรรมเป็นใหญ่^{๑๑๓} มิใช่ อัตตาธิปไตยเอาตนเป็นใหญ่ หรือ โลกาธิปไตยเอาโลกหรือพวกพ้องเป็นใหญ่ พระพุทธองค์ตรัสไว้อย่างชัดเจนว่า ที่ใดไม่มีสัตบุรุษที่นั่นมิใช่สภา^{๑๑๔} สัตบุรุษในที่นี้หมายถึงผู้ที่รู้จักเหตุผล รู้จักคน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน และรู้จักความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล จึงอาจกล่าวได้ว่าพระธรรม

^{๑๑๑}วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๔๙๕-๔๙๖/๕๕๕.

^{๑๑๒}วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๔๙๕-๔๙๖/๕๖๘.

^{๑๑๓} อง.ติก. (บาลี) ๒๐/๔๐/๑๔๒. อง.ติก. (บาลี) ๒๐/๔๐/๒๐๑.

^{๑๑๔} ชุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๔๙๒/๑๒๕. ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๔๙๒/๑๘๑.

วินัยของพระพุทธเจ้าเป็นหลักการปกครองของพระสงฆ์ โดยพระสงฆ์ และเพื่อพระสงฆ์อันมีประโยชน์
๑๐ อย่าง เป็นเป้าหมายสูงสุด คือ

- ๑) เพื่อหมู่คณะยอมรับว่าดี
- ๒) เพื่อให้หมู่คณะมีความสุข
- ๓) เพื่อข่มคนชั่ว
- ๔) เพื่อปกป้องคนดี
- ๕) เพื่อขจัดทุกข์ในปัจจุบัน
- ๖) เพื่อตัดทุกข์ในอนาคต
- ๗) เพื่อผู้ที่ยังไม่ศรัทธาได้มีความศรัทธา
- ๘) เพื่อรักษาจิตของคนที่ศรัทธาอยู่แล้ว ให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นไป
- ๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม คือ พระพุทธศาสนา
- ๑๐) เพื่ออนุเคราะห์พระวินัย^{๑๑๕}

เป็นหลักการอันดีงาม ของการอยู่ร่วมกันโดยสันติ อย่างที่เรียกว่า มีสันติสุขในส่วนตัว และ
สันติภาพในส่วนรวมดังได้อธิบายมาแล้ว

๔.๓.๒ ความสำคัญของอุโบสถกรรม : ความพร้อมเพรียงโดยการเคารพกันตามลำดับ อาวุโส

สีมามีความสำคัญในการจัดลำดับชั้นการบริหารปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล
พระพุทธเจ้าทรงกำหนดตามหลักอาวุโสและภันเต^{๑๑๖} ในการอุปสมบททุกบุตรเป็นพระภิกษุใน
พระพุทธศาสนาโดยผ่านทางเครื่องมือที่สำคัญคือสีมาและอุโบสถ แนวคิดดังกล่าวนี้เป็นแนวคิดที่ปฏิเสธ
หรืออยู่ตรงข้ามกับแนวคิดของพวกพราหมณ์ ในสมัยนั้นที่ยึดมั่นในเรื่องของวรรณะ เป็นยิ่งกว่าชีวิตและ
คุณธรรม ซึ่งการยึดหลักอาวุโสและภันเตนี้ ไม่ใช่เฉพาะผู้ที่เข้ามาบวชจะเปิดโอกาสให้ผู้มีอายุ
มากกว่าบวชก่อน ดังกรณีเจ้าศากยะที่ให้นายภูษามาลาชื่ออุบาลีบวชก่อนเป็นต้น^{๑๑๗} แต่ยังคงไปถึง
ผู้ที่มีอายุน้อยกว่า แต่เมื่อมีโอกาสได้ออกบวชก่อนก็ถือพรชชาคือการนับปีที่เข้ามาเป็นหลักซึ่งมี
การเรียงลำดับก่อนหลัง ดังนี้

๑. ในกรณีบวชพร้อมกันหลายคนผู้ที่มีอายุมากกว่าทั้งวันเดือนและปี จะเป็นผู้ที่ได้รับการ
บวชให้ก่อนตามลำดับ ยกตัวอย่างเจ้าศากยะทั้งหลายประกอบไปด้วยพระเจ้าภัททิยศากยะ เจ้าอนุ
รณะ เจ้าอานนท์ เจ้าภคฺ เจ้ากิมพิละ เมื่อประสงค์จะออกผนวชได้กราบทูลขอพระพุทธเจ้าว่า พวก
หม่อมฉันเป็นเจ้าศากยะยังมีความถือตัว อุบาลีผู้นี้เป็นช่างกลบกรับใช้พวกข้าพระพุทธเจ้ามานาน ขอ

^{๑๑๕} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๙.

^{๑๑๖} ที.ม.อ. (บาลี) ๓๑๖/๑๙๙.

^{๑๑๗} ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๕-๑๐๖.

พระองค์ทรงโปรดให้เขาบวชก่อน หม่อมฉันจะอภิเษกทูลคู่กันรับ ทำอัญชลีกรรมสามิจักรมแก่เขา เมื่อเป็นเช่นนี้ความถือตัวว่าเป็นศากยะของพวกเขาหม่อมฉันจักบรรเทาไป^{๑๑๘} นั้นแสดงให้เห็นถึงการจัดชนชั้นทางสังคมของสงฆ์ที่ต้องการให้ผู้ที่บวชเข้ามาแม้ห่างกันแค่วันไม่ถึง ๕-๑๐ นาทีก็ต้องยอมรับในระบบอาวุโสและกันต โดยต้องผ่านเครื่องมือที่สำคัญคือสีมาและอุโบสถนั่นเอง

๒. เมื่อบวชแล้วพระที่บวชใหม่ที่มีอายุพรรษาต่ำกว่า ๕ พรรษาจะถูกเรียกจากภิกษุทั้งหลายว่าพระนวกะ^{๑๑๙} ซึ่งแปลว่า ผู้เข้ามาใหม่และต้องอยู่รับใช้พระอุปัชฌาย์ของตนก่อน จนกว่าพรรษาจะพ้น ๕ พรรษา หรือที่เรียกว่าพินนีสัยมุตตกะ

๓. เมื่อบวชแล้วอายุพรรษาอยู่เลย ๕ พรรษาแต่ก็ยังมีอายุพรรษาไม่ถึง ๑๐ เรียกว่าพระมัชฌิมะ^{๑๒๐} หรือพระปานกลาง คือพอที่จะบริหารควบคุมตัวเองได้โดยไม่ต้องมีพระอุปัชฌาย์คอยดูแลสอดส่องตักเตือนเพราะถือว่าพอจะรู้แล้วว่าอะไรควรไม่ควร

๔. เมื่ออายุพรรษาครบ ๑๐ แล้วเรียกว่า พระเถระ^{๑๒๑} แปลว่าพระผู้มั่นคงที่มีภูมิที่สามารถคุ้มครองป้องกันตัวเองได้ ตลอดไปถึงการเป็นผู้ทรงภูมิรู้ภูมิธรรมและสามารถที่จะเป็น พระอุปัชฌาย์ รับกุลบุตรบวชได้

๕. เมื่อพรรษาครบ ๒๐ พรรษาขึ้นไปเรียกว่า พระมหาเถระ^{๑๒๒} แปลว่าพระผู้ใหญ่ที่มีความตั้งมั่นในพระศาสนาสูงมีทั้งความฉลาดรอบรู้ในพระธรรมวินัย เป็นพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ของบรรดาเหล่าลูกศิษย์ที่มาแวดล้อมได้ซึ่งการลำดับชั้นดังที่กล่าวมานี้ ย่อมส่งผลทำให้เกิดการมีอำนาจอิทธิพลที่แตกต่างกันตามจำนวนอายุพรรษา กล่าวคือพระที่อาวุโสสูงสุดในสถานนั้นๆ หรือในการทำสังฆกรรมนั้นๆ มักจะเป็นประธานในพิธีกรรมเสมอ

แต่ก็มีบางกรณีที่พระสงฆ์จะไม่ได้เคารพกันตามลำดับอาวุโสเช่น พระอุปัชฌาย์หรือพระอาจารย์ที่มีอายุพรรษามาก ต้องอาบัติสังฆาติเสสเข้าจึงจำเป็นต้องประพฤติปริวาส เพื่อนำตนให้หลุดพ้นจากความมัวหมองตามเงื่อนไขทางพระวินัยหรือเงื่อนไขของสงฆ์ ดังพระพุทธพจน์ว่า ภิกษุผู้อยู่ปริวาสพึงประพฤติและปฏิบัติวัตร ๙๔ ข้อ มิ พึงให้อุปสมบท มิ พึงให้นิสัย มิ พึงใช้สามเณรอุปฐาก มิ พึงนั่งหน้าภิกษุที่มีศีลปกติ พึงพอใจในอาสนะสุดท้าย ที่นอนสุดท้าย วิหารสุดท้ายของสงฆ์ที่จะให้แก่ภิกษุผู้อยู่ปริวาสนั้น และไม่พึงนั่งบนอาสนะเดียวกันกับภิกษุผู้มีศีลปกติเป็นต้น^{๑๒๓} จะเห็นได้ว่ามีข้อยกเว้นบ้างบางกรณีที่ไม่ต้องเคารพกันตามลำดับอาวุโส เพื่อเป็นการลงโทษพระเถระ หรือ

^{๑๑๘} ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๕-๑๐๖.

^{๑๑๙} วิ.ม.อ. (บาลี) ๑/๔๕/๒๕๓.

^{๑๒๐} วิ.ม.อ. วิ.อ. (บาลี) ๑/๔๕/๒๕๓.

^{๑๒๑} วิ.ม.อ. (บาลี) ๑/๔๕/๒๕๓.

^{๑๒๒} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๑๔๗/๓๒๑.

^{๑๒๓} วิ.จ. (ไทย) ๖/๗๖-๘๒/๑๕๘-๑๖๔.

ต้อนรับปีใหม่ วันตรุษสงกรานต์ สารท วันลอยกระทง การขึ้นบ้านใหม่ หรือแม้แต่ประเพณีอันเนื่องมาจากศาสนาโดยตรง อาทิประเพณีทำบุญตักบาตรวันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ประเพณีการตักบาตรเทโวโรหณะ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา มักจะมีการทำบุญเกิดขึ้น

๔.๔.๑ จารีตประเพณีของสังคมไทยที่เกี่ยวข้องกับอุโบสถกรรม

พระมหากษัตริย์ไทย ตั้งแต่ยุคกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์นั้นทรงเป็นธรรมราชาพระราชภารกิจสำคัญนอกจาก ปกป้องราชอาณาจักร ดูแลพสกนิกร แล้วยังจะต้องอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงกราตีกลดตรัสกาลก็เพื่อสนองพระราชปณิธาน

“ตั้งใจจะอุปถัมภ์ก ยอยกพระพุทธศาสนา

ป้องกันขอบขัณฑสีมา รักษาประชาชนและมนตรี.”

หรือรัชกาลก่อนหน้านั้นในรัชสมัยกรุงธนบุรีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็ทรงมีพระราชปณิธานที่ไม่แตกต่างกัน

อันตัวพ่อชื่อว่าพระยาตาก ทนลำบากกู้ชาติพระศาสนา

ถวายแผ่นดินให้เป็นพุทธบูชา แต่ศาสนาสมณะพระพุทธโคดม

ให้ยืนยงคงถาวรห้าพันปี สมณะพราหมณ์ปฏิบัติให้พอสม

เจริญสมณะวิปัสสนาพ่อชื่นชม ถวายบังคมรอยบาทพระศาสดา

คิดถึงพ่อพ่ออยู่คู่กับเจ้า ชาติของเราคงอยู่คู่พระศาสนา

พระพุทธศาสนาอยู่คู่องค์กษัตริราช พระศาสนาฝากไว้ให้คู่กัน ฯ

สืบเนื่องมาถึงรัชกาล ที่ ๙ ทรงมีพระราชดำรัสทรงลาผนวชต่อพระบรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี คณะทูตาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และข้าราชการ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เมื่อ วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๙ มีความตอนหนึ่งว่า โดยที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของเรา ทั้งตามความศรัทธาเชื่อมั่นของข้าพเจ้า ก็เป็นศาสนาที่ดีศาสนาหนึ่ง เนื่องในบรรดาสังฆธรรมคำสั่งสอนอันชอบด้วยเหตุผล จึงเคยคิดอยู่ว่า ถ้าโอกาสอำนวย ข้าพเจ้าควรจักได้บวชสักเวลาหนึ่งตามราชประเพณี ซึ่งจักเป็นทางสนองพระเดชพระคุณบูรพการตามคตินิยมด้วย หรือในอีกครั้งหนึ่งทรงมีพระราชดำรัสในโอกาสที่พระสันตะปาปาจอห์น พอล ที่ ๒ เสด็จเข้าเฝ้าฯ ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทเมื่อ วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๒๖ ความตอนหนึ่งว่าคนไทยเป็นศาสนิกชนที่ดีทั่วกัน ส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประจำชาติ.”ขนาดองค์พระประมุขของชาติทุกยุคทุกสมัยยังทรงมีพระราชดำรัสไว้ดังนี้จึงออกจะ ไม่มีเหตุผล ที่จะ ไม่บัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในกฎหมายสูงสุด นี่เป็นเหตุผลสำคัญที่สุดของฝ่ายสนับสนุน

๔.๔.๒ ธรรมเนียมประเพณี ของสังคมไทยที่เกี่ยวข้องกับอุโบสถกรรม

๑) ประเพณีการลอดอุโบสถ

ลอดโบสถ์ สะเดาะเคราะห์มีความเชื่อเกี่ยวกับการสะเดาะเคราะห์ อยู่ความเชื่อหนึ่ง ที่เชื่อว่าหากได้ลอดโบสถ์ หรือพระอุโบสถ ได้ ๓ วัด วัดละ ๓ รอบ เคราะห์เบาจะหาย เคราะห์ร้ายจะบรรเทา จึงมีหลายวัดพยายามจัดให้มีการลอดโบสถ์สะเดาะขึ้นแต่ในความเป็นจริงในปัจจุบันจากจำนวนวัดที่ลงทะเบียนกับกรมการศาสนาประมาณ สามหมื่นกว่าวัดนั้น มีวัดที่ให้ลอดโบสถ์ได้จริงไม่ถึงร้อยวัด บางทีจะไม่ถึง ห้าสิบวัดเสียด้วยซ้ำ เมื่อสมัยสิบกว่าปีที่แล้วมีไม่ถึง ยี่สิบวัดด้วยซ้ำ เพราะวัดที่จะให้ทำการลอดโบสถ์นั้น ต้องเป็นพระอุโบสถเก่าที่บูรณะใหม่ด้วยการยกพื้นซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากปัญหาน้ำท่วม การจัดเตรียมการลอดโบสถ์ที่ถูกต้องประกอบด้วย เส้นทางเดินลอดโบสถ์ต้องผ่านใต้ฐานพระประธานบนพระอุโบสถ และการลอดโบสถ์หนึ่งรอบจะต้องปิดทองลูกนิมิตลูกเอก ที่อยู่ใจกลางพระอุโบสถหนึ่งแผ่นมีหลายวัดที่เปิดให้ลอดโบสถ์ เพราะทางวัดสร้างพระอุโบสถสองชั้น อันนี้ไม่นับหากจะนับก็คงต้องรอให้ กาลเวลาผ่านไป เป็นสิบปีก่อน เพราะความศักดิ์สิทธิ์ของพระอุโบสถอยู่กับการเป็นที่บวชพระภิกษุ และการเป็นที่สวดปาฏิโมกข์ ซึ่งค่อยๆ สะสมความศักดิ์สิทธิ์เอาไว้ในปัจจุบัน วัดที่เปิดให้ลอดโบสถ์ สะเดาะเคราะห์ได้นั้น มีกระจายอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ เช่น วัดสุวรรณบำรุงราชวราราม ลำลูกกา คลอง๙ จังหวัดปทุมธานี วัดศาลโคตม จังหวัดสิงห์บุรี วัดบางไผ่เตี้ย จังหวัดสมุทรสาคร เป็นต้น

๒) คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย แหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณี

สีมาและอุโบสถตามวัดต่าง ๆ ประเทศไทย มีศิลปะและวัฒนธรรมด้านรวมทั้งภาษาวรรณกรรม ศิลปกรรม โดยกระจายเป็นกลุ่มศิลปะสมัยต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่สมัยทวารวดี^{๑๒๔} ศรีวิชัย ลพบุรี เมื่อกลุ่มคนไทยตั้งตัวเป็นปึกแผ่นแล้ว ศิลปะดังกล่าวจะตกทอดกลายเป็นศิลปะไทย ช่างไทยพยายามสร้างสรรค์ให้มีลักษณะพิเศษกว่า งานศิลปะของชาติอื่น ๆ เช่น สีมาและอุโบสถตามวัดต่างๆ จะมีลวดลายไทยเป็นเครื่องตกแต่ง ซึ่งทำให้ลักษณะของศิลปะไทยมีรูปแบบเฉพาะมีความอ่อนหวาน ละมุนละไม และได้สอดแทรกวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและความรู้สึกของคนไทยไว้ในงานอย่างลงตัว ดังจะเห็นได้จากภาพฝาผนังตามวัดวาอารามต่าง ๆ มีวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) เป็นต้น^{๑๒๕} ปราสาทราชวัง ตลอดจนเครื่องประดับและเครื่องใช้ทั่วไปสีมาและอุโบสถในประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย ซึ่งมีลักษณะเด่น คือ ความงามอย่างนิ่มนวลมีความละเอียดปราณีตซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะนิสัย และจิตใจของคนไทยที่ได้สอดแทรกไว้ในผลงานที่สร้างสรรค์ขึ้น โดยเฉพาะศิลปกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติของไทย อาจกล่าวได้ว่าศิลปะไทยสร้างขึ้นเพื่อส่งเสริมพระพุทธศาสนา เป็นการ

^{๑๒๔} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **วัฒนธรรมไทย**, หน้า ๓๐.

^{๑๒๕} กรมศิลปากร, **โบราณสถานและอนุสาวรีย์กรุงรัตนโกสินทร์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์แผนศ ๒๕๕๒), หน้า ๖๔.

พุทธศักราช ๒๕๓๙ เช่น สีมาและอุโบสถไม้สักทองเฉลิมพระเกียรติ วัดเจติยงาม^{๑๒๙} เป็นต้น ย่อมมีค่าในตัวของมันเอง ขึ้นอยู่กับเป้าหมายและวัตถุประสงค์ในการสร้างสิ่งนั้น ๆ หากพุทธศาสนิกชนหรือสาธุชนผู้ร่วมสร้างร่วมบริจาคมองเห็นคุณประโยชน์นั้นแล้ว การสร้างสรรค์ศิลปกรรมอันทรงคุณค่าไว้ประดับโลกย่อมไม่สูญเปล่าอย่างแน่นอน แม้แต่ในต่างประเทศชาวพุทธก็ไม่หยุดนิ่งมีการรวมตัวกันเพื่อก่อสร้างสีมาและอุโบสถ เช่น วัดไทยพุทธคยา ประเทศอินเดีย^{๑๓๐} มีการสร้างสีมาและอุโบสถที่จำลองแบบมาจากวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ถือว่าเป็นศาสนวัตถุที่สวยงามในต่างแดนอย่างหนึ่ง เป็นต้น

๒.๒) ความสำคัญของสีมาในฐานะเป็นที่แสดงพุทธศิลป์

สีมาและอุโบสถทุกวัดในประเทศไทย ส่วนมากสีมาและอุโบสถเป็นที่แสดงพุทธศิลป์ของพระพุทธรูป ไม่ว่าจะเป็นภาพพุทธประวัติต่าง ๆ ตั้งแต่ประสูติจนถึงพระปรินิพพาน ภาพชาดกของพระพุทธรูปในชาติต่าง ๆ มีพระเวสสันดรชาดกเป็นต้น^{๑๓๑} แต่ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างสีมาและอุโบสถวัดร่องขุนเป็นต้น ที่สร้างงานพุทธศิลป์เพื่อแผ่นดิน โดยอาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ท่านเคยไปแสดงผลงานและเผยแพร่งานพุทธศิลป์ในต่างประเทศเช่น อุโบสถวัดพุทธประทีป ประเทศอังกฤษ^{๑๓๒} เพื่อก่อเกิดเป็นพุทธบูชาแต่พระพุทธรูปเจ้าและประเทศชาติ เพราะท่านปรารถนาที่จะเป็นผู้นำงานพุทธศิลป์ร่วมสมัยของชาติไทย ให้ชาวโลกได้รู้จักได้สัมผัสสุนทรีย์ภาพทางอารมณ์และปรัชญาตามแนวพระพุทธศาสนา

สีมาและอุโบสถที่แสดงออกในงานพุทธศิลป์เหล่านี้เป็นศิลปกรรมที่ผสมด้วยศาสตร์สมัยใหม่ ๆ อาศัยแนวคิดของผู้สร้างต้องการสร้างเพื่อไว้เป็นเกียรติประวัติ เช่นพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปชินราช จังหวัดพิษณุโลกเป็นต้น^{๑๓๓} ที่ควรค่าอนุรักษ์ศึกษาอย่างยิ่งของชุมชนและสังคม เพราะมีความงดงามทางศิลปะมีเอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทยที่โดดเด่นและเป็นสมบัติพระพุทธศาสนาและของโลก งานศิลปกรรมในสมัยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นล้วนมีพลังความเชื่อความศรัทธาและอุดมการณ์ทางปัญญาของงานพุทธศิลป์ เช่น พระอุโบสถ

^{๑๒๙} คณะศิษยานุศิษย์, อุโบสถไม้สักทอง วัดเจติยงาม, หน้า ๖๔.

^{๑๓๐} พระ ดร.สมุทรร ถาวรธมโม, ๕๐ปี วัดไทยพุทธคยา อินเดีย, หน้า ๑๐๓.

^{๑๓๑} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, จิตรกรรมฝาผนัง นิทานชาดก (พระเจ้า ๕๐๐ชาติ), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๐), หน้า ๖๐.

^{๑๓๒} พระครูวินัยธรภูมินทร์ จิตตมโกล, พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓๔๙.

^{๑๓๓} น. ณ ปากน้ำ, สยามศิลป์ จิตรกรรม และสถาปัตยกรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๓๖๕.

วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร มีโบสถ์มาติดอยู่กับผนังโบสถ์ทำเป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑเป็นต้น^{๑๓๔} เป็นงานพุทธศิลป์ที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จพร้อมกันนั้นนั้นก็มีความเพียรพยายาม อดทนต่ออุปสรรค แส้นเข็ญ จนได้งานที่มีค่าเป็นอเนกอนันต์ หากมองให้ชัดลงไปเพราะอาศัยคุณธรรมโดยคิดสร้างจาก จิตใจที่บริสุทธิ์ ในการสร้างพุทธศิลป์ภายในอุโบสถ เพื่อเป็นการบอกให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของ พระพุทธศาสนาในประเทศไทย

สีมาและอุโบสถตามวัดต่าง ๆ ในประเทศไทย จึงมีความสำคัญในฐานะเป็นสถานที่ แสดงพุทธศิลป์ และเป็นสถานที่รองรับพระสงฆ์ภายในวัดนั้น ๆ ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญซึ่ง ถือว่าเป็นความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทยในสมัยต่าง ๆ มีการสวดปาฏิโมกข์ การ ปวารณา การอุปสมบท และการกรานกฐิน เป็นต้น เป็นที่น่าสังเกตว่า การตั้งราชอาณาจักรไทยใน อดีตที่เรียกว่า เมืองหลวง หรือ เมืองราชธานีทุก ๆ เมืองจะมีสีมาและอุโบสถและวัดที่เรียกว่ามหาธาตุ หรือวัดพระศรีมหาธาตุซึ่งตั้งเป็นประธานของเมือง เช่น

๑. วัดมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี
๒. วัดมหาธาตุ จังหวัดราชบุรี
๓. วัดมหาธาตุ จังหวัดเพชรบุรี
๔. วัดมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรี
๕. วัดมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช
๖. วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
๗. วัดพระศรีมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย
๘. วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น^{๑๓๕}

สีมาอุโบสถและวัดต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนมีความสำคัญในฐานะเป็นที่แสดงพุทธศิลป์ และ อยู่ในเมืองหลวงที่สำคัญและเคยเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในยุคต่าง ๆ และ เกิดเป็นธรรมเนียมการสร้างสีมาอุโบสถและวัดคู่เมืองที่ชนชาติไทยนิยมปฏิบัติกันตลอดมา

สามารถสรุปได้ว่า ไม่ว่าจะ เป็นอุโบสถ หรืออุโบสถกรรมที่เป็นสังฆกรรมล้วนมีอิทธิพล ต่อวิถีชีวิต จารีตประเพณีของไทยที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา คือ การได้มีส่วนร่วมและได้ทำบุญ อุปถัมภ์บำรุงกิจการพระพุทธศาสนา มีส่วนร่วมในกิจการพระพุทธศาสนาและได้เรียนรู้เรื่องราวใน พระศาสนาของตนเป็นการแสดงความสามัคคีของพุทธบริษัททั้ง ๔ ได้มีโอกาสทำบุญบำเพ็ญกุศล กรรมฝึกรบม กาย วาจา ใจ ให้เจริญในทาน ศีล ภาวนา

^{๑๓๔} กรมศิลปากร, โบราณสถานและอนุสาวรีย์กรุงรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์แผนศ ๒๕๕๒), หน้า ๑๔๑.

^{๑๓๕} สมใจ นิมิเล็ก ราชบัณฑิต,รศ., อุโบสถ สถาปัตยกรรมไทย, หน้า ๑๐.

๑) อุโบสถเป็นที่แสดงพุทธศิลป์ของพระพุทธเจ้า ไม่ว่าจะเป็นภาพแกะสลักพุทธประวัติต่างๆ ตั้งแต่ประสูติจนถึงพระปรินิพพาน ภาพแกะสลักชาดกของพระพุทธเจ้าในชาติต่าง ๆ มีพระเวสสันดรชาดกบนใบสีมาเป็นต้น ความนิยมในการสลักภาพพุทธประวัติและชาดกในใบเสมานั้น เป็นวัฒนธรรมทวารวดีที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าในบางกลุ่มชนผู้ประดิษฐ์ สร้างสรรค์ใบเสมานั้น มีความนิยมในการสลักภาพพุทธประวัติและชาดกบนใบเสมา ความนิยมในการสลักภาพนั้นสันนิษฐานว่าคงเพื่อต้องการแสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า การบำเพ็ญบารมีนี้เป็นสิ่งที่บุคคลโดยทั่วไปควรประพฤติปฏิบัติ เช่นความมีเมตตา ความเพียร ความอดทน การรักษาสัจจะการเสียสละเป็นต้นและเป็นการแสดงประวัติของพระพุทธเจ้าอีกด้วย การสลักภาพลงบนใบเสมาซึ่งใช้กำหนดเขตที่ทำสังฆกรรมนี้ เพื่อต้องการให้พุทธศาสนิกชนที่พบเห็นนำเอาหลักการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามไปใช้ในการดำเนินชีวิตนั่นเองจะเห็นได้ว่าความนิยมในภาพพุทธประวัติและชาดกนี้มีความสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วใบเสมาแกะสลักเหล่านี้ ส่วนมากแล้วล้วนแต่เป็นภาพที่แสดงพระชาติต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะทศชาติซึ่งเรื่องราวต่าง ๆ ได้นำมาจากนิบาตและ มหานิบาตชาดกเป็นต้น

๒) อุโบสถเป็นที่แสดงพุทธศิลป์ของพระพุทธเจ้า ไม่ว่าจะเป็นภาพพุทธประวัติต่าง ๆ ตั้งแต่ประสูติจนถึงพระปรินิพพาน ภาพชาดกของพระพุทธเจ้าในชาติต่าง ๆ มีพระเวสสันดรชาดกเป็นต้น

๓) อุโบสถที่แสดงออกในงานพุทธศิลป์เหล่านี้ เป็นศิลปกรรมที่ผสมด้วยศาสตร์สมัยใหม่ ๆ อาศัยแนวคิดของผู้สร้างต้องการสร้างเพื่อไว้เป็นเกียรติประวัติ ที่ควรค่าอนุรักษ์ศึกษาอย่างยิ่งของชุมชนและสังคม เพราะมีความงดงามทางศิลปะมีเอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทยที่โดดเด่นและเป็นสมบัติพระพุทธศาสนาและของโลกงานศิลปกรรมในสมัยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นล้วนมีพลังความเชื่อ ความศรัทธาและอุดมการณ์ทางปัญญาของงานพุทธศิลป์ เป็นงานพุทธศิลป์ที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จพร้อมกันนั้นก็มีความเพียรพยายาม อดทนต่ออุปสรรคแสนเข็ญ จนได้งานที่มีค่าเป็นอนันต์

๔.๕ สรุป

เจตนารมณ์ของพระพุทธองค์ที่ทรงอนุญาตอุโบสถกรรม เพื่อความสามัคคีหรือความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ และเพื่อทรงมอบให้พระสงฆ์เป็นใหญ่ในกิจการทั้งปวง ซึ่งอุโบสถถือเป็นบ่อเกิดแห่งหลักประชาธิปไตยที่พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่แก่พระสงฆ์ในกิจการน้อยใหญ่ของพระพุทธศาสนา การปฏิบัติเรื่องเกี่ยวกับอุโบสถกรรมให้ถูกต้องตามพระวินัยพุทธบัญญัติที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้คือ

๑. ทำให้พระสงฆ์มีเขตดำเนินกิจการส่วนรวมที่เรียกว่าสังฆกรรม

๒. ทำให้สามารถสร้างโบสถ์ หรือทำให้โบสถ์สำเร็จผลในการใช้ทำสังฆกรรมได้

๓. ทำให้การสร้างวัดสำเร็จแท้จริง และวัดนั้นมีฐานะสมบูรณ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๕๐๕

๔. ทำให้ศาสนกิจทั้งหลายของพระสงฆ์ดำเนินไปได้ด้วยดีโดยสะดวกตลอดไปร้งไม่ติดขัดในเรื่องพระธรรมวินัยที่เกี่ยวกับสีมา เป็นต้น

๑. คุณค่าของอุโบสถกรรมในฐานะการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา

อุโบสถกรรมเป็นสังฆกรรมสำคัญเป็นดังเปลือกต้นไม้ซึ่งคอยห่อหุ้มแก่นของต้นไม้คือเนื้อแท้ของศาสนาไว้โดยทั้งสองส่วนนี้จะต้องอาศัยกันและกัน กล่าวคือ หากไม่มีแก่นแท้ของศาสนา สังฆกรรมก็จะไม่เกิดขึ้น หรือหากมีเฉพาะแก่นของศาสนาแต่ไม่มีสังฆกรรมแก่นแท้ของศาสนาก็อยู่ได้ไม่นานเช่นเดียวกับต้นไม้ที่มีแต่เปลือกไม่มีแก่นหรือมีแต่แก่นไม่มีเปลือกฉะนั้นสังฆกรรมของพระพุทธศาสนาก็เช่นกันเป็นสิ่งที่ช่วยหล่อเลี้ยงแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาไว้เหมือนเปลือกของต้นไม้คอยปกป้องแก่นไม้ไว้ แต่อย่างไรก็ดี การทำสังฆกรรมต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนาในการทำสังฆกรรม ควรคำนึงถึงคุณค่าและประโยชน์ของพิธีนั้น ๆ มากกว่าจะไปยึดติดอยู่กับขั้นตอนหรือส่วนประกอบเล็กน้อยที่ไม่เกี่ยวข้อง คุณค่าและประโยชน์ของศาสนพิธีมีดังนี้

๑. อุโบสถกรรมเป็นเหมือนเปลือกที่ห่อหุ้มสาระของพระพุทธศาสนาเอาไว้ให้ปลอดภัยและนำมาใช้ได้เป็นประโยชน์แก่บุคคล สังคม ประเทศชาติได้อย่างยาวนาน

๒. อุโบสถกรรมเป็นเหมือนเครื่องมือที่ทำให้คนเกิดความเลื่อมใส ศรัทธา ทำให้คนมารวมกันทำให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีระหว่างคนในชุมชน สังคม และในประเทศ

๓. อุโบสถกรรมเป็นเครื่องมือในการจัดสรรสภาพแวดล้อม ให้คนได้มีโอกาสเข้ามาใกล้ชิดกับศาสนาและได้เรียนรู้สาระของพระพุทธศาสนา ทั้งทางตรงและทางอ้อม

๔. อุโบสถกรรมเป็นเครื่องหมายที่แสดงออกซึ่งความคงอยู่ของพระพุทธศาสนา ก่อเกิดความเป็นพวกพ้องเดียวกัน ความเป็นชาติ ที่มีวัฒนธรรมประเพณี และขนบธรรมเนียมอันดีงาม เพราะวัฒนธรรมประเพณี และขนบธรรมเนียมอันดีงามเหล่านี้ล้วนแล้วแต่อิงอาศัยอยู่กับแนวคิดทางศาสนา อุโบสถกรรม สังฆกรรม และศาสนพิธีทั้งสิ้น

๒. คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมด้านการเป็นรากแก้วของพระพุทธศาสนา

ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ พระสงฆ์ต้องทำภายในสีมาและอุโบสถเท่านั้นจึงจะถูกต้องตามพระธรรมวินัย และเพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ อานาจนินติบัญญัติเป็นของพระพุทธเจ้านินติบัญญัติคือพระวินัย ศีล ๒๒๗ สิกขาบทของพระภิกษุ ซึ่งเป็นกฎระเบียบสำหรับควบคุมความประพฤติของพระภิกษุให้เรียบร้อยคือ

๑) พระวินัยแต่ละสิกขาบทนั้นมีการชี้แจงรายละเอียดชัดเจนมาก ทั้งนี้เพื่อให้พระภิกษุมีความเข้าใจอย่างแจ่มชัดไม่คลุมเครือ สามารถปฏิบัติตามได้ถูกต้อง

๒) พระวินัยทุกสิกขาบทเป็นพุทธบัญญัติทั้งสิ้น กล่าวคือพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้นที่บัญญัติขึ้น

๓) คุณสมบัติของพระวินัยซึ่งถือเป็นนักกฎหมายในทางธรรมนั้น มีการกำหนดคุณสมบัติที่ชัดเจนว่าจะต้องมีความรู้คู่ศีลธรรม เพื่อให้มีความเข้าใจหลักกติกบัญญัติในพระพุทธศาสนา เถรวาท คือ ความเป็นมาของกฎหมายในพระไตรปิฎก พระวินัยคือกฎหมายในพระไตรปิฎก เมืองคัมภีร์ประกอบของสิกขาบท ขั้นตอนการบัญญัติสิกขาบท หมวดหมู่และจำนวนสิกขาบท

เหตุที่สิกขาบททุกข้อเป็นพุทธบัญญัติล้วนทำให้มีความศักดิ์สิทธิ์เป็นกรอบแห่งความประพฤติและการอยู่ร่วมกันของคณะสงฆ์มากกว่า ๒,๕๐๐ ปี เป็นเสมือนหนึ่งรัฐธรรมนูญของคณะสงฆ์

๓. คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมด้านความสามัคคี

พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่แก่สงฆ์ สามารถแบ่งเป็นข้อ ๆ ดังนี้คือ

๑) พระพุทธองค์ทรงบัญญัติให้มีสีมา เพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งความพร้อมเพรียงของพระสงฆ์ ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ มีการอุปสมบทเป็นต้น โดยผ่านทางสีมาและอุโบสถเป็นสำคัญ

๒) พระพุทธศาสนา มีความเสมอภาคภายใต้สีมาโดยผ่านการอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา และภายใต้พระธรรมวินัย โดยการเคารพกันตามลำดับอาวุโส แม้บุคคลที่เป็นวรรณะกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทรมาแต่เดิม รวมทั้งคนวรรณะต่ำกว่านั้นเช่นพวกจัณฑาล พวกปุก กุสะคนเก็บขยะและพวกทาส เมื่อเข้ามาอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องแล้วมีความเท่าเทียมกัน คือ ปฏิบัติตามสิกขาบทเท่ากันและเคารพกันตามลำดับอาวุโสคือผู้อุปสมบทภายหลังเคารพผู้อุปสมบทก่อนตามลำดับพรรษา ดังเช่นเจ้าศากยะที่ให้ความเคารพนายภูษามาลาชื่อว่าอุบาลีผู้ได้รับการอุปสมบทก่อนเป็นต้น

๓) พระภิกษุในพระพุทธศาสนา มีสิทธิ เสรีภาพภายใต้สีมาโดยผ่านทางสังฆกรรม มีภิกษุเป็นต้น เช่นในฐานะภิกษุเจ้าถิ่นจะมีสิทธิได้รับของแจกก่อนภิกษุอาคันตุกะ ภิกษุที่จำพรรษาอยู่ด้วยกันมีสิทธิได้รับของแจกตามลำดับพรรษามีสิทธิรับภิกษุและได้รับอานิสงส์ภิกษุ ในการแสวงหาจีวรตลอด ๔ เดือนฤดูหนาวเท่าเทียมกัน นอกจากนั้นยังมีเสรีภาพที่จะเดินทางไปไหนมาไหนได้โดยไม่ต้องบอกลาเป็นต้น

๔) พระภิกษุในพระพุทธศาสนามีการแบ่งอำนาจกันโดยผ่านทางสีมาและอุโบสถ มีการระงับอธิกรณ์เป็นต้น พระเถระผู้ใหญ่ทำหน้าที่บริหารปกครองหมู่คณะ การบัญญัติพระวินัยพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเอง เช่นมีภิกษุผู้ทำผิดมาสอบสวนแล้วจึงทรงบัญญัติพระวินัย ส่วนการตัดสินคดีตามพระวินัยทรงบัญญัติแล้วเป็นหน้าที่ของพระวินัยธรซึ่งเท่ากับศาลเป็นต้น

๕) พระพุทธศาสนามีหลักเสียงข้างมากโดยผ่านทางสีมา คือใช้เสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ ตัดสินเรียกว่า วิธิเยภุยยสิกา การตัดสินโดยใช้เสียงข้างมาก ฝ่ายใดได้รับเสียงข้างมากสนับสนุน ฝ่ายนั้นเป็นฝ่ายชนะคดีเป็นต้น

๔. คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมด้านจารีตประเพณีของสังคมไทย คือ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนมีส่วนร่วมและได้ทำบุญอุปลักษณ์บำรุงกิจการพระพุทธศาสนา ความสำคัญของการปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องสีมาตามประเพณีงานบุญ เช่น การฝังลูกนิมิตและผูกสีมา ตามความเชื่อของพุทธศาสนิกชนในประเทศไทยคือพุทธศาสนิกชนได้มีส่วนร่วมในกิจการพระพุทธศาสนาและได้เรียนรู้เรื่องราวในพระศาสนาของตนเป็นการแสดงความสามัคคีของพุทธบริษัททั้ง ๔ ได้มีโอกาสทำบุญบำเพ็ญกุศลกรรมฝึกรบม กาย วาจา ใจ ให้เจริญในทาน ศีล ภาวนา

๑) อุโบสถเป็นที่แสดงพุทธศิลป์ของพระพุทธเจ้า ไม่ว่าจะเป็นภาพแกะสลักพุทธประวัติต่างๆ ตั้งแต่ประสูติจนถึงพระปรินิพพาน ภาพแกะสลักชาดกของพระพุทธเจ้าในชาติต่างๆ มีพระเวสสันดรชาดกบนใบสีมาเป็นต้น ความนิยมในการสลักภาพพุทธประวัติและชาดกในใบเสมานั้น เป็นวัฒนธรรมทวารวดีที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าในบางกลุ่มชนผู้ประดิษฐ์ สร้างสรรค์ใบเสมานั้น มีความนิยมในการสลักภาพพุทธประวัติและชาดกบนใบเสมา ความนิยมในการสลักภาพนั้นสันนิษฐานว่าคงเพื่อต้องการแสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า การบำเพ็ญบารมีนี้เป็นสิ่งทีบุคคลโดยทั่วไปควรประพฤติปฏิบัติ เช่นความมีเมตตา ความเพียร ความอดทน การรักษาสัจจะ การเสียสละเป็นต้นและเป็นการแสดงประวัติของพระพุทธเจ้าอีกด้วย การสลักภาพลงบนใบเสมาซึ่งใช้กำหนดเขตที่ทำสังฆกรรมนี้ เพื่อต้องการให้พุทธศาสนิกชนที่พบเห็นนำเอาหลักการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามไปใช้ในการดำเนินชีวิตนั่นเองจะเห็นได้ว่าความนิยมในภาพพุทธประวัติและชาดกนี้มีความสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นเมื่อก้าวโดยสรุปแล้วใบเสมาแกะสลักเหล่านี้ ส่วนมากแล้วล้วนแต่เป็นภาพที่แสดงพระชาติต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะทศชาติซึ่งเรื่องราวต่าง ๆ ได้นำมาจากนิบาตและ มหานิบาตชาดกเป็นต้น

๒) อุโบสถเป็นที่แสดงพุทธศิลป์ของพระพุทธเจ้า ไม่ว่าจะเป็นภาพพุทธประวัติต่าง ๆ ตั้งแต่ประสูติจนถึงพระปรินิพพาน ภาพชาดกของพระพุทธเจ้าในชาติต่างๆ มีพระเวสสันดรชาดกเป็นต้น

๓) อุโบสถที่แสดงออกในงานพุทธศิลป์เหล่านี้ เป็นศิลปกรรมที่ผสมด้วยศาสตร์สมัยใหม่ ๆ อาศัยแนวคิดของผู้สร้างต้องการสร้างเพื่อไว้เป็นเกียรติประวัติ ที่ควรค่าอนุรักษศึกษาอย่างยิ่งของชุมชนและสังคม เพราะมีความงดงามทางศิลปะมีเอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทยที่โดดเด่นและเป็นสมบัติพระพุทธศาสนาและของโลกงานศิลปกรรมในสมัยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นล้วนมีพลังความเชื่อ ความศรัทธาและอุดมการณ์ทางปัญญาของงานพุทธศิลป์ เป็นงานพุทธศิลป์ที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จพร้อมกันนั้นก็มีความเพียรพยายาม อดทนต่ออุปสรรคแสนเข็ญ จนได้งานที่มีค่าเป็นอนุสรณ์

บทที่ ๕

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งการวิจัยออกเป็น ประวัติความเป็นมาของอุโบสถกรรม พระวินัยเกี่ยวกับการทำอุโบสถกรรม และวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนา ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการศึกษาวิจัย และมีผลสรุปดังต่อไปนี้

๕.๑ บทสรุป

จากการศึกษาเรื่อง การศึกษาอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท มีประเด็นสำคัญที่เกี่ยวกับความหมาย และคุณค่าของอุโบสถกรรม ผู้วิจัยจะได้รวบรวมและสรุปเป็นประเด็น ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ ความหมายของอุโบสถในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

อุโบสถกรรม มีความเป็นมาจากการที่พระเจ้าพิมพิสารได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและกราบทูลว่าสำนักอื่น ๆ มีการลงสวดอุโบสถกรรมกัน ขอให้พระพุทธองค์ทรงมีพุทธานุญาตให้ลงสวด เพื่อความเลื่อมใสศรัทธาแห่งพุทธบริษัท พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่ามีประโยชน์จึงทรงบัญญัติให้พระภิกษุสงฆ์ลงอุโบสถกรรมสวดพระปาฏิโมกข์ หรือศีล ๒๒๗ ข้อ ในวันอุโบสถวันพระจันทร์เพ็ญ และวันพระจันทร์ดับ คือวันพระข้างขึ้น ๑๕ ค่ำ และข้างแรม ๑๕ ค่ำ ไว้ในอุโบสถชั้นธกะหมวดว่าด้วยอุโบสถ พระพุทธองค์ทรงประทานพระพุทธานุญาตให้ภิกษุทั้งหลายประชุมกัน เพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ การทำอุโบสถ คือ การสวดพระปาฏิโมกข์ หรือ การฟังพระปาฏิโมกข์ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายทำในครั้งแรกนั้นเรียกว่าสังฆอุโบสถ ซึ่งเป็นการอนุญาตสำหรับภิกษุผู้พร้อมเพรียงกัน ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ต่อมาเมื่อการประกาศพระศาสนาได้แพร่หลายออกไปภิกษุมีจำนวนมากขึ้น วัดก็มีเพิ่มขึ้นมากด้วย พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตการทำอุโบสถสำหรับภิกษุ ๓ รูป ๒ รูป และรูปเดียวจึงได้เกิดมีประเภทแห่งการทำอุโบสถเพิ่มมากขึ้นซึ่งรวบรวมแล้วได้ ๕ ประเภทด้วยกันคือ

๑. สังฆอุโบสถ หมายถึง ทรงอนุญาตในกรณีที่มีภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป จะต้องตั้งญัตติแล้วสวดพระปาฏิโมกข์โดยชอบธรรม

๒. ปาริสุทธิอุโบสถ หมายถึง ชนิดที่ทรงอนุญาตในกรณีที่มีภิกษุ ๓ รูปจะต้องตั้งญัตติก่อนเช่นกันแล้วจึงบอกปาริสุทธิ คือบอกความบริสุทธิ์ตามความเป็นจริงต่อกัน

๓. คณะอุโบสถ หมายถึง อุโบสถชนิดที่ทรงอนุญาตในกรณีที่มีภิกษุ ๒ รูป ให้บอกปาริสุทธิต่อกันได้เลย โดยไม่ต้องตั้งญัตติ

๔. อธิษฐานอุโบสถ หมายถึง อุโบสถที่ทรงอนุญาตในกรณีที่มีภิกษุรูปเดียว ให้อธิษฐานอุโบสถ มีคำอธิษฐานว่า วันนี้เป็นวันอุโบสถของเรา เราจะอธิษฐานอุโบสถ ๑๔ คำ หรือ ๑๕ คำ ถ้ายังมีอาบัติท่านกล่าวว่า แม้อยู่ไกลควรจะไปทำคืนอาบัติ ถ้าไม่สามารถไปถึงได้ให้ผูกใจไว้ว่าเราพบภิกษุแล้วจักทำคืนอาบัติแล้วจึงอธิษฐานอุโบสถได้ เมื่อทำคืนอาบัติแล้วพึงอธิษฐานอุโบสถใหม่ถ้ายังอยู่ในวันนั้น

๕. สามัคคีอุโบสถ หมายถึง อุโบสถที่ทรงอนุญาตในกรณีพิเศษสำหรับสงฆ์ที่เกิดความบาดหมางเกิดความทะเลาะวิวาทแตกแยกกันขึ้น ถ้าสงฆ์สามารถประสานความสามัคคีกันได้ในวันใดก็ให้ทำสามัคคีอุโบสถในวันนั้นได้ โดยมีการสวดพระปาติโมกข์เหมือนกับสังฆอุโบสถ

ดังนั้นอุโบสถกรรม คือกิจหรือสังฆกรรมที่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจะต้องประชุมร่วมกันทำในอุโบสถที่มีเครื่องหมายกำหนดเขตในพระวินัยเรียกว่านิมิต เป็นการแสดงถึงความพร้อมเพรียงของสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญตามพระวินัยบัญญัติของพระพุทธเจ้า เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็นและมีอาจารย์อันงามเป็นระเบียบเรียบร้อยโดยต้องทำภายในสีมาเท่านั้น ทำภายนอกสีมาไม่ได้ถือเป็นสีมาวัชิตี ประกอบไปด้วย

๑) ญัตติกรรม คือ กรรมที่ทำเพียงตั้งญัตติไม่ต้องสวดอนุสาวนา ได้แก่การสวดปาติโมกข์ ประภทอาณานปาฏิโมกข์ และการบวระณาออกพรรษา

๒) ญัตติหุตติกรรม กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนาหนหนึ่ง ได้แก่ การสวดให้ผ้ากฐิน (ถวายผ้ากฐิน) การสวดในการสมมติสีมา (การสวดในเวลาที่มีการตัดลูกนิมิต เมื่อสร้างโบสถ์เสร็จใหม่ ๆ)

๓) ญัตติจตุตถกรรม คือกรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนา ๓ หน เช่น การให้อุปสมบท การให้ปริวาส ให้อัพภาน การให้มนต์ การสวดสมณภาสน์

๕.๑.๒ พระวินัยเกี่ยวกับอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

การปฏิบัติเรื่องเกี่ยวกับอุโบสถกรรมให้ถูกต้องตามพระวินัยพุทธบัญญัติที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้คือ

๑. ทำให้พระสงฆ์มีเขตดำเนินกิจการส่วนรวมที่เรียกว่าสังฆกรรม

๒. ทำให้สามารถสร้างโบสถ์ หรือทำให้โบสถ์สำเร็จผลในการใช้ทำสังฆกรรมได้

๓. ทำให้การสร้างวัดสำเร็จแท้จริง และวัดนั้นมีฐานะสมบูรณ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

๒๕๐๕

๔. ทำให้ศาสนกิจทั้งหลายของพระสงฆ์ดำเนินไปได้ด้วยดีโดยสะดวกปลอดภัยไม่ติดขัดในเรื่องพระธรรมวินัยที่เกี่ยวกับสีมา เป็นต้น

๑) การสวดปาฏิโมกข์

๒) การอุปสมบท

๓) การกรานกฐิน

๔) การอัฏฐกาณ

อุโบสถกรรม คือกิจหรือสังฆกรรมที่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจะต้องประชุมร่วมกันทำในอุโบสถเป็นการแสดงถึงความพร้อมเพรียงของสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญตามพระวินัยบัญญัติของพระพุทธเจ้าเพื่อให้เกิดความเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็นและมีอาจารย์อันงามเป็นระเบียบเรียบร้อยโดยต้องทำภายในสีมาเท่านั้นทำภายนอกสีมาไม่ได้ถือเป็นสีมาวิบัติ มีแนวทางในการปฏิบัติคือ

๑) ญัตติกรรม คือกรรมที่ทำเพียงตั้งญัตติไม่ต้องสวดอนุสาวนา ได้แก่การสวดปาฏิโมกข์

๑.๑) อาณาปาฏิโมกข์ คือ คำสั่ง คำสอนที่เป็นพระวินัยบัญญัติ สิกขาบทที่เป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ ๒๒๗ ข้อ ที่สวดทุกกึ่งเดือนเป็นสังฆกรรมสำคัญที่พระสงฆ์กระทำกันโดยพร้อมเพรียงในอุโบสถ จะละเว้นไม่ได้ จึงถือว่าเป็นอุโบสถกรรม เรียกว่านาม สวดพระปาฏิโมกข์

๒) ญัตติหุตติกรรม กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนาหนหนึ่ง ได้แก่ การสวดให้ผ้ากฐิน การสวดในการสมมติสีมา (การสวดในเวลาที่มีการตัดลูกนิมิต เมื่อสร้างโบสถ์เสร็จใหม่ ๆ)

๒.๑) พิธีกรานกฐินเป็นพิธีฝ่ายภิกษุสงฆ์โดยเฉพาะคือภิกษุผู้ได้รับมอบผ้ากฐินนั้นนำผ้ากฐินไปทำเป็นไตรจีวรผืนใดผืนหนึ่ง เย็บ ย้อม แห้ง เรียบร้อยดีแล้ว เคาะระฆัง ประชุมกันในโรงพระอุโบสถ ภิกษุผู้รับผ้ากฐิน ถอนผ้าเก่าอธิษฐานผ้าใหม่ที่ตนได้รับนั้นเข้าสู่เป็นไตรจีวรเสร็จแล้ว ภิกษุรูปหนึ่งขึ้นสู่ธรรมาสน์แสดงพระธรรมเทศนา กล่าวคือเรื่องประวัติกฐินและอาณิสสรสังสรแล้วภิกษุผู้รับผ้ากฐิน นั่งคุกเข่าตั้งนะโม ๓ จบ แล้วเปล่งวาจาในท่ามกลางชุมนุมนั้น ตามลักษณะผ้าที่กรานจะต้องกระทำในอุโบสถเท่านั้น จึงถือว่าเป็นอุโบสถกรรม

๓) ญัตติจตุตถกรรม คือกรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนา ๓ หน เช่น การให้อุปสมบท การให้ปริวาส ให้อัฏฐกาณ การให้มานัต การสวดสมณูภาสน์

๕.๑.๓ คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑. คุณค่าของอุโบสถกรรมในฐานะการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา

อุโบสถกรรมเป็นสังฆกรรมสำคัญเป็นดังเปลือกต้นไม้ซึ่งคอยห่อหุ้มแก่นของต้นไม้คือเนื้อแท้ของศาสนาไว้โดยทั้งสองส่วนนี้จะต้องอาศัยกันและกัน กล่าวคือ หากไม่มีแก่นแท้ของศาสนา สังฆกรรมก็จะไม่เกิดขึ้น หรือหากมีเฉพาะแก่นของศาสนาแต่ไม่มีสังฆกรรมแก่นแท้ของศาสนาก็อยู่ได้ไม่นานเช่นเดียวกับต้นไม้ที่มีแต่เปลือกไม่มีแก่นหรือมีแต่แก่นไม่มีเปลือกฉะนั้น

สังฆกรรมของพระพุทธศาสนาก็เช่นกันเป็นสิ่งที่ช่วยหล่อเลี้ยงแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาไว้เหมือนเปลือกของต้นไม้คอยปกป้องแก่นไม้ไว้ แต่อย่างไรก็ดี การทำสังฆกรรมต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนาในการทำสังฆกรรม ควรคำนึงถึงคุณค่าและประโยชน์ของพิธีนั้น ๆ มากกว่าจะไปยึดติดอยู่กับขั้นตอนหรือส่วนประกอบเล็กน้อยที่ไม่เกี่ยวข้อง คุณค่าและประโยชน์ของศาสนพิธีมีดังนี้

๑. อุโบสถกรรมเป็นเหมือนเปลือกที่ห่อหุ้มสาระของพระพุทธศาสนาเอาไว้ให้ปลอดภัยและนำมาใช้ได้เป็นประโยชน์แก่บุคคล สังคม ประเทศชาติได้อย่างยาวนาน

๒. อุโบสถกรรมเป็นเหมือนเครื่องมือที่ทำให้คนเกิดความเลื่อมใส ศรัทธา ทำให้คนมารวมกันทำให้เกิดความสามัคคีระหว่งคนในชุมชน สังคม และในประเทศ

๓. อุโบสถกรรมเป็นเครื่องมือในการจัดสรรสภาพแวดล้อม ให้คนได้มีโอกาสเข้ามาใกล้ชิดกับศาสนาและได้เรียนรู้สาระของพระพุทธศาสนา ทั้งทางตรงและทางอ้อม

๔. อุโบสถกรรมเป็นเครื่องหมายที่แสดงออกซึ่งความคงอยู่ของพระพุทธศาสนา ก่อเกิดความเป็นพวกพ้องเดียวกัน ความเป็นชาติ ที่มีวัฒนธรรมประเพณี และขนบธรรมเนียมอันดีงาม เพราะวัฒนธรรมประเพณี และขนบธรรมเนียมอันดีงามเหล่านี้ล้วนแล้วแต่อิงอาศัยอยู่กับแนวคิดทางศาสนา อุโบสถกรรม สังฆกรรม และศาสนพิธีทั้งสิ้น

๒. คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมด้านการเป็นรากแก้วของพระพุทธศาสนา

ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ พระสงฆ์ต้องทำภายในสีมาและอุโบสถเท่านั้นจึงจะถูกต้องตามพระธรรมวินัย และเพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ อำนาจนิติบัญญัติเป็นของพระพุทธเจ้านิติบัญญัติคือพระวินัย ศีล ๒๒๗ สิกขาบทของพระภิกษุ ซึ่งเป็นกฎระเบียบสำหรับควบคุมความประพฤติของพระภิกษุให้เรียบร้อยคือ

๑) พระวินัยแต่ละสิกขาบทนั้นมีการชี้แจงรายละเอียดชัดเจนมาก ทั้งนี้เพื่อให้พระภิกษุมีความเข้าใจอย่างแจ่มชัดไม่คลุมเครือ สามารถปฏิบัติตามได้ถูกต้อง

๒) พระวินัยทุกสิกขาบทเป็นพุทธบัญญัติทั้งสิ้น กล่าวคือพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้นที่บัญญัติขึ้น

๓) คุณสมบัติของพระวินัยซึ่งถือเป็นนักกฎหมายในทางธรรมนั้น มีการกำหนดคุณสมบัติที่ชัดเจนว่าจะต้องมีความรู้คู่ศีลธรรม เพื่อให้มีความเข้าใจหลักนิติบัญญัติในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ ความเป็นมาของกฎหมายในพระไตรปิฎก พระวินัยคือกฎหมายในพระไตรปิฎก มีองค์ประกอบของสิกขาบท ขั้นตอนการบัญญัติสิกขาบท หมวดหมู่และจำนวนสิกขาบท

เหตุที่สิกขาบททุกข้อเป็นพุทธบัญญัติล้วนทำให้มีความศักดิ์สิทธิ์เป็นกรอบแห่งความประพฤติและการอยู่ร่วมกันของคณะสงฆ์มากกว่า ๒,๕๐๐ ปี เป็นเสมือนหนึ่งรัฐธรรมนูญของคณะสงฆ์

๓. คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมด้านความสามัคคี

พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่แก่สงฆ์ สามารถแบ่งเป็นข้อ ๆ ดังนี้คือ

๑) พระพุทธองค์ทรงบัญญัติให้มีสีมา เพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งความพร้อมเพรียงของพระสงฆ์ ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ มีการอุปสมบทเป็นต้น โดยผ่านทางสีมาและอุโบสถเป็นสำคัญ

๒) พระพุทธศาสนา มีความเสมอภาคภายใต้สีมาโดยผ่านการอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ในพระพุทธศาสนา และภายใต้พระธรรมวินัย โดยการเคารพกันตามลำดับอาวุโส แม้บุคคลที่เป็น วรณะกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทราแต่เดิม รวมทั้งคนวรรณะต่ำกว่านั้นเช่นพวกจัณฑาล พวกปุก กุสะคนเก็บขยะและพวกทาส เมื่อเข้ามาอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องแล้วมีความเท่าเทียมกัน คือ ปฏิบัติตามสิกขาบทเท่ากันและเคารพกันตามลำดับอาวุโสคือผู้อุปสมบท ภายหลังเคารพผู้อุปสมบทก่อนตามลำดับพรรษา ดังเช่นเจ้าศากยยะที่ให้ความเคารพนายภูษามาลาชื่อว่าอุบาลีผู้ได้รับการอุปสมบทก่อนเป็นต้น

๓) พระภิกษุในพระพุทธศาสนา มีสิทธิ เสรีภาพภายใต้สีมาโดยผ่านทางสังฆกรรม มีภิกษุเป็นต้น เช่นในฐานะภิกษุเจ้าถิ่นจะมีสิทธิได้รับของแจกก่อนภิกษุอาคันตุกะ ภิกษุที่จำพรรษา อยู่ด้วยกันมีสิทธิได้รับของแจกตามลำดับพรรษามีสิทธิรับภิกษุและได้รับอาณิสย์ภิกษุ ในการแสวงหา จีวรตลอด ๔ เดือนฤดูหนาวเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ยังมีเสรีภาพที่จะเดินทางไปไหนมาไหนได้ โดยไม่ต้องบอกลาเป็นต้น

๔) พระภิกษุในพระพุทธศาสนามีการแบ่งอำนาจกันโดยผ่านทางสีมาและอุโบสถ มีการ ระวังอธิกรณ์เป็นต้น พระเถระผู้ใหญ่ทำหน้าที่บริหารปกครองหมู่คณะ การบัญญัติพระวินัย พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเอง เช่นมีภิกษุผู้ทำผิดมาสอบสวนแล้วจึงทรงบัญญัติพระวินัย ส่วนการตัดสิน คดีตามพระวินัยทรงบัญญัติแล้วเป็นหน้าที่ของพระวินัยธรซึ่งเท่ากับศาลเป็นต้น

๕) พระพุทธศาสนามีหลักเสียงข้างมากโดยผ่านทางสีมา คือใช้เสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ ตัดสินเรียกว่า วิธิเยภยยสิกา การตัดสินโดยใช้เสียงข้างมาก ฝ่ายใดได้รับเสียงข้างมากสนับสนุน ฝ่ายนั้นเป็นฝ่ายชนะคดีเป็นต้น

๔. คุณค่าและความสำคัญของอุโบสถกรรมด้านจารีตประเพณีของสังคมไทย คือ เพื่อให้ พุทธศาสนิกชนมีส่วนร่วมและได้ทำบุญอุปลัมภ์บำรุงกิจการพระพุทธศาสนา ความสำคัญของการ ปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องสีมาตามประเพณีงานบุญ เช่น การฝังลูกนิมิตและผูกสีมา ตามความเชื่อของ พุทธศาสนิกชนในประเทศไทยคือพุทธศาสนิกชนได้มีส่วนร่วมในกิจการพระพุทธศาสนาและได้เรียนรู้ เรื่องราวในพระศาสนาของตนเป็นการแสดงความสามัคคีของพุทธบริษัททั้ง ๔ ได้มีโอกาสทำบุญ บำเพ็ญกุศลกรรมฝึกรบม กาย วาจา ใจ ให้เจริญในทาน ศีล ภาวนา

๑) อุโบสถเป็นที่แสดงพุทธศิลป์ของพระพุทธเจ้า ไม่ว่าจะเป็นภาพแกะสลักพุทธประวัติ ต่าง ๆ ตั้งแต่ประสูติจนถึงพระปรินิพพาน ภาพแกะสลักชาดกของพระพุทธเจ้าในชาติต่างๆ มีพระเวสสันดรชาดกบนใบสีมาเป็นต้น ความนิยมในการสลักภาพพุทธประวัติและชาดกในใบเสมานั้น เป็นวัฒนธรรมทวารวดีที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าในบางกลุ่มชนผู้ประดิษฐ์ สร้างสรรค์ใบเสมานั้น มีความนิยมในการสลักภาพพุทธประวัติและชาดกบนใบเสมา ความนิยมในการสลักภาพนั้น สันนิษฐานว่าคงเพื่อต้องการแสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า การบำเพ็ญ

บารมีนี้เป็นสิ่งที่บุคคลโดยทั่วไปควรประพฤติปฏิบัติ เช่นความมีเมตตา ความเพียร ความอดทน การรักษาสัจจะ การเสียสละเป็นต้นและเป็นการแสดงประวัติของพระพุทธเจ้าอีกด้วย การสลักภาพลงบนใบเสมาซึ่งใช้กำหนดเขตที่ทำสังฆกรรมนี้ เพื่อต้องการให้พุทธศาสนิกชนที่พบเห็นนำเอาหลักการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามไปใช้ในการดำเนินชีวิตนั่นเองจะเห็นได้ว่าความนิยมในภาพพุทธประวัติและชาดกนี้มีความสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วใบเสมาแกะสลักเหล่านี้ ส่วนมากแล้วล้วนแต่เป็นภาพที่แสดงพระชาติต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะทศชาติซึ่งเรื่องราวต่าง ๆ ได้นำมาจากนิบาตและ มหานิบาตชาดกเป็นต้น

๒) อุโบสถเป็นที่แสดงพุทธศิลป์ของพระพุทธเจ้า ไม่ว่าจะเป็นภาพพุทธประวัติต่าง ๆ ตั้งแต่ประสูติจนถึงพระปรินิพพาน ภาพชาดกของพระพุทธเจ้าในชาติต่าง ๆ มีพระเวสสันดรชาดกเป็นต้น

๓) อุโบสถที่แสดงออกในงานพุทธศิลป์เหล่านี้ เป็นศิลปกรรมที่ผสมด้วยศาสตร์สมัยใหม่ ๆ อาศัยแนวคิดของผู้สร้างต้องการสร้างเพื่อไว้เป็นเกียรติประวัติ ที่ควรค่าอนุรักษศึกษาอย่างยิ่งของชุมชนและสังคม เพราะมีความงดงามทางศิลปะมีเอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทยที่โดดเด่นและเป็นสมบัติพระพุทธศาสนาและของโลกงานศิลปกรรมในสมัยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นล้วนมีพลังความเชื่อ ความศรัทธาและอุดมการณ์ทางปัญญาของงานพุทธศิลป์ เป็นงานพุทธศิลป์ที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จพร้อมกันนั้นก็มีความเพียรพยายาม อดทนต่ออุปสรรคแสนเข็ญ จนได้งานที่มีค่าเป็นอนุสรณ์

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาเรื่อง ศึกษาอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทผู้วิจัยพบว่า ยังมีประเด็นที่เป็นสาระสำคัญที่น่าสนใจศึกษาค้นคว้ามี ดังต่อไปนี้ คือ

๑. ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอุโบสถกรรมกับวิถีชีวิตของชาวพุทธในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย
๒. ศึกษาวิเคราะห์เกณฑ์วินัจฉัยสีมาคาบเกี่ยวในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
๓. ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบอุโบสถตามแบบสถาปัตยกรรมในประเทศไทย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี : ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก. ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร

: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖.

_____ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

.อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๒ - ๒๕๓๔.

.มหาวิโส (ปฐโม ภาค) ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๔๐.

.ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๙ - ๒๕๔๕.

.ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๙ - ๒๕๔๓.

.กัจจายนพยากรณ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิริยะพัฒนา, ๒๕๔๐.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐเตปิฎก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

.อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐเตปิฎกอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

.พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

.สทรมมสังคห. นครหลวงกรุงเทพธนบุรี: พุทธอุปถัมภ์การพิมพ์, ๒๕๑๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา. คู่มือการบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา,

๒๕๒๘.

_____ .คู่มือการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
การศาสนา, ๒๕๔๒.

_____ .ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี. พิมพ์ครั้งที่ ๓.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕.

_____ .ประวัติวัดสำคัญทางพระพุทธศาสนา ตอน ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา
๒๕๒๕.

_____ .ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗.

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ .ตำนานพุทธเจดีย์. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๘.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. จิตรกรรมฝาผนัง นิทานชาดก (พระเจ้า ๕๐๐ ชาติ). กรุงเทพ-
มหานคร: พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๐.

กรมศิลปากร. ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๔ วัดสำคัญ กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น จำกัด, ๒๕๒๕.

กระทรวงศึกษาธิการ. ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว,
๒๕๓๖.

กองทุนการเผยแพร่พุทธธรรม. ปทานุกรมพระไตรปิฎก ฉบับบาลี-ไทย ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
เทคนิค ๑๙, ๒๕๒๙.

_____ .ปทานุกรมพระไตรปิฎก ฉบับ บาลี-ไทย ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา,
๒๕๓๕.

_____ .ปทานุกรมพระไตรปิฎก ฉบับบาลี-ไทย ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา,
๒๕๓๖.

แก้ว ชิตตะขบ. พุทธมนต์และพุทธศาสนพิธีสำหรับพุทธศาสนิกชนทั่วไป. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.

คณะกรรมการโครงการจัดสร้างพระไตรปิฎกนิสสยะ. พระไตรปิฎกนิสสยะ เล่ม ๑ ที่มณีกาย
สีลขันธวรรค ภาค ๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ซีเอไอ จำกัด, ๒๕๔๘.

คณะกรรมการโครงการจัดสร้างพระไตรปิฎกนิสสยะ. พระไตรปิฎกนิสสยะ เล่ม ๒ ที่มณีกาย
สีลขันธวรรค ภาค ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ซีเอไอ จำกัด, ๒๕๕๑.

คณะศิษยานุศิษย์. อุโบสถไม้สักทอง วัดเจดีย์งาม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท บิ๊กเบียร์ธ
พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๕.

คณะสงฆ์วัดจากแดง. มหาวัตร : มารยาท ธรรมเนียม และข้อปฏิบัติในสังคมบรรพชิต.

พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพลส จำกัด, ๒๕๕๐.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____ .**เทศกาลและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

_____ .**พระวินัยปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๓.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค). **พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เล่ม ๒**. พระนคร: โรงพิมพ์องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๐๔.

คณัฏ ไซโยธา, รศ. ๕๓ **พระมหากษัตริย์ไทย ๖ ทรงครองใจไทยทั้งชาติ**. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์ โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๓.

_____ , **ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อที่ประเพณีนิยมในท้องถิ่น**, กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์. ม.ป.ป.

ที.เอ็น.รามจันทร์. **พุทธศิลป์ในโลกพระพุทธศาสนา**. อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ แปล. นครปฐม:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ธนิต อยู่โพธิ์. **พระอภิธรรมเทศนาบนดาวดั่งสี**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิลพร, ๒๕๒๖.

ธิดา สาระยา . (ศรี) **ทวารวดี ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓ .

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๓๒.

ฉัมนันทา (รศ. ดร. ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์). **ภิกษุณี ... บวชไม่ได้ วาทกรรมที่กำลังจะเป็นโมฆะ**.

กรุงเทพมหานคร: หจก. เอมี เทรดดิง, ๒๕๔๖.

ธ. ธรรมศรี. **พุทธมนต์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลี้ยงเซียงจงเจริญ, ๒๕๔๘.

นายปลื้ม โชติขจรูญกุล. **คำบรรยายกฎหมายคณะสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำกัด, ๒๕๕๐.

น. ณ ปากน้ำ. **ศิลปะบนใบเสมา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๒๔.

_____ .**สยามศิลปะจิตรกรรมและสถาปัตยกรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๘.

น. ณ ปากน้ำ. **สีมาถา สมุดข่อยวัดสุทัศนเทพวราราม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศรีบุญอุตสาหกรรมการพิมพ์, ๒๕๔๐.

_____ .**ห้าเดือนกลางซากอิฐปูนที่อยุธยา**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๐.

บรรณจบ บรรณรุจิ. **ภิกษุณีพุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

- เปี่ยม บุญโชค, ร.ต.อ. การสร้างโบสถ์และอาณิสต์การสร้างในประมวลหลักโหราศาสตร์กับ
มูลเหตุของศาสตร์และพิธีกรรมของโหร. พระนคร: โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, ๒๕๑๓.
 ฝ่ายปริยัติปกครอง กองศาสนศึกษา. **อธิบายวินัย สำหรับนักธรรมชั้นเอก ฉบับกรรมการศาสนา.**
 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๑.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์,** พิมพ์ครั้งที่ ๙,
 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓
- พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ตรวจชำระ. **สัทนิตินิธิตามลา คัมภีร์หลักบาลีไวยากรณ์.**
 กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๘.
- พระธรรมวงศ์เวที (อ่ำ ธรรมตโต). **พุทธศาสนวุ่นฉนวนภูมิปกรณราชบุรีวัดฤกษาดำเนินเมืองขุนไทย.**
 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บี. เอส. การพิมพ์, ๒๕๒๕.
- พระกิตติญาณโสภณ. **กฐินสะดวก.** ขอนแก่น: บริษัทขอนแก่นคลังนานาธรรมจำกัด, ๒๕๔๕.
- พระครูวิจิตรการโกศล (สงัด ญาณโพโล). **ประวัติวัดสุทัศนเทพวรารามพร้อมด้วยแผนผังภาพ
 ปุชนิวัดฤ และถาวรวัตถุ.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศิวพร, ๒๕๐๙.
- พระครูวินัยธรรมนิทร์ จตตมโล. **พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๑๓.** กรุงเทพมหานคร:
 โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- พระครูศิริปัญญาภรณ์ (อ่อน). **มงคลที่ปีนแปลโดยพิสดาร.** กรุงเทพมหานคร: พรศิวการพิมพ์,
 ๒๕๔๔.
- พระครูสมุห์เอี่ยม สิริวณโณ. **มนต์พิธี สำหรับพระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนทั่วไป.** กรุงเทพ
 มหานคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๒๐.
- พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ธิธมโม). **สังฆาธิปไตย .** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระครูโสภณสาครกิจ. **งานผูกพัทธสีมาปิดทองฝังลูกนิมิต วัดพันธวัช.** สมุทรสาคร: โรงพิมพ์
 วิไลพานิช, ๒๕๓๘.
- พระคันธสาราภิวังศ์, แปลและอธิบาย. **เนตติฎีกา.** กรุงเทพมหานคร: หจก. ซีเอไอเซ็นเตอร์ จำกัด,
 ๒๕๕๑.
- _____ . **เนตติปกรณ์.** กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๐.
- _____ . **เนตติอรรถกถา.** กรุงเทพมหานคร: หจก. ซีเอไอเซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๕๑.
- _____ . **อสีติมหาสาวก.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- พระทิพย์ปริญญา รูป กลั้มพะสุต. **ปาฐกถาเรื่องกาลามสูตร.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน,
 ๒๕๒๐.
- พระเทพดิลก (ระแบบ จิตตญาณ). **กาลามสูตรพูดไว้อย่างไร.** กรุงเทพมหานคร: พรศิวการพิมพ์,

๒๕๔๔.

_____ . **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๔๙.

พระเทพวิสุทธิเวที (ไสว สุจิตโต). **วิชาการเลขานุการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: บริษัท
ประยูรวงศ์จำกัด, ๒๕๓๒.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

_____ . **เพื่อความเข้าใจปัญหาโพธิรักษ์**. กรุงเทพมหานคร: มาสเตอร์เพรส, ๒๕๓๓.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **ขุมปัญญาจากชาดก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ฟองทอง,
๒๕๔๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **ประโยชน์สูงสุดของชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา,
๒๕๔๑.

_____ . **ฝั่งลูกนิมิต-ผูกสีมา วัดญาณเวศกวัน**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด,
๒๕๔๓.

_____ . **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

_____ . **พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส
โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๕.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒,
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจารีมหาเถระ). **วันศาสนา - พุทธทำนายและอรหันต์ ๘ ทิศ**.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๒๕.

พระพุทธโฆษาจารย์ (ผู้แต่ง) เจ้าหน้าที่ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ผู้ตรวจชำระ). **อรรถกถาภาษาไทยพระวินัยปิฎกสมันตปา
ทาติกา ภาคที่ ๓ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระมหานามเถระ และคณะบัณฑิต (แต่ง) สุเทพ พรหมเลิศ ผศ. (แปล). **คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๒**.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

- พระมหาปกรณ์ กิตติธโร. **ประวัติวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท
มติชน จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๒.
- พระมหาวิชาธรรม (เรื่อง เปรียญ). **รามัญสมณวงศ์ (จากฤทธิลาภกัลยาณี)**. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๐๕.
- พระมหาวิเชียร วชิรวโร และพระมหาดาวสยาม วชิรปญโญ. **นครราชคฤห์เมืองหลักของ
พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๘.
- พระมหาสมปอง มุทิโต, แปลเรียบเรียง. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
ธรรมสภา, ๒๕๔๒.
- พระมหาไสว โชติโก. **ฝักรุกนิมิต-ผูกสีมา วัดสว่างมาลัย บ้านจำปา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พระราชธรรมมุนี (เกียรติ สุกิตติ). **เกี่ยวกับอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร: คณะสงฆ์วัดจักรวรรดิราชา
วาสจัดพิมพ์, ๒๕๕๐.
- พระราชปริยัติ (สฤชดี สิริธโร). **กระบวนการแก้ปัญหาในพระพุทธศาสนาตามหลักอภินิหารสมณะ**.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- พระศรีสุทธิพงษ์, วิชาวนท์ แปลเรียบเรียง. **ความรู้เรื่องหนังสือบาฬี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.
- พิทยา บุณนาค. **เสมา สีมา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.
- พิศาล แซ่โสภณ. **อธิบายวิชาวินัยนักรธรรมชั้นเอก ตามหลักสูตรสนามหลวงแผนกธรรม**.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๗.
- พูลพิสมัย ดิศกุล ม.จ., **ประเพณีพิธีไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๒.
- พันธรังสี และ หลวงวิจิตรวาทการ. **ประเพณีทำบุญ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สามมิตร,
๒๕๑๔.
- มหาเถรสมาคม. **หนังสือประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๗.
- วิทยา ประทุมธารรัตน์. **ประเพณีและวันสำคัญของไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ฉัตรแก้ว,
๒๕๔๑.
- วิโรฒ ศรีสุโร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. **สิมอีสาน**. กรุงเทพมหานคร:
บริษัทเมฆาเพรส จำกัด, ๒๕๓๖.
- ศรีศักร ลลิตม, รศ. **แอ่งอารยธรรมอีสานแฉะหลักฐานโบราณคดีพลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ไทย**.
กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์เนศ พรินท์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๓๓.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์, รศ.ดร. **พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระราชศรัทธาปณิธานในการ**

สถาปนาวัตถุสถานในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, ๒๕๔๘.

สมคิด จิรทัศน์กุล. **รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหาร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.**
กรุงเทพมหานคร: บริษัทวิริยะธุรกิจ จำกัด, ๒๕๔๗.

สมใจ นิมเล็ก ราชบัณฑิต,รศ. **อุโบสถ สถาปัตยกรรมไทย.** กรุงเทพมหานคร: ด้านสถาปัตยกรรมพิมพ์
จำกัด, ๒๕๔๗.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธโร). **อุปกณ์วินัยมุข เล่ม ๒**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **วินัยมุข เล่ม ๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

สมศักดิ์ ขวัญเมือง. **งานผูกพัทธสีมาปิดทองฝังลูกนิมิต วัดศรีสำราญราษฎร์บำรุง.** สมุทรสาคร :
โรงพิมพ์กิตติวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๑.

สมัย สุทธาธรรม. **สารคดีชุดรอยอดีตเมืองโบราณทวารวดี เมืองโบราณเสมา.** กรุงเทพมหานคร:
บริษัท ๒๐๒๐ เวิลด์ มีเดีย จำกัด, ๒๕๔๑.

สุทธิวงศ์ ต้นตยาพิศาลสุทธิ. **ศาสนาประจำชาติ (พระราชนิพนธ์นิราศทำดินแดง).** พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อนันตะ, ๒๕๕๓.

สุเมธ เมธาวิทยกุล. **พิธีกรรมไทย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เทมการพิมพ์, ๒๕๔๗.

เสมอชัย พูลสุวรรณ, ดร. **สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔.**
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕.

อัยยา โกมลกาญจน. **พระพุทธศาสนาบนแผ่นดินไทย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษร
เจริญทัศน์, ๒๕๔๕.

เอนก ขำทอง, อธิบายวิชาวินัย สำหรับนักเรียนชั้นเอก, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

พระวัชรกร ปญฺญาวโร. “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศาสนวัตถุ ศึกษาเฉพาะกรณีการอนุรักษ์
อุโบสถ (สิม) ในอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหา
บัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระยุพธนา รมณียธมโม. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจัตองค์กระณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล”. **วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๗.

พระมหาไพฑูริย์ วิบุโล (เลิศฤทธิ์ธนะกุล). “การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเสนาสนะในพระพุทธศาสนา”

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระสิริวุฒิเมธี (จำปี พงไทยสง) “การศึกษาเชิงวิเคราะห์กฐินในพระพุทธศาสนา” วิทยานิพนธ์

พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

(๓) บทความ :

จำนงค์ ทองประเสริฐ. รวมบทความสารคดีเชิงศาสนา ปรัชญา และประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๗.

เฉลิม เขื่อนทองกลาง. เอกสารประกอบการบรรยายวิชาประวัติพระพุทธศาสนา ๒. (มจร.วิทยาเขต

นครราชสีมา, ๒๕๔๕.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระสามร พรหฺเถโร (หยก)
- ว/ด/ป เกิด : วันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๓
- สถานที่เกิด : บ้านสุบิน ตำบลพานี อำเภอกำปองตะลาง จังหวัดกำแพงเพชร ราชอาณาจักร
กัมพูชา
- การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๔๖ จบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จาก Buddhist Preach
Suramarith High School
พ.ศ. ๒๕๕๕ จบปริญญาตรี หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์
สาขาวิชาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- อุปสมบท : วันที่ ๑๑ เดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๓
- สังกัด : วัดตากอน ตำบลพานี อำเภอกำปองตะลาง จังหวัดกำแพงเพชร
- ปีที่เข้าเรียน : พ.ศ. ๒๕๕๙
- ปีที่สำเร็จการศึกษา: พ.ศ. ๒๕๖๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดวรจรยาวาส แขวงวัดพระยาไกร เขตบางคอแหลม กรุงเทพมหานคร
- เบอร์โทรศัพท์ : ๐๘๓ - ๒๓๒ - ๙๙๑๔. ๐๙๒ - ๗๗๑ - ๘๒๐๑
- Gmail : Samornv589@mail.com